

„Curajul Georgiei Hunter îl regăsim în
acțiunile personajelor ei memorabile.“

HARPER'S BAZAAR

Supraviețuitorii

„Te va lăsa fără cuvinte... Un debut curajos și fermecător.“

PAULA MCLAIN, scriitoare

GEORGIA HUNTER

GEORGIA HUNTER

Supraviețuitorii

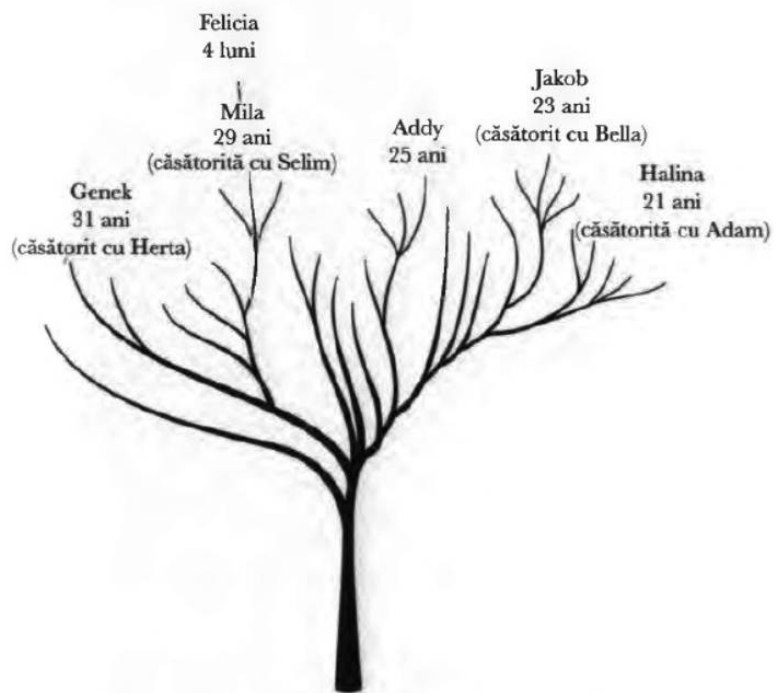
Traducere: Laura Monica Cibotariu prin Lingua Connexion.
București: Editura RAO, 2017

virtual-project.eu

*Pentru soțul meu, Robert Farinholt, din toată inima. Și pentru bunicul meu,
cu dragoste și uimire.*

FAMILIA KURK
Martie 1939

Bazat pe întâmplări adevărate

Până la sfârșitul Holocaustului, 90% din cele trei milioane de evrei din Polonia au fost exterminați; din cei 30.000 de evrei care locuiau în Radom au supraviețuit mai puțin de trei sute.

PARTEA I

CAPITOLUL 1

Addy

Paris, Franța începutul lui martie 1939

Nu plănuise să rămână treaz toată noaptea. Se gândise să plece de la Grand Duc pe la miezul nopții și să prindă câteva ore de somn în Gara de Nord, înainte ca trenul să-l ducă înapoi la Toulouse.

Acum aruncă el o privire la ceas – e aproape șase dimineața.

Montmartre are acest efect asupra lui. Atmosfera din cluburile de jazz și din cabarete, precum și entuziasmul grupurilor de parizieni tineri și insolenți, care nu lasă pe nimeni să le strice cheful de distracție – chiar dacă amenințarea războiului plutește în aer –, sunt molipsitoare. Își termină coniacul și se ridică, împotrivindu-se tentației de a rămâne pentru încă un rând – ultimul, firește, pentru că sigur mai este un tren pe care îl poate lua mai târziu. Se gândește însă la scrisoarea îndesată în buzunarul sacoului și simte un nod în gât. Ar trebui să plece. Își pune paltonul, fularul și șapca, spunându-le *Adieu* amicilor săi, apoi își croiește drum printre mesele clubului – care sunt în jur de douăsprezece – pe jumătate plin de clienți care fumează Gitanes și își leagă genunchii în ritmul melodiei lui Billie Holiday, *Time on My Hands*.

În timp ce ușa clubului se închide în urma lui, Addy inspiră adânc, savurând aerul curat de afară. Îl simte în plămâni, rece și proaspăt. Pe Rue Pigalle, gheața a început să se topească și strada pavată cu piatră cubică strălucește – un caleidoscop de nuanțe cenușii sub cerul dimineții de sfârșit de iarnă. Își dă seama că va trebui să meargă repede ca să poată prinde trenul. Când se întoarce, își zărește reflexia în fereastra clubului și zâmbește, mulțumit să constate că tânărul care-l privește din geam este prezentabil, în ciuda nopții nedormite. Postura lui este semeață. Pantalonii săi, strânși sus în talie, au încă manșetele întoarse și sunt călcați la dungă. Părul lui negru e pieptănat perfect peste cap, fără cărare, așa cum îi place să-l poarte de obicei. Înfășurându-și fularul în jurul gâtului, pornește spre gară.

În alte cartiere ale orașului, bănuiește Addy, străzile sunt tăcute și pustii. Majoritatea magazinelor care au fațadele acoperite cu grilaje metalice nu se vor deschide până la prânz. Unele dintre acestea – ai căror proprietari au fugit la țară – nu se vor mai deschide deloc, după cum anunță afișele din vitrină: *FERMÉ INDÉFINIMENT*^{(1)}}. Dar aici, în Montmartre, sâmbăta s-a scurs rapid, transformându-se în duminică, iar străzile sunt vii, pulsează, pline de artiști și dansatori, muzicieni și studenți. Aceștia ies împleticindu-se din cluburi și din cabarete, râzând și comportându-se de parcă nu ar avea nicio grijă pe lume.

Addy își vârbă bărbia în gulerul paltonului în timp ce înaintează, ridicând privirea tocmai la timp pentru a evita ciocnirea cu o tânără într-o rochie argintie din lamé, care se îndreaptă cu pași mari spre el.

— *Excusez-moi, monsieur*, îi spune ea zâmbind, în timp ce-l privește îmbujorată pe sub borul unei pălării cu pană galbenă.

„O cântăreață”, își spune Addy. Cu o săptămână în urmă, poate că ar fi legat o conversație cu ea.

— *Bonjour, mademoiselle*, o salută el cu un gest din cap, după care își continuă drumul.

O aromă de pui fript îi face stomacul să protesteze zgomotos după ce trece de colțul străzii Victor Masse, unde lumea deja a început să se așeze la rând în fața restaurantului nonstop al lui Mitchell.

Prin ușile din sticlă ale restaurantului, vede mai mulți clienți pălăvrăgind deasupra cănilor de cafea aburindă, farfuriile lor fiind pline ochi cu micul dejun în stil american. „Altă dată”, își promite Addy în gând, continuând să meargă spre est, către gară.

Trenul lui Addy abia a plecat când el își scoate scrisoarea din buzunarul sacoului. De când a primit-o, cu o zi în urmă, nu a mai putut să se gândească la altceva. Își plimbă degetele pe adresa de retur: *Varșovia, nr.14, Radom, Polonia*.

Addy și-o poate imagina perfect pe mama lui – cocoțată pe un scaun, la măsuța ei de scris din lemn de satin, cu un stilou în mână, soarele mângâindu-i rotunjimea obrazului. Mama lui îi lipsește mai mult decât și-a închipuit când a plecat în Franța, părăsind Polonia, cu șase ani în urmă. Avea nouăsprezece ani pe atunci și se gândise mult dacă ar fi trebuit să rămână sau nu în Radom, unde ar fi fost lângă familia lui și unde ar fi putut spera să-și facă o carieră în muzică, bazându-se pe compozițiile sale. Compunea încă din adolescență și nu-și putea imagina ceva mai plăcut și mai satisfăcător decât să-și petreacă zilele în fața unei claviaturi, scriindu-și piesele. Mama lui fusese cea care-l îndemnase să se

înscris la prestigiosul Institut Politehnic din Grenoble și, totodată, cea care insistase ca Addy să-l urmeze odată ce fusese admis.

— Addy, tu ești un inginer înnașcut, îi spusese ea, amintindu-i de vremurile în care, la vârsta de șapte ani, el dezmembrase radioul stricat al familiei sale, împrăștiase piesele acestuia pe masa din sufragerie, după care îl montase la loc, facându-l ca nou. Nu e atât de ușor să-ți câștigi traiul din muzică, îi spusese ea. Știu că este pasiunea ta. Ai un talent deosebit în această privință și ar trebui să-ți urmezi visul. Dar mai întâi, Addy, ar trebui să-ți iei diploma.

Addy știa că mama lui avea dreptate. Și, astfel, el plecase la universitate, promițând că avea să se întoarcă acasă după absolvire. Totuși, imediat ce lăsase în urmă Radomul, o viață cu totul nouă se deschisese în fața lui. Patru ani mai târziu, cu diploma în mână, îi fusese oferită o slujbă foarte bine plătită în Toulouse. Avea prieteni din toate colțurile lumii Paris, Budapesta, Londra, New Orleans.

Își cultivase un gust nou pentru artă și cultură, pentru *pâté de foie gras* și pentru perfecțiunea unui croasant proaspăt cu unt. Avea un loc numai al lui (deși unul destul de mic) în centrul orașului Toulouse și își oferea plăcerea de a se întoarce după bunul plac în Polonia – ceea ce se întâmpla de cel puțin două ori pe an, de Rosh Hashanah și de Pastele evreiesc. Și mai avea și weekendurile lui din Montmartre, un cartier atât de îmbibat de talente muzicale, încât nu era deloc un lucru neobișnuit pentru localnici să bea un pahar la Hot Club împreună cu Cole Porter, să se bucure de un spectacol de improvizație cu Django Reinhardt la Bricktop's, sau, dacă ar fi fost în locul lui Addy, să o privească plini de venerație pe Josephine Baker dansând foxtrot pe scena de la Zelli's, alături de ghepardul ei cu zgarda bătută în diamante, care o urma peste tot.

Addy nu-și putea aminti dacă fusese vreodată mai inspirat pentru a pune câteva note pe hârtie – atât de inspirat, încât începuse să se întrebe cum ar fi fost să se mute în Statele Unite, patria unor muzicieni faimoși, locul de naștere al jazzului. Poate că în America, visa el, ar fi putut să-și încerce norocul în a-și adapta compozițiile la canoanele contemporane. Era tentant, dacă asta nu ar fi însemnat să pună o distanță și mai mare între el și familia lui.

În timp ce scoate din plic scrisoarea primită de la mama lui, Addy simte un fior pe șira spinării.

Preaiubitul meu Addy,

Îți mulțumesc pentru scrisoarea ta. Mie și tatălui tău ne-a plăcut cum ai descris opera de la Palais Garnier. Nouă ne este bine aici, deși Genek e încă

furios pentru retrogradarea sa, iar eu nu-l pot învinui. Halina e aceeași dintotdeauna, atât de agitată, încât adesea mă întreb cum de nu explodează.

Așteptăm ca Jakob să-și anunțe oficial logodna cu Bella, dar îl cunoști pe fratele tău, el nu poate fi grăbit! Mă bucur de după-amiezile pe care le petrec cu micuța Felicia. Abia aștept să o cunoști, Addy. Părul a început să-i crească – e roșu ca scorțișoara! În una din zilele acestea va rămâne la noi peste noapte. Biata Mila e epuizată. Îi tot amintesc că-i va fi mai ușor când o să mai crească.

Addy se uită pe pagina următoare și se foiește nervos în scaun. Aici e pasajul în care mama lui îi pare foarte îngrijorată:

Ar trebui să-ți spun, dragul meu, că unele lucruri s-au schimbat aici în ultimele luni. Rotsztajn și-a închis porțile fabricii de fier forjat – greu de crezut, după aproape cincizeci de ani de activitate. Kosman, de asemenea, s-a mutat cu tot cu familia și afacerea lui cu ceasuri în Palestina, după ce magazinul său a fost vandalizat de prea multe ori. Nu îți dau aceste vești ca să te îngrijerez, Addy, dar nu mi s-a părut corect să ți le ascund. Iar asta mă conduce la motivul principal al acestei scrisori: eu și tatăl tău ne-am gândit că ar fi mai bine să rămâi în Franța pe perioada Paștelui evreiesc și să aștepti până la vară ca să ne vizitezi.

Ne vei lipsi foarte mult, dar pare periculos să călătorești acum, mai ales peste granițele germane. Te rog Addy gândește-te la asta! Casa e casă – noi vom fi mereu aici între timp trimite-ne vești când vei putea. Cum merge noua ta compoziție?

Cu dragoste, mama

Addy oftează, încercând încă o dată să înțeleagă cum stau lucrurile. El a auzit de magazine închise, de familiile de evrei care plecau în Palestina. Veștile mamei sale nu l-au luat prin surprindere. Însă tonul ei grav e ceea ce-l neliniștește mai mult. Ea a mai pomenit și în trecut de felul în care au început să se schimbe lucrurile în privința celor dragi ei – se făcuse lividă atunci când lui Genek îi fusese retrasă abuziv licența de avocat dar, în general, scrisorile Nechumei sunt vesele, optimiste. Chiar luna trecută ea îl întrebuse dacă nu i-ar fi plăcut să o însoțească la un spectacol al lui Moniusko, la Teatrul Mare din Varșovia, și îi povestise despre cina aniversară de care ea și Sol se bucuraseră la restaurantul lui Wierzbicki și cum fuseseră întâmpinați la ușă de către

Wierzbicki în persoană, care se oferise să le pregătească ceva special, în afara meniului.

Această scrisoare e altfel. Mama lui, își dă seama Addy, se teme.

El clatină din cap. În cei douăzeci și cinci de ani de când e pe lume, nu a auzit-o vreodată pe Nechuma să-și exprime teama. Nici el și nici frații sau surorile lui nu au lipsit vreodată de la întrunirea familială anuală din Radom, cu ocazia Paștelui evreiesc. Nimic nu este mai important pentru mama lui decât familia – iar acum ea îi cere să rămână în Toulouse pe perioada sărbătorilor. La început, Addy s-a convins că mama lui își făcea prea mult griji. Dar dacă avea dreptate?

Privește îndelung pe fereastră peisajul rural franțuzesc atât de familiar. Soarele iese la iveală din spatele norilor; pajiștile sunt înviorate de culori primăvăratice. Lumea pare inofensivă, așa cum a fost întotdeauna. Și totuși, avertizările mamei lui i-au influențat echilibrul, l-au făcut să se îndoiască de toate.

Năucit, Addy închide ochii, amintindu-și de ultima dată când a fost acasă, în septembrie – căutând un indiciu, ceva care poate că-i scăpase. Tatăl lui, își amintește el, jucase cărți, așa cum obișnuia să facă în fiecare săptămână, cu un grup de negustori pe care-i cunoștea – evrei și polonezi deopotrivă – sub fresca de pe tavanul farmaciei lui Podworski; domnul Król, preotul de la Biserica Saint Bernardine și vajnic admirator al dibăciei cu care sora lui, Mila, cânta la pian, trecuse pe la ei pentru un recital improvizat. De Rosh Hashanah, bucătarul gătise *challah* uns cu miere, iar Addy rămăsese treaz, ascultând Benny Goodman, bând Cote de Nuits și râzând cu frații lui până târziu în noapte. Până și Jakob, atât de rezervat de obicei, lăsase jos aparatul foto și li se alăturase.

Lucrurile i se păruseră relativ normale.

Apoi, dintr-odată, își simte gâtul uscat din cauza unui gând. Dacă acele indicii au fost totuși acolo, dar el nu le-a acordat destulă atenție? Sau, mai rău, dacă el le scăpase din vedere pentru că pur și simplu nu voise să le vadă?

Mintea lui zboară la zvastica proaspăt pictată pe zidul de la Jardin Goudouli din Toulouse. La ziua în care îi auzise din întâmplare pe șefii lui de la firma de inginerie șușotind dacă ar fi trebuit sau nu să-l considere o povară – crezuseră că nu avea cum să-i audă de la distanța aceea. La magazinele închise pe tot cuprinsul Parisului. La fotografiile din ziarele franțuzești după *Kristallnacht*, Noaptea de cristal din noiembrie: vitrine sparte, sinagogi arse din temelii, mii de evrei fugind din Germania, cărându-și de zor cu roabele veiozele, cartofii și bătrânii.

Semnele erau acolo, cu siguranță. Dar Addy nu le acordase atenția cuvenită, ignorându-le complet.

El își spusese că o mângălitură pe un zid era ceva inofensiv; că nu era mare lucru dacă-și pierdea slujba, pentru că și-ar fi găsit una nouă; că evenimentele care aveau loc în Germania, deși tulburătoare, se întâmplau dincolo de graniță și că lucrurile aveau să se liniștească la un moment dat. Cu toate astea, acum, cu scrisoarea mamei sale în mână, el vede cu o limpezime alarmantă avertismentele pe care preferase să le ignore.

Addy deschide ochii și simte cum i se face brusc greață când își spune îngrijorat: *Ar fi trebuit să te întorci acasă cu luni de zile în urmă.*

Împătorește scrisoarea și o bagă în plic, apoi o strecoară în buzunarul sacoului. Îi va scrie mamei sale, decide. Imediat ce va ajunge în apartamentul său din Toulouse. Îi va spune să nu se îngrijoreze, pentru că se va întoarce în Radom, așa cum a stabilit. Îi va spune că acum își dorește să fie alături de familie mai mult ca oricând. Îi va spune că noua lui compoziție e aproape gata și că abia așteaptă să i-o cânte. Acest gând îi aduce puțină alinare, imaginându-și că se află în fața pianului Steinway al părinților săi, cu toată familia adunată în jurul lui.

Addy își lasă privirea să cadă din nou asupra peisajului rural, inofensiv. Mâine, hotărăște el, va cumpăra un bilet de tren, își va pregăti documentele de călătorie și își va împacheta lucrurile. Nu va aștepta Pastele evreiesc. Șeful lui se va înfuria pe el pentru că a plecat mai devreme decât s-ar fi așteptat, dar lui Addy nu-i pasă. Tot ce contează este că, în câteva zile, va fi în drum spre casă.

15 martie 1939: *La un an după anexarea Austriei, Germania invadează Cehoslovacia. Întâmpinând o oarecare rezistență, Hitler înființează chiar în ziua următoare Protectoratul Boemiei și Moraviei de la Praga. Cu această invazie, Reichul nu câștigă doar un teritoriu, ci și forță de muncă bine calificată și o uriașă putere militară constând în armele fabricate în acele regiuni – destul cât să ajungă, la acea vreme, pentru înarmarea a jumătate din Wehrmacht.*

Capitolul 2

Genek

Radom, Polonia 18 martie 1939

Genek își ridică bărbia și un firicel de fum se strecoară șerpuit printre buzele lui către tavanul barului acoperit cu faianță gri.

— Ultima mână, declară el.

De cealaltă parte a mesei, Rafal îl privește nedumerit.

— Atât de repede? întrebă el trăgând cu nesaț din propria țigară, apoi adaugă: Nevastă-ta ți-a promis ceva special dacă te vei întoarce acasă la o oră decentă?

Rafal îi face un semn din ochi, expirând.

Herta se alăturase grupului în timpul cinei, dar plecase devreme.

Genek râde. El și Rafal sunt prieteni încă din școala primară, când își petreceau cea mai mare parte a timpului discutând vrute și nevrute deasupra tăvilor de la masa de prânz – pe care dintre colegele lor să o invite la balul *studniówka* de sfârșit de an, sau pe ce fată ar fi vrut să o vadă goală, pe Evelyn Brent sau pe Renée Adorée. Rafal știe că Herta nu este ca fetele pe care obișnuia să le întâlnească Genek, dar îi place să-l necăjească atunci când Herta nu este de față. Genek nu poate să se supere pe el pentru asta. Până să o întâlnească pe Herta, femeile fuseseră slăbiciunea lui (cărțile și țigările, de asemenea, la drept vorbind). Cu ochii lui albaștri, gropițele din obraji și cu un farmec irezistibil, demn de Hollywood, el își petrecuse cei mai mulți ani ai tinereții pozând drept unul dintre cei mai doriți burlaci din Radom. La vremea aceea, nu-l deranja deloc atenția care i se acorda. Apoi, apăruse Herta și totul se schimbase. Totul e diferit acum. *Ea* e diferită. Pe sub masă, Genek simte o mână atingându-i gamba. El îi aruncă o privire tinerei care stă lângă el.

— Mi-aș fi dorit să rămâi, îi spune ea, ochii săi prinzându-i privirea.

Genek abia o cunoscuse pe fata aceea – Klara. Nu, Kara. Nu-și poate aminti. E o prietenă de-a soției lui Rafal, venită în vizită de la Lublin. Colțurile gurii i se ridică într-un zâmbet sfios, în timp ce vârful pantofului ei Oxford stă încă lipit de

picioarul lui. Poate că mai demult ar fi rămas. Dar pe Genek nu-l mai interesează deloc flirtul. Îi zâmbeste fetei. Îi pare rău pentru ea.

— De fapt, cred că am ieșit din joc, spune el, punându-și cărțile pe masă.

Își scoate din gură țigara Murad și o stinge, abandonând mukul, ca pe un dinte încovoiat, în scrumiera plină, apoi se ridică.

— Doamnelor, domnilor, a fost o plăcere, ca de fiecare dată. Cu bine, Ivona, adaugă el, adresându-i-se soției lui Rafal și făcând un semn din cap spre prietenul său, numai tu poți să-l ții pe ăsta departe de probleme.

Ivona izbucnește în râs. Rafal îi face iarăși din ochi. Genek ridică două degete în semn de salut și se îndreaptă spre ușă.

Noaptea de martie este neobișnuit de rece. Bărbatul își îngroapă mâinile în buzunarele paltonului și pornește grăbit către strada Zielona, entuziasmat la gândul că se întoarce acasă la femeia pe care o iubește. Într-un fel, el știusese că Herta era aleasa atunci când o văzuse prima dată, cu doi ani în urmă. Weekendul acela e încă viu în amintirea lui. Erau la schi în Zakopane, o stațiune montană poloneză ascunsă între piscurile Munților Tatra. El avea douăzeci și nouă de ani, iar Herta douăzeci și cinci. Din întâmplare, fuseseră nevoiți să împartă un telescaun și, în cele zece minute de urcuș până pe culme, Genek se îndrăgostise de ea. Pentru buzele ei, în primul rând, pentru că erau pline și aveau formă de inimă – buzele fiind, de fapt, cam tot ce putea vedea din ea pe sub căciula crem din lână și fularul de aceeași culoare. Dar mai era, de asemenea, și accentul ei german, care-l obligase să o asculte într-un fel care nu îi era deloc familiar, și zâmbetul ei, atât de neînhibat, dar și felul în care, la jumătatea drumului spre piscul muntelui, ea își lăsase capul pe spate, închisese ochii și întrebuse: „Nu adori, pur și simplu, mirosul pinilor iarna?” El izbucnise în râs, gândindu-se pentru o clipă că ea glumea, dar înțelesese imediat că nu era așa; sinceritatea ei era o calitate pentru care el ajunsese să o admire din ce în ce mai mult, alături de dragostea ei indiscutabilă pentru activitățile în aer liber și obiceiul de a găsi frumusețea în cele mai simple lucruri. O urmărise apoi pe pârție, încercând să nu se gândească prea mult la faptul că ea era o schioare de două ori mai bună decât avea să fie el vreodată, apoi se strecurase în spatele ei, printre cei care așteptau telescaunul, și o invitase la cină. Când ea ezitase, el zâmbise, spunându-i că închiriasse deja o sanie trasă de cai. Ea izbucnise în râs și, spre încântarea lui Genek, acceptase invitația.

Ajuns în apartamentul său, Genek e bucuros să vadă lumină pe sub ușă dormitorului. O găsește pe Herta în pat, având pe genunchi o carte cu poemele ei favorite de Rilke. Herta e originară din Bielsko, un oraș din vestul Poloniei în

care se vorbește mai mult germana. În conversații, ea rar mai folosește limba în care a crescut, dar îi place să citească în limba ei maternă, mai ales poezii. Herta nu pare să-l observe pe Genek când acesta intră în cameră.

— Probabil că sunt niște versuri absolut captivante, o tachinează Genek.

— Oh! exclamă Herta, ridicând privirea. Nu te-am auzit intrând.

— Mă temeam că te voi găsi dormind, spune Genek zâmbind.

El își dă jos paltonul și îl aruncă pe spătarul unui scaun, suflându-și în palme ca să se încălzească.

Herta zâmbește și își pune cartea pe piept, folosindu-și un deget ca să nu piardă pagina.

— Ai venit acasă mult mai devreme decât aș fi crezut. Ai pierdut toți banii la masa de joc? Te-au dat afară?

Genek își dă jos pantofii și blazerul, apoi își descheie nasturii manșetelor.

— De fapt, am câștigat. A fost o noapte cu noroc. Doar că m-am plictisit fără tine.

Pe cearșafurile albe, în cămașa de noapte deschisă la culoare, cu ochii ei adânciți și buzele perfecte, cu părul ei castaniu revărsându-se în valuri pe umeri, Herta pare o ființă desprinsă din basme, iar Genek își spune din nou că a avut un noroc imens să o întâlnească. Își dă jos indispensabilii și se strecoară în pat lângă ea.

— Mi-a fost dor de tine, spune el, sprijinindu-se într-un cot și sărutând-o.

Herta își trece limba peste buze.

— Ultima ta băutură a fost, lasă-mă să ghicesc... Bichat.

Genek încuviințează, râzând. O sărută din nou, limba lui găsind-o pe a ei.

— Iubitule, ar trebui să avem grijă, îi șoptește Herta, trăgându-se înapoi.

— Dar nu avem mereu grijă?

— Da, dar... e chiar perioada aceea.

— Oh, spune Genek, savurându-i căldura și parfumul floral al părului ei proaspăt spălat.

— Ar fi o imprudență să lăsăm să se întâmple asta chiar acum, adaugă Herta. Nu crezi?

Cu doar câteva ore în urmă, la cină, discutaseră cu prietenii lor despre amenințarea războiului, despre cât de ușor căzuseră Austria și Cehoslovacia în mâinile Reichului și cum începuseră să se schimbe lucrurile în Radom. Genek le povestise cu patos despre cum fusese retrogradat din funcție și numit asistent la firma de avocatură, dar și cum îi amenințase el că avea să se mute în Franța.

— Acolo voi putea măcar să-mi folosesc titlul, declarase el furios.

— Nu sunt sigură că ți-ar fi mai bine în Franța, îi spusese Ivona. Führerul nu mai țintește acum doar teritoriile în care se vorbește limba germană. Dacă acesta este doar începutul? Dacă Polonia este următoarea pe listă?

La masă se făcuse liniște pentru o clipă, înainte ca Rafal să rupă tăcerea.

— Imposibil, declarase el, clătinând indiferent din cap. Ar putea încerca, dar va fi oprit.

Genek fusese de acord.

— Armata poloneză nu ar permite niciodată așa ceva, spusese el.

Genek își amintește acum că Herta se ridicase de la masă și se scuzase chiar în timpul acelei conversații.

Ea are dreptate, desigur. Trebuie să aibă grijă. Să dea viață unui copil într-o lume aflată tulburător de aproape de colaps ar fi o imprudență și o iresponsabilitate. Dar, fiind atât de aproape de ea, Genek nu se poate gândi la nimic altceva decât la pielea ei, la curba coapsei sale lipită de a lui. Cuvintele ei, la fel ca micile bule din ultimul lui pahar de șampanie, i se desprind de buze și plutesc, dizolvându-se undeva în gâtul lui. Genek o sărută pentru a treia oară și, în timp ce face asta, Herta închide ochii. „Nu vorbește serios”, își spune el. Genek întinde mâna până la veioză, simțindu-i moliciunea sub trupul lui. Camera se cufundă în întuneric, iar el își strecoară mâna sub cămașa ei de noapte.

— E rece! exclamă Herta.

— Îmi pare rău, șoptește el.

— Ba nu îți pare rău deloc. Genek...

— Războiul, războiul, războiul. Îi sărută obrazul, lobul urechii. Deja m-am săturat de el și nici măcar nu a început, spune el, plimbându-și degetele în jos, de la coaste spre mijlocul ei.

Herta oftează, apoi începe să chicotească.

— M-am gândit la ceva, adaugă Genek, ochii lui mărindu-se de parcă tocmai ar fi avut o revelație. Ce-ar fi să nu înceapă niciun război? Întreabă clătinând sceptic din cap. Poate că ne lipsim de plăcerile noastre *degeaba*. Iar Hitler, acel mic ticălos, ar fi cel mai câștigat.

Genek schițează un zâmbet, iar Herta își plimbă un deget de-a lungul obrazului său.

— Gropițele astea sunt moartea mea, spune ea, clătinând din cap.

Genek zâmbeste mai tare, iar Herta încuviințează.

— Ai dreptate, recunoaște ea. Ar fi o tragedie.

Cartea ei aterizează zgomotos pe podea în timp ce se întoarce cu fața spre el.

— *Bumsen der krieg*^{2}!

Genek nu se poate abține și izbucnește în râs.

— Sunt de acord. Să-l ia dracul de război, spune el, trăgând pătura peste capetele lor.

Capitolul 3

Nechuma

Radom, Polonia

4 aprilie 1939 – Paștele evreiesc

Nechuma a aranjat masa, scoțând cele mai bune servicii din porțelan și cele mai bune tacâmuri ale ei, fiecare piesă fiind pusă deasupra unei fețe de masă din dantelă albă. Sol stă în capul mesei, ținând într-o mână manuscrisul său Haggadah^{3} cel jerpelit, iar în cealaltă o cupă Kiddush^{4} din argint.

— Astăzi, începe el, ridicându-și privirea către figurile familiare din jurul mesei. Înghite în sec și începe din nou: Astăzi cinstim ceea ce contează mai mult pentru noi – familia și tradiția noastră.

Ochii lui, mărginiți de riduri adânci (de la prea multe zâmbete, obișnuiește să-l tachineze Nechuma) au o expresie gravă, iar vocea lui e sobră, baritonală. Sol privește în jos, spre Haggadah-ul său.

Astăzi, continuă el, sărbătorim Festivalul Matzo^{5}, ziua eliberării noastre. Amin.

— Amin, îngână ceilalți în cor, sorbindu-și vinul.

O sticlă trece din mână în mână și paharele sunt umplute din nou.

În încăperea este o liniște neobișnuită atunci când Nechuma se ridică să aprindă lumânările. Femeia merge până la mijlocul mesei, aprinde un chibrit și îl protejează cu mâna făcută căuș, sperând ca toți ceilalți să nu observe tremurul flăcării. Apoi apropie repede chibritul aprins de fitilul unei lumânări, apoi de celălalt. După ce lumânările sunt aprinse, ea își trece palma de trei ori pe deasupra uneia dintre flăcări și își acoperă ochii, în timp ce spune cu voce tare o rugăciune de început. După ce termină rugăciunea, se simte recunoscătoare că poate să-și ocupe locul la unul dintre capetele mesei, în fața soțului ei. Își pune mâinile în poală și privirea ei o întâlnește pe a lui Sol. Ea dă din cap, indicându-i că poate să înceapă.

În timp ce vocea lui Sol umple din nou încăperea, privirea Nechumei alunecă spre scaunul pe care l-a lăsat gol pentru Addy. Pieptul se umple de durere una

pe care o cunoaște atât de bine. Absența lui îi mistuie sufletul.

Scrisoarea lui Addy sosise cu două săptămâni în urmă. În scrisoare, el îi mulțumea Nechumei pentru sinceritatea ei și o rugase să nu-și facă griji. Avea să se întoarcă acasă imediat ce reușea să facă rost de documentele necesare pentru călătorie, îi scria. Aceste vești o făceau să se simtă atât ușurată, cât și îngrijorată. Nu își dorea nimic mai mult decât să-și vadă fiul acasă de Pastele evreiesc, excepție făcând, desigur, situația în care el ar fi fost în siguranță numai în Franța. Încercase să fie sinceră, sperase ca el să fi înțeles că Radomul era pentru moment un loc îngrozitor și că nu merita să riște călătorind prin regiunile ocupate de germani, dar poate că fusese prea rezervată cu explicațiile. La urma urmei, nu plecaseră doar cei din familia Kosman. Mai erau încă vreo șase. Nu-i povestise despre clienții polonezi pe care-i pierduseră în ultima vreme sau despre încăierarea sângeroasă care izbucnise cu o săptămână în urmă între cele două echipe de fotbal din Radom – una formată din polonezi și cealaltă din evrei. Tinerii din cele două echipe încă mai aveau buze sparte și ochi înnegriți, aruncându-și priviri fioroase când treceau unii pe lângă alții pe stradă. Ea nu-i spusese toate aceste detalii pentru a-l scuti de suferință și de griji, dar procedând așa poate că-l expusese unui pericol și mai mare.

Nechuma îi scrisese la rândul său lui Addy, implorându-l să fie prudent în călătoriile sale. Probabil că era deja pe drum, își spusese ea după aceea. În fiecare zi care urmase, ea sărea ca arsă atunci când auzea pași în holul de la intrare, inima ei bătând nebunește la gândul că avea să-l găsească pe Addy în prag – cu un zâmbet mare luminându-i fața și cu o valiză în mână. Dar pașii nu sunt niciodată ai lui. Addy nu a venit.

— Poate că a avut ceva de terminat la firma la care lucrează, îi spusese Jakob la începutul săptămânii, simțindu-i îngrijorarea. Nu cred că șeful lui i-ar fi dat voie să plece așa, pe nepusă masă.

Dar Nechuma nu se gândește decât la un lucru: *Dacă a fost reținut la graniță... sau dacă s-a întâmplat ceva mai rău?*

Pentru a ajunge în Radom, Addy ar fi trebuit să călătorească ori pe ruta nordică, prin Germania, ori pe ruta sudică, prin Austria și Cehoslovacia – ambele aflate sub stăpânire nazistă. Posibilitatea ca Addy să fi fost prins de nemți a ținut-o pe Nechuma trează nopți la rând.

În timp ce lacrimile îi înțepă ochii, gândurile Nechumei se întorc la o altă zi de aprilie din timpul Primului Război Mondial, cu un sfert de secol în urmă, când ea și Sol fuseseră forțați să petreacă Pastele evreiesc ghemuiți în subsolul clădirii în care locuiau. Fuseseră evacuați din apartamentul lor și, la fel ca mulți

alți prieteni din acea vreme, nu aveau unde să se ducă. Ea își amintește duhoarea excrementelor umane, aerul greu, chiorăielile nesfârșite ale stomacurilor goale, bubuitul îndepărtat al tunurilor, zgomotul ritmic făcut de Sol, care sculpa cu un cuțit ascuțit un buștean vechi, de pus pe foc, din care voia să confecționeze figurine cu care să se joace copiii. Ea își amintește cum își smulgea Sol așchiile din degete. Sărbătoarea venea și trecea aproape fără să-și dea seama. Cine se mai gândea la tradiționalul Seder? Reușiseră să supraviețuiască trei ani la subsol, copiii așteptându-și rândul la alăptat, în timp ce ofițerii unguri se lăfăiau în apartamentul lor de la etaj.

Nechuma se uită la Sol. Acei trei ani, deși aproape că o distruseseră, sunt acum departe, în urmă, de parcă i-ar fi trăit o cu totul altă persoană. Soțul ei nu vorbește niciodată despre perioada aceea, iar copiii, din fericire, nu au cum să-și amintească acea experiență. Au tot fost pogromuri de atunci – și vor fi întotdeauna – dar Nechuma refuză să ia în calcul reîntoarcerea la o viață petrecută într-o ascunzătoare, o viață fără luminasoarelui și fără ploaie, fără muzică, artă și dezbateri filozofice, valorile simple și dătătoare de viață pe care a învățat să le prețuiască. Nu, ea nu se va duce să trăiască din nou sub pământ ca o creatură sălbatică, nu va mai trăi din nou așa.

Nu era posibil să ajungă la așa ceva – nu din nou.

Gândurile ei se întorc din nou în trecut, la propria copilărie. Parcă aude vocea mamei, care-i povestea că și atunci când crescuse ea în Radom, era ceva obișnuit ca băieții polonezi să arunce cu pietre spre capul ei acoperit sau cum izbucniseră tot felul de conflicte atunci când se construise prima sinagogă din oraș. Mama Nechumei ridicase din umeri. „Ne-am învățat să plecăm capetele și să nu ne scăpăm copiii din ochi“, spusese ea. Și desigur, atacurile, pogromurile, au trecut. Viața a mers mai departe, ca și înainte. Așa cum se întâmplă întotdeauna.

Nechuma știe că amenințarea germană, ca multe alte amenințări din trecut, va trece și ea. Și, în afară de asta, situația lor e cu totul alta acum. Ea și Sol au muncit cu dârzenie ca să-și câștige traiul, pentru a câștiga un statut de profesioniști în oraș și pentru a ajunge printre elite. Ei vorbesc limba poloneză chiar și acasă, în timp ce mulți alți evrei din oraș conversează numai în idiș și, în loc să locuiască în Cartierul Vechi, la fel ca majoritatea evreilor mai puțin înstăriți din Radom, ei dețin un apartament impunător în centrul orașului, având un bucătar și o fată în casă. Își permit acum luxul unei toalete interioare, o cadă importată cu ani în urmă din Berlin, un frigider și – cea mai prețioasă achiziție a lor – un pian Steinway cu coadă. Magazinul lor de țesături e prosper.

Nechuma are grijă să achiziționeze textile de cea mai bună calitate atunci când face aprovizionarea, călătorind în străinătate, iar clienții lor, evrei și polonezi, în egală măsură, vin tocmai de la Cracovia pentru a cumpăra îmbrăcăminte de damă și mătăsuri. Sol și Nechuma și-au trimis copiii – când aceștia au ajuns la vârsta școlară la academiile private frecventate de elita orașului. Acolo, mulțumită cămășilor perfect croite și polonezei perfecte pe care o vorbeau, aceștia s-au integrat cu ușurință în colectivul de elevi, care erau în majoritate catolici. Pe lângă faptul că le oferiseră copiilor lor cea mai bună educație, Sol și Nechuma sperau ca aceștia să aibă șansa de a evita neplăcerile antisemitismului, care definise mereu viața evreilor din Radom. Deși familia se mândrea cu rădăcinile ei evreiești, făcând parte din comunitatea evreiască locală, Nechuma a ales pentru copiii ei o cale care, spera ea, avea să-i conducă spre succes și spre șansă, îndepărtându-i de persecuții. Este o cale de la care nu vrea să se abată, chiar dacă uneori – la sinagogă sau atunci când face cumpărături la una din băcăniile evreiești din Cartierul Vechi – surprinde privirea plină de reproș a unuia din evreii mai tradiționaliști din Radom, ca și cum decizia ei de a trăi la fel ca polonezii a diminuat în vreun fel credința ei de evreică. Refuză să se simtă deranjată de astfel de întâmplări. Știe bine care este credința ei – și, în afară de asta, religia este pentru Nechuma o chestiune personală.

Nechuma își îndreaptă umerii, simțind cum sânii care-i atârnă pe burtă se ridică ușor. Nu-i stă în fire să fie atât de îngrijorată. *Încearcă să te aduni*, își spune ea, dojenindu-se pentru că a lăsat grijile să o copleșească, uitând de toate. *Familia va fi bine*, se încurajează ea. Au multe economii. Au cunoștințe. Addy o să apară, în cele din urmă. Nu se puteau baza pe poștă. Cel mai probabil, o scrisoare care să-i explice absența putea să apară oricând. *Totul va fi bine*.

În timp ce Sol binecuvântează Karpas^{6}-ul, Nechuma înmoaie un fir de pătrunjel într-un bol cu apă sărată, iar degetele ei le ating pe cele ale lui Jakob. Ea oftează, simțindu-și maxilarul ceva mai relaxat. Dragul de Jakob. El îi prinde privirea și zâmbește. Femeia este foarte recunoscătoare că el locuiește încă acasă, împreună cu ei. Adoră compania și calmul lui. El e diferit de ceilalți. Spre deosebire de frații lui, care s-au născut cu fețele roșii și urlând din gură de șarpe, Jakob a venit pe lume tăcut, de parcă ar fi imitat uriașii fulgi de nea pe care-i vedea căzând pe pământ prin fereastra spitalului în acea dimineață rece de februarie, cu douăzeci și trei de ani în urmă. Nechuma nu va uita niciodată acele momente agonizante în care își dorise cu disperare să-l audă țipând pentru prima dată – atunci, era sigură că el nu avea să supraviețuiască acelei

zile și nici felul în care, atunci când îl luase în brațe și îi văzuse ochii întunecați, el ridicase curios privirea spre ea, pielea de pe fruntea lui fiind încrêțită, de parcă ar fi fost îngândurat. Atunci realizase, de fapt, cum era fiul ei. Tăcut, da, dar puternic. La fel ca frații și surorile lui, născuți înainte și după el, era o versiune în miniatură a celui care avea să fie.

Ea privește cum Jakob se apleacă să șoptească ceva la urechea Bellei. Aceasta duce un șervet la buze, surâzând. Pe gulerul ei, în lumina lumânării, strălucește o broșă – un trandafir din aur, cu o perlă ivorie în centru; un dar de la Jakob. I-a oferit-o la câteva luni după ce s-au cunoscut la liceu. El avea cincisprezece ani atunci, iar ea paisprezece. Pe vremea aceea, Nechuma nu știa despre Bella decât că voia să studieze și că provenea dintr-o familie modestă (conform celor spuse de Jakob, tatăl ei, care era dentist, achita încă împrumuturile pe care le făcuse pentru a plăti pentru educația fiicelor sale) și că își confecționa de multe ori rochiile cu mâna ei – o dezvăluire care o impresionase pe Nechuma și care o făcuse să se întrebe care dintre cele mai frumoase bluze ale Bellei erau cumpărate de la magazin și care erau lucrate manual. La scurt timp după ce îi dăruise broșa Bellei, Jakob o declarase sufletul lui pereche.

— Dragul meu, ai doar *cincisprezece ani*... și abia v-ați cunoscut! exclamase Nechuma.

Dar el nu era omul care să exagereze și iată-i acum împreună, opt ani mai târziu, de nedespărțit.

E doar o chestiune de timp până se vor căsători, își spune Nechuma. Poate că o va cere de soție când zvonurile despre război se vor mai potoli. Sau poate că așteaptă până ce va aduna destui bani încât să-și permită propria locuință. Și Bella locuiește tot cu părinții – la numai câteva străzi distanță, spre vest, pe bulevardul Witolda. În orice caz, Nechuma e sigură că Jakob are un plan.

În capul mesei, Sol rupe încet în două o bucată de *matzah*⁽⁷⁾. Pune o jumătate de *matzah* pe o farfurie și înfășoară cealaltă jumătate într-un șervet.

Atunci când copiii erau mai mici, el pierdea săptămâni întregi plănuiind și căutând ascunzătoarea perfectă pentru *matzah*, iar când venea timpul ceremoniei de a dezgropa jumătatea de *matzah* ascunsă, numită *afikomen*, copiii lui începeau să scotocească prin apartament ca șoarecii, în căutarea acesteia. Cel care avea norocul să o găsească, negocia fără menajamente prețul acesteia, până ce, inevitabil, pleca – cu un zâmbet mândru și cu destui zloți în buzunar – să facă rost de o pungă cu ciocolată de casă Krówki, de la magazinul de dulciuri al lui Pomianowski. Sol încerca să fie dur – „Negociatorul Rege“, îi

spuneau ei –, dar copiii știau foarte bine că în adâncul sufletului el era la fel de moale ca o bucată de unt proaspăt bătut și că, dacă aveau destulă răbdare și farmec, îl puteau mulge până la ultimul zlot. El nu mai ascunsese *matzah* de ani de zile, desigur – pentru că fiii și fiicele lui boicotaseră în cele din urmă acest ritual, adolescenți fiind. „Nu mai suntem copii mici, tată“, îi spusese ei, dar Nechuma știe că imediat ce Felicia va începe să meargă, el va relua tradiția.

E rândul lui Adam să citească cu voce tare. El ridică manuscrisul său Haggadah, îl privește prin lentilele ochelarilor cu rame negre, nasul subțire și pomeții regali fiind accentuați de lumina lumânărilor. Adam Eichenwald sosise în urmă cu doar câteva luni în casa familiei Kurc, atunci când Nechuma pusese un afiș cu anunțul „Cameră de închiriat” în vitrina magazinului de stofe. Unchiul ei murise de curând, lăsând familiei un dormitor liber, iar casa, chiar dacă cei doi copii mai tineri locuiau încă acolo, începea să i se pară goală. Nimic nu-i plăcea mai mult Nechumei decât o cină cu mulți meseni. Atunci când Adam intrase în magazin să întrebe despre camera de închiriat, Nechuma se arătase încântată. I-o oferise pe loc.

— Ce tânăr chipeș! exclamase Terza, sora lui Sol, după ce Adam ieșise din magazin. Are treizeci și doi de ani? Arată cu zece ani mai tânăr.

— E evreu și e și inteligent, adăugase Nechuma, știind că Adam era absolvent al Școlii Politehnice de Arhitectură din Lvov.

Care erau șansele, șușotiseră femeile, ca băiatul să părăsească locuința de pe strada Warszawska, numărul 14, necăsătorit? Și, ca un făcut, câteva săptămâni mai târziu, Adam și Halina formau un cuplu.

„Halina“, oftează Nechuma. Născută cu un păr surprinzător de blond și cu niște ochi de un verde incandescent, Halina e cea mai tânără și mai scundă dintre copiii ei. Cu toate astea, ceea ce-i lipsește în privința staturii e compensat de zece ori în privința personalității. Nechuma nu a cunoscut în viața ei copil mai încăpățânat și mai voluntar decât ea. Ea își amintește cum, la cincisprezece ani, Halina și-a fermecat profesorul de matematică, convingându-l să nu-i pună o notă proastă atunci când acesta descoperise că fata lipsise de la oră pentru a merge la un matineu să vadă *Necazuri în Paradis* în ziua premierei și cum, la șaisprezece ani, îl convinsese pe Addy să se urce cu ea, în ultima clipă, într-un tren de noapte spre Praga, pentru a se putea trezi în Orașul Celor O Sută de Clopotnițe chiar de ziua lor pentru că ei erau născuți în aceeași zi. Adam, binecuvântată să-i fie inima, este pur și simplu fermecat de ea. Din fericire, el s-a dovedit extrem de respectuos de față cu Sol și Nechuma.

Când Adam termină de citit, Sol spune o rugăciune închinată jumătății de *matzah* rămasă, o rupe în bucățele și o dă mai departe celorlalți, pentru a-i urma exemplul.

Nechuma aude pârâitul plăcut al pâinii nedospite în timp ce farfuria trece de la unul la altul în jurul mesei.

— *Ba-ruch a-tah A-do-nai*, cântă Sol, dar se oprește brusc, întrerupt de un țipăt strident.

— Felicia!

Roșind, Mila se scuză și se ridică de pe scaunul ei, pentru a o scoate pe Felicia din coșulețul așezat în colțul camerei. Mișcându-se de pe un picior pe celălalt, Mila încearcă să o liniștească pe Felicia, șoptindu-i ușurel la ureche. În timp ce Sol începe să cânte din nou, Felicia se foiește în pelincile ei, cu fața roșie și crispată, încercând să se dezvelească. Când începe să plângă din nou, Mila se scuză și țâșnește pe hol cu pruncul în brațe, spre dormitorul Halinei. Nechuma o urmează.

— Ce nu-ți place, scumpo? întrebă Mila în șoaptă, frecând ușor cu degetul gingia de sus a Feliciei – așa cum văzuse că făcea Nechuma – sperând să o împace.

Felicia întoarce capul și își arcuiește spatele, începând să urle și mai tare.

— Crezi că-i este foame? întrebă Nechuma.

— Nu. Am hrănit-o de curând. Cred că e obosită, mai degrabă.

— Vino, spune Nechuma, luând-o pe Felicia din brațele Milei.

Felicia ține ochii închiși și mâinile îi sunt strânse în pumni. Accesele ei de plâns sunt scurte și stridente.

Mila se lasă să cadă pe un capăt al patului.

— Îmi pare foarte rău, mamă, spune ea, străduindu-se să nu strige mai tare decât Felicia. Nu-mi place deloc să deranjăm pe toată lumea. Mila își freacă ochii cu podul palmelor. Nu mai pot auzi nici măcar *ce gândesc*.

— Nu se supără nimeni, spune Nechuma, ținând-o pe Felicia lipită de pieptul ei și legănând-o încetșor.

După câteva minute, țipetele Feliciei se transformă în scâncete și, în scurt timp, tace din nou, cu o expresie liniștită pe chip. *Bucuria de a ține un copil în brațe e fascinantă*, își spune Nechuma, inspirând cu nesaț aroma dulce de migdale de pe pielea micuței.

— Am fost o proastă să cred că îmi va fi ușor, spune Mila.

Când ridică ochii, aceștia sunt roșii, cu cearcăne adânci și vineții, Ca și cum lipsa de somn ar fi lăsat vânătăi. Ea se străduiește – Nechuma poate vedea asta.

Dar este greu să fii proaspătă mămică. Tranziția a epuizat-o de tot.

Nechuma clatină din cap.

— Nu fi atât de aspră cu tine însăși, Mila. Nu e așa cum ai crezut tu că va fi, dar era de așteptat să se întâmple astfel. Când e vorba de copii, nimic nu e așa cum crezi că va fi.

Mila își privește mâinile, iar Nechuma își amintește cum, al unei când era ea mai tânără, fiica ei cea mare nu își dorea nimic mai mult decât să fie mamă – cum avea grijă de păpușile ei, ținându-le în brațe, și cum le cânta, prefăcându-se chiar că le alăpta; cum era mândră să aibă grijă de frații ei mai mici, oferindu-se să le lege șireturile, să le bandajeze genunchii răniți și să le citească povești înainte de culcare.

Acum că are un copil al ei, Mila pare copleșită de grijă, ca și cum ar fi prima dată când ține un bebeluș în brațe.

— Mi-aș dori să știu unde am greșit, spune Mila.

Nechuma se așază pe pat, lângă fiica ei.

— Te descurci bine, Mila. Ți-am mai spus, copiii sunt dificili. Mai ales primul. Aproape că mi-am pierdut mințile când s-a născut Genek, încercând din greu să fac față. Asta îți ia ceva vreme.

— Dar au trecut cinci luni.

— Durează ceva mai mult.

Mila tace pentru o clipă.

— Mulțumesc, șoptește ea în cele din urmă, privind-o pe Felicia dormind liniștită în brațele mamei ei. Mă simt ca o ticăloasă.

— Nu ești o ticăloasă. Ești doar obosită. De ce nu o chemi pe Estia? Ea a terminat treaba la bucătărie și poate sta cu fetița până ce terminăm noi de mâncat.

— E o idee bună, răsuflă ușurată Mila.

O lasă pe Felicia cu Nechuma în timp ce se duce după Estia. Când cele două femei se întorc la locurile lor în jurul mesei, Mila se uită la Selim.

— E totul în regulă? întrebă el din buze, iar Mila încuviințează.

Sol întinde cu o lingură o grămăjoară de hrean pe o bucată de *matzah*. Ceilalți îi urmează exemplul, iar el începe din nou să cânte. Când binecuvântarea Korech se încheie, este timpul, în sfârșit, să mănânce.

Platourile cu mâncare sunt trecute din mână în mână, iar sufrageria se umple de murmurul plăcut al conversației, de clinchetul lingurilor din argint care pescuiesc din platourile de porțelan heringul sărat, puiul fript, kugelul de cartofi și charosetul de mere dulci.

Cei din familie sorb din paharele lor cu vin și vorbesc destul de încet, întrebându-se cu voce tare unde o fi Addy, dar evitând să vorbească despre război.

Auzind numele lui Addy, durerea se strecoară din nou în inima Nechumei, aducând cu ea o mulțime de griji. A fost arestat. Închis. Deportat. E rănit. Înfricoșat. Nu are cum să o contacteze. Se uită din nou spre scaunul gol al fiului ei. *Unde ești, Addy?* își mușcă buza. *Nu*, se dojenește ea, dar e prea târziu.

Și-a băut vinul prea repede și acum îi vine să plângă. Gâtul i se strânge și vede ca prin ceață fața de masă, care pare să se transforme într-o mare albă, încețoșată. Lacrimile sunt gata să izbucnească atunci când simte căldura unei mâini peste mâna ei pe sub masă. Mâna lui Jakob.

— E din cauza hreanului, șoptește ea, fluturându-și mâna liberă prin fața ochilor, în timp ce clipește des. Așa pățesc tot timpul, spune ea, tamponându-și discret colțurile ochilor cu șervetul ei.

Jakob dă din cap înțelegător și-i strânge mâna.

Câteva luni mai târziu, într-o lume cu totul diferită, Nechuma își va aminti această seară și ultimul Paște la care familia lor a fost aproape completă, dorindu-și cu toată ființa ei să poată retrăi ziua aceea.

Își va aminti mirosul familiar al peștelui *gefilte*, clinchetul tacâmurilor din argint pe vesela de porțelan și gustul pătrunjelului, amărui și puțin sărat pe limba ei. Va tânji după atingerea catifelată a pielii de bebeluș a Feliciei, după mâna grea a lui Jakob peste mâinile ei pe sub masă, după căldura provocată de vin în stomacul ei – o căldură care îi permitea să creadă că totul avea să se sfârșească bine, în cele din urmă. Își va aminti cât de fericită fusese Halina, cântând la pian, cum dansaseră cu toții după masă și cum vorbiseră despre Addy – singurul care lipsea, asigurându-se reciproc că el avea să se întoarcă în curând acasă. Va retrăi fiecare moment minunat al acelei zile, la nesfârșit, și-l va savura ca pe ultimele pere *klapsa*, perfecte, ale sezonului.

23 august 1939: *Germania nazistă și Uniunea Sovietică semnează Pactul de neagresiune Ribbentrop-Molotov, care conține un protocol secret privind divizarea Europei de Nord și de Est în sfere de influență germane și sovietice.*

1 septembrie 1939: *Germania invadează Polonia. În replică, două zile mai târziu, Anglia, Franța, Australia și Noua Zeelandă declară război Germaniei. În Europa, începe cel de-al Doilea Război Mondial.*

Capitolul 4

Bella

Radom, Polonia
7 septembrie 1939

Bella stă cu umerii drepți și cu genunchii la piept, strângând în mână o batistă. Abia poate distinge conturul unei valize din piele, cu colțuri pătrate, aflată lângă ușa dormitorului său. Jakob stă cocoțat pe marginea patului, lângă picioarele ei, mirosul aerului rece al nopții simțindu-se încă în paltonul lui din tweed. Bella se întreabă dacă nu cumva l-au auzit părinții urcând scările până la etajul lor și mergând tiptil pe hol, până la camera ei. Îi dăduse, cu ani în urmă, o cheie de la apartament, ca să o poată vizita când dorea, dar nu îndrăznise niciodată să vină la o asemenea oră. Bella își împinge degetele picioarelor între saltea și coapsa lui.

— Ne trimit la Lvov, îi spune Jakob, gâfâind încă, la luptă. Dacă se va întâmpla ceva, hai să ne întâlnim acolo.

Bella încearcă să distingă chipul lui Jakob în întuneric, dar nu-i poate vedea decât umbra ovală a maxilarului și albul șters al ochilor.

— Lvov, șoptește ea, încuviințând.

Sora mai mică a Bellei, Ana, și noul ei soț, Daniel, locuiesc în Lvov. Un oraș aflat la vreo 350 de kilometri sud-est de Radom.

Anna o implorase pe Bella să se mute mai aproape de ea, dar Bella știa că nu l-ar fi putut părăsi pe Jakob. În cei opt ani de când se cunosc, ea și Jakob nu au trăit niciodată la mai mult de patru sute de metri distanță unul de celălalt.

Jakob îi caută mâinile și își împletește degetele cu ale ei. Îi duce apoi mâinile spre buzele și i le sărută. Gestul îi amintește Bellei de ziua în care îi spusese pentru prima dată că o iubește. Se țineau de mână, așa cum o făceau și acum – cu degetele împletite, șezând față în față pe o pătură întinsă pe iarba din Kosciuski Park. Ea avea șaisprezece ani.

— Tu ești *aleasa*, frumoasa mea, îi spusese Jakob încetisor.

Cuvintele lui erau atât de pure, expresia din ochii săi căprui atât de sinceră, încât ei îi venise să plângă, chiar dacă atunci se întrebase ce putea ști un băiat atât de tânăr despre dragoste. Dar, acum, la douăzeci și patru de ani, nici că putea fi mai sigură de dragostea lui. Știa că Jakob era bărbatul alături de care dorea să-și petreacă viața. Iar acum, el pleacă din Radom fără ea.

— Dar cum... Cum vei ajunge acolo?

Vocea îi e stinsă, ceva mai mult decât o șoaptă.

Îi este frică să vorbească mai tare, de parcă glasul i s-ar putea curma și hohotul de plâns pe care abia și-l poate reține în spatele limbii îi va scăpa. Ceasul din colț bate sonor o singură dată, iar ea și Jakob tresar surprinși, de parcă ar fi fost înțepați de o pereche de viespi invizibile.

— Ni s-a spus să ne întâlnim la gară la ora unu și un sfert, spune Jakob aruncând o privire spre ușă, lăsându-și mâinile să alunece de pe mâinile fetei.

El îi cuprinde genunchii cu palmele. Ea îi simte atingerea mâinilor reci prin materialul de bumbac al cămășii de noapte.

— Trebuie să plec.

Se apleacă spre ea și își lipește fruntea de a ei. Pieptul lui îi atinge picioarele. Te iubesc, îi șoptește el și nasurile li se ating. Ea închide ochii atunci când el o sărută. Totul se termină prea repede. Când deschide ochii, Jakob nu mai este acolo, iar obrajii îi sunt umezi.

Se dă jos din pat și se duce la fereastră, pășind pe vârful degetelor de la picioare. Scândurile din dușumea sunt reci și netede sub tălpile ei goale. Trage puțin perdeaua într-o parte și se uită spre bulevardul Witolda, două etaje mai jos, căutând un semn de viață – licărul unei lanterne, orice – dar orașul e cufundat în întuneric de săptămâni întregi. Până și stâlpii de iluminat sunt întunecați. Nu poate vedea nimic. E ca și cum ar privi într-un abis. Fata deschide fereastra, de această dată închizând ochii în timp ce ascultă cu atenție, ca să audă zgomot de pași sau vuietul îndepărtat al vreunui bombardier german în picaj. Dar strada și cerul sunt pustii, iar liniștea e apăsătoare.

Atât de multe s-au întâmplat într-o săptămână! Cu numai șase zile în urmă, pe 1 septembrie, Germania a invadat Polonia. A doua zi, înainte de ivirea zorilor, au început să cadă bombe. Aeroportul din Radom a fost distrus, la fel și zeci de tăbăcării și fabrici de încălțăminte de la periferia orașului. Tatăl ei a acoperit cu scânduri ferestrele de la parter ale cabinetului său stomatologic, apoi s-au refugiat cu toții în pivniță. După ce exploziile au încetat, bărbații din Radom au săpat tranșee – polonezii mânuind lopețile cot la cot cu evreii într-un ultim efort de a proteja orașul. Dar tranșeele s-au dovedit a fi inutile. Au fost

nevoiți să se adăpostească odată ce și mai multe bombe au început să cadă, lansate ziua în amiaza mare, de la mică altitudine, din bombardiere Stuka și Heinkel cele mai multe în Cartierul Vechi, la numai câteva străzi distanță de cartierul în care locuiau familiile lui Bella și Jakob. Atacul aerian a ținut zile întregi, până ce orașul Kielce, situat la șaiszeci și cinci de kilometri nord-est de Radom, a fost capturat. Atunci s-au răspândit și zvonurile că Wehrmachtul, forțele armate ale celui de-al Treilea Reich, aveau să ajungă în scurt timp acolo, apoi difuzoarele radiourilor au început să urle pe la colțurile străzilor, ordonându-le celor tineri și în putere să se înroleze. Bărbații au plecat cu miile din Radom, îndreptându-se spre est, pentru a se înrola în armata poloneză abia improvizată, însuflețiți de patriotism și nesiguranță.

Bella și-i imaginează pe Jakob și pe fratele lui, Genek, croindu-și drum pe lângă magazinele de confecții din oraș și turnătorii, strecurându-se în tăcere spre gară și scăpând ca prin minune de bombardament, cu numai câteva bunuri personale îndesate în valize. O divizie de infanterie a armatei poloneze, îi spusese Jakob, aștepta în Lvov. Să fi fost adevărat? De ce așteptase atât de mult Polonia și nu-și mobilizase mai repede oamenii? A trecut doar o săptămână de la invazie și rapoartele sunt deja descurajante – armata lui Hitler e prea mare și înaintează prea repede, iar polonezii sunt depășiți numeric, în proporție de peste doi la unu. Statele Unite, Anglia și Franța au promis să ajute, dar Polonia nu primise încă niciun fel de suport militar.

Stomacul i se strânge. Nu așa trebuiau să se petreacă lucrurile. Ar fi trebuit să fie în Franța până acum. Așa plănuiseră – să se mute acolo atunci când Jakob ar fi terminat școala de avocatură. El ar fi găsit un post la o firmă din Paris sau din Toulouse, aproape de Addy, și ar fi putut lucra suplimentar ca fotograf, așa cum fratele lui compunea muzică în timpul liber. Ea și Jakob fuseseră fermecați de poveștile lui Addy despre Franța și libertățile ei. Acolo se puteau căsători și întemeia o familie. Măcar dacă ar fi avut inspirația să plece înainte ca drumul spre Franța să devină atât de periculos, înainte ca gândul că-și lăsau familiile în urmă să fie prea tulburător. Bella încearcă să și-l imagineze pe Jakob ținând degetele încleștate pe patul din lemn al unei puști de asalt. Ar fi putut el să împuște un om? Imposibil, realizează ea. El e *Jakob*. Nu este făcut pentru război. Prin venele lui nu curge pic de sânge războinic. Singurul declanșator pe care ar putea să apese Jakob este cel al aparatului foto.

Fata închide încetitor fereastra. *Doar lasă-i pe băieți să ajungă teferi și nevătămați la Lvov*, se roagă ea iar și iar, privind țintă în bezna catifelată de dedesubt.

***

Trei săptămâni mai târziu, Bella stă întinsă pe o banchetă îngustă din lemn, într-o căruță trasă de un cal, epuizată, dar prea agitată ca să doarmă. *Ce oră e?* După-amiază devreme, ghicește ea. Pe sub coviltirul căruței este prea întuneric ca să poată vedea micile limbi din aur ale ceasului ei de mână. Nici afară nu poate vedea bine. Atunci când ploaia se mai domolește, cerul plin de nori rămâne învăluit într-o permanentă mantie plumburie. Bella nu-și poate da seama cum rezistă vizitiul în față, pe capră, expus elementelor naturii. Ieri a plouat atât de mult și de intens, încât drumul a dispărut sub un șuvoi de noroi, iar caii abia au reușit să înainteze, riscând să-și piardă echilibrul. De două ori, căruța a fost la un pas să se răstoarne.

Bella numără zilele ținând evidenta ouălor care rămân în coșul cu provizii. Și-au început călătoria în Radom cu douăsprezece, în această dimineață au ajuns la ultimul, iar asta înseamnă că sunt în 29 septembrie. În mod normal, călătoria până la Lvov ar dura cel mult o săptămână. Dar cu ploaia aceea care nu mai conținește, călătoria a fost anevoioasă. Bella s-a obișnuit deja cu mirosul omniprezent de mucegai, cu pielea lipicioasă și hainele mereu ude.

Ascultând scârțâitul căruței de sub ea, închide ochii și se gândește la Jakob, amintindu-și de noaptea în care el venise să-și ia rămas-bun, de răceala mâinilor sale pe genunchii ei și de căldura respirației lui pe degetele ei atunci când i le sărutase.

Wehrmachtul ajunsese în Radom a doua zi după plecarea lui Jakob la Lvov, pe opt septembrie. Trimiseseră mai întâi un singur avion, iar Bella și tatăl ei au urmărit de la fereastra apartamentului cum acesta survola în cerc orașul, la joasă, altitudine, înainte de a lansa o rachetă portocalie.

— Ce înseamnă asta? a întrebat ea în timp ce priveau spre aglomerarea cenușie de nori joși și umflați.

Tatăl ei rămăsese tăcut.

— Tată, sunt femeie în toată firea acum. Vreau să-mi spui adevărul, insistase ea hotărâtă.

Henry își ferise privirea.

— Înseamnă că ei vor veni, fusese răspunsul lui.

O oră mai târziu, când ploaia începu să cadă, rânduri întregi de forțe terestre au intrat mășăluind în Radom, fără ca nimeni să li se opună. Bella i-a auzit înainte să-i vadă, tancurile, caii și motocicletele lor înaintând zgomotos prin noroi dinspre vest. Când s-au ivit, ea i-a văzut clar de la fereastra celui de-al

doilea etaj al locuinței sale cum intrau pe bulevardul Witolda îmbrăcați în uniforme de un verde-închis și cu ochelari de protecție uzi de ploaie – foarte puternici, foarte *mulți*. I-a fost teamă să-i privească, dar nici nu a putut să-și ia ochii de la ei. Au înțesat străzile pustii ale orașului, iar până la căderea serii au ocupat clădirile guvernamentale, arborând peste tot steagurile lor cu svastică și proclamând orașul ca fiind al lor prin emfaticе saluturi *Heil Hitler*. Era o privilegiște pe care Bella nu avea să o uite niciodată.

Odată ce orașul a fost oficial ocupat, toți au început să-și facă griji – evrei și polonezi deopotrivă, dar a fost evident încă de la început că evreii erau țintele principale ale germanilor. Actele de cruzime, îndreptate în special asupra ortodocșilor, au început imediat. Cei care se aventurau în afara orașului riscau să fie bătuți, hărțuiți, umiliți. Au învățat repede să nu-și părăsească locuințele decât pentru necesități stricte sau cumpărături urgente. Bella a ieșit din casă o singură dată, pentru a face rost de pâine și lapte, fiind nevoită să treacă pe la cea mai apropiată băcănie poloneză atunci când descoperise că piața evreiască din Cartierul Vechi fusese închisă. Mersese pe străzi lăturalnice, cu fruntea în jos, dar la întoarcere fusese nevoită să treacă pe lângă o altercație de pe bulevardul Witolda care-i rămăsese în minte săptămâni întregi după aceea – un rabin înconjurat de cei din Wehrmacht, cu brațele legate la spate. Nemții râdeau în hohote în timp ce bătrânul se zbătea în zadar, încercând să se elibereze, și abia după ce reuși să treacă de locul acela, Bella realizează că barba bătrânului era în flăcări.

La câteva zile după ce germanii au ocupat orașul Radom, a sosit o scrisoare de la Jakob. *Iubita mea, scrisese el nerăbdător, te rog să vii în Lvov cât de curând poți. Ne-au cazat deja în apartamente. Al meu e destul de mare pentru doi. Nu-mi place să te știi așa departe. Am nevoie de tine aici. Te rog vino.* Jakob îi trimisese și o adresă. Spre surprinderea Bellei, părinții ei acceptară ca ea să plece. Știau cât de mult îi lipsea Jakob. Măcar în Lvov, se gândeau Henry și Gustava, Bella și sora ei, Anna, puteau să-și poarte de grijă una alteia. Apăsându-și mâna tatălui ei pe obraz în semn de mulțumire, Bella răsuflese ușurată. A doua zi, dusesse scrisoarea tatălui lui Jakob, Sol. Părinții ei nu aveau bani să angajeze un vizitiu. Cei din familia Kurc, pe de altă parte, aveau posibilitatea și relațiile necesare, iar ea era sigură că aveau să o ajute.

La început, Sol nici măcar nu a vrut să audă.

— Categorie nu. E mult prea periculos, a spus el. Nu pot permite așa ceva. Dacă ți se întâmplă ceva, Jakob nu mă va ierta niciodată. Lvov nu a căzut încă, dar am auzit zvonuri că orașul e înconjurat de nemți.

— Vă rog, îl implorase Bella. Nu poate fi mai rău decât aici. Jakob nu mi-ar fi cerut să vin dacă nu ar fi simțit că voi fi în siguranță. Trebuie să fiu cu el. Părinții mei au fost de acord cu plecarea mea... Vă rog, pan *Kurc. Prosze*. Vă implor.

Trei zile în șir, Bella și-a pledat cauza în fața tatălui lui Jakob, iar acesta a refuzat-o de fiecare dată.

În cele din urmă, în cea de a patra zi, Sol a acceptat.

— O să aranjez cu transportul, zise el, clătinând din cap de parcă ar fi fost dezamăgit de propria decizie. Sper să nu regret, adăugase el.

O săptămână mai târziu, aranjamentele erau făcute. Sol reuși să găsească doi cai, o căruță și un căruțaș un domn bătrân și binevoitor, cu barbă sură și picioare strâmbe, pe nume Tomek, care lucrase pentru el pe timpul verii și care cunoștea bine drumul. Tomek era un om de încredere, spusese Sol, și blând cu murgii. Sol îi promisese lui Tomek că putea să păstreze caii și căruța dacă reușea să o ducă pe Bella în siguranță la Lvov. Tomek era șomer și acceptase imediat oferta.

— Pune pe tine lucrurile pe care vrei să le iei, îi spusese Sol. Așa, vei atrage mai puțin atenția cuiva.

Călătoriile civililor erau încă permise, dar nemții impuneau noi restricții cu fiecare zi care trecea.

Bella îi scrisese imediat lui Jakob, comunicându-i planul ei, și plecă în ziua următoare, îmbrăcată cu două perechi de ciorapi și o fustă plisată, până la genunchi (una care-i plăcea foarte mult lui Jakob), de culoare bleumarin, patru bluze din bumbac, un pulover, eșarfa ei galbenă – un dar din partea Annei pentru ziua ei de naștere – și un palton din flanel, precum și broșa ei din aur, pe care o agățase de un lanț în jurul gâtului, îndesând-o sub bluză ca să nu o observe soldații germani. Bella ascunsese o mică trusă de cusut, un pieptene și o fotografie de familie în buzunarul paltonului ei. Alături de cei 40 de zloți pe care Sol insistase să-i ia. În loc de valiză, ea căra haina de iarnă a lui Jakob și o bucată de pâine de casă, scobită pe dinăuntru, în care ascunsese aparatul foto Rolleiflex al lui Jakob.

Au trecut prin patru puncte de control germane de când au plecat din Radom. De fiecare dată, Bella și-a îndesat bucată de pâine sub palton, prefăcându-se însărcinată.

— Vă rog, implorase ea, cu o mână pe burtă și cu cealaltă ținându-se de spate. Trebuie să ajung la soțul meu, în Lvov, înainte de nașterea copilului.

Până acum, soldații din Wehrmacht s-au îndurat de ea și au făcut semn căruței să meargă mai departe.

Capul Bellei se clatină încet pe banchetă în timp ce căruța înaintează spre est. *Unsprezece zile*. Nu au radio și, prin urmare, nu au acces la știri, dar sunt din ce în ce mai obișnuiți cu mugetul avioanelor din Luftwaffe și cu zgomotul dispozitivelor explozive detonate venind dinspre est, acolo unde ei doar presupun că s-ar afla Lvov. De câteva zile, orașul pare să fie sub asediu. Dar și mai îngrijorătoare li se pare liniștea care urmează. Să fi căzut orașul? Erau oare polonezii în stare să-i țină pe nemți la respect?

Bella se întreabă întruna dacă Jakob e teafăr. E sigură că a fost chemat la arme să apere orașul.

Tomek a întrebat-o pe Bella de două ori dacă nu vrea să se întoarcă. Putea încerca să călătorească din nou odată cu încetarea confruntărilor. Dar Bella insistă să continue drumul, l-a scris lui Jakob că vine. Trebuie să-și țină promisiunea. Să renunțe acum, chiar dacă nu știu ce-i așteaptă mai departe, i se pare o lașitate.

— Prr! strigă Tomek de pe capră și, în scurt timp, comanda lui e acoperită de alte strigăte.

— *Halt! Halt sofort!*^{8}!

Bella se ridică în șezut și pune picioarele pe fundul căruței. Își îndeasă bucata de pâine sub palton și ridică prelata care o acoperă. Lunca mlăștinoasă e înțesată de soldați în uniforme verzi, strânse în centuri. Wehrmachtul. Peste tot. Acesta nu e un punct de control, realizează Bella. Trebuie să fie frontul german. Un fior rece o străbate din cap până-n picioare atunci când trei soldați cu maxilare pătrate, chipie cenușii și carabine cu pat din lemn se apropie de căruță. Totul la acești soldați – încordarea lor, mersul lor rigid și uniformele lor cu falțuri exprimă cruzime.

Bella se dă jos din căruță și așteaptă, încercând să afișeze o expresie curajoasă. Soldatul din față, cu pușca într-o mână, ridică brațul liber cu palma îndreptată spre ea.

— *Ausweis!*^{9} urlă acesta. Își îndreaptă palma în sus, adăugând: *Papieren!*^{10}? Bella îngheață. Știe foarte puține cuvinte în limba germană.

— Arată-le actele, Bella, îi șoptește Tomek.

Un al doilea soldat se apropie de bărbatul care stă pe capra căruței, iar acesta îi prezintă actele sale, privind peste umăr la Bella. Ea ezită să-i înmâneze bărbatului actul ei de identitate, pentru că acesta demonstrează clar că e evreică, un adevăr care îi va face, cu siguranță, mai mult rău decât bine, dar nu are de ales. îi arată soldatului actul de identitate – stând la un braț distanță de acesta și așteaptă, cu răsufierea tăiată, în timp ce bărbatul cercetează

documentul. Neștiind în ce direcție să se uite, privirea Bellei se plimbă de la insigna de pe gulerul soldatului la cei șase nasturi negri de pe tunica acestuia, oprindu-se câteva clipe asupra inscripției „Gott mit uns“ de pe catarama centurii lui. Ea înțelege aceste cuvinte – „Dumnezeu fie cu noi“.

În cele din urmă, soldatul ridică privirea și strânge buzele.

— *Keine Zwillisten hinter diesem punkt!*^{11} se răstește el, înmânându-i actul.

Ceva despre civili.

Tomek își strecoară actele înapoi în buzunar, apucând hățurile.

Așteaptă, spune Bella cu o mână pe burtă, dar primul soldat ridică pușca și face semn cu bărbia spre vest, în direcția din care au venit.

— *Keine Zwillisten! Nach Hause gehen!*^{12}

Bella deschide gura să protesteze, dar Tomek dă repede din cap, făcându-i semn să tacă. *Nu*. Are dreptate. Gravidă sau nu, acest grup de soldați nu va încălca regulile impuse. Bella se răsuțește și se urcă în căruță, resemnată.

Tomek mână caii, iar căruța face cale întoarsă, înaintând greoi către vest, departe de Jakob și departe de Lvov. Bella se, simte amețită. Nu-și găsește locul, prea furioasă ca să mai poată gândi rațional. Își scoate pâinea de sub palton și o pune lângă ea, pe bancă, apoi se târăște până la partea din spate a căruței îi trage într-o parte prelata care acoperă coviltirul – doar cât să poată privi afară. Bărbații de pe pajiște se văd mici de la distanța aceea – ca niște soldăței verzi de jucărie, care par niște pitici în comparație cu norii uriași care se ivesc deasupra lor. Ea lasă prelata grea să cadă și întunericul o învăluie din nou.

Au ajuns atât de departe! Sunt atât de aproape acum! Trebuie să existe o soluție, își spune Bella, spumegând de furie. Se apleacă în față, cu coatele pe genunchi și își masează cu degetele pielea moale de la tâmple. S-ar putea întoarce a doua zi, sperând că vor avea noroc și că vor găsi niște soldați germani ceva mai îngăduitori. *Nu*. Ea clatină din cap. Sunt pe *front*. Care sunt șansele să fie lăsați să treacă? Simțind dintr-odată că se sufocă sub toate straturile acelea de haine, își dă jos grăbită paltonul din flanel și se duce în partea din față a căruței, unde o altă bucată de prelată o separă de Tomek. O ridică și, ținând-o cu o mână deasupra capului, se uită cu ochii mijiți la vizitiu, care stă pe capră. Afară a început să bureze.

— Nu putem să mai încercăm o dată mâine? strigă Bella peste ropotul constant și surd al cailor pe drumul mocirlos.

Tomek nu se întoarce spre ea. El strigă, pur și simplu:

— Nu o să funcționeze!

Obrajii Bellei sunt fierbinți.

— Dar nu ne putem întoarce de unde am venit! Ea aruncă o privire cutiei de provizii de la picioarele ei. Nici nu avem destulă mâncare pentru încă unsprezece zile de drum!

Ea urmărește umerii lui Tomek mișcându-se ritmic înainte și înapoi, absorbind balansul căruței. Capul lui se clatină de parcă ar fi beat. Nu răspunde.

Bella lasă prelata să cadă și se prăbușește pe bancă. Ea și Tomek nu prea au vorbit de când au părăsit Radomul; Bella decisese la începutul călătoriei că era ciudat să inițieze mici conversații cu un om pe care nu-l cunoștea mai deloc și, în afară de asta, nici nu ar fi avut despre ce să vorbească. Cu siguranță, Tomek nu dorește să ajungă la Lvov la fel de mult ca și ea. Au ajuns la doar câțiva kilometri de destinație – conform înțelegerii cu Sol. Îi va aminti acest lucru, decide ea, dar când întinde din nou mâna să ridice prelata, căruța virează brusc în afara drumului. Bella apucă strâns banca de sub ea și încearcă să-și păstreze echilibrul în timp ce căruța se clatină, înaintând zdruncinându-se pe terenul accidentat. *Ce se petrece? Unde mergem?* Crenguțele trosnesc ca niște petarde sub copitele cailor și crengile copacilor se agață de prelata care acoperă coviltirul căruței. Probabil că sunt în pădure. Gânduri negre trec prin mintea Bellei. *Tomek nu ar lăsa-o acolo... nu-i așa? Singură în pădure?* O simplă minciună ar fi fost de ajuns să-l asigure pe Sol că Tomek avea să o ducă în siguranță până în Lvov. Bella clatină din cap. Tomek nu ar îndrăzni.

După câteva minute, caii încetinesc și, în cele din urmă, se opresc, iar Bella coboară nedumerită din căruță. Deasupra lor, cerul s-a întunecat, devenind sumbru. În curând va fi la fel de negru și de lucios precum caii de la căruță. Ploaia mărunță continuă să cadă, dar puține picături răzbat prin frunzișul des al copacilor din pădure. Cu pălăria neagră și mantaua sa cenușie, Tomek abia se distinge în întuneric. Bella se uită la el și pulsul i se accelerează în timp ce el începe să deshame caii.

— Scuze pentru tăcere, spune el, scoțând zăbalele din gurile cailor. Nu știi niciodată cine ascultă. Bella dă din cap, așteptând. Suntem la vreo trei kilometri de un drum lăturalnic care intră în Lvov, continuă Tomek. Este un luminiș drept înainte. O pajiște. Îmi imaginez că este pustie, dar va trebui să o traversezi târându-te ca să fii în siguranță. Cred că iarba e destul de înaltă încât să îți asigure un camuflaj.

Bella se uită în direcția indicată, acolo unde ar trebui să fie luminișul, dar e prea întuneric ca să poată vedea ceva. Tomek dă din cap, ca și cum ar vrea să se convingă că planul său va funcționa.

— Odată ce vei traversa pajiștea, va trebui să mergi spre sud-est prin pădure aproximativ o oră, apoi vei ajunge la șosea. Cred că vei fi deja dincolo de linia frontului. Tomek face o pauză, apoi adaugă: Doar dacă germanii nu au înconjurat deja orașul... Caz în care va trebui să aștepti ca ei să înainteze sau vei trece linia frontului pe cont propriu. Într-un fel sau altul, spune el, privind-o fățiș în cele din urmă, cred că îți va fi mai bine să continui drumul fără mine.

Bella îl privește uimită pe Tomek, încercând să asimileze implicațiile planului său. Să călătorească singură – și pe jos – sună cumplit. Ar fi nebună să se gândească la așa ceva. Parcă se și aude explicându-le această idee lui Jakob și tatălui acestuia. Răspunsurile lor ar fi fost aceleași: *Nu face asta*.

— Alternativa ar fi să ne întoarcem și să mergem cât de repede vom putea, căutând ceva de mâncare pe drum, spune încet Tomek.

Să meargă acasă ar fi cea mai sigură opțiune, își spune Bella – dar ea știe că nu poate face asta.

Gândurile ei sunt tulburi. Încearcă să înghită în sec, dar gâtul ei e uscat ca hârtia și începe să tușească.

Tomek are dreptate. Fără căruță, ea va putea trece neobservată. Și dacă va da peste germani, poate că aceștia mai degrabă vor lăsa să treacă o femeie singură decât un întreg echipaj format dintr-un tânăr, o tânără și o căruță cu doi cai. Ea își muscă colțul interior al buzei inferioare, gândindu-se câteva minute.

— Așa, spune ea în cele din urmă, privind în direcția luminișului. Da, decide ea. Poate va funcționa. Ce alte opțiuni are? Este la numai trei kilometri de Lvov. De Jakob. Iubitul ei. Nu se poate întoarce acum. Se sprijină de rama căruței, simțindu-și dintr-odată picioarele grele. Dacă sunt cumva soldați care patrulează pe pajiște, ea se îndoiește că va putea trece neobservată. Și dacă *reușește* să ajungă pe partea cealaltă... nu are de unde să știe cine sau ce o pândește pe sub frunzișul pădurii. Destul, se dojenește ea în gând, nu are rost să te frământți. Ai ajuns până aici. Poți face asta. Așa, oftează ea, încuviințând. Da, o să meargă. Trebuie să meargă.

— În regulă, atunci, spune încet Tomek.

— În regulă, repetă și ea. Bella își trece o mână peste părul ei castaniu, aspru ca lâna după unsprezece zile fără spălare. A renunțat să se mai pieptene cu zile în urmă. Își drege glasul. Am să plec acum.

Tomek clatină din cap.

— Ar fi mai bine să pleci mâine-dimineață, când nu mai este atât de întuneric. O să stau cu tine până în zori.

Desigur. Va avea nevoie de lumina zilei pentru a găsi drumul.

— Mulțumesc, șoptește Bella, realizând că și pe Tomek îl așteaptă o călătorie periculoasă. Fata se urcă din nou în căruță și începe să caute în cutia de provizii ultimul lor ou fiert tare. Când îl găsește, îl curăță de coajă, îl rupe în două și se întoarce la Tomek. Uite, spune ea, întinzându-i jumătatea de ou.

Tomek ezită înainte de a o lua.

— Mulțumesc.

— Spune-i lui *pan* Kurc că ai făcut tot ce ți-a stat în putință să mă duci în Lvov. Asta dacă – subliniază ea atunci când voi ajunge acolo, o să-i scriu pentru a-l înștiința că sunt bine.

— Așa voi face.

Bella dă din cap și între ei se așterne tăcerea, în timp ce ea se gândește la ceea ce tocmai a acceptat. Oare Tomek își va veni în fire și va realiza, când se va trezi, că planul e prea riscant? Avea să vorbească despre asta cu ea a doua zi dimineată?

— Ar fi mai bine să te odihnești, spune el, întorcându-se la cai.

Bella se silește să zâmbească.

— Am să încerc. În timp ce se urcă din nou în căruță, ea se oprește o clipă. Tomek? exclamă ea, simțindu-se vinovată pentru că se îndoie de intențiile lui. Tomek ridică privirea spre ea. Îți mulțumesc pentru că m-ai adus până aici.

Tomek dă din cap.

— Noapte bună, adaugă Bella.

În căruță, Bella întinde paltonul lui Jakob pe podea și se urcă deasupra, întinzându-se pe spate. Punându-și o mână pe inimă și una pe abdomen, ea inspiră și expiră adânc, impunându-și să se relaxeze. *E decizia corectă*, își spune ea, clipind în întuneric.

A doua zi, Bella se trezește în zori, după un somn agitat. Frecându-se la ochi, ea bâjbâie după prelata ce ține loc de ușă. Afară, lumina densă și aspră a început să se strecoare printre nori, abia luminând spațiile dintre crengile copacilor de deasupra lor. Tomek deja și-a strâns cortul și salteaua de dormit și a înhămat caii. El dă din cap în direcția ei, apoi își vede în continuare de treabă. Se pare că nu s-a răzgândit. Bella își strecoară un cartof fiert în buzunar, lăsând trei pentru Tomek. Își încheie nasturii paltonului, apoi îl îmbracă pe al lui Jakob deasupra și ia pâinea, după care se dă jos din căruță. Ziua aceea se anunță atât de grea, încât nu o deranjează să lase în urmă spațiul strâmt și mucegăit pe care ea l-a numit „acasă” timp de aproape două săptămâni.

Tomek își face de lucru cu un căpăstru, lângă cai. Apropiindu-se, Bella realizează că ar fi vrut să-l cunoască mai bine, cel puțin destul de bine ca să se

despartă cu o îmbrățișare – un soi de atingere care să-i dea putere, să o umple de curajul de care are atâtă nevoie pentru a putea merge mai departe conform planului. Dar lucrurile nu stau așa. Nu-l cunoaște mai deloc.

— Vreau să-ți spun cât de mult apreciez tot ce ai făcut pentru mine, spune ea și îi întinde mâna.

I se pare important dintr-odată să recunoască rolul nespus de important pe care l-a jucat Tomek în viața ei. El îi ia mâna și i-o strânge cu o putere surprinzătoare. În spatele lor, caii devin agitați. Unul dintre cai clatină din cap și zăbala lui zăngăne. Celălalt cal forăie, lovind cu copita în pământ. Și ei sunt nerăbdători să ajungă la sfârșitul călătoriei.

— Oh, Tomek, era să uit. Vei avea nevoie de ceva mâncare... doi cartofi nu o să-ți ajungă, adaugă ea, pescuind o bancnotă de zece zloți din buzunar. I-o întinde, spunându-i: Ia-o. Te rog.

Tomek coboară privirea în pământ, apoi ridică din nou ochii spre Bella. Ia bancnota.

— Mult noroc, îi urează Bella.

Tomek îi face semn din cap.

— La fel și ție. Domnul să te aibă în pază.

Bella se străduiește să zâmbescă, apoi se întoarce și începe să pășească pe sub frunzișul copacilor, îndreptându-se către pajiște.

După câteva minute ajunge la marginea luminișului și se oprește, căutând cu privirea vreun semn de viață în spațiul acela deschis. La prima vedere, pajiștea e pustie. Aruncă o privire peste umăr, ca să vadă dacă Tomek se uită după ea – dar tot ce poate vedea pe sub coroanele copacilor este întunericul. Bezna. Oare a plecat deja? Se cutremură când realizează cât de singură este. *E în regulă, ai acceptat să faci asta*, încearcă ea să se liniștească. *Îți este mai bine de una singură.*

Ridicându-și fusta deasupra genunchilor, ea o strânge într-un nod larg pe coapsă, apoi îndeasă pâinea sub haina lui Jakob și o potrivește în așa fel încât să i se sprijine pe spate. Așa. Acum se poate mișca ceva mai ușor. Se așază pe vine, apoi își pune palmele și genunchii pe pământ, fără zgomot.

Pământul mocirlos de sub ea plescăie atunci când începe să se târască, noroiul rece trecându-i printre degete și făcându-i extremitățile negre ca smoala. Iarba e înaltă și udă cu rouă, și o biciuie peste față și gât. Într-un minut, unul dintre obraji îi sângerează, iar partea de jos a corpului ei este leoarcă. Umezeala a trecut prin toate straturile de haine, până la lenjeria de corp, iar inima îi bate nebunește, din cauza unei combinații de adrenalină și efort fizic. Ea

rămâne o clipă în genunchi, fără să ia în seamă hainele ude și arsura de pe obraz, scrutând liziera copacilor din fața ei, de care o despart vreo cincizeci de metri, apoi aruncă o privire peste umăr. *Nici acum nu se văd soldați germani. E bine.* Își pune din nou palmele pe pământ, dorindu-și să fi purtat pantaloni. O cochetărie inutilă, își dă ea seama – dorise să arate bine pentru când avea să-l întâlnească pe Jakob.

În timp ce înaintează plescăind prin noroi, se gândește la părinții ei și la masa pe care au împărțit-o în seara anterioară plecării ei. Mama ei preparase găluște fierte umplute cu ciuperci și cu varză – preferatele Bellei pe care ea și tatăl ei pur și simplu le devoraseră. Totuși, Gustava abia dacă se atinsese de mâncarea din farfurie. Bella simte o greutate în piept când și-o amintește pe mama ei cu porția de găluște neatinsă în față. Ea fusese întotdeauna slabă, dar, de când germanii invadaseră orașul, se scofâlcise de tot. Bella dădea vina pe stresul provocat de război, dar nu îi fusese deloc ușor să plece când își văzuse mama așa. Își amintește cum, a doua zi, în timp ce se urca în căruța lui Tomek, a ridicat privirea spre apartamentul ei și și-a văzut părinții la fereastră tatăl său, cu brațul petrecut pe după umerii firavi ai mamei, mama ei stând cu palmele lipite de geam. Nu le putea distinge decât siluetele, dar după felul în care se scuturau umerii Gustavei, Bella era sigură că femeia plângea. Și-ar fi dorit nespuse să le facă un semn cu mâna, să se despartă de ei cu un zâmbet care să-i asigure că ea va fi bine, că se va întoarce și că nu trebuiau să-și facă griji. Dar bulevardul Witolda colcăia de soldații ai Wehrmachtului – ar fi fost o prostie din partea ei să le facă semn de rămas-bun. În schimb, se întorsese cu spatele, ridicase prelata care acoperea coviltirul și se urcase în căruță.

Bella tresare când genunchiul ei nimerește ceva tare, o piatră. Inspiră adânc, ca să-și alunge durerea, și merge mai departe, realizând cât de repede s-au desfășurat evenimentele ultimelor două săptămâni. Plecarea lui Jakob, invazia germană, scrisoarea, aranjamentul cu Tomek. Fusese înnebunită să plece din Radom, gândindu-se numai la cum să ajungă la Lvov ca să fie cu Jakob. Dar părinții ei? Se vor descurca singuri? Dacă li se va întâmpla ceva în timp ce ea este plecată? Cum îi va putea ajuta? Dar dacă i se întâmplă *a* ceva? Dacă nu va reuși să ajungă la Lvov? *Oprește-te*, se dojenește ea. *Vei fi bine. Părinții tăi vor fi bine.* Ea își spune aceste lucruri iar și iar, până ce posibilitatea unui alt scenariu e înlăturată din mintea ei.

Bella încearcă să distingă orice zgomot care să o pună în gardă, dar nu-și aude decât pulsul care-i bubuie în urechi. Nu s-ar fi gândit niciodată că e necesar atâta efort pentru a merge în patru labe. Toate i se par grele: brațele,

picioarele, capul. E ca și cum acestea ar ține-o ancorată de pământ – ținută de greutatea membrelor ei, de nenumăratele straturi de haine, de aparatul foto al lui Jakob, de mușchii care-i atârnă pe oase și de sudoarea care-i acoperă pielea în ciuda frigului dimineții. O dor toate încheieturile – coapsele, coatele, genunchii, mâinile. Cu fiecare minut, le simte tot mai înțepenite. *Al naibii noroi.* Își șterge fruntea cu dosul mâinii și se uită peste vârfurile firelor de iarbă. E la jumătatea drumului până la liziera pădurii. Mai are vreo cincizeci de metri. *Aproape că ai ajuns,* își spune ea, împotrivindu-se impulsului de a se întinde pentru câteva minute să se odihnească. *Nu te poți opri acum. Ai să te odihnești când vei ajunge în pădure.*

Bella se concentrează pe ritmul respirației ei. Inspiră de două ori pe gură, apoi expiră de trei ori pe nas. Pierdută în gânduri, tresare când un zgomot puternic – *Trosc!* — spintecă văzduhul dimineții, spulberând liniștea. Fata se aruncă instinctiv pe burtă, acoperindu-și ceafa cu mâinile. Fără îndoială, a fost o împușcătură. Oare mai urmează încă una? Din ce parte a venit? Oare sunt pe urmele ei? Așteaptă o a doua bubuitură, fiecare mușchi din trupul ei fiind încordat la maxim. Se întreabă ce să facă... să fugă? Sau să rămână ascunsă? Instinctul îi dictează să facă pe moarta. Rămâne deci întinsă, cu burta lipită de pământ și cu nasul la doi centimetri de stratul de noroi, trăgând în plămâni mirosul fricii și al pământului ud... Așteaptă. Trece un minut, apoi două. Auzul îi joacă feste... să fie vântul cel care face iarba să foșnească sau se aude zgomot de pași?

În cele din urmă, când nu mai poate suporta, Bella își sprijină palmele în noroi și își ridică trunchiul încet, cu grijă. Cercetează orizontul printre firele de iarbă. Pe cer nu se vede nimic. Poate că detunătura i s-a părut mai aproape decât a fost în realitate. Ignorând probabilitatea ca proiectilul să fi venit din direcția în care se îndreaptă ea, Bella începe să meargă din nou în patru labe, mai repede acum, fără să-și mai simtă trupul greu de oboseală, dar impulsivată de senzația îngrozitoare că trebuie să se grăbească.

Poți face asta. Nu mai e mult. Vreau doar să fii acolo când voi ajunge, Jakob. La adresa pe care mi-ai trimis-o. Așteaptă-mă. Cu fiecare suflare, ea repetă aceste cuvinte: *Te rog, Jakob. Vreau doar să fii acolo.*

12 septembrie 1939 – Bătălia de la Lvov: *Bătălia pentru controlul oraşului Lvov începe cu luptele dintre polonezi şi forţele germane care au încercuit oraşul şi care depăşesc cu mult forţele armate polone – atât ca număr de infanterişti, cât şi ca volum de armament. Polonezii susţin lupte terestre aproape două săptămâni, mitraliaţi şi bombardaţi de către Luftwaffe.*

17 septembrie 1939: *Uniunea Sovietică, după ce declară nule şi inutile toate pacturile cu Polonia, invadează ţara dinspre est. Armata Roşie începe să mărşăluie spre Lvov. Polonezii ripostează, dar până la data de 19 septembrie, soldaţii sovietici şi germani reuşesc să înconjoare oraşul.*

Capitolul 5

Mila

Radom, Polonia
20 septembrie 1939

În momentul în care Mila deschide ochii, își dă seama. Simte – ceva nu este în regulă. Apartamentul e prea tăcut, prea încremenit. Tresare și se ridică în capul oaselor. *Fetida*. Se dă jos din pat și aleargă în picioarele goale pe hol, spre camera copilului.

Ușa se deschide fără niciun zgomot și Mila clipește nedumerită în întuneric, realizând că a uitat să verifice ora. Merge tiptil până la fereastră și trage într-o parte draperia groasă din damasc. O lumină plăpândă și prăfoasă inundă încăperea. Probabil că e dimineață. Printre gratiile din lemn ale pătuțului Feliciei, ea distinge vag forma neregulată a unui trup. Mila ascultă atent, încercând să sesizeze vreo răsuflare sau un murmur, un foșnet, orice. Merge în vârful picioarelor până la gratiile pătuțului.

Felicia stă întinsă pe o parte, nemișcată, fața ei fiind ascunsă de păturica roz *koca* drapată peste urechea fetei. Mila întinde mâna și trage păturica din bumbac de pe trupul copilului, apoi își pune ușor palma pe ceafa Feliciei, ținându-și răsuflarea, așteptând încordată să simtă o respirație, o mișcare, orice. Cum se face, se întreabă Mila, că până și atunci când fiica ei doarme, ea își face griji că i s-a întâmplat ceva îngrozitor? În sfârșit, Felicia tresare, oftează și se rostogolește pe cealaltă parte; în numai câteva secunde e din nou nemișcată. Mila expiră, dojenindu-se în sinea ei pentru paranoia. Femeia iese încet din încăperea, lăsând ușa întredeschisă.

Plimbându-și degetele de-a lungul peretelui, Mila se duce în vârful picioarelor la bucătărie, aruncând o privire către ceasul cu pendulă din lemn de nuc american care stă în capătul holului – un dar de nuntă de la bunicul ei. E mai puțin de șase dimineața.

— Dorota? întreabă încetișor Mila.

În majoritatea dimineților, ea e trezită de fluieratul asurzitor al ceainicului pe care Dorota îl pune pe foc. Dar e încă devreme. Dorota, care locuiește în timpul săptămânii în micile camere pentru servitori de lângă bucătărie, nu obișnuiește să-și înceapă ziua de lucru înainte de șase și jumătate. Probabil că doarme.

— Dorota? rostește din nou Mila.

Știe că nu ar trebui să o trezească, dar nu poate scăpa de senzația aceea – că este în neregulă ceva. Poate că – își spune Mila trebuie să se obișnuiască să se trezească fără Selim lângă ea. Au trecut aproape două săptămâni de când soțul ei a fost trimis, împreună cu Genek, Jakob și Adam, la Lvov, pentru a se înrola în armata poloneză. Selim a promis să-i scrie imediat ce avea să ajungă acolo, dar ea nu a primit încă nicio scrisoare.

Mila urmărește obsesiv știrile din Lvov. Orașul – după cum relatează ziarele – este asediat. Și, de parcă nemții nu ar fi o amenințare suficientă, cu două zile în urmă radiourile anunțau că Uniunea Sovietică s-a aliat cu Germania nazistă. Toate înțelegerile cu Polonia fuseseră încălcate și se spunea că Armata Roșie a lui Stalin se apropia de Lvov dinspre est. Cu siguranță, polonezii aveau să fie în curând forțați să se predea. În secret, ea *chiar spera* ca aceștia să se predea. Poate că, după aceea, soțul ei avea să se întoarcă acasă.

Când Selim și frații lui părăsiseră Radomul, Mila se împotrivi somnului. După ce adormea, se trezea brusc, scăldată într-o sudoare rece, tremurând de spaimă, convinsă că acele coșmaruri sângeroase erau reale. Într-o noapte îl visase pe Selim, apoi pe frații ei – trupurile lor erau mutilate, iar uniformele le erau îmbibate cu sânge închegat. Mila era pe punctul de a-și pierde controlul când Dorota, al cărei fiu fusese, de asemenea, chemat la arme, o salvase de la depresia iminentă.

— Nu trebuie să gândești așa, o certase Dorota într-o dimineață, când Mila își ciugulise micul dejun după încă o noapte zbuciumată. Soțul tău e medic. Nu va fi pe front. Iar frații tăi sunt deștepți. Vor avea grijă unul de celălalt. Încearcă să gândești pozitiv. De dragul tău și al ei, adăugase Dorota, făcându-i semn din cap spre camera copilului.

— Dorota? Mila strigă pentru a treia oară, deschizând lumina din bucătărie și observând ceainicul așteptând rece pe aragaz. Bate încetișor în ușa Dorotei, dar *cioc-cioc*-ul încheieturilor ei pe lemnul ușii e întâmpinat de tăcere. Ea încearcă mânerul sferic și împinge puțin ușa, aruncând o privire în încăpere.

Camera e goală. Cearșafurile și pătura Dorotei sunt împăturite și clădite ordonat la picioarele patului. A rămas în perete cuiul unde atârname cândva un

crucifix, iar micile rafturi de lângă ușa sunt goale, cu excepția unuia, pe care stă o bucată de hârtie împăturită. Mila clatină din cap și se sprijină cu mâna de tocul ușii, simțindu-și picioarele dintr-odată moi. Își face curaj și ia biletul de pe raft, apoi îl despătorește. Dorota a părăsit-o, spunându-i doar două cuvinte: *Przykro mi. Îmi pare rău*. Mila își acoperă gura cu mâna.

— Ce-ai făcut? șoptește ea, de parcă Dorota ar fi chiar acolo.

Și-o poate imagina perfect, înfășurată într-un șorț pătat de mâncare, părul ei cu șuvițe argintii fiind strâns la spate într-un coc sferic. Mila a auzit de plecarea inopinată a unor servitoare – unele intenționând să părăsească țara înainte ca aceasta să fie ocupată de germani, altele renunțând pur și simplu să mai lucreze pentru familiile de evrei – dar nu se gândise că Dorota ar fi fost în stare să o abandoneze. Selim o plătea bine, iar ea părea mulțumită cu munca ei. Nu avuseseră niciodată divergențe. Și, desigur, Dorota o adora pe Felicia. Ba mai mult, în ultimele zece luni, cât Mila încercase să se adapteze la faptul că era mamă, Dorota îi fusese mai mult decât o angajată – îi devenise prietenă.

Mila se așază încet pe pat, iar arcurile saltelei gem sub greutatea ei. *Dar ce o să mă fac fără tine?* se întreabă ea, cu ochii plini de lacrimi. Radomul e pe cale să se prăbușească. Are nevoie de Dorota mai mult ca oricând. Își sprijină coatele pe genunchi și bărbia îi cade în piept. Capul îi atârână greu, tensionându-i mușchii omoplaților. Mai întâi Selim și frații ei, apoi Adam, iar acum Dorota. Duși. Simte cum panica îi încolțește undeva în fundul stomacului și pulsul i se accelerează. Cum se va descurca acum? Cum își va purta singură de grijă? Soldații Wehrmachtului sunt niște brute și se pare că nu vor pleca prea curând din Radom. Au profanat frumoasa sinagogă din cărămidă de pe strada Podwalna, au jefuit-o și au transformat-o în grajduri; au închis toate școlile evreiești; au blocat toate conturile evreilor și au interzis polonezilor să mai facă afaceri cu evreii. În fiecare zi, este distrus câte un magazin: prima dată, a fost brutăria lui Friedman, apoi, magazinul de jucării al lui Bergman, pentru ca pe urmă să fie vorba de cizmăria lui Fogelman. Bella vede peste tot numai svastici și afișe mari, cu caricaturi hidoase ce vor să înfățișeze evrei cu nasuri corioate, alături de sloganul *Judaismul e o crimă!* La tot pasul, întâlnești ferestre peste care s-a scris mare *JIDANI*, de parcă a fi evreu ar fi un soi de blestem și nu ceva intrinsec personalității unui om. Personalității ei. Înainte de tot ce se întâmplase, ea se definea ca mamă, soție și pianistă de succes. Dar acum nu e mai mult decât o evreică. Nici nu poate să iasă din casă, că și vede cum cineva este hărțuit pe stradă ori este scos din afară, jefuit și bătut crunt fără niciun motiv aparent. Să meargă la piață cu Felicia după ea părăsindu-și apartamentul

doar pentru asta – ar fi un gest necugetat și riscant, deși înainte această acțiune era, pentru ea, întruchiparea unei stări de normalitate. Până recent, Dorota era cea care se aventura pe străzi, să facă rost de hrană, să ia scrisorile de la poștă sau să ducă mesaje către părinții Milei, pe strada Warszawska.

Mila stă cu privirea în podea și ascultă ticăitul vag al ceasului cu pendulă pe care-l are de la bunicul ei – sunetul secundelor care se scurg. Peste trei zile va fi Yom Kippur. Nu că ar mai conta – nemții au împânzit orașul cu manifeste care interzic slujbele religioase evreiești. La fel se întâmplase și de Rosh Hashanah, deși Mila ignorase ordinul și se furișase până la casa părinților ei după lăsarea întinericului. Ce-i drept, regretase asta mai târziu, când auzise că alții fuseseră descoperiți în timp ce făceau același lucru... un bărbat de vârsta tatălui său fusese pus să alerge prin centrul orașului cărând o piatră grea deasupra capului; alții fuseseră obligați să tragă după ei câte un cadru de pat metalic dintr-un capăt în celălalt al orașului, în timp ce erau bătuți zdravăn cu băte de un metru. Un tânăr fusese pur și simplu călcat în picioare și murise. Anul acesta, de Yom Kippur, hotărî Mila, ea și Felicia aveau să-și ispășească păcatele în siguranța apartamentului lor. Singure.

Ce mă fac? Lacrimile i se preling pe obraji. Nu poate să-și înăbușe suspinele. Nu poate nici măcar să-și ștergă lacrimile. Plimbându-și privirea prin camera goală, știe că ar trebui să fie furioasă... Dorota a *părăsit-o*. Dar nu e furioasă – e împietrită de spaimă. A pierdut singura ființă de sub acoperișul ei în care avea încredere, pe care se baza. Singura persoană care avea grijă de ea și care înțelegea mai bine decât ea cum trebuia să-i îngrijească fiica. Mila și-ar dori să-l poată întreba pe Selim ce e de făcut. La urma urmei, Selim a fost cel care a insistat să o angajeze pe Dorota pe când Felicia abia se născuse, iar Mila ajunsese la capătul puterilor. Mila refuzase inițial, prea mândră să accepte ajutorul unui străin, dar, până la urmă, Selim avea dreptate Dorota fusese salvarea ei. Iar acum, Mila este din nou într-o situație-limită, dar fără a mai avea alături siguranța soțului ei. Realitatea situației o izbește brusc, iar Mila începe să tremure. Siguranța ei și a Feliciei a rămas acum doar în mâinile sale.

Bila i se ridică în gât și îi poate simți gustul, înțepător și amar. Stomacul i se strânge când o serie de imagini începe să i se perinde prin fața ochilor; prima este o fotografie pe care ea a văzut-o în *Tribune*, făcută la scurt timp după căderea Cehoslovaciei – imaginea unei femei din Sudeția, plângând în hohote în timp ce ridică supusă un braț pentru a saluta, apoi alte imagini, desprinse din coșmarurile ei – Selim, cu o gaură de glonț în piept și un soldat nazist smulgând-o pe Felicia din brațele ei. *Oh, Dumnezeule mare, te rog, nu-i lăsa să o ia de*

lângă mine! Mila începe să vomite. Conținutul stomacului ei se revarsă zgomotos pe pardoseala din linoleum, între tălpile ei. Tușește și își ține ochii închiși, abia stăpânindu-și greața, cauza ei fiind departe de a fi una fizică. Ea vine din regret. *Ce te gândeai – cum să-ți întemeiezi acum o familie?* Când a aflat că e însărcinată, ea și Selim nu erau căsătoriți de mai mult de trei luni. Atunci, era foarte sigură că tot ce-și dorea mai mult pe lume era să crească un copil. Mai mulți copii, de fapt. Copii cât pentru o orchestră, glumea ea. Și totuși, atunci când a confruntat realitatea cu visurile ei, când a văzut că Felicia era un copil mofturos, și-a dat seama că a fi mamă îi cerea mult mai multă implicare decât s-ar fi așteptat. Și mai e și război. De-ar fi știut că, înainte ca Felicia să fi împlinit un an, Polonia nu va mai fi existat... Ea vomită din nou și în acel moment oribil, dezgustător, când se împotrivește unui nou val de greață, ea realizează ce are de făcut. Părinții săi îi ceruseră să se mute la ei atunci când Selim plecase la Lvov, dar ea refuzase. Nu voia să fie o povară. Războiul trebuia să se termine curând, Selim avea să se întoarcă acasă, totul revenind la normal. *Va fi în regulă,* își spusese ea atunci, și în afară de asta, o avea și pe Dorota. Dar acum...

Tăcerea e sfâșiată de plânsul strident al Feliciei. Mila tresare violent. Ștergându-și buzele cu una din mânecile cămășii de noapte, ea îndeasă biletul Dorotei în buzunar și se ridică, sprijinindu-se de perete atunci când încăperea începe să se învârtă. *Respiră, Mila.* Va curăța podeaua mai târziu, decide ea, pășind cu grijă pe deasupra băltoacei de pe jos. În bucătărie, își clătește gura și se stropește cu apă rece pe față.

— Vin acum, scumpa mea! strigă ea când fetița începe să plângă din nou.

Felicia se ține strâns cu ambele mâini de balustrada pătuțului, păturica ei fiind căzută pe podea. Când își vede mama, zâmbește larg, dezvăluind patru dinți mici de lapte abia ieșiți – doi pe gingia de sus și doi pe cea de jos.

— Bună dimineața, fetiță dulce, șoptește Mila, întinzându-i Feliciei păturica și ridicând-o din pătuț.

Cu două luni în urmă, după ce fusese înțărcată, Felicia începuse, într-un sfârșit, să doarmă noaptea. Odihnindu-se mai bine, Mila nu se mai simțea mereu în pragul nebuniei, iar cea mică era mult mai fericită. Felicia își încolăcește brațele în jurul gâtului mamei ei, iar Mila o liniștește, lipindu-și obrazul moale și cald al fetiței de pieptul ei.

— Sunt aici, șoptește ea, cu o mână pe spatele fetiței.

Felicia se întoarce spre fereastră și întinde arătătorul în direcția ei.

— Eh! exclamă ea, așa cum obișnuiește când e curioasă de ceva.

Mila îi urmărește privirea.

— *Tam*, spune ea. Afară.

— *Ta*, o imită Felicia.

Mila se apropie de fereastră și se joacă împreună cu Felicia jocul lor preferat – îi arată copilei tot ce vede pe fereastră: patru porumbei pătați, așezați pe un coș de fum, globul din sticlă opacă al felinarului, vizavi, trei arcade din piatră, trei balcoane mari din fier forjat, o pereche de cai care trag o trăsură. Mila nu ia în seamă steagul cu svastică atârnat la o fereastră, prăvăliile mânjite de inscripții, indicatorul de la colț, proaspăt vopsit. Acum, Mila nu mai locuiește pe strada Zeromskiego, ci pe Reichsstrasse. În vreme ce Felicia privește caii care se plimbă pe stradă, Mila o sărută în creștet, lăsând partea de jos a părului ei de culoarea scorțișoarei – oricât e de puțin – să-i gâdile nasul.

— Tăticului tău cred că îi este teribil de dor de tine, șoptește femeia, gândindu-se cum o făcea Selim să râdă pe Felicia băgându-și nasul în părul ei și prefăcându-se că strănută. Se va întoarce acasă la noi în curând, adaugă ea, înghițind saliva amară care-i stă încă în gât. Până atunci, suntem doar noi două.

Felicia își flutură triumfătoare păturica în aer, iar Mila nu-și poate opri un zâmbet. Mai târziu, decide ea, va împacheta câteva haine și periuța de dinți, păturica Feliciei și un morman de scutece și va străbate cele șase străzi distanță până la casa părinților ei de strada Warszawska, la numărul 14. A venit timpul.

Capitolul 6

Addy

Toulouse, Franța
21 septembrie 1939

Addy stă la o masă, într-o cafenea cu vedere spre piața enormă a Capitoliului, având în față un set de partituri legate cu arc. Lasă creionul pe masă și își masează porțiunea dintre arătător și degetul mare, care i-a înțepenit.

A devenit o rutină să-și petreacă sfârșiturile de săptămână la o masă, într-un bistro, scriind. Nu mai călătorește la Paris... să se lase pradă plăcerilor vieții de noapte din Montmartre în timp ce patria lui e în război i se pare o frivolitate. În schimb, se dedică în întregime muzicii sale și deplasărilor săptămânale la consulatul polonez din Toulouse, unde încearcă de luni întregi să obțină o viză de călătorie – documentul de care are nevoie pentru a se întoarce în Polonia. Până acum, eforturile lui s-au dovedit exasperant de inutile. La prima sa vizită din martie, cu trei săptămâni înainte de Pastele evreiesc, funcționarul de la consulat a aruncat o privire pe pașaportul lui Addy și a clătinat din cap, arătându-i pe harta de pe biroul său câte țări îl despărțeau de Polonia: Germania, Austria, Cehoslovacia.

— Nu veți putea trece de punctele de control, zise el, punând degetul pe acel rând din pașaportul lui Addy pe care scria RELIGIA.

— *Zyd* – era cuvântul trecut în dreptul religiei, prescurtarea de la *Zydowski*. Evreu. Mama lui avusese dreptate, realiză Addy, aproape urându-se pentru că se îndoise de ea. Nu numai că era periculos pentru el să călătorească peste granițele Germaniei, dar era – practic – ilegal. Chiar și așa, Addy se întorsese la consulat de mai multe ori, sperând că îl va convinge pe funcționar să-i elibereze un act de exonerare și insistând neobosit pe lângă acesta. La fiecare vizită i se spunea însă același lucru. Era imposibil. Și astfel, pentru prima dată în cei douăzeci și cinci de ani ai săi, a ratat Pastele evreiesc în Radom. Rosh Hashanah venise și trecuse la fel.

Atunci când nu este la lucru, nu scrie acasă, nu își compune muzica și nici nu îi hărțuiește pe secretarii de la consulat, Addy cercetează cu atenție titlurile ziarului *La Dépêche de Toulouse*. În fiecare zi, pe măsură ce războiul ia amploare, neliniștea lui sporește. În dimineața aceea citise că Armata Roșie sovietică invadase Polonia dinspre est, încercând să ocupe Lvovul. Frații lui sunt în Lvov și, conform spuselor mamei sale, fuseseră mobilizați, la fel ca majoritatea tinerilor din Radom. Se pare că este doar o chestiune de zile până ce orașul va fi ocupat. Polonia va fi ocupată. Ce se va întâmpla cu Genek și cu Jakob? Cu Adam și cu Selim? Ce se va întâmpla cu Polonia?

Addy e blocat. Viața lui, deciziile luate, viitorul său – niciunul dintre aceste lucruri nu mai poate fi controlat. E o senzație neobișnuită pentru el și una pe care o urăște din tot sufletul. Urăște faptul că nu are cum să se întoarcă acasă și nici cum să ajungă la frații săi. Din fericire, cel puțin păstrează legătura cu mama lui. Își scriu des. Din ultima scrisoare, trimisă de mama sa la numai câteva zile după căderea Radomului, a aflat cât de mult suferise când fusese nevoită să se despartă de Genek și de Jakob în noaptea în care cei doi plecaseră spre Lvov, cât de rău îi păruse când Halina și Mila fuseseră, la rândul lor, nevoite să se despartă de Adam și de Selim și cum se simțea văzând trupele germane mărșăluind prin Radom. Orașul fusese ocupat în doar câteva ore, spusese ea. *Soldații Wehrmachtului sunt peste tot.*

Addy își răsfoiește partiturile, revizuindu-le, recunoscător pentru binefăcătoarea distragere oferită de muzica sa. Aceasta, cel puțin, e numai a lui. Nimeni nu i-o poate lua. De când Polonia a intrat în război, el a scris cu încăpățănare, aproape terminând o nouă compoziție pentru pian, clarinet și bas dublu, închizând ochii, el apasă clapa unei claviaturi imaginare aflate în poala lui, întrebându-se dacă are sau nu potențial. Addy a cunoscut deja succesul comercial... o piesă înregistrată de către talentata cântăreață Vera Gran, care spune povestea unui tânăr care scrie unei persoane dragi care-l așteaptă acasă. Se numește *List*, „Scrisoarea”. Addy compusese melodia *List* chiar înainte de a părăsi Polonia pentru a pleca la universitate și nu va uita niciodată cum se simțise auzind-o pentru prima dată la radio, cum închisese ochii și ascultase acordurile create de el pe măsură ce acestea se revărsau din difuzoare, cum i se umflase pieptul de mândrie atunci când numele lui fusese anunțat la final, consacându-l drept compozitor. Poate că *List* își spusese el plin de speranță la vremea aceea era piesa care avea să-i ofere în cele din urmă o carieră în muzică. *List* era un hit în Polonia – și încă unul atât de cunoscut, încât Addy devenise o adevărată celebritate în Radom. Acest lucru îi făcea pe frații lui să-l

tachineze mereu: „Frățioare, dă-mi și mie un autograf, te rog!“ îi spusese Genek atunci când Addy venise acasă într-o vizită. La vremea aceea, pe Addy nu-l deranja atenția lor și nici faptul că în tachinările chipeșului său frate mai mare simțea o urmă de invidie. Frații lui se bucurau pentru el, fără îndoială. Și mai erau și mândri de el, desigur, pentru că îl văzuseră compunând muzică încă din copilărie, când picioarele lui abia dacă ajungeau la pedalele pianului cu coadă al părinților lui. Înțelegeau cât de mult însemna pentru el acea primă experiență. Lucrul la care râvneau în secret frații săi – Addy știa prea bine acest lucru – era viața lui în marele oraș. Genek vizitase Toulouse-ul și odată se întâlnise cu Addy la Paris. De fiecare dată, Genek plecase bombănind despre cât de fermecătoare și de extravagantă părea viața lui Addy în Franța în comparație cu viața lui. Acum, desigur, lucrurile stau cu totul altfel. Acum, nu e nimic fermecător și extravagant în a trăi într-o țară în care Addy se simțea practic prizonier, ca într-o închisoare. Și chiar dacă orașul lui natal e sub ocupație germană, Addy ar da orice să se întoarcă acasă.

În piața Capitoliului, ultimele rămășițe de lumină ale zilei aruncă o strălucire rozalie pe coloanele din marmură ale fațadei clădirii impunătoare. Addy urmărește cu privirea un stol de porumbei care se ridică în zbor atunci când o bătrână se îndreaptă către vest, pe sub o serie de arcade acoperite, iar asta îi amintește de vara trecută, când, într-o seară, el și prietenii lui se așezaseră după apusul soarelui la masa unei cafenele dintr-o piață similară din Montmartre, pentru a savura câteva pahare de Sémillon. Addy reia în minte conversația din seara aceea, amintindu-și cum – atunci când ajunseseră să discute despre război – prietenii săi își dăduseră ochii peste cap.

Hitler este un bufon, spusese ei. Toată vorbăria asta despre război nu e decât o exagerare, *une agitation*. Nu se va întâmpla mare lucru. *Le dictateur déteste le jazz!*^{13} declarase unul dintre prietenii săi. Urăște jazzul chiar mai mult decât îi urăște pe evrei! Nu ți-l poți imagina cum se plimbă prin Place de Clichy ținându-și mâinile peste urechi?

Toți cei de la masă izbucniseră în râs. Addy făcuse și el haz de război împreună cu ei.

Acum, el întinde mâna după creionul său și își îndreaptă din nou atenția spre setul de partituri. Compune o frază melodică, scriind foarte repede și dorindu-și ca și creionul lui să poată ține pasul cu avalanșa de note muzicale care se succed în mintea sa. Trec două ore. În jurul lui, mesele încep să se aglomereze cu bărbați și femei care se așază pentru masa de seară, dar Addy abia dacă observă acest lucru. Când ridică ochii, în cele din urmă, cerul s-a întunecat,

căpătând o nuanță violet. S-a făcut târziu. Addy își achită nota de plată, îndoiaie teancul de partituri și le pune sub braț, apoi traversează piața, îndreptându-se spre apartamentul său din Rue de Rémusat.

Intră în curtea clădirii în care locuiește, deschide cutia poștală și se uită fugitiv peste cele câteva scrisori primite. Niciuna de acasă. Dezamăgit, urcă patru rânduri de trepte, își agață șapca în cui și se descalță, aranjându-și pantofii pe un covoraș din paie, aflat lângă ușă. Își lasă corespondența pe masă, deschide radioul și umple un ibric cu apă, punându-l la fiert pe aragaz.

Apartamentul său e mic și ordonat, cu numai două camere: un mic dormitor și o bucătărie – îndeajuns de mare pentru o masă de bistro – dar i se potrivește; el este singurul dintre cei patru frați ai săi care e încă burlac, în ciuda insistențelor mamei sale. Deschide frigiderul și îi analizează conținutul: vreo treizeci de grame de brânză cremoasă Camembert, jumătate de litru de lapte de capră, două ouă pestrițe, un măr roșu Malus... la fel ca acele mere pe care mama lui i le pregătea pentru gustare atunci când era mic, tăiat felii și glazurat cu miere (lui Addy îi place să păstreze întotdeauna unul la îndemână), o felie subțire de limbă fiartă de vacă, împachetată în hârtie de la măcelărie, și un baton de ciocolată elvețiană neagră, pe jumătate mâncat. Întinde mâna după ciocolată.

— Mulțumesc, Elveția, șoptește el în timp ce se așază la masă.

Deasupra teancului de scrisori este ultimul număr al revistei *Jazz Hot*. Addy citește în fugă titlurile. *Strayhorn i se alătură lui Ellington pentru un parteneriat în compoziția muzicală*, anunță unul dintre ele. Doi dintre compozitorii săi favoriți de jazz. Își spune că trebuie să urmărească negreșit creațiile celor doi. Sub *Jazz Hot* este o bucată de hârtie albastră pe care nu a observat-o mai devreme. Când o vede, inima îi sare din piept, iar resturile de ciocolată i se par brusc foarte amare pe limbă. Ridică hârtia și o întoarce. În partea de sus a depeșei vede trei cuvinte scrise la mașină. *COMMANDE DE CONSCRIPTION*. E un ordin militar de încorporare.

Addy citește de două ori ordinul. Acesta îi impune să se alăture unui pluton de soldați polonezi din armata franceză. Trebuie să se prezinte de urgență la spitalul La Grave pentru examenul medical și întocmirea documentelor necesare. Misiunea lui va începe în Parthenay, Franța, pe 6 noiembrie. Addy pune ordinul pe masă și îl privește îndelung. *Armata*. Își spune că nu mai departe de dimineața aceea își făcuse griji pentru frații lui, chinuit de imaginea lor în uniformă și îngrozit de soarta lor înspăimântătoare. Situația lui nu diferă acum cu nimic de situația lor.

Urechile lui Addy încep să țiuie și trec câteva clipe până ce realizează că apa din ibric a început să fiarbă. Se ridică și închide aragazul, trecându-și apoi o mână prin păr. În timp ce șuieratul ibricului se stinge, Addy încearcă să se adune. E pur și simplu șocat de rapiditatea schimbărilor din această nouă lume a sa. E șocat de felul în care, într-o singură clipă, viitorul său poate fi decis de către alte forțe, superioare lui. Luând din nou în mână ordinul de încorporare, se îndreaptă spre fereastra bucătăriei, cu vedere spre colțul pieței Capitoliului și își lipește fruntea de geam. Clarinetul lui Sydney Bechet se aude în surdină din difuzoarele radioului său, dar el nu pare să audă nimic. *Armata*. Mai mulți prieteni de-ai lui au fost chemați la arme, dar toți sunt francezi. Sperase că, fiind cetățean străin, avea să fie scutit. Totuși, își spune el, poate că există o cale de a ieși din asta, deși scurta mențiune din partea de jos a ordinului sugerează cu lotul altceva: *REPREZENTAREA VA AVEA DREPT CONSECINȚĂ ARESTAREA ȘI CONDAMNAREA LA ÎNCHISOARE. Merde.*^{14} El are o stare bună de sănătate. E la vârsta optimă de încorporare. Nu, nu are cum să scape. *Merde. Merde. Merde.*

Patru etaje mai jos, crucea occitană a lui Moretti, încrustată în pietrele din pavaj, se conturează sub stâlpii de iluminat ca un imens tatuaj de granit. Pe cer se conturează o semilună. Cum este posibil, se întrebă Addy, ca aici să fie atâta liniște, în timp ce războiul deja a izbucnit peste graniță? Unde sunt acum Genek și Jakob? Așteaptă cumva ordine? Sunt oare în luptă chiar în acest moment? Addy ridică privirea spre cer, imaginându-și-i pe amândoi frații săi, umăr lângă umăr într-o tranșee, ignorând luna și gândindu-se numai la obuzele care vâjâie prin văzduh.

Ochii lui Addy se umplu de lacrimi. Își strecoară o mână în buzunarul pantalonilor și își scoate batista, un dar de la mama lui. I-a dăruit-o cu un an în urmă, când a fost ultima dată acasă, de Rosh Hashanah. Găsise materialul la Milano, îi spusese ea, în una dintre călătoriile ei periodice pentru aprovizionare – o pânză albă, fină, pe care o cususe pe margine și pe care brodase manual inițialele lui: „AAIK“. *Addy Abraham Israel Kurc*.

E minunată, îi spusese Addy mamei sale când aceasta îi dăruise batista.

— Oh, nu e mare lucru, răspunsese Nechuma, dar Addy știa cu câtă dragoste o cususe, cât de mândră era de opera ei.

Addy freacă ușor broderia între degetul mare și cel arătător și și-o imaginează pe mama lui la lucru în camera din spate a magazinului, cu pânza întinsă în față, având alături centimetrul ei de croitorie, foarfecele și pernița pentru ace, acoperită cu mătase roșie. Parcă o vede măsurându-si firul de ață,

răsucind un capăt al acestuia între degete și ducându-l la buze, pentru a-l umezi, înainte de a-l ghida prin gaura imposibil de mică a unui ac.

Addy inspiră adânc, simțind fiecare ridicare și coborâre a pieptului său. *Totul va fi bine*, își spune el. Hitler va fi oprit. În Franța încă nu s-a dat nicio luptă; probabil că războiul se va termina înainte să ia amploare. Poate că prietenii lui din Toulouse, care începuseră să-l numească *drôle de guerre* – războiul ciudat, aveau dreptate și e doar o chestiune de timp până se va putea întoarce în Polonia, la familia lui, la viața pe care o lăsase în urmă când se mutase în Franța. Addy își amintește că, în urmă cu un an, dacă cineva i-ar fi oferit o slujbă la New York, ar fi profitat fără să stea pe gânduri de acea oportunitate. Acum, desigur, ar face orice – absolut orice – doar ca să fie acasă, așezat la masa din sufrageria mamei sale, înconjurat de părinții și de frații săi. El împăturește batista și o pune înapoi în buzunar. Acasă. La familia lui. Nimic nu i se pare mai important. Acum, știe acest lucru.

22 septembrie 1939: *Orașul Lvov se predă Armatei Roșii sovietice.*

27 septembrie 1939: *Polonia se prăbușește. Hitler și Stalin împart imediat țara în două – Germania ocupă jumătatea vestică a țării (inclusiv Radom, Varșovia, Cracovia și Lublin), iar Uniunea Sovietică ocupă regiunea estică (inclusiv Lvov, Pinsk, Vilna).*

Capitolul 7

Jakob și Bella Lvov, Polonia ocupată de sovietici 25 septembrie 1939

Bella verifică atent toate numerele de bronz agățate pe ușa roșie. Treizeci și doi, șoptește ea încet, comparând de două ori adresa cu cea notată de Jakob în scrisoarea pe care o luase cu ea și pe care și-o ascunsese bine în pantof când plecase din Radom: *strada Kalinina, numărul 19. Apartamentul 32.*

Aparatul foto al lui Jakob îi atârnă la gât, iar paltonul lui e pe antebrățul ei – îndoit astfel încât să ascundă murdăria pe care ea a adunat-o pe drum. Niciodată în viața ei nu s-a mai simțit atât de murdară. Și-a scos de pe ea, întristată, o pereche de ciorapi și a încercat să înlăture cu ei noroiul de pe tălpile pantofilor, apoi să-și curețe fața, umezindu-și degetul mare cu salivă și ștergându-și obrazii, dar, fără o oglindă, efortul său e în zadar. Părul îi e mai ciufulit ca oricând și e încă udă până la piele. Trupul ei emană un miros înfiorător. Ce mult îi lipsește o baie! *Nu mai contează. Ești aici. Ai reușit. Trebuie doar să bați la ușă.*

Pumnul ei se oprește la câțiva centimetri de ușă. Își umezește buzele cu limba și lovește ușurel cu încheieturile degetelor tăblia din lemn a ușii, apoi apleacă în față capul, ascultând. Nimic. Bate din nou, mai tare de această dată. Se pregătește să bată a treia oară când aude zgomotul vag al unor pași. Inima ei pulsează din ce în ce mai tare cu fiecare pas care se apropie de ușă și, pentru o clipă, intră în panică. Cu siguranță, a greșit ușa. Sau poate că e în locul potrivit, dar Jakob a fost dat afară și apartamentul lui a fost confiscat. Dacă va fi întâmpinată, după ce a bătut atâta drum, nu de către Jakob al ei, ci de către un străin?

— Cine e?

Un oftat îi scapă printre buze – mai mult un hohot de râs. Primul după săptămâni întregi – și ea realizează că și-a ținut respirația până în acel moment. *Este chiar el.*

—Jakob! Jakob, eu sunt! spune ea în fața ușii și dintr-odată i se pare că zboară, că e ușoară ca o pană.

Înainte să poată adăuga „Sunt eu, Bella“, se aude clicul metalic, rapid, al yalei și ușa se deschide larg, cu forță, stârnind un val de aer. Și iată-l, iubitul ei, *ukochany* al ei, o privește din prag și parcă ar privi *în sufletul* ei, iar pe sub toate straturile acelea de mizerie, de transpirație și de duhoare insuportabilă, ea se simte frumoasă.

— Ești chiar tu! exclamă Jakob. El clatină din cap de parcă nu i-ar veni să creadă, cu un zâmbet perplex. Cum ai...? Intră, repede!

El îi apucă mâna liberă și o trage înăuntru, apoi încuie ușa. Ea îi pune pe podea paltonul și aparatul foto, iar când se ridică, mâinile lui Jakob sunt pe umerii ei. O studiază din cap până-n picioare, la un braț distanță, privirea lui exprimând încă nedumerire. Bella ridică ochii spre chipul lui – fără tocuri, el este cu vreo cinci centimetri mai înalt decât ea – și vede îngrijorarea din ochii săi, epuizarea și deznădejdea. Se pare că nu a dormit de zile bune.

— Kuba, dă ea să zică, chemându-l, așa cum obișnuiește uneori, pe numele lui evreiesc. Nu vrea decât să-l asigure că e în regulă. Acum, e lângă el, iar el nu trebuie să-și mai facă griji.

Dar bărbatul nu poate vorbi încă. O trage spre el și o strânge atât de tare, încât ea abia mai poate respira și în acea clipă știe că a fost cea mai bună decizie să vină la Lvov.

Vârându-și brațele pe sub brațele lui Jakob, ea își cuibărește capul în scobitura familiară a gâtului acestuia, plimbându-și mâinile pe spatele lui. El miroase la fel ca întotdeauna – a talaș, a piele și a săpun. Îi simte inima bătându-i lângă a ei, greutatea obrazului său pe capul ei și omoplații ieșindu-i prin țesătura cămășii ca niște bumeranguri mult mai ascuțiți decât și-i amintește ea. Stau lipiți un minut întreg, până ce Jakob se lasă pe spate, ridicând-o în brațe. Picioarele ei se ridică la câțiva centimetri de podea. El râde și începe să se învârtă cu ea în brațe, până ce Bella amețește, râzând în hohote. Când tălpile ei ating podeaua, Jakob se apleacă în față. Greutatea trunchiului ei dispare între brațele lui, iar Jakob o apleacă pe spate. Ea își lasă capul să-i atârne și sângele i se adună în urechi. El o ține o clipă în poziția aceea, capul ajungându-i la câțiva centimetri de podea postura finală, triumfătoare, a unor dansatori într-o sală de bal apoi o ridică.

Jakob o privește din nou, dar de această dată cu o expresie gravă pe chip.

— Nu-mi vine să cred că ai reușit, spune el, clătinând din cap. Am primit scrisoarea ta chiar după ce au început luptele. Apoi, am fost mobilizați, iar când am ajuns înapoi aici, tu tot nu ajunsesesi și dacă aș fi știut că va fi atât de

periculos, nu ți-aș fi cerut să vii, îi șoptește el. E un miracol. Am fost foarte îngrijorat.

— Știu, iubitele, știu.

— Nu îmi dau seama cum ai reușit.

— Am fost pe punctul de a ne întoarce înapoi, de mai multe ori.

— Trebuie să-mi povestești totul.

—O să-ți povestesc, dar mai întâi aș vrea să fac o baie, te rog, spune Bella zâmbind.

Jakob oftează și ochii lui sunt plini de duioșie.

— Ce aș fi făcut dacă...

— Șșșș, *kochanie*. E în regulă. Sunt aici.

Încet, Jakob își lipește fruntea de cea a Bellei.

— Îți mulțumesc că ai venit, șoptește el, cu ochii închiși.

***

Stau față în față la o masă mică și pătrată, în bucătărie, cuprinzând în palme câte o cană de ceai negru, fierbinte. Părul Bellei e încă ud după baie, iar pielea de pe obraji și de pe gâtul ei e încă roșiatică – a stat în apă vreo trei minute înainte ca Jakob să bată ușurel la ușă, dezbrăcat, și să se strecoare în vârful picioarelor în cadă, lângă ea. Bella clatină din cap.

— Sincer, nu credeam că o să funcționeze, spune ea.

Abia a terminat de explicat planul lui Tomek și cât de îngrozită fusese la gândul că putea fi descoperită, întoarsă din drum sau chiar capturată. Se pare că Tomek avusese dreptate în privința liniei frontului german – Bella reușise să îl ocolească traversând pajiștea la marginea căreia o lăsase el. Totuși, când ajunsese la pădurea de pe cealaltă parte a pajiștii, pierduse direcția și cotise spre nord, mergând ore întregi, până ce dăduse, în cele din urmă, peste niște șine de tren, pe care le urmase până la o gară mică de la periferia orașului. Acolo, ea se rugase la ultimul punct de control să fie lăsată să treacă, își cumpărase un bilet dus, din ultimii zloți care-i rămăseseră, și parcursese cu trenul cei câțiva kilometri care o mai despărțeau de Lvov.

— Am fost surprinsă când am ajuns în oraș, adaugă Bella, pentru că nu am văzut niciun soldat al Wehrmachtului pe străzi. Mă așteptam să găsesc orașul plin de soldați.

— Germanii au părăsit orașul, îi șoptește Jakob, scuturând din cap. Lvov e ocupat acum de sovietici. Hitler și-a retras trupele cu doar câteva zile înainte de

capitularea Poloniei.

— Stai puțin, ce vrei să spui?

— Lvov a căzut cu trei zile înaintea Varșoviei...

— Polonia a... a capitulat?

Bella se albește la față.

— Nu ai auzit?

— Nu, șoptește Bella.

Jakob își drege glasul și încearcă să-i povestească totul cât mai amănunțit, ca să o pună la curent cu noutățile. Îi povestește cum polonezii așteptaseră zile în șir ajutorul Armatei Roșii, care era staționată în estul orașului. Cum crezuseră că rușii fuseseră trimiși să-i protejeze și cum, după un timp, a devenit limpede că se înșelaseră. Jakob îi explică faptul că polonezii fuseseră cu mult depășiți numeric și că generalul Sikorski negociase capitularea, permițându-le ofițerilor polonezi să părăsească orașul: „Înregistrați-vă la autoritățile sovietice și plecați acasă”, le spusese generalul. Jakob face o pauză și își coboară privirea în cana de ceai. Apoi, continuă: — Totuși, imediat ce nemții au părăsit orașul, zeci de ofițeri polonezi au fost arestați de NKVD^{15}, fără vreo explicație. Atunci mi-am aruncat uniforma, spune Jakob, și am hotărât că mai bine m-aș ascunde aici, așteptându-te.

Jakob se oprește pentru o clipă, iar Bella îi urmărește mărul lui Adam, care se ridică și coboară atunci când înghite. E mută de uimire.

— Câteva zile mai târziu, continuă Jakob, după căderea Varșoviei, Hitler și Stalin au împărțit Polonia în două, chiar de la mijloc. Germanii au preluat partea de vest, iar rușii, partea de est. Aici, în Lvov, suntem în partea rusească, îi mai spune Jakob. De aceea nu ai văzut niciun soldat al Wehrmachtului.

Bella abia dacă poate vorbi. *Rușii sunt de partea Germaniei? Și Polonia a... a capitulat.*

— Tu ai... a trebuit să...

Dar vocea i se stinge, cuvintele pierzându-se înainte de a fi rostite.

— Au avut loc confruntări, spune Jakob, privind-și mâinile. Și bombardamente. Nemții au lansat o mulțime de bombe. Am văzut oameni murind, am văzut o mulțime de grozăvii... dar nu, spune el, clătinând din cap. Nu a trebuit să... nu am fost în stare să rănesc pe nimeni.

— Dar fratele tău, Genek? Și Selim? Și Adam?

— Genek și Adam sunt aici, în Lvov. Nu am auzit însă nimic de Selim. Îmi fac griji pentru el. I-am pierdut urma imediat ce nemții s-au retras.

Bella simte cum i se frânge inima.

- Și ofițerii? Cei care au fost arestați?
- Nimeni nu i-a mai văzut de atunci.
- Dumnezeu, șoptește Bella.

***

Este întuneric în dormitor, dar după felul în care respiră în spatele ei, Bella își dă seama că și Jakob e treaz. Aproape că a uitat cum este să doarmă întinsă pe o saltea o noapte întreagă; era paradisul în comparație cu scândurile din căruța lui Tomek. Se întoarce cu fața la el, încolăcindu-și gamba goală pe după genunchiul lui.

- Ce ar fi mai bine să facem? întreabă ea.

Jakob îi strânge ușor piciorul între picioarele lui. Ea simte că o privește. El îi găsește mâna, i-o sărută și îi lipește palma de pieptul său.

- Ar trebui să ne căsătorim.

Bella chicotește.

- Doamne, ce dor mi-a fost de râsul ăsta al tău, spune Jakob.

Desigur, ea se referise la ce ar fi fost mai bine să facă în perioada imediat următoare – să rămână în Lvov sau să se întoarcă în Radom? Nu au discutat încă despre asta – care dintre versiuni este mai sigură. Bella își lipește nasul de al lui, apoi buzele, zăbovind câteva secunde înainte de a se retrage, căutându-i ochii în întuneric.

- Vorbești serios? îl întreabă în șoptă. Nu poți vorbi serios.

Dragul de Jakob, își spune ea. Nici măcar războiul nu-i poate șterge urma de romantism din sânge. Nu se aștepta să discute despre căsătorie. Cel puțin, nu în prima noapte când erau din nou împreună. Probabil că războiul îl schimbase.

- Bineînțeles că vorbesc serios.

Bella închide ochii și oasele i se cufundă, grele, în salteaua pufoasă de sub ea. Pot vorbi mâine despre planul lor, hotărăște ea.

- Asta a fost o cerere în căsătorie? întreabă Bella.

Jakob îi sărută vârful nasului, obrazii, apoi fruntea.

- Depinde care va fi răspunsul tău, răspunde el în cele din urmă.

Bella zâmbește.

— Știi care e răspunsul meu, iubitul. Se întoarce din nou cu spatele la el, iar el o cuprinde cu brațele, protejând-o cu căldura corpului său. Trupurile lor se potrivesc perfect.

- Atunci, rămâne stabilit, spune el.

— Rămâne stabilit.

Bella zâmbește. *Dragul de Jakob.*

— Tot nu-mi vine să cred că ești aici, șoptește el. M-am temut foarte mult că nu vei reuși.

— Sunt aici.

— Hai să nu mai facem asta niciodată.

— Ce vrei să spui?

— Adică... hai să nu ne mai despărțim niciodată. A fost îngrozitor, șoptește Jakob.

— Îngrozitor, încuviințează Bella.

— De acum înainte, vom fi împreună, bine? Orice-ar fi.

— Da. Orice-ar fi.

Capitolul 8

Halina

**Radom, Polonia ocupată de germani
10 octombrie 1939**

Cu un cuțit în mâna liberă, Halina își ia o șuviță blondă din ochi, se apleacă pe genunchi și culcă la pământ un mănunchi de tulpini de sfeclă – lungi și roșiatice. Îngustând ochii, ea ridică cuțitul și, încordând maxilarul, îl coboară fulgerător, cu toată puterea. *Poc!* Ceva mai devreme, ea a aflat că, dacă trage cu forță, ar putea secționa tulpinile dintr-o singură mișcare, în loc să tragă de două ori. Dar asta s-a întâmplat acum câteva ore. Este atât de epuizată, încât i se pare că brațele ei sunt din lemn și stau să se desprindă de umeri. Acum, e nevoie de două încercări, iar uneori chiar de trei. *Poc!*

Frații ei i-au scris cu puțin timp în urmă și au anunțat-o că, la Lvov, sovieticii le-au dat slujbe de birou. De birou! Cum se face că tocmai ea, dintre toți oamenii, a ajuns să facă munca câmpului? Înainte de război, Halina a fost asistentă la laboratorul medical al cumnatului său, Selim. Purta chiar halat alb și mănuși din cauciuc – cu siguranță că nu își murdărise niciodată mâinile. Își amintește acum de prima zi de lucru în laborator, la cum era sigură că-i va plăcea această profesie și la cum însă, la nicio săptămână, a descoperit că minuțiozitatea pe care o cerea cercetarea, alături de bucuria descoperirii, era, surprinzător, ceva care o împlinea. Acum, ar face orice să se întoarcă la vechea ei slujbă, dar laboratorul, la fel ca magazinul părinților ei, a fost închis și, dacă erai evreu și fără loc de muncă, germanii îți găseau ei unul imediat. Părinții ei lucrau acum la o cantină a nemților, iar sora ei, Mila, la un atelier de confecții, unde erau trimise uniforme de pe front, pentru a fi refăcute. Nu înțelege de ce a primit tocmai această însărcinare – crezuse, inițial, că totul era o glumă și chiar izbucnise în râs când reprezentantul conducerii orașului îi înmânase un plic pe care scria *ferma de ridichi*. Ea nu are niciun pic de experiență în recoltarea legumelor, dar asta nu pare să conteze. Nemții sunt înfometaji, iar sfecla e gata să iasă din pământ.

Se uită la mâinile ei și abia și le mai recunoaște... îi sunt pătate într-o nuanță de roz-închis, iar în fiecare cută a pielii s-a adunat țărâna – sub unghiile ei, în pliurile fine ale pielii din jurul încheieturilor și chiar în interiorul bășicilor rupte pe care le-a făcut în palmă. Hainele ei sunt aproape distruse. Nu îi pasă atât de mult de pantaloni (slavă Domnului că-i venise în minte să se îmbrace în pantaloni și nu în fustă), însă îi era foarte dragă bluza ei din șifon, iar cu pantofii e altă poveste. S-a încălțat cu cea mai nouă pereche pe care o avea, pe care o cumpărase în timpul verii de la Fogelman's. Odată frumoși, maronii și lucioși, pantofii au acum vârful uzate și abia dacă li se mai poate vedea modelul complicat din lateral. Este aproape tragic. Va trebui să stea ore bune, după ce își va fi terminat treaba, curățând noroiul de pe ei cu un ac. Mâine se va îmbrăca în cele mai uzate haine pe care le are, decide ea, și poate că va împrumuta câteva din lucrurile pe care fratele ei, Jakob, le-a lăsat acasă.

Se lasă puțin pe călcâie, își șterge transpirația de pe frunte cu dosul palmei și-și suflă, din nou, șuvița rebelă din ochi. Se întreabă peste cât timp va putea și ea să meargă să se tundă. Radom e sub ocupație de treizeci și șase de zile. Evreilor le e acum interzis să meargă la coaforul unde obișnuia ea să își aranjeze părul, ceea ce constituie o problemă, pentru că are, într-adevăr, nevoie să se tundă. Halina oftează. E numai prima zi la fermă și deja s-a săturat. *Poc!*

Pare că ziua a început de prea multă vreme. Fusese ridicată în acea dimineață de către un ofițer al Wehrmachtului, care purta o tunică verde, călcată perfect, o banderolă apretată, cu svastica pe brațul stâng și o mustață atât de subțire, încât părea desenată deasupra buzei cu un creion negru.

— Actele, a fost primul cuvânt pe care i l-a adresat ofițerul, privind-o cu niște ochi ca de reptilă pe sub cozorocul caschetei (un „bună ziua“ ar fi fost prea bun pentru o evreică), înainte de a-i face semn cu degetul mare peste umăr: Urcă.

Ea se urcase prudentă în remorca unui camion și își găsisse un loc printre alți opt muncitori.

În timp ce mașina trecea printre castanii ce mărgineau strada Warszawska – ea refuza să recunoască noua denumire dată de nemți acestei străzi, *Poststrasse* – ea rămase cu fruntea în jos, de frică să nu fie recunoscută. Cât de jenant ar fi fost să fie văzută astfel de cineva din viața ei anterioară!

Totuși, când camionul se oprise pentru câteva minute la colțul străzii Koscielna, chiar în fața intrării magazinului de dulciuri Pomianowski, Halina ridicase privirea și, spre groaza ei, o întâlnise pe cea a unei foste colege de

școală. Sylvia își dorise foarte mult să devină prietena Halinei, iar după o vreme cele două erau nedespărțite. Își făcuseră temele împreună, se vizitaseră la sfârșit de săptămână. Halina chiar fusese acasă la Sylvia de Crăciun, ducându-i în dar o cutie de metal cu biscuiții cu migdale, în formă de stea, preparați de mama ei. După absolvire, nu mai ținuseră legătura, dar, din câte aflase Halina, Silvia era ajutor de asistentă la un spital din oraș. Toate acestea îi treceau prin minte în timp ce camionul lor staționa. Pentru o clipă, Halina se gândi să-i facă semn, dar Sylvia se uită în altă parte, prefăcându-se că nici măcar nu o cunoaște. Sângele Halinei fierse de furie și de umilință și îi veniseră în minte niște cuvinte răutăcioase, pe care intenționa să i le arunce în față Sylviei când aveau să se mai întâlnească.

Merseră mai mult de o oră cu camionul, peisajul urban dispărând în scurt timp, străzile pavate cu piatră cubică și fațadele din cărămidă din secolul al XVII-lea fiind înlocuite de o combinație de livezi, pajiști și drumuri noroioase, înguste, mărginite de pini și de arini. Halina se calmase când ajunseră la fermă, dar o dureau îngrozitor mușchii șezutului de la atâtea hurducături pe drumurile acelea desfundate – lucru care o făcea să urască și mai mult ziua aceea.

Au parcat în mijlocul pustiului – nu era nicio clădire primprejur, doar noroi și tulpini peste tulpini care se iveau din pământ. Abia atunci și-a dat seama că nu era vorba despre o slujbă de birou. Neamțul i-a aliniat pe evrei lângă camion și le-a aruncat la picioare coșuri și saci din pânză groasă.

— *Stämme*^{16}, spuse el, îndreptându-și arătătorul către saci. *Rote Rüben*, adăugă el, lovind cu piciorul un coș.

Deși știa destulă germană cât să se descurce, „sfeclă” și „Tulpini” încă nu erau vocabularul ei, dar era ușor să-și dea seama ce însemnau. Tulpinile în sac, rădăcinile în coș. După câteva secunde, ofițerul înmână fiecărui evreu un cuțit bont, cu lamă lungă. Bărbatul își miji ochii atunci când Halina îl apucă pe al ei.

— *Fur die stämme*^{17}, zise el încruntat, rezemându-și o mână pe mânerul uzat al pistolului pe care îl purta la șold, mustața lui, paralelă cu linia curbă a buzelor, luând forma unei gheare subțiri.

Are curaj, își spuse Halina, *dacă ne dă cuțite atât de lungi*.

Apoi, au început lucrul. *Lovești, rupi, scuturi, îndesi. Lovești, rupi, scuturi, îndesi.*

I-a trecut prin minte să-și ascundă în buzunare vreo două sfecle, pe care să i le ducă mamei ei, acasă, dar s-a răzgândii, înainte ca mâncarea lor să fie raționalizată – când dieta lor nu se limita, în mod jalnic, la pâine veche de o săptămână și supă chioară de cartofi – mama ei dădea sfeclele prin răzătoare și

le amesteca cu hrean și lămâie pentru a face *cwikla*, pe care o mâncau cu hering afumat și cartofi fierți. Halina începe să saliveze; au trecut săptămâni întregi de la ultima ei masă decentă, dar știe că o sfeclă în plus la cină nu merită efortul de a fi prinsă furând.

Se aude un fluier și ea ridică ochii. Vede camionul care a adus-o acolo la o sută și ceva de metri distanță, iar pe lângă acesta, un ofițer care-și flutură cascheta deasupra capului, poate chiar omul care a adus-o acolo de dimineață. De pe parcela ei, vede cum doi dintre ceilalți muncitori se îndreaptă deja către camion. Când se ridică, mușchii ei încep să urle. Și-a petrecut prea multe ore aplecată, cu trupul îndoit în unghi drept. Aruncă în coș cuțitul și își agață toarta acestuia la încheietura cotului. Înfiorându-se, întinde mâna către sacul plin cu tulpini și își trece funia care leagă gura acestuia pe celălalt umăr, apoi se îndreaptă șchiopătând spre camion.

Soarele a coborât după linia copacilor, colorând cerul în roz, de parcă ar fi pătat de suc de sfeclă pe care le-a cules toată ziua. În curând, va avea nevoie de un palton mai călduros, își spune. Ofițerul fluieră din nou, atenționând-o să mărească pasul, iar Halina îl înjură printre dinți. Coșul ei e foarte greu; cântărește vreo cincisprezece kilograme. Ea merge cât de repede îi permit încheieturile, întrebându-se dacă vreuna din sfecele smulse de ea din pământ vor sfârși la cantina unde lucrează părinții ei de o săptămână.

— Nu e chiar atât de rău, spusese mama ei după prima lor zi de lucru, doar că e chinuitor să prepari o mâncare atât de bună când că nu o vei gusta niciodată.

Lângă camion, ofițerul cu mustață așteaptă cu palma întinsă.

— *Das Messer*, spune el.

Halina îi întinde cuțitul, apoi își pune sacul și coșul în remorcă înainte să urce. Ceilalți s-au așezat deja, fiecare arătând la fel de jalnic ca ea. Este recuperat și ultimul lucrător, apoi se înghesuie cu toții în remorcă, pornind spre casă – cu sacii plini de sfeclă la picioare, prea obosiți ca să vorbească.

— Mâine la aceeași oră, latră neamțul atunci când camionul oprește în fața casei de la numărul 14, pe strada *Warszawska*.

E aproape întuneric. Prin geamul deschis al cabinei, îi întinde Halinei actele, împreună cu o bucată mică de pâine mucegăită – compensația ei pentru ziua de lucru.

— *Danke*^{18}, spune Halina, luând bucata de pâine și încercând să-și mascheze sarcasmul cu un zâmbet, dar ofițerul refuză să o privească și camionul pleacă în viteză înainte ca vorbele să-i iasă de pe buze.

Pfui! șoptește ea, întorcându-se și îndreptându-se șchiopătând spre casă.

Înăuntru, Mila abia s-a întors de la fabrica de uniforme. O întâlnește în holul casei, unde își atârnă paltonul în cuier. Felicia stă în picioare pe un covor persan, jucându-se cu o zornăitoare, fericită la auzul sunetului acesteia.

— Dumnezeu! exclamă Mila, surprinsă de aspectul Halinei. Ce te-au pus să faci?

— *Am lucrat la câmp*, spune Halina, sarcastică. M-am târât prin noroi toată ziua. Ți vine să crezi?

— Tu la câmp? se miră Mila, abținându-se să nu izbucnească în râs. De necrezut.

— Știu. A fost îngrozitor. Mă gândeam doar, spune Halina clătinându-se într-un picior lângă ușă în timp ce-și scoate un pantof, strâmbându-se din cauza unei bășici proaspete, ce figură ar fi făcut Adam dacă m-ar fi văzut târându-mă în patru labe prin noroi, ca un animal! Cât ar mai fi râs! Acum, uită-te la pantofii mei! exclamă ea. Doamne, ce mizerie.

După ce s-a descălțat, Halina își studiază șosetele, minunând cât de mult pământ au adunat. Și le scoate cu grijă, atentă să murdărească podeaua.

— Ce-i asta? întrebă ea, făcând semn către o fâșie lungă de material, drapată în jurul gâtului Milei.

— Oh! exclamă Mila, coborându-și privirea spre piept. Am uitat ca o port. E ceva ce am confecționat singură. Nici nu știu cum ai putea-o numi cred că ham. Femeia se întoarce și arată cu degetul peste umăr, în josul spatelui, acolo unde fâșiile de material sunt încrucișate între omoplați. Pot să o duc pe Felicia în chestia asta, spune ea, întorcându-se din nou cu fața și indicând rețelele care-i atârnă de-a lungul trunchiului. Așa, nu o vede nimeni pe drumul până la fabrică.

Mila o ia cu ea la muncă pe Felicia în fiecare zi, chiar dacă regulile interzic prezența copiilor în fabrică. Nicio persoană cu vârstă sub doisprezece ani nu are voie să intre în ateliere – este unul dintre multele decrete ale nemților, iar încălcarea lui poate fi pedepsită cu moartea. Mila nu are cum să nu muncească toată lumea trebuie să muncească – și nu are cum să o lase singură pe Felicia, care are doar un an, singură în apartament cât e ziua de lungă.

Halina admiră ingeniozitatea surorii sale, curajul ei. Se întrebă ce ar face dacă ar fi în locul ei – ar avea îndrăzneala să meargă la munca având cu ea, în mod ilegal, un prunc la sân. Mila s-a schimbat de când a plecat Selim. Halina își amintește des cum, pe vremuri, când totul era bine, Mila găsea maternitatea chinuitoare. Acum, când viața a devenit grea, acest rol îi vine mai la îndemână.

De parcă i s-ar fi trezit un instinct ascuns. Halina nu își mai face griji în legătură cu nopțile nedormite care ar putea-o destabiliza pe Mila.

— Felicie îi place hamul?

— Nu pare să o deranjeze.

Halina se duce în picioarele goale până în bucătărie, în timp ce Mila pune masa. Chiar dacă nu mai mănâncă așa cum o făceau pe vremuri, Nechuma insistă să folosească argintăria și farfuriile din porțelan..

— Și ce face Felicia în timp ce tu coși toată ziua? întrebă Halina din bucătărie.

Slujba Milei la fabrică este de a cârpi uniforme aduse de pe frontul german.

— În cea mai mare parte a timpului, se joacă sub masa mea de lucru, răspunde Mila. Adoarme din când în când într-un coș cu resturi de material. A fost incredibil de răbdătoare până acum. Veselia s-a evaporat din vocea ei.

Aplecată deasupra chiuvetei în timp ce-și spăla mâinile și brațele, Halina încearcă să și-o imagineze pe nepoata ei de unsprezece luni jucându-se sub o masă ore în șir. Și-ar dori să poată ajuta cumva.

— Tot nu ai vești de la Selim? întrebă ea.

— Nu..

Apa răpăie în cuva metalică a chiuvetei, iar Halina tace pentru o clipă. Genek, Jakob și Adam le-au trimis noile lor adrese din Lvov, pentru a păstra legătura. Ei le-au scris că nu l-au mai văzut pe Selim din ziua în care sovieticii preluaseră puterea. Halinei îi pare extrem de rău pentru sora ei. Probabil că-i este nespus de greu să nu știe unde se află soțul ei și dacă e teafăr. Halina a încercat de câteva ori să o consoleze pe Mila, spunându-i că era mai bine să nu primească nicio veste, în loc să primească vești proaste, dar chiar și ea știe că absența lui Selim nu poate fi un semn bun.

În ultima sa scrisoare, Adam le confirmase ceea ce citiseră în ziarele *Tribune* și *Radomer Leben* – radiourile fuseseră confiscate, așa că ziarele rămăseseră unica lor sursă de informații. Lvov se predase, după cum le spusese Adam, iar armata poloneză se desființase. Germanii părăsiseră orașul, lăsând Lvovul sovieticilor. *Nu e îngrozitor*, descriesese el noul lor mod de viață sub cârmuire rusească. Era nevoie din plin de forță de muncă. Chiar și el își găsisese o slujbă. Salariul era îngrozitor de mic, dar era o slujbă. Putea să-i găsească și Halinei una, scrisese el. Avea și alte vești, îi mai spusese el, pe care voia să i le dea personal. Deasupra semnăturii, îi scrisese „Cu dragoste” și adăugase un post-scriptum: „Cred că ar trebui să vii în Lvov”.

În ciuda spaimei de a trăi sub ocupație sovietică, ideea de a se muta în Lvov o înfioară pe Halina. Îi este foarte dor de Adam, de firea lui calmă și liniștitoare, de atingerea lui blândă și încrezătoare, atingere care a făcut-o să înțeleagă că tinerii pe care i-a întâlnit înainte de a-l cunoaște erau doar niște băieți în comparație cu el, care e un adevărat bărbat. Ar face orice să fie din nou alături de el și se întreabă dacă veștile pe care el vrea să i le dea nu sunt de fapt o cerere în căsătorie. Ea are douăzeci și doi de ani, iar el treizeci și doi. Sunt împreună de o vreme, iar căsătoria ar fi următorul pas logic. Se gândește des la asta și emoțiile o copleșesc atunci când își dă seama că, pentru a fi cu Adam, trebuie să părăsească Radomul. Oricum ar pune problema, nu i se pare corect să își părăsească părinții. Jakob și Genek trăiesc în Lvov, așa că nu ar avea cine să se îngrijească de ei dacă ar pleca și ea. Mila trebuie să se ocupe de Felicia, iar Addy este încă blocat în Franța – în ultima sa scrisoare spunea că a primit ordinul de încorporare, așa că în noiembrie se va înrola. Ea este, deci, singura care a mai rămas. Și, chiar dacă ar găsi argumentele necesare pentru a merge la Lvov, pentru o scurtă perioadă, având toate intențiile de a reveni, călătoria în sine este imposibilă. Cel mai recent decret al germanilor i-a răpit dreptul de a-și părăsi locuința sau de a lua trenul fără un permis special. Deocamdată, nu are de ales. Trebuie să rămână unde este.

Ușa apartamentului se deschide, iar vocea lui Sol răsună atunci când își strigă nepoata:

— Unde e piersicuța mea?

Felicia rânjește și se ridică anevoios în picioare, înaintând șovăielnic dinspre living, cu brațele întinse în față, ca niște mici magneți care o atrag în brațele *dziadek*⁽¹⁹⁾-ului ei. Halina și Mila o urmează. Felicia râde când Sol o ridică și mârâie în joacă, prefăcându-se că o mușcă de umăr, până ce fetița scoate un chiot de bucurie. Nechuma se ivește în spatele lui, iar Halina și Mila își întâmpină părinții, sărutându-i.

— Oh, Doamne, oftează Nechuma, uitându-se uimită la hainele Halinei. Ce s-a întâmplat?

— Am fost la munca câmpului. M-ai mai văzut vreodată în halul ăsta?

Nechuma își studiază mezina, clătinând din cap.

— Nu.

— Și voi? Cum a fost la cantină? întreabă Halina, ajutând-o pe mama ei să-și dezbrace paltonul.

Nechuma ridică degetul mare, înfășurat într-un pansament plin de sânge.

— Cu excepția acestui accident, a fost în regulă.

— Mamă!

Halina apucă cu grijă mâna mamei ei pentru a o studia mai bine.

— Sunt bine. Dacă ne-ar da niște cuțite mai bune, nu m-aș tăia atât de des.

Dar știi ce? Un pic de sânge în *kartoflanka*⁽²⁰⁾ lor nu va omorî pe nimeni.

Ea îi face din ochi Milei, încântată de secretul ei.

Halina clatină din cap.

— Ar trebui să fii mai atentă.

Nechuma își retrage mâna și ignoră comentariul fiicei sale.

— V-am adus niște bunătăți, spune ea, scoțând de sub bluză batistă plină cu coji de cartofi. Doar câteva coji, spune ea când vede că sprâncenele Halinei se ridică în sus. Le-am tăiat groase. Uitați-vă, avem aproape o jumătate de cartof aici.

Halina o privește cu reproș.

— Le-ai furat? De la cantină?

— Nu trebuie să-ți faci atâtea griji. Nu m-a văzut nimeni.

— Dar dacă te vedeau?

Vocea Halinei e aspră. Probabil prea aspră, realizează ea. Nu-i stă în fire să-i vorbească astfel mamei ei, și știe că ar trebui să-i ceară scuze, dar nu o face. Una este ca Mila să o ia pe ascuns pe Felicia la muncă nu are de ales – și cu totul altceva ca mama ei să fure de la germani și apoi să se poarte ca și cum asta nu ar conta. Preț de câteva secunde în încăpere se face liniște. Halina, Mila și părinții lor se uită unii la ceilalți, ochii lor formând un careu. În cele din urmă, Mila deschide gura.

— E în regulă, Halina, aveam mare nevoie de așa ceva. Felicia e numai piele și os, uită-te la ea. Îți mulțumesc, mamă. Hai să facem o supă.

Capitolul 9

Jakob și Bella

Lvov, fosta Polonie 24 octombrie 1939

Bella pășește cu grijă, atentă să nu calce pe tocurile Annei. Surorile înaintează încet, cu prudență, vorbind în șoaptă. E nouă seara și străzile sunt pustii. La Lvov nu este interdicție, la fel ca în Radom, dar curentul e oprit și aici, iar dacă lămpile de pe stradă sunt stinse, e aproape imposibil să vadă ceva.

— Nu pot să cred că nu am adus o lanternă, șoptește Bella.

— Am făcut astăzi drumul ăsta, ceva mai devreme, spune Anna. Stai aproape de mine, știu unde merg.

Bella zâmbește. Felul în care se strecoară acum, în lumina albastră a lunii, îi amintește de vremea în care ea și Jakob ieșeau pe furiș din apartamentele lor la două dimineața pentru a face dragoste în parc, sub castani.

— E chiar aici, șoptește Anna.

Femeile urcă o scară cu doar câteva trepte, intrând în casă printr-o ușă laterală. Înăuntru e chiar mai întuneric decât afară.

— Stai aici o clipă până aprind un chibrit, spune Anna, căutând prin geantă.

— Am înțeles, doamnă, răspunde Bella, chicotind.

Încă din copilărie, ea a fost cea care a făcut-o pe șefa cu Anna, nu invers. Fiind cea mai mică dintre cele trei surori, Anna este răsfățata familiei. Dar Bella știe că dincolo de acel chip drăgălaș și liniștit, sora ei e de o inteligență rară, fiind capabilă de orice își pune în minte.

În ciuda faptului că e cu doi ani mai mică, Anna a fost prima care s-a măritat. Ea și soțul ei, Daniel, locuiesc în Lvov, pe aceeași stradă cu Bella și Jakob... o circumstanță care a reușit să aline suferința Bellei la gândul că-și lăsase părinții în urmă. Surorile se văd des și vorbesc frecvent despre faptul că trebuie să-și convingă părinții să se mute în Lvov. Totuși, în scrisorile ei, Gustava insistă că ea și Henry se descurcă singuri în Radom. *Cabinetul de stomatologie al tatălui vostru aduce încă un venit*, scrisese ea în ultima scrisoare. *El îi tratează pe*

germani. Nu are sens să ne mutăm, cel puțin nu acum. Promiteți doar că ne veți vizita când veți putea și că ne veți scrie cât mai des.

— Cum Dumnezeu ai găsit acest loc? întreabă Bella.

Nu i se spusese nicio adresă; Anna o rugase doar să o urmeze. Merseseră șerpuit pe atâtea alei lăturalnice și înguste, încât își pierduse simțul orientării.

— Adam l-a găsit, îi explică Anna, încercând de mai multe ori să aprindă un chibrit, care nu face însă nicio scânteie. Prin relațiile sale cu Rezistența, adaugă ea. Se pare că au mai folosit locul ăsta și cu alte ocazii, este un loc sigur. E abandonat, așa că nu vom avea parte de musafiri neașteptați. În cele din urmă, un chibrit se aprinde, ca un mic halou luminos, emanând un miros înțepător de sulf. Adam mi-a spus că o să lase o lumânare lângă robinet, bombăne ea în timp ce înaintează spre chiuvetă cu chibritul aprins în mână, protejându-i flacăra. Tot Adam a găsit și rabinul, iar acesta, Bella știe, nu a fost un lucru ușor. După căderea orașului Lvov, rușii le retrăseseră drepturile rabinilor. Cei care nu reușiseră să își găsească altceva de lucru se ascunseseră. Adam spunea că Yoffe era singurul rabin pe care îl găsisese și care nu se temea să officieze o cununie, cu singura condiție ca aceasta să aibă loc în secret.

La lumina palidă a chibritului, camera începe să prindă contur. Bella se uită în jur, la umbra unui ibric pentru ceai, care stă pe aragaz, și la bolul cu linguri din lemn de pe bufet. O perdea închisă la culoare acoperă fereastra de deasupra chiuvetei. Se pare că cine locuise acolo plecase în grabă.

— E incredibil de drăguț din partea lui Adam să facă asta pentru noi, spune Bella – mai mult pentru sine decât pentru sora ei.

L-a cunoscut pe Adam cu un an în urmă, pe când acesta închinase o cameră în apartamentul din Radom al familiei Kurc, la scurt timp după ce acesta începuse să se vadă cu Halina. Îl cunoștea mai mult ca fiind iubitul Halinei, liniștit, stăpân pe sine și mai degrabă tăcut, însă, de când sosise în Lvov, Adam o surprinsese pe Bella prin calmul, siguranța lui și abilitatea sa de a orchestra imposibilul: confecționând manual cărți de identitate false pentru întreaga familie. Din câte știe rușii, Adam lucrează la o livadă din afara orașului, unde recoltează mere, dar pe ascuns, a aflat Bella abia de curând, Adam a devenit un falsificator foarte apreciat. Sute de evrei au acum în buzunare una din cărțile de identitate realizate de el. Adam le confecționează cu atâta meticulozitate, încât nici Bella nu-și poate da seama că sunt false.

L-a întrebat odată cum de le face să pară atât de reale.

— Dar *sunt* reale, a răspuns el. Ștampilele, cel puțin.

Spre surprinderea Bellei, i-a explicat cum se gândise să înlăture ștampilele guvernamentale oficiale de pe cărțile de identitate existente cu un ou fierț, curățat de coajă.

— Copiez ștampila oficială cât timp oul este încă fierbinte, spusese Adam, apoi rulez oul cu ștampila pe noua carte de identitate. Nu mă întreba cum știu doar că funcționează.

— Aha, am găsit-o!

Chibritul Annei se stinge chiar în momentul în care găsește lumânarea. Mai aprinde un chibrit și-l apropie de fitilul lumânării.

Bella își dă jos paltonul și-l lasă pe spătarul unui scaun.

— E frig aici, șoptește Anna. Îmi pare rău.

Cu lumânarea aprinsă în mână, ea se duce lângă Bella.

— E în regulă, spune Bella, suprimându-și un fior. Jakob a ajuns deja aici? Dar ceilalți? Genek? Herta? E foarte liniște.

— Sunt cu toții aici. Cred că s-au adunat în foaier.

— Deci, nu mă voi căsători în bucătărie? întreabă Bella, chicotind, apoi oftează, realizând că, deși și-a spus că s-ar căsători cu Jakob oriunde, ideea de a se cununa cu el aici, în casa fantomatică și întunecată a unei familii pe care nu o va cunoaște vreodată, începe să-i dea fiori.

— Te rog. Ești prea elegantă pentru o nuntă în bucătărie.

— E ciudat, nu as fi crezut că voi avea emoții, zâmbește Bella.

— E ziua nuntii tale. E normal să ai emoții!

— Aș fi vrut ca mama și tata să fie aici, spune Bella, cu ochii plini de lacrimi, căzând pe gânduri.

Ea și Jakob discutaseră de multe ori despre asta – dacă nu ar fi fost mai bine să aștepte sfârșitul războiului pentru a se căsători în Radom, în cadrul unei ceremonii tradiționale alături de familiile lor.

Dar nu se știa când avea să se termine războiul. Așteptaseră destul – decisaseră ei în cele din urmă.

Familiile Tatar și Kurc le dăduseră binecuvântarea încă din Radom. Practic îi imploraseră pe Bella și pe Jakob să se cunune. Totuși, Bella detestă faptul că părinții ei nu pot fi cu ea – și, deși se simte foarte fericită alături de Jakob, urăște faptul că se simte vinovată pentru asta. E normal să sărbătorească – se întreabă ea în timp ce țara ei e în război? În timp ce părinții ei sunt singuri în Radom – părinții ei, care i-au dat întotdeauna atât de mult, chiar dacă aveau foarte puțin? Bella își amintește ziua în care, ajunsă acasă, împreună cu Anna, de la școală, îl găsiseră pe tatăl lor în sufragerie, cu un cățel lățos la picioarele

sale. Cățelul era un dar, le spusese tatăl lor, din partea unui pacient sărac care nu avusese bani să plătească o extracție. Bella și Anna, care își doriseră un câine încă din fragedă copilărie, chiuiseră de bucurie și își îmbrățișaseră entuziasmate tatăl. Acesta le cuprinsese pe amândouă, răsând în timp ce cățelul îi apuca jucăuș de glezne.

Bella și-i imaginează pe părinții ei ascunzându-se în apartamentul cufundat în întuneric, prea înfricoșați ca să se aventureze afară.

— Știu, îi spune Ana, strângându-i mâna. Și eu aș fi vrut să fie aici. Dar ei își doresc foarte mult să te căsătorești. Nu trebuie să-ți faci griji pentru ei. Nu în seara asta.

Bella încuviințează.

— Da, dar e cu totul altfel față de ceea ce mi-am imaginat, șoptește ea.

— Știu, spune Anna cu blândețe.

În adolescență, Bella și Anna stăteau în pat și vorbeau ore întregi, născocind tot felul de povești despre ziua în care vor fi mirese. La vremea aceea, Bella și-o imagina perfect: buchetul parfumat de trandafiri albi pe care avea să i-l pregătească mama ei; zâmbetul de pe chipul tatălui ei în timp ce-i ridică vâlul ca să o sărute pe frunte, sub *chuppah*; Jakob, punându-i emoționat inelul pe deget simbolul dragostei lor, pe care ea avea să-l poarte pentru tot restul zilelor. Dacă nunta ei ar fi avut loc în Radom, ar fi fost modestă, știe asta. Ar fi fost simplă. Frumoasă. Dar ceremonia *nu* ar fi fost secretă și nici nu ar fi avut loc într-o casă abandonată, friguroasă și fără lumină, aflată la 500 de kilometri de părinții ei. Totuși, își spune Bella, ea a decis să vină la Lvov. Ea și Jakob hotărâseră să se căsătorească acolo. Sora ei are dreptate – părinții își doriseră asta de ani de zile. Trebuie să se concentreze pe ceea ce are, nu pe ce-i lipsește – mai ales în seara asta.

— Nimeni nu ar fi putut prevedea asta, adaugă Anna. Dar gândește-te – următoarea dată când îi vei vedea pe mama și pe tata, vei fi o femeie măritată! Într-un fel, pare greu de crezut, nu-i așa?

Bella zâmbește, stăpânindu-și lacrimile.

— Este, într-un fel, șoptește ea, gândindu-se la scrisoarea tatălui ei, care sosise cu două zile în urmă.

Henry îi scria cât de bucuroși erau el și Gustava de când aflaseră de intenția ei de a se căsători. *Te iubim foarte mult, dragă Bella, și pe Jakob la fel. E un băiat bun, dintr-o familie onorabilă. Vom sărbători cu toții acest eveniment când vom fi din nou împreună.* În loc să-i arate imediat scrisoarea lui Jakob,

Bella preferase să o ascundă sub perna ei, gândindu-se să i-o arate mai târziu în seara aceea, când aveau să se întoarcă în apartamentul lor ca soț și soție.

Bella își îndreaptă umerii și își plimbă degetele peste corsajul din dantelă al rochiei.

— Sunt foarte fericită că mi se potrivește, spune ea. E la fel de frumoasă precum mi-o aminteam.

Când Anna se logodise cu Daniel, mama lor, știind că nu își permitea o rochie de firmă, hotărâse să o facă ea însăși, împreună cu fetele, căutaseră în paginile revistelor *McCall* și *Harper's Bazaar* modelele care le plăceau. Când Anna își alesese, în cele din urmă, rochia preferată – inspirată de o fotografie de la nunta Barbarei Stanwyck – femeile din familia Tatar petrecuseră o după-amiază întregă la magazinul de țesături al Nechumei, cercetând diferite materiale stambă, satin și dantelă, minunându-se cât de fine erau fiecare atunci când le frecau între degete. Nechuma le dăduse materialele pe care le selectaseră într-un sfârșit la preț de furnizor, iar Gustavei îi luase aproape o lună întregă să termine rochia – decolteu în V, corsaj din dantelă, mâneci model Gibson, lungi și încrețite, năsturei mici de-a lungul spatelui, o fustă în formă de clopot, care ajungea în podea, și o centură foarte lată din satin alb. Încântată, Anna declarase că rochia este o capodoperă. În secret, Bella sperase să o poarte într-o bună zi.

— Sunt fericită că am adus rochia, îi spune Anna. Am fost pe punctul de a o lăsa la mama, dar nu m-am îndurat să mă despart de ea. Oh, Bella! exclamă Anna, făcând un pas în spate ca să poată admira – ești atât de frumoasă! Vino, o îndeamnă ea, înainte să încep să plâng. Ești gata?

— Aproape.

Bella scoate un tub metalic din buzunarul paltonului. Scoate capacul, rotește partea de jos a tubului și aplică atentă pe buze puțin ruj Piper Roșu, dorindu-și să fi avut o oglindă.

— Mă bucur că ai adus și rujul, spune ea, frecându-și buzele înainte să-și strecoare tubul metalic înapoi în buzunar. Zâmbetul ei, chiar și în întuneric, este un arc perfect și strălucitor al lui Cupidon. Îți mulțumesc că-l împarți cu mine, adaugă ea.

Armata avea nevoie de petrol și ulei de ricin, ingredientele de bază ale rujului, așa că, acum că acesta fusese retras de pe piață, cele mai multe dintre femeile pe care le știa Bella se agățaseră cu sălbăticie de ceea ce mai rămăsese din proviziile lor de machiaje, precum niște fetițe care nu puteau renunța la păpușile lor preferate.

— Nu ai pentru ce, spune Anna. Deci, *gotowa*^{21}?

— Gata.

Cu lumânarea încă aprinsă în mână, Anna își conduce sora spre ușă și împreună trec pragul.

Foaierul e luminat slab de două lumânări mici, așezate pe balustradele scărilor. La început, Bella nu vede decât silueta lui Jakob – trupul lui slab, panta lină a umerilor săi.

— O vom păstra pe aceasta pentru mai târziu, spune Anna, suflând în lumânare. Îi strânge mâna Bellei și o sărută pe obraz. Te iubesc, îi spune ea, apoi se duce să-i salute pe ceilalți.

Bella nu-i poate vedea încă, dar îi aude șoptind: *Och, jacna piękna*^{22}! *Minunată!*

Lângă mire se zărește o a doua persoană, nemișcată. La lumina lumânării, nu i se vede decât barba lungă și argintie. *Probabil e rabinul*, își spune Bella. Femeia pășește în lumina arămie răspândită de flăcările tremurătoare ale lumânărilor și îl ia pe Jakob de braț. Acum, nu mai are emoții și nici nu-i mai este frig. Pur și simplu plutește.

Ochii lui Jakob sunt umezi când îi întâlnește pe ai ei. Încălțată cu pantofii albi ai surorii ei, ea este aproape la fel de înaltă ca el. Bărbatul o sărută pe obraz.

— Bună, frumoaso, îi spune el zâmbind.

— Bună, răspunde Bella, întorcându-i zâmbetul.

Unul dintre privitori chicotește.

Rabinul întinde o mână. Chipul lui e o rețea încurcată de riduri. Probabil că are vreo optzeci de ani, presupune Bella.

— Eu sunt rabinul Yoffe, rostește bătrânul cu o voce gravă care seamănă cu înfățișarea sa impunătoare.

— Încântată, spune Bella, luându-i mâna și lăsând bărbia în piept. Degetele rabinului par fragile și osoase între degetele ei, ca un mănunchi de crenguțe. Vă mulțumesc pentru acest efort, îi spune ea, știind ce risc și-a asumat bătrânul pentru a fi acolo.

Yoffe își drege glasul.

— Ei bine, putem începe?

Jakob și Bella încuviințează.

— *Yacub*, începe Yoffe, repetă după mine.

Jakob se străduiește să repete corect cuvintele lui Yoffe, dar e greu – pe de o parte, pentru că ebraica lui e rudimentară, dar în principal pentru că e prea

năucit de viitoarea lui soție pentru a mai putea reține vreun cuvânt mai mult de câteva secunde. În rochia aceea, este superbă, dar nu acesta este motivul. Pielea Bellei e mai fină ca oricând, ochii ei sunt foarte strălucitori, iar zâmbetul, chiar și în penumbră, este un arc perfect. Ascunsă în blânda strălucire aurie răspândită de flacăra lumânării, ea pare angelică pe fundalul de abanos al casei abandonate. Jakob nu își poate lua ochii de la ea. Așa că se poticnește, gândindu-se mai mult la viitoarea sa soție decât la cuvintele pe care trebuie să le spună, încercând să rețină fiecare contur, dorindu-și să poată face o fotografie, pe care să i-o arate Bellei mai târziu, a momentului în care ea e atât de frumoasă.

Yoffe scoate o batistă din buzunarul de la piept și o pune pe capul Bellei.

— Mergi de șapte ori – o instruește el, desenând un cerc imaginar pe podea cu indexul său – în jurul lui *Yacub*.

Bella se desprinde de Jakob și se supune, tocurele ei răsunând înfundat pe scândurile din podea în timp ce pășește în cerc, făcând o rotație, apoi două. De fiecare dată când ajunge în fața lui, Jakob îi șoptește:

— Ești superbă.

De fiecare dată, Bella roșește. Când femeia se întoarce lângă Jakob, Yoffe rostește o scurtă rugăciune și se caută din nou în buzunar. De această dată, scoate un șervet îndoit, din pânză. Despătorește șervetul, scoțând la iveală un bec mic.

— Nu vă faceți griji, nu mai funcționează, spune el, învelind becul în șervet și aplecându-se ușor pentru a-l așeza pe podea.

Se aude ceva trosnind, iar Bella se întreabă dacă a fost dușumeaua sau coloana lui Moshe.

— Cu această fericită ocazie, rostește Yoffe după ce se ridică, nu ar trebui să uităm cât de fragilă este, de fapt, viața omului. Spargerea sticlei este un simbol al distrugerii templului lui Solomon și al scurtei vieți omenești pe pământ.

El îi face semn lui Jakob, indicând podeaua. Bărbatul pune ușor piciorul pe șervet, rezistând impulsului de a strivi cu putere becul, de teamă ca zgomotul să nu fie auzit.

— *Mazel tov!* strigă ușurel ceilalți din întuneric, de asemenea străduindu-se să vorbească încet.

Jakob ia mâinile Bellei în ale lui, împletindu-și degetele cu ale ei.

— Înainte de a termina, continuă Yoffe, uitându-se de la Jakob la Bella, aș vrea să spun că până și în întuneric pot vedea dragostea voastră. Aveți sufletul plin de dragoste, iar în ochii voștri îi văd strălucirea.

Rabinul face o pauză, iar Jakob o strânge de mână pe Bella. Yoffee zâmbește, dezvăluind doi dinți lipsă, apoi începe să intoneze o binecuvântare finală: *Binecuvântat să fii, Doamne, Dumnezeul nostru, Împărat al lumii, tu care ai creat bucuria și sărbătoarea, pe mire și pe mireasă, petrecerile, veselia, plăcerile și încântările vieții, dragostea și iubirea de frate, pacea și prietenia.*

Ceilalți cântă și ei, aplaudând încetișor atunci când Jakob și Bella își pecetluiesc uniunea cu un sărut.

— Soția mea, rostește Jakob, ochii lui căutându-i pe ai Bellei.

Cuvântul e nou și minunat pe buzele lui. Jakob îi mai fură Bellei un sărut.

— Soțul meu.

Mână în mână, cei doi se întorc spre oaspeții lor, care înaintează din întunericul foaierului spre tinerii proaspăt căsătoriți pentru a-i îmbrățișa.

Câteva minute mai târziu, grupul se adună în jurul unei cine improvizate din alimentele pe care oaspeții le-au adus ascunse pe sub paltoane. Nimic pretențios, dar, cu toate acestea, niște delicatese: burgeri din carne de cal, cartofi fierți și bere de casă.

Genek bate cu furculița într-un pahar împrumutat și își drege glasul:

— Pentru doamna și domnul Kurc! *Mazel tov!*

— *Mazel tov!* spun ceilalți în cor.

— Și când te gândești că le-a luat doar nouă ani! adaugă Genek, zâmbind. Lângă el, Herta râde și ea. Pentru fratele meu mai mic și pentru fermecătoarea lui soție, pe care am adorat-o cu toții din prima zi în care am văzut-o! Fie ca dragostea voastră să nu se sfârșească niciodată! *L'chaim*⁽²³⁾!

— *L'chaim!* repetă cu toții.

Jakob ridică paharul, zâmbindu-i lui Genek și dorindu-și, ca de atâtea alte ori, să o fi cerut mai demult pe Bella de nevastă. Dacă i-ar fi cerut mâna cu un an în urmă, ar fi făcut nunta așa cum se cuvenea... alături de părinții, frații, mătușile și unchii lor. Ar fi dansat pe muzica lui Poplawski, ar fi băut din cupe și s-ar fi îndopat cu turtă dulce. Noaptea, fără îndoială, s-ar fi încheiat cu Addy, Halina și Mila cântând la pian și delectându-i pe toți cu o piesă jazz sau cu o nocturnă de Chopin. Se uită spre Bella. Stabiliseră că era bine să procedeze așa, să se căsătorească la Lvov, și chiar dacă ea nu spusese nimic, el știe că Bella simte același regret pentru nunta pe care o visaseră. Nunta pe care Bella ar fi meritat-o.

Nu mai contează acum, își spune Jakob, încercând să alunge acest familiar sentiment de regret.

În jurul mesei, paharele sunt ciocnite, fundurile lor cilindrice strălucind în lumina lumânărilor în timp ce fiecare își soarbe berea. Bella începe să tușească și își acoperă gura, cu sprâncenele ridicate. Au trecut luni de zile de când nu a mai băut alcool, iar berea e tare.

— E bună! spune Genek zâmbind. Gropițele îi sapă niște paranteze în obraji. Ne vom îmbăta cu toții în cel mai scurt timp.

— Eu cred că m-am îmbătat deja! strigă Anna din celălalt capăt al mesei.

În timp ce mesenii râd în hohote, Jakob se întoarce către mireasa lui și, pe sub masă, îi pune mâna pe genunchi.

— Inelul te așteaptă în Radom, îi șoptește el. Îmi pare rău că nu ți l-am dat mai devreme. Am așteptat momentul perfect.

Bella clatină din cap.

— Te rog, spune ea. Nu am nevoie de un inel.

— Știu că asta nu e...

— Șșș, Jakob, șoptește Bella. Știu ce vrei să spui.

— Mă voi revanșa, iubita mea. Promit.

— Nu. Bella zâmbește. Sincer, e perfect.

Inima lui e plină de bucurie. Jakob se aplecă spre ea, buzele lui atingându-i urechea.

— Nu e cum mi-am imaginat, dar vreau să știi că nu am fost niciodată mai fericit ca acum, șoptește el.

Bella roșește din nou.

— Nici eu, mărturisește ea.

Capitolul 10

Nechuma

Radom, Polonia ocupată de germani

27 octombrie 1939

Nechuma a așezat bunurile familiei în rânduri ordonate pe masa din sufragerie. Le inventariază împreună cu Mila.

— Ar trebui să luăm cât de multe putem, spune Mila.

— Da, încuviințează Nechuma. Și poate că am să las ceva în grija Lilianeii.

Băieții Nechumeii au crescut jucând *kapela* în curtea clădirii împreună cu micuții Lilianeii; familiile Kurc și Sobczaks sunt apropiate.

— Nu-mi vine să cred că plecăm, șoptește Mila.

Nimeni nu a rostit încă aceste cuvinte – cel puțin, nu cu voce tare. Nechuma cuprinde în palme ornamentele din mahon ale spătarului unui scaun.

— Nici mie nu-mi vine să cred, spune ea, clătinând din cap. Doi soldați ai Wehrmachtului bătuseră la ușa lor la prima oră a dimineții, comunicându-le veștile.

— Până la sfârșitul zilei, trebuie să vă împachetați bunurile personale și să părăsiți apartamentul, li se adresase răstit unul dintre ofițeri, întinzându-i o hârtie șampilată lui Sol, pe care era trecută noua lor adresă. Vă veți întoarce mâine la lucru, adăugase ofițerul.

Nechuma îl privise încruntată pe bărbatul de lângă soțul ei, iar acesta o privise la fel, măsurând-o din cap până-n picioare cu buzele strânse și nasul încrețit, de parcă tocmai înghițise ceva dezgustător.

— Mobila rămâne aici, spusese el înainte de a pleca.

Nechuma rostise o mulțime de blesteme și injurii, fluturându-și pumnul în aer odată ce închisese ușa, apoi, temându-se să nu cedeze psihic, dăduse fuga în bucătărie ca să-și pună după gât un prosop îmbibat în apă rece.

Vizita soldatului nu fusese o surpriză, desigur. Nechuma știa că era doar o chestiune de timp până ce naziștii aveau să le bată la ușă. Era surplus de nemți în Radom; aveau nevoie de case, apartamentul cu cinci dormitoare al familiei

Kurc era spațios, iar strada din Radom pe care locuiau era foarte căutată. Când alte două familii de evrei fuseseră evacuate cu o săptămână în urmă, Nechuma și Sol începuseră să se pregătească. Număraseră și lustruiseră argintăria, ascuseseră câteva cupoane de material în spatele unui perete fals din sufragerie și chiar contactaseră comitetul responsabil pentru alocarea unei noi locuințe evreilor evacuați, solicitând un spațiu curat și destul de spațios pentru toți, inclusiv pentru Halina, Mila și Felicia. Totuși, nimic nu o putea pregăti cu adevărat pe Nechuma pentru cum avea să se simtă părăsindu-și casa de la numărul 14 din strada Warszawska, în care trăise peste treizeci de ani.

— Hai să împachetăm repede și să terminăm odată cu asta, rosti ea odată ce-și recăpătă calmul.

Nechuma și Mila își petrecuseră dimineața aranjându-și cele mai prețioase bunuri în teancuri, în timp ce Sol și Halina făcură drumuri înainte și înapoi până la apartamentul cu două dormitoare care le fusese alocat pe strada Lubelski, în partea veche a orașului, cărând oale din cupru, veioze, covorul persan, un îndrăgit tablou în ulei pe pânză pe care-l cumpăraseră cu ani în urmă de la Paris, un sac plin cu lenjerie de pat, o trusă de cusut și recipiente din metal pentru condimente. Neștiind cât timp aveau până la întoarcerea acasă, ei umpluseră mai multe valize cu haine pentru toate anotimpurile.

La prânz, Sol hotărî că noul apartament era aproape plin.

— Odată ce vom lua lucrurile de valoare, nu vom mai avea loc pentru multe altele, zise el, iar inima Nechumei se strânse.

Știa că trebuia să renunțe la măsuța ei de scris, la cadă și la pian, precum și la canapeaua pe care o tapițase cu brocart franțuzesc și la tăblia de pat din alamă pe care Sol i-o făcuse cadou la aniversarea a zece ani de căsnicie. La dulăpiorul chinezesc cu oglindă care aparținuse străbunicii sale, la jardinierea din fier forjat de pe balcon, în care punea, în fiecare primăvară, brândușe și mușcate. Avea să le simtă lipsa. Sau cum puteau lăsa în urmă portretul lui Gerszon, tatăl lui Sol, care atârna pe peretele livingului? Fețele de masă indigo și statuetele din fildeș pe care le colecționase de-a lungul anilor în călătoriile ei? Bolul din cristal în care așezase struguri din sticlă, care stătea pe pervaz pentru a prinde razele dimineții?

După-amiaza trecuse pe nesimțite, Nechuma rătăcind prin apartament și plimbându-și degetele peste cotoarele cărților ei preferate, alegând de prin cutii desene vechi sau teme de-ale copiilor ei pe care le păstrase de când erau școlari. Chiar dacă nu le-ar fi folosit la nimic în noul lor apartament, acestea erau lucrurile care contau cu adevărat pentru ei, realiză Nechuma, întorcându-

le pe toate părțile. Acestea erau obiectele care-i defineau. În cele din urmă, își permise să umple o valiză cu suvenire de care pur și simplu nu putea să se despartă: o colecție cu valsurile lui Chopin pentru *pianoforte*, un teanc cu poze de familie, o carte cu poeziile lui Peretz. Împachetă o partitură pe care Addy o învățase la cinci ani, un cântec de leagăn compus de Brahms, pe marginea căreia profesorul de pian scrisese: *Foarte bine, Addy, ține-o tot așa*. O ramă placată cu aur, cu anul 1911, în care a așezat o fotografie a Milei, cheală și cu ochii mari, de când avea vârsta Feliciei. Pantofiorii roșii din piele în care Genek, Addy și Jakob făcuseră primii pași. Clama de un roz-pal pe care Halina insistase să o poarte în fiecare zi, ani la rând. A pus cu grijă celelalte lucruri ale copiilor săi în niște cutii pe care le-a împins până în fundul șifonierului, sperând să se întoarcă la ele cât mai curând.

Acum, așezată la masa din sufragerie, Nechuma pune deoparte un bol și un polonic din argint pentru familia Sobczak. Vor lua restul argintăriei cu ei, hotărăște ea.

— Să începem cu porțelanurile.

Nechuma ia de pe masă o cană din porțelan aurit, plimbându-și un deget peste delicații bujori roz pictați sub bordura aurie. Ea și Mila împachetează fiecare ceașcă și farfuriuță în șervete de masă, le depozitează într-o cutie, apoi trec la tacâmurile din argint – două seturi primite moștenire de la mama lui Sol și de la cea a Nechumei.

— M-am gândit să acopăr astea cu material și să le cos pe o cămașă, ca să pară niște nasturi, spune Nechuma, indicând două monede din aur aflate lângă un teanc de bancnote... doar o mică parte din zloții economisiți, pe care au reușit să o retragă de la bancă înainte să le fie înghețat contul.

— Bună idee, spune Mila, apoi ridică de pe masă o oglindă de mână placată cu argint și își studiază pentru câteva secunde imaginea, strâmbând din nas la vederea cearcănelor întunecate. Asta a fost a mamei tale, nu-i așa? o întreabă ea pe Nechuma.

— Da.

Mila așază cu grijă oglinda în cutie, împăturind deasupra ei câteva valuri de dantelă franțuzească și de mătase ivorie, adusă din Italia.

Nechuma pune bancnotele unele peste altele și le rulează, împreună cu monedele din aur, într-un șervet, apoi le strecoară în poșetă.

Acum, pe masă a mai rămas doar un săculeț din catifea neagră.

— Ce-i aici? întreabă Mila, ridicându-l. E greu.

— Stai puțin, zice Nechuma zâmbind. O să-ți arăt. Mila îi Înmânează Nechumei săculețul și aceasta dezleagă firul care-l ține strâns. Deschide palma, spune ea, golind conținutul săculețului în palma Milei.

— Oh! exclamă Mila. Oh, Doamne!

Nechuma privește colierul care sclipește în palma fiicei ei.

— E un ametist. L-am cumpărat din Viena, acum câțiva ani. Nu știu, avea ceva... Nu am putut rezista.

Mila întoarce pe toate părțile piatra mov, iar aceasta strălucește în lumina candelabrului.

— E minunat, spune ea.

— Nu-i așa?

— De ce nu-l porți niciodată? întrebă Mila, ridicându-l în dreptul gâtului, simțind greutatea pietrei și a lanțului din aur care îi odihnește pe clavicule.

— Nu știu. Mi se pare cam ostentativ. De fiecare dată când l-am purtat, am simțit că ies în evidență.

Nechuma își amintește cum, în ziua când a văzut colierul, i se înmuieră genunchii când se gândise că ar fi putut avea o asemenea bijuterie. Era în anul 1935, iar ea se afla la Viena la cumpărături. Văzuse colierul în vitrina unui bijutier, în drum spre gară. Îl probase și, într-un moment unic de spontaneitate, hotărâse că va fi al ei, întrebându-se imediat după ce plecase din magazin dacă avea să regrete vreodată că îl cumpăraseră. Își spusese că a făcut o investiție și că, pe lângă asta, îl merita. De câțiva ani, magazinul familiei era prosper, iar copiii erau în sfârșit independenți sau cu studiile aproape încheiate, gata să se descurce singuri. Cumpăraseră colierul la un preț exorbitant, era adevărat, dar își amintește că se gândise că era prima dată în viața ei când avea argumente în favoarea unei astfel de extravagante.

Nechuma sare ca arsă când aude o bătaie în ușă. A pierdut noțiunea timpului. Probabil că soldații Wehrmachtului s-au întors ca să se asigure că părăsesc apartamentul. Mila strecoară colierul înapoi în săculeț, iar Nechuma îl îndeasă sub bluză, între sâni.

— Se vede? o întreabă ea pe Mila.

Aceasta scutură din cap.

— Stai aici. Să nu pierzi o clipă din ochi cutia asta, șoptește Nechuma, punându-și poșeta deasupra cutiei de valori de la picioarele lor. Mila încuviințează.

Nechuma se întoarce și își îndreaptă umerii, apoi trage adânc aer în piept și se adună. Ajunsă la ușă, ridică ușor bărbia și le spune soldaților Wehrmachtului,

într-o germană rudimentară, că soțul și fiica ei vor apărea dintr-un moment în altul pentru a o ajuta să care ultimele bagaje.

— Mai avem nevoie de cincisprezece minute, spune ea pe un ton glacial.

Unul dintre ofițeri aruncă o privire la ceas.

— Cinci minute! *Schnell!* se răstește acesta.

Nechuma nu răspunde. Se întoarce de la ușă, împotrivindu-se impulsului de a scuipa pe cizmele lustruite ale ofițerului. Cu degetele strânse în jurul cheii apartamentului, pe care nu e încă pregătită să o predea, Nechuma străbate pentru ultima dată casa, intrând grăbită în fiecare încăpere și căutând din priviri vreun lucru pe care a uitat să-l împacheteze. Își forțează privirea să treacă peste obiectele pe care a decis mai devreme că nu-și poate permite să le ia... dacă se va uita prea mult la ele, își dă ea seama, se va răzgândi și va fi o adevărată tortură să le lase în urmă. În dormitorul ei, Nechuma ajustează soclul veiozei, astfel încât să fie în linie cu partea din față a măsuței de toaletă, și netezește o cută pe care o face cearșaful întins pe pat. Împătorește de mai multe ori un prosop din pânză aflat în baie. Trage apoi una din draperiile din camera lui Jakob, aranjând-o la fel ca pe cealaltă. Pune totul în ordine, de parcă ar aștepta vizita cuiva.

În living – pe care l-a lăsat la urmă – Nechuma zăbovește pentru câteva secunde. Cuprinde totul cu privirea... încăperea în care copiii ei au repetat ore în șir la pian și în care adesea se adunau cu toții după masă, unul dintre ei cântând. Se apropie de instrument și îi mângâie capacul lustruit, apoi, în liniște, încet, îl închide. Se răsucesc și privește lambriul din lemn de stejar, măsuța de scris pe care a iubit-o, la care i-a plăcut să stea și să scrie, aflată în dreptul ferestrei prin care vede curtea, canapeaua din catifea albastră și fotoliile asortate, șemineul din marmură, rafturile înalte până în tavan ticsite cu muzică: Chopin, Mozart, Bach, Beethoven, Tchaikovsky, Mahler, Brahms, Schumann, Schubert... și cu lucrările compozitorilor polonezi preferați: Sienkiewicz, Zeromski, Rabinovitsh, Peretz. Nechuma se apropie în liniște de măsuța ei de scris și șterge praful de pe suprafața acesteia din lemn de santal, mulțumită că și-a amintit să-și împacheteze colile de hârtie și stiloul ei preferat. Mâine îi va scrie lui Addy la Toulouse pentru a-i povesti cum stau lucrurile și pentru a-i comunica noua lor adresă.

Addy. Faptul că acesta avea să părăsească în curând orașul Toulouse pentru a se înrola în armată o neliniștește profund pe Nechuma. Deja a simțit neliniștea de a avea doi fii în armată. Măcar stagiile militare ale lui Genek și Jakob fuseseră scurte; Polonia capitulase repede. Pe de altă parte, Franța abia

intra în război. Dacă francezii aveau să se implice – și părea să fie doar o chestiune de timp până când acest lucru avea să se întâmple, nu se știe cât puteau dura luptele. Addy ar fi putut rămâne în armată luni întregi. Ani de zile. Nechuma se cutremură, rugându-se să-l contacteze înainte ca el să plece la Parthenay. Va trebui să le scrie și lui Genek, și lui Jakob, în Lvov. Fiii ei vor fi furioși la vestea că părinții lor au fost evacuați din propria casă.

Ridicând privirea, Nechuma clipește de câteva ori, uitându-se la tavan și înghițindu-și lacrimile. *E doar o situație temporară*, își spune ea. Oftând prelung, ochii i se opresc asupra portretului socrului ei. Acesta pare să privească în jos, spre ea. Privirea lui e severă, pătrunzătoare. Nechuma înghite cu greu, apoi dă din cap, respectuoasă.

— Ai grijă de casa noastră cât vom lipsi, bine? șoptește ea.

Apoi, duce degetele mai întâi la buze, apoi le lipește de perete și se îndreaptă încet către ușă.

Capitolul 11

Addy

Lângă Poitiers, Franța
Aprilie 1940

Sub vârfurile verzi ale șirului nesfârșit de chiparoși, douăzeci și patru de tălpi din piele scârțâie pe un drum desfundat de țară. Bărbații sunt pe drum de la răsărit; curând, va fi seară.

Pierdut în ritmul monoton de pași din spatele lui și ignorând bășicile din tălpi, Addy se gândește la familia lui, la Radom. Au trecut șase luni de la ultima scrisoare a mamei lui. A primit-o la sfârșitul lui octombrie, chiar înainte de a pleca din Toulouse. Ea îi scrisese pentru a-l înștiința că familia era bine – cu excepția lui Selim, care dispăruse; că frații lui erau încă în Lvov și că Jakob și Bella urmau să se căsătorească în curând. *Magazinul a fost închis. Noi am fost obligați să muncim*, îi scrisese Nechuma, dându-i detalii despre noile lor îndeletniciri. Existau tot felul de interdicții și de raționalizări, iar nemții erau niște ticăloși, dar tot ceea ce conta, insistase Nechuma, era faptul că erau sănătoși și cei mai mulți dintre membrii familiei, în siguranță. Înainte de a încheia, îi mai spusese că două familii de evrei din clădirea lor fuseseră evacuate și forțate să se mute în niște apartamente mici din Cartierul Vechi. *Mă tem*, scrisese ea, *că urmăm noi*.

Drept răspuns, Addy își implorase mama să-l anunțe de urgență dacă erau forțați să se mute și să trimită adresa și lui Jakob, și lui Genek, dar nu primise niciun răspuns înainte de a pleca din Toulouse. Acum, el este pe drum, imposibil de contactat. Simte o greutate în piept, care, pe măsură ce zilele și săptămânile trec, devine tot mai apăsătoare. Urăște senzația aceea de a se ști atât de departe, smuls fără speranță de lângă familia lui din Polonia.

Addy își aprinde lămpașul, convingându-se să rămână optimist. A devenit ușor să se gândească la ce e mai rău. Nu trebuie să cadă în capcană. Și astfel, în loc să-și imagineze cum părinții și surorile sale sunt evacuați din casă și cum muncesc precum sclavii în vreo bucătărie sau fabrică, sub atenta supraveghere

a Wehrmachtului, el se gândește la Radom – la vechiul Radom, cel pe care și-l amintește.

Se gândește cum primăvara în orașul lui natal fusese mereu anotimpul lui preferat, pentru că e anotimpul Sederului și al aniversărilor – a lui și a Halinei. Primăvara este atunci când râurile Radomka și Mleczna, care mărginesc orașul, se umflă năvalnic, udând culturile de secară și livezile, și când crengile castanilor care mărginesc strada Warszawska încep să înfrunzească, oferind umbră clienților care colindă magazinele de la parterul clădirilor în căutare de haine din piele, săpunuri și ceasuri de mână. Primăvara este atunci când ghivecele care împodobesc balcoanele clădirilor de pe strada Malczewskiego abundă de maci stacojii – o desfătare bine-venită după lungile ierni cenușii; când parcul Kos'ciuszki e plin de negustori care vând castraveți murați, salată de sfeclă, brânză afumată și rachiu din secară la piața de joi; când vecinul familiei Kurc, Anton, invită copiii în clădire să-i vadă puii abia ieșiți din ouă care nici nu par a fi niște păsări, fiind mici și acoperiți cu puf bej, abia reușind să-și ridice capetele. Când era mic, Addy adora să privească porumbeii lui Anton, care zburau de la fereastra acestuia până la streășină acoperișului abrupt al clădirii, unde gângureau ușurel, zburând pentru câteva minute deasupra curții, apoi întorcându-se și intrând pe fereastră ca să ajungă la cutia din lemn pe care Anton o construise pentru ei.

Addy zâmbește amintindu-și toate acestea, dar imaginile dispar și el revine în prezent când aude un zgomot. Un foșnet. El se oprește brusc și ridică la nouăzeci de grade cotul, cu palma deschisă și cu vârfurile degetelor în sus. În aceeași clipă, soldații din spatele lui înțepenesc pe loc. Addy ridică bărbia, ascultând cu atenție. Foșnetul se aude iar, din direcția unei tufe de soc aflate sub un chiparos, la câțiva metri în fața lor. Addy ridică piedica armei.

— Atenție, șoptește el în poloneză, cu indexul încolăcit pe trăgaciul rece din metal, cu pușca îndreptată spre hățuș.

În spatele lui, aude sunetul altor douăsprezece piedici ridicate. Foșnetul continuă. Addy se gândește să tragă, dar decide să mai aștepte. Dacă este doar un raton? Sau un copil?

Cu un an în urmă, putea număra pe degete de câte ori cărase o pușcă. Când Addy era mai mic, unchiul său îl invita din când în când împreună cu frații săi la vânătoare de fazani și, în timp ce lui Genek părea să-i placă acest sport, Addy și Jakob preferau să stea mai în spate, la căldura focului, considerând întregul proces de jumulire a unei păsări dezgustător. Acum, responsabilitatea pe care o are de câte ori țintește cu arma îi provoacă amețeli.

El și oamenii lui îndreaptă armele spre tufiș și așteaptă. După un minut, ceva mic, triumfiular, negru și lucios apare la baza tufei. Apoi, două crengi mai joase se dau în părți și din tufiș iese un câine de vânătoare. Acesta își ridică botul spre cer, adulmecând, apoi se uită nepăsător peste umăr la bărbății care se holbează la el, cu armele îndreptate în direcția sa. Addy răsuflă ușurat, mulțumit că nu s-a grăbit să tragă, și coboară arma.

— Ne-ai speriat, *căpitane*, zice el, dar câinele, indiferent, se răsucește și începe să alerge pe drum, luând-o către est.

— Avem o nouă călăuză, glumește Cyrus, din spatele plutonului. Căpitanul „Lăbuțe“, adaugă el.

Se aud râsete.

— Să mergem! ordonă Addy.

Siguranțele armelor sunt puse din nou și bărbății continuă să mășăluiască. Se aude din nou cadența de metronom a cizmelor la impactul cu solul.

Deasupra lor, plafonul de nori e gros. Aerul e rece și miroase a ploaie. După vreo kilometru sau doi, decide Addy, vor campa, înainte să se întunece și înainte să vină ploaia. Până atunci, gândurile îi zboară la Toulouse, gândindu-se cât de diferită e viața lui de cea de acum șase luni.

Addy își părăsise cu greu apartamentul de pe Rue de Remusat pe data de cinci noiembrie. Se prezentase în șase noiembrie la biroul din Parthenay al celei de-a Doua Divizii de Pușcași Polonezi a armatei franceze (2DSP). După opt săptămâni de instrucție de bază, primise uniforma oficială a armatei franceze și fusese avansat – grație pregătirii sale de inginer și a faptului că vorbea fluent limba franceză – la gradul de *sergent de camere*, având în subordine doisprezece subofițeri. Se bucura de compania acestor tineri polonezi, deoarece astfel mai umplea din golul pe care îl simțise când nu i se permisesese să călătorească acasă. Era, însă, singurul lucru plăcut legat de armată. Încerca să ascundă acest lucru, dar nu simțea că locul lui era acolo. Avea o senzație ciudată când ținea pușca în mâini, iar când căpitanul lui îi dădea câte un ordin pe un ton răstit, abia se abținea să nu izbucnească în râs. În timpul instructajului, se trezea compunând muzică în gând pentru a nu mai lua în seamă monotonia marșurilor sau a trasului la țintă. Totuși, în ciuda faptului că armata nu îi plăcea, Addy a descoperit că îi plăcea rutina pe care o aducea viața militară. Astfel, învăță să poarte cele două galoane cu două dungi cu o anumită mândrie, iar după o vreme descoperi că se pricepea foarte bine să conducă micul său pluton. Cel puțin, din punct de vedere logistic... știa cum să-și ducă oamenii din punctul *a* în punctul *b*, descoperindu-le laturile forte și punându-i la

treabă. Când erau pe drum, de exemplu, Bartek făcea focul de tabără în fiecare noapte. Padlo gătea. Novitski se cățara în cel mai înalt copac din vecinătate pentru a confirma că zona era liberă. Sloboda instruia oamenii cum să tragă fără riscuri cuiul grenadelor WZ-33 pe care le aveau prinse la centuri și cum să procedeze dacă un glonț rămânea blocat pe țeava puștilor Berthier în cazul unei defecțiuni a sistemului de încărcare. Iar Cyrus, cel mai bun dintre toți – dacă Addy ar fi trebuit să aleagă –, cânta marșuri ca să-și omoare timpul în timp ce patrulau. Deocamdată, cântecele lui preferate erau *Marsz Pierwszej Brygady* și, desigur, cel mai patriotic imn polonez, *Bozje cos Polske*.

În urmă cu două zile, plutonul lui Addy – la fel ca și celelalte din 2DSP – a primit ordinul de a mășălui la cincizeci de kilometri est de Poitiers. Addy bănuiește că mai au vreo douăzeci de kilometri până la destinație. De la Poitiers, vor continua să înainteze restul de șapte sute de kilometri în convoi militar până la Belfort, la granița elvețiană, iar de acolo se vor alătura Armatei a 8-a Franceze, în Colombes-les-Belles, un oraș din apropierea graniței cu Germania, aflat pe linia defensivă franceză Maginot. Addy nu a fost niciodată la Poitiers, Belfort sau Colombes-les-Belles, dar le-a studiat pe hartă. Sunt destul de departe.

Addy simte nevoia să se gândească la altceva.

— Cyrus! Fredonează ceva, te rog.

— Da, domnule! răspunde Cyrus, din spatele plutonului.

Și după o pauză, el începe să fluiere. Addy ciulește urechile. Recunoaște imediat melodia. Piesa se intitulează „Scrisoarea”. *List*. E piesa *lui*. Ceilalți o recunosc și ei și încep să fluiere în cor, din ce în ce mai tare.

Addy zâmbește. Nu a spus nimănui despre visul lui de a deveni compozitor sau despre piesa pe care a scris-o înainte de război. Se pare că a avut un succes destul de mare, dacă plutonul său o știe pe de rost. Poate că e un semn, își spune. Poate faptul că a auzit acest cântec acum înseamnă că nu va mai trece mult până ce va relua legătura cu familia lui. La urma urmei, cântecul vorbește de o scrisoare. Sufletul lui Addy se umple de duiosie. Începe să fredoneze melodia împreună cu oamenii săi, gândindu-se, în timp ce mășăluiește, la următoarea scrisoare pentru mama lui: „Nu o să crezi ce am auzit astăzi când mergeam pe un câmp...”

10 mai 1940: *Naziștii invadează Olanda, Belgia și Franța. În ciuda apărării Alianților, Olanda și Belgia capitulează în mai puțin de o lună.*

3 iunie 1940: *Naziștii bombardează Parisul.*

22 IUNIE 1940: *Guvernele Franței și Germania ajung la un armistițiu, divizând Franța într-o „zonă liberă” în sud, cu baza la Vichy, sub conducerea mareșalului Petain, o marionetă a lui Hitler, și o „zonă ocupată” controlată de germani, în nord și de-a lungul coastei franceze a Oceanului Atlantic.*

Capitolul 12

Genek și Herta

Lvov, Polonia ocupată de sovietici 28 iunie 1940

Niște bătaii în ușă se aud în toiul nopții. Ochii lui Genek se deschid. El și Herta se ridică în capul oaselor, clipind nedumeriți în întuneric. Se aud alte bătaii în ușă, apoi un ordin răspicat.

— *Otkroitie dveri!*^{24}

Genek se dezvelește și bâjbâie în întuneric după lanțul veiozei de pe noptiera lui, mijind ochii ca să se poată obișnui cu lumina. Aerul din micul dormitor e închis, înăbușitor. Deoarece în Lvov încă mai există interdicții și pene de curent, draperiile lor sunt permanent trase. Nici nu mai poate fi vorba să doarmă cu ferestrele deschise. El își trece dosul palmei peste frunte, ștergându-și broboanele de sudoare.

— Doar nu crezi că – șoptește Herta, dar e întreruptă de strigătele tot mai zgomotoase.

— *Narodnyy Komissariat Vnutrennikh Del!*

Vocea de afară e destul de puternică încât să trezească toți vecinii.

Genek înjură. Herta face ochii mari. Sunt ei. Oamenii de la Poliția Secretă. Se dau jos din pat.

În cele nouă luni de când s-au stabilit în Lvov, au auzit povești despre aceste raiduri de la miezul nopții – despre bărbați, femei și copii smulși din casele lor pentru niște false datorii bănești sau pentru că ar fi făcut parte din rezistență, doar pentru că erau polonezi. Vecinii celor acuzați spuneau că auzeau bătaile în ușă, zgomotul pașilor, lătratul unui câine – apoi, dimineață, nimic. Casele erau goale. Oamenii respectivi, familii întregi, dispăreau fără urmă. Unde erau duși? Nimeni nu știa.

— Mai bine să deschidem, spune Genek, încercând să se convingă că nu are de ce să se teamă. Ce ar putea să aibă Poliția Secretă contra lui? Nu a făcut nimic rău. Vin imediat, strigă el, întinzând mâna după un halat și, în ultimul moment, după portofelul de pe noptieră.

Strecoară portofelul în buzunarul halatului. Herta își pune și ea halatul peste cămașa de noapte și îl urmează pe hol.

Genek descuie ușa și, într-o clipă, un grup de soldați înarmați cu puști năvălesc în apartament, formând un semicerc în jurul lor. Genek simte cum Herta se agață de brațul lui, în timp ce numără emblemele cu secera și ciocanul, chipiele cu albastru și maro. Sunt opt bărbați. De ce atât de mulți? Genek îi fixează cu asprime pe intruși, ținându-și pumnii strânși. Simte cum i se ridică părul de pe ceafă.

Soldații îi fixează și ei cu maxilarele încleștate, până ce, într-un sfârșit, unul dintre ei face un pas în față. Genek îl măsoară din cap până-n picioare. Bărbatul e scund, cu un trup îndesat, ca de luptător, și o evidentă aroganță... probabil că este liderul grupului. O mică stea roșie deasupra vizierei chipiului saltă în sus și în jos când acesta dă din cap spre oamenii săi, care se întorc supuși pe călcâie, trecând pe lângă Genek și Herta pe hol.

— Stați puțin! protestează Genek, privind încruntat spatele tunicilor lor. Ce drept aveți voi – este pe punctul de a spune „ticăloșilor” dar se oprește la timp – să-mi percheziționați casa?

Genek simte cum sângele îi pulsează violent în tâmpile.

Ofițerul responsabil scoate o coală de hârtie împăturită dintr-un buzunar de la piept. O desface cu grijă și citește:

— Gerszon Kurc?

Pare să fi spus *Gairzon Koork*.

— Eu sunt Gerszon.

— Avem mandat să percheziționăm apartamentul.

Ofițerul vorbește o poloneză întreruptă. Accentul lui e grosolan, greoi – ca și talia sa. Bărbatul flutură hârtia pentru o clipă în fața lui Genek, ca și cum ar vrea să-i dovedească legitimitatea, apoi o împătorește din nou, punând-o înapoi în buzunar. Genek aude ce se întâmplă în camerele alăturate o adevărată harababură: sertarele măsuței de toaletă sunt trase afară, piese de mobilier sunt mutate pe parchet, foșnet de hârtii împrăștiate.

— Un mandat? Genek îngustează ochii. Pe ce temei?

Aruncă o privire la pușca ofițerului, care îi atârnă acestuia la șold. Genek a văzut în armată mai multe poze cu o carabină rusească, dar niciuna de aproape. Aceasta pare a fi un M38. Sau poate că este un M91/30. Genek știe unde e siguranța. Aceasta nu e pusă.

— Ce naiba se petrece?

Ofițerul ignoră întrebarea.

— Așteptați aici, spune el, îndesându-și degetele în centura lui Sam Browne în timp ce străbate degajat holul, cu pași mari, de parcă apartamentul ar fi al lui.

Rămași singuri în foaier, Herta eliberează cotul lui Genek și se cuprinde cu brațele, tresărind atunci când un obiect greu cade cu zgomot pe podea.

— Ticăloșii, șoptește Genek. Cine se cred...

Herta îi întâlnește privirea.

— Nu trebuie să te audă, îi spune ea în șoaptă.

Genek își mușcă limba, respirând cu greu prin nărilor dilatate. Îi este imposibil să tacă. Pășește furios de colo colo, cu mâinile în șolduri. Avocatul din el urlă să ceară mandatul pentru a-l verifica – nu poate fi real –, dar instinctul îi spune că nu va rezolva nimic.

După câteva minute, ceata de bărbați în uniformă se adună din nou la ușă. Soldații stau cu picioarele depărtate, cu piepturile umflate ca niște cocoși, cu mâinile pe arme. Liderul lor îndreaptă arătătorul spre Genek.

— Te luăm pentru interogatoriu, *Koork*, spune el.

— De ce? Întrebă Genek printre dinți. Nu am comis nicio infracțiune.

— Doar pentru câteva întrebări.

Genek îl privește încruntat pe soldatul din fața lui, satisfăcut de faptul că rusul, fiind mai scund cu un cap decât el, trebuie să-și înalțe fruntea pentru a-l putea privi în ochi.

— Și apoi voi fi liber să mă întorc acasă?

—Da.

Herta face un pas în față.

— Vin cu tine, spune ea. Declarația ei pare fermă, definitivă. Genek o privește și încearcă să găsească un motiv să se opună, dar Herta are dreptate... e mai bine să vină și ea. Dacă cei de la NKDV se vor întoarce?

— Ea vine cu mine, rostește Genek.

— Bine.

— Trebuie să ne îmbrăcăm, spune Herta.

Ofițerul se uită la ceasul pe care-l poartă la mână, apoi ridică trei degete.

— Aveți trei minute.

În dormitor, Genek își trage pe el pantalonii și o cămașă. Herta își pune o fustă și întinde apoi mâna sub pat, după valiză.

— Pentru orice eventualitate, spune ea. Cine știe când ne vom întoarce?

Genek încuviințează, apoi își scoate și el valiza. Deși ezită să recunoască acest lucru, s-ar putea ca Herta să aibă dreptate gândindu-se la ce e mai rău. Împachetează niște lenjerie de corp, cizmele noi-nouțe, pe care ar fi trebuit să

le poarte pe front, o fotografie cu părinții săi, un briceag, pieptenele său din carapace de țestoasă, un pachet de cărți de joc, agenda. Întinde mâna și își scoate portofelul din buzunarul halatului, strecurându-l apoi în buzunarul de la pantaloni. Herta adaugă la bagaj o grămăjoară de ciorapi fini, lenjerie intimă, o perie de păr, două perechi de pantaloni și o tunică din lână. În ultimul moment, se hotărăsc să ia cu ei și paltoanele, apoi dau fuga în bucătărie pentru a lua din cămară o bucată de pâine, un măr și niște pește sărat.

— Portofelul meu! șoptește Herta în drum spre foaier. Era să uit de el, mai spune ea, apoi se duce înapoi în dormitor.

Genek o urmează, încruntându-se când își amintește că propriul său portofel e aproape gol.

— Să mergem! urlă ofițerul din hol.

— L-ai găsit? întreabă Genek.

Dar Herta nu răspunde. Stă încremenită în fața dulapului deschis, cu mâinile pe frunte. Părul ei roșcat i se răsfiră printre degete.

— A dispărut, spune ea în șoaptă.

Genek își mușcă pumnul, abținându-se să nu înjure.

— Ce era în el?

— Cartea mea de identitate, niște bani... mulți bani. Herta își atinge încheietura mâinii stângi, adăugând: Și ceasul meu a dispărut. Era pe noptieră, din câte-mi amintesc.

— Ticăloșii! șoptește Genek.

Ofițerul urlă din nou, iar Genek și Herta se întorc tăcuți în hol.

Douăzeci de minute mai târziu, stau la un mic birou, în fața unui rus care poartă același chipiu în două culori – bleumarin și maro – ca și cei care i-au adus acolo. Camera e goală, cu excepția unui portret al lui Stalin, agățat pe peretele din spatele biroului; Genek aproape că simte ochii adumbriți de sprâncene groase ai Secretarului General sfredelindu-l ca ochii unui vultur, și încearcă să-și supprime impulsul de a smulge portretul de pe perete și de a-l sfâșia.

— Spui că ești *polonez*. Ofițerul din fața lui nu încearcă deloc să-și ascundă dezgustul din voce. Se uită la o bucată de hârtie pe care o ține în mâini. Genek se întreabă dacă acela e așa-zisul mandat.

— Da. Sunt polonez.

— Unde te-ai născut?

— M-am născut în Radom, la 350 kilometri distanță de acest oraș.

Ofițerul pune hârtia pe masă, iar Genek își recunoaște imediat scrisul. Hârtia, își dă el seama, e un formular – un chestionar pe care a fost obligat să-l

completeze atunci când a semnat, împreună cu administratorul clădirii, un contract de închiriere pentru apartamentul său de pe strada Zielona, la scurt timp după ce rușii ocupaseră orașul Lvov în septembrie. Formularul avea antet sovietic, dar Genek nu-i dăduse prea mare importanță în acel moment.

— Familia ta e încă în Radom?

— Da.

— Polonia a capitulat acum nouă luni. De ce nu te-ai întors acolo?

— Am găsit o slujbă aici, spune Genek, deși e doar pe jumătate adevărat.

Adevărul este că șovăie să se întoarcă acasă. Scrisorile mamei sale i-au descris o imagine îngrozitoare a Radomului – banderolele pe care evreii erau obligați să le poarte mereu pe braț, alarmele aeriene, cele douăsprezece ore de muncă pe zi, legile care-i interziceau Nechumei să folosească trotuarele, să meargă la cinema sau la oficiul poștal fără permisiune specială. Nechuma îi scrisese că, împreună cu alte câteva mii de evrei care locuiau în centrul orașului, fuseseră evacuați din casele lor și obligați să locuiască în chirie într-un spațiu mult mai mic din Cartierul Vechi. „Cum am putea să ne permitem o chirie, când ei ne-au închis afacerea, ne-au confiscat economiile și ne-au pus să muncim ca niște sclavi pentru nimic?” îi scria ea furioasă în ultima ei scrisoare. Ea insistase ca Genek să rămână. „O să-ți fie mai bine în Lvov”, îi scrisese ea.

— Ce fel de slujbă? vrea să știe rusul.

— Lucrez pentru o firmă de avocatură.

Ofițerul îl privește cu suspiciune.

— Ești evreu. Evreii nu pot fi avocați.

Cuvintele sfârâie – ca niște picături de apă într-o tigaie încinsă.

— Sunt asistent la o firmă, spune Genek.

Ofițerul se apleacă în față în scaunul lui din lemn, punându-și coatele pe birou.

— Cred că înțelegi, Kurc, că acum ești pe pământ *rusesc*?

Buzele lui Genek se despart. E tentat să se dezlănțuie – *Nu, domnule, te înșeli Voi sunteți pe pământ polonez* –, dar se gândește mai bine și acela este momentul în care înțelege motivul arestării lui.

În chestionarul pe care l-a completat, își amintește el, era o căsuță care trebuia bifată în cazul în care accepta cetățenia rusă. El o lăsase goală. I se păruse incorect să pretindă a fi altceva decât polonez. Cum putea face asta? Uniunea Sovietică este și a fost mereu un inamic al țării sale. În afară de asta, el își petrecuse fiecare zi din viața lui în Polonia, luptase pentru Polonia... în niciun caz nu avea de gând să renunțe la naționalitatea lui doar pentru că se

schimbaseră granițele. Genek își simte obraji în flăcări când realizează că acel chestionar nu a fost doar o formalitate. A fost un soi de test. O metodă prin care sovieticii să-i diferențieze pe cei trufași de cei umili. Refuzând cetățenia, el se catalogase drept adversar al noului regim, o persoană care reprezenta un pericol. Din ce alt motiv să fi venit după el? Își strânge buzele, refuzând să recunoască faptul că afirmația ofițerului e adevărată. În schimb, înfruntă ochii bărbatului cu o privire încăpățânată și rece.

— Totuși, continuă ofițerul, apăsându-și arătătorul pe chestionar, *încă* susții că ești polonez.

— V-am spus. Sunt din Polonia.

Venele de la gâtul ofițerului se umflă, asortându-se acum cu șnurul mov pe care acesta îl are în jurul gulerului.

— *Polonia* nu mai există! urlă bărbatul în uniformă, făcând spume la gură.

Doi soldați tineri se ivesc și Genek îi recunoaște. Sunt doi dintre ticăloșii care i-au cercetat apartamentul. Genek se uită urât la ei, întrebându-se dacă unul dintre aceștia a furat portofelul Hertei. *Huligani*. Și apoi, gata. Ofițerul îi dă afară cu un semn din bărbie, iar Genek și Herta sunt escortați din sediul poliției și duși la gară.

***

În vagonul mărfarului e întuneric. Căldura e insuportabilă, iar aerul umed e încărcat de duhoarea dejecțiilor umane. Probabil că sunt vreo treizeci de trupuri îngrămădite înăuntru, ei nu pot spune cu exactitate – este greu să-și dea seama – și au pierdut șirul celor care au murit până acum. Prizonierii stau așezați umăr lângă umăr, capetele lor clătinându-se înainte și înapoi la unison în timp ce trenul înaintează hodorogind pe șinele deformate. Genek închide ochii, dar e imposibil să adoarmă în șezut și vor trece ore până când îi va veni și lui rândul să se întindă. Un bărbat se pune pe vine deasupra unei găuri decupate în centrul podelei vagonului, iar Hertei i se întoarce stomacul pe dos. Duhoarea e insuportabilă.

Este 23 iulie. Au fost urcați în vagonul acela cu douăzeci și cinci de zile în urmă; Genek a scobit cu briceagul lui câte o linie în podea pentru fiecare zi. În unele zile, trenul rulează cu viteză constantă până noaptea târziu, fără să încetinească. În alte zile, se oprește și ușile se deschid, lăsând vederii o gară mică, cu un panou pe care e trecut un nume indescifrabil. Din când în când, câte un suflet curajos dintr-un sat vecin se apropie de șine, compătimentându-i: „Bieții

oameni... Oare unde-i duc?“ Unii vin cu o bucată de pâine, o sticlă cu apă sau cu un măr, dar gardienii ruși se grăbesc să-i alunge, înjurând, cu puștile M38 pregătite. De cele mai multe ori când se opresc, unele vagoane sunt decuplate, virând către nord sau către sud. Dar vagonul în care se află Genek și Herta își continuă drumul. Desigur, ei nu au fost înștiințați unde sau când vor coborî din tren, dar pot să-și dea seama lipindu-și nasurile de crăpăturile pereților din scânduri ai vagonului că se îndreaptă spre est.

Când s-au urcat în tren în Lvov, Genek și Herta au considerat că este important să-i cunoască pe ceilalți pasageri. Toți sunt polonezi, catolici și evrei deopotrivă. Cei mai mulți dintre aceștia, la fel ca și ei, au fost sechestrați în toiul nopții, iar poveștile lor sunt similare – au fost arestați pentru că au refuzat cetățenia sovietică, la fel ca Genek, sau pentru vreo infracțiune inventată, neavând cum să dovedească faptul că nu au comis-o. Unii sunt singuri, alții au alături un frate sau o soție. În vagon sunt mai mulți copii. Pentru o vreme, Genek și Herta și-au găsit alinarea vorbind cu alți prizonieri, împărtășind povești despre viețile și familiile pe care le-au lăsat în urmă. Acest lucru îi făcea să simtă că nu erau singuri. Orice îi aștepta mai departe, îi ajuta să știe că erau împreună. Totuși, după câteva zile, ei descoperiră că nu prea mai aveau despre ce să discute. Conversațiile au încetat în cele din urmă și o tăcere mormântală s-a așternut în vagon, sumbră precum cenușa. Unii plângeau, dar cei mai mulți dormeau sau pur și simplu ședeau tăcuți, retrăgându-se tot mai mult în sine, împovărați de frica de necunoscut, de realitatea faptului că, oriunde erau trimiși, locul acela era departe, foarte departe de casă.

Stomacul lui Genek chiorăie când trenul se oprește șuierând. Nu-și mai amintește cum este să nu-i fie foame. După câteva minute, un zăvor metalic se ridică și ușa grea a vagonului se deschide, scaldându-i pe prizonieri în lumina zilei. Aceștia se freacă la ochi și se uită afară. Încadrat de deschiderea ușii, peisajul este deprimant: o tundră întinsă, nesfârșită, și în depărtare o pădure. Ei sunt singurii oameni din acea pustietate. Nimeni nu se ridică. Știu prea bine că nu are rost să încerce să coboare din tren până ce nu vor primi ordin să facă acest lucru.

Un gardian rus, cu stea pe caschetă, se urcă în vagon, pășind peste picioare și printre trupuri pline de păduchi. În colțul cel mai îndepărtat al vagonului, rusul se oprește. Se apleacă și trage un ghiont în umărul unui bărbat vârstnic, care stă cu spatele rezemat de peretele vagonului și cu bărbia în piept.

Bătrânul nu reacționează. Rusul îi mai trage un ghiont și, de această dată, trunchiul bătrânului se lasă încet într-o parte, fruntea lui aterizând grea pe

umărul femeii de lângă el, care tresare icnind.

Gardianul pare iritat.

— Stephan! strigă el și imediat un camarad de-al lui, cu o caschetă identică, se ivește în ușa vagonului. Încă unul.

Gardianul nou-venit se urcă în vagon.

— Mișcă! se răstește el, și polonezii din colțul vagonului se ridică, abia ținându-se pe picioare.

Herta se uită în altă parte atunci când rușii se apleacă să ridice trupul inert, îndreptându-se repede spre ușa deschisă. Genek ridică privirea când soldații trec pe lângă el, dar fața bărbatului nu se vede – tot ce poate zări e un braț, care atârnă într-un unghi nefiresc, pielea omului fiind de un galben bolnăvicios – culoarea flegmei. Ajunși în dreptul ușii, gardienii numără până la trei, icnind când aruncă din tren cadavrul bărbatului.

Herta își acoperă urechile, îngrijorată că ar putea începe să țipe dacă va auzi iarăși zgomotul înfiorător al unui trup aruncat pe pământ. E al treilea care a fost aruncat în acest fel din tren în ultimele trei zile. Aruncat afară, ca un gunoi, și lăsat să putrezească lângă șinele de tren. Pentru o vreme, ea a reușit să-și păstreze controlul în fata acelor orori. Se detașa cumva de realitate. Uneori ea își spunea că era totul o farsă, o scenă desprinsă dintr-un film de groază, așa că își lăsa mintea să plutească, desprinzându-se de trupul ei fizic și privindu-se de undeva de sus. Alteori, mintea ei o purta cu totul din tren, invocând imaginea unei alte realități – de obicei, una din trecutul ei, de pe vremea când locuia în Bielsko, cartierul în care crescuse – opulenta sinagogă de pe strada Maja, cu fațada ei decorată în stil romanic și turnulețele gemene de inspirație maură; priveliștea văii și a minunatului Castel Bielsko de pe vârful muntelui Szyndzielnia; parcul ei preferat, mereu umbrit, aflat la numai câteva străzi distanță de râul Biala, unde mergea împreună cu familia ei la picnic, atunci când era mică. Rămânea acolo, pierdută în gânduri, cât de mult putea, alinându-se cu amintirea acelor momente. Dar cu o săptămână în urmă, la moartea bebelușului – o fetiță de vârsta nepoatei lui Genek – ea nu a mai suportat. Copilul murise de foame. Laptele mamei ei secase. Femeia tăcuse mai multe zile la rând – ședea mută, cu trupul aplecat protector peste ghemotocul lipsit de viață din brațele ei. Într-o după-amiază, gardienii au observat, iar când au smuls bebelușul din brațele mamei, ceilalți au început să strige, furioși: *Vă rugăm! Nu e drept! Lăsați-o în pace, vă rugăm!* Dar gardienii le întorseseră spatele și aruncaseră din tren trupul micuț, la fel cum făcuseră cu toate celelalte, iar strigătele prizonierilor care implorau îndurare fuseseră imediat acoperite de

urletul disperat al unei femei a cărei inimă se rupsesse în două; o femeie care a refuzat apoi să mai mănânce, suferința ei fiind prea covârșitoare ca să mai poată suporta, și al cărei trup fără viață avea să fie aruncat la rândul lui din tren, patru zile mai târziu.

Bufnetul înfundat pe care-l făcuse trupul bebelușului când aterizase pe pământ o devastase pe Herta, iar starea ei de amorțeală se transformase într-o ură care o mistuia chinuitor pe dinăuntru – o ură atât de intensă, încât se întreba cum de nu-i iau foc organele.

Un al treilea gardian cu aceeași caschetă albastră intră în vagon cu o găleată cu apă și un coș cu pâine – niște bucățele de pâine de mărimea unor pachete de țigări, tari precum scoarța de copac. Genek ia una, rupe o bucățică și îi întinde restul Hertei. Ea clatină din cap. Îi este prea greață ca să poată mânca.

Ușa se închide, iar în vagon se face din nou întuneric. Genek se scarpină în cap, iar Herta îi caută mâna.

— Faci mai rău dacă te scarpini, îi spune ea în șoaptă.

Genek se simte copleșit. Nu-și dă seama ce-l îngreșează mai tare – mizeria din jurul său sau armata de păduchi care se înmulțesc nestingheriți pe scalpul lui murdar. Genek își proptește valiza sub genunchii îndoiți și respiră pe gură, pentru a evita mirosul înfiorător și fetid de moarte și de putregai. După o clipă, simte o bătaie pe umăr.

Cana comună din care beau apă pe rând a ajuns la el. Genek oftează, ia cana și înmoaie rapid pâinea în apa stătută, apoi îi dă cana Hertei. Ea soarbe foarte puțin și o dă mai departe celui din dreapta ei.

— E dezgustător, șoptește Herta, ștergându-și gura cu dosul mâinii.

— E tot ce primim. Fără apă, vom muri.

— Nu mă refeream doar la apă, ci la tot ce ne înconjoară. La toată situația asta.

Genek apucă mâna Hertei.

— Știu. Trebuie doar să ne dăm jos din trenul ăsta și ne vom descurca. Vom fi bine.

În întuneric, el simte ochii Hertei ațintiți asupra lui.

— Crezi?

Un val de vinovăție, acum destul de familiar, îl năpădește pe Genek atunci când se gândește la faptul că el e de fapt cel responsabil pentru că ei doi se află acolo. Dacă s-ar fi gândit măcar o clipă la posibilele consecințe ale respingerii cetățeniei sovietice – dacă ar fi bifat de bunăvoie căsuța respectivă

chestionarului în acea zi blestemată, lucrurile ar fi stat cu totul altfel acum. Probabil că ei s-ar fi aflat încă în Lvov. Își rezemă capul de peretele din spatele lui. I se păruse firesc să procedeze atunci așa. I s-ar fi părut un soi de trădare să renunțe la cetățenii lui poloneză. Herta jură că nici ea nu ar fi declarat supunere deplină sovieticilor și că ar fi procedat la fel dacă ar fi fost în locul lui, dar, *of*, măcar dacă ar putea da timpul înapoi.

— Vom fi bine, repetă Genek, încuviințând și înghițindu-și remușcările. Oricare ar fi destinația lor, sigur le va fi mai bine acolo decât în tren. Vom fi, rostește el din nou, simțind o dorință acută de aer curat. De limpezime.

Închide din nou ochii, chinuit de senzația de neputință care s-a instalat în interiorul lui, ca un pumn de pietre, încă de urcarea în tren. Urăște această senzație, dar ce poate să facă. Inteligența lui, farmecul, înfățișarea – lucrurile pe care s-a bazat toată viața lui pentru a scăpa mai ușor de necazuri – la ce îi vor folosi acum? Singura dată când îi zâmbise unui gardian, crezând că ar putea să-l câștige de partea lui cu tot felul de amabilități, ticălosul îl amenințase cu un pumn în fața lui frumușică.

Trebuie să existe o cale de scăpare. Stomacul lui Genek se întoarce dos. Brusc, simte nevoia să se roage. Nu este o persoană pioasă cu siguranță că nu a petrecut prea mult timp rugându-se vreodată pentru că nu prea vedea rostul acestui lucru. Dar nici nu este obișnuit să se simtă atât de vulnerabil. Acum – decide el – este cel mai potrivit moment să ceară ajutorul Celui de sus. Nu are ce să strice.

Astfel, Genek începe să se roage. Se roagă pentru sfârșitul grabnic al exodului lor de o lună; pentru o situație mult mai suportabilă odată ce vor fi lăsați să coboare din tren; pentru sănătatea lui și a Hertei; pentru siguranța părinților și a fraților și mai ales pentru a fratelui său, Addy, pe care nu l-a mai văzut de mai bine de un an. Se roagă pentru ziua în care va putea fi din nou împreună cu toată familia sa. Dacă războiul se va termina curând, își imaginează el, poate că îi va revedea în octombrie, de Rosh Hashanah. Ce frumos ar fi să înceapă Anul Nou evreiesc împreună! Genek repetă de mai multe ori în gând rugile sale fierbinți, până ce un alt prizonier începe să cânte. E un imn: *Boże, coś Polske*. Doamne, Dumnezeule, salvează Polonia. Ceilalți i se alătură și cântecul se aude tot mai tare. În timp ce tumul răsună între pereții vagonului întunecos și dezgustător, Genek cântă și el încetșor. *Rogu-te, Doamne, păzește Polonia. Apără-ne pe noi. Protejează-ne familiile. Te rog.*

Noiembrie 1939 – iunie 1941: *Peste un milion de polonezi, bărbați, femei și copii, sunt deportați de către Armata Roșie în Siberia, Kazakhstan și Asia sovietică, unde sunt obligați la muncă silnică, confruntându-se cu niște condiții de trai jalnice, extreme climatice, boli și înfometare. Oamenii mor cu miile.*

7 septembrie 1940: *The London Blitz*⁽²⁵⁾. *Cincizeci și șapte de nopți la rând, avioanele germane lansează bombe asupra capitala britanice. Atacurile aeriene ale Luftwaffe se extind asupra altor cincisprezece orașe britanice în decursul a treizeci și șapte de săptămâni. Refuzând să capituleze, Churchill ordonă Forțelor Aeriene Regale Britanice să mențină un contraatac susținut.*

27 septembrie 1940: *Germania, Italia și Japonia semnează Pactul Tripartit, formând o alianță a Axei.*

3 octombrie 1940: *Guvernul francez de la Vichy promulgă „Statutul Evreilor”, abolind drepturile civile ale evreilor care locuiau în Franța.*

Capitolul 13

Addy

Vichy, Franța
Decembrie 1940

Addy pășește de colo colo pe trotuar, în fața treptelor de la intrarea hotelului Du Parc. Încă nu este opt dimineața, dar el se simte, din cap până-n picioare, plin de neliniște. Ar fi trebuit să mănânce, își dă el seama, mergând pentru a alunga frigul. În Franța, iarna se anunță cumplit de friguroasă.

Un bărbat blond, tuns scurt și îmbrăcat în costum, iese din hotel și Addy se oprește o clipă, încercând să-și aducă aminte cum arăta cea mai recentă fotografie a lui Souza Dantas pe care o văzuse în ziar. Nu e el. Luis Martins de Souza Dantas, ambasadorul Braziliei în Franța, are părul negru și fața mult mai lătare. E și mai masiv, de altfel. Addy și-a petrecut ultima lună încercând să afle cât mai multe despre el. Din câte a auzit, ambasadorul este un om foarte îndrăgit. Mai ales la Paris, unde numele lui este de referință în cercurile elitei sociale și politice din oraș. Souza Dantas se mutase de la Paris la Vichy atunci când Franța capitulase în fața Germaniei, în iunie, împreună cu alți ambasadori ai puterilor prietene ale Axei – Uniunea Sovietică, Italia, Japonia, Ungaria, România, Slovacia. Noul lui birou se află pe Boulevard des États-Unis, dar Addy a auzit zvonuri că ambasadorul doarme la Hôtel du Parc și că, în secret, acordă evreilor vize ilegale pentru Brazilia.

Addy își privește ceasul: e aproape ora opt. Ambasada se va deschide în curând. Oftează în tăcere, gândindu-se ce va face dacă planul lui nu va funcționa. Ce se va întâmpla atunci? Chiar dacă îl doare să recunoască acest lucru, întoarcerea în Polonia iese din discuție. Franța fiind în mâinile naziștilor, o viză de tranzit e exclusă din start la fel și ideea de a rămâne pe loc. Nu există niciun viitor sigur pentru el într-o Europă controlată de puterile Axei.

Addy se gândise de două ori înainte de a aplica pentru o viză în Brazilia, din moment ce se spunea că dictatorul cvasifascist Gétulio Vargas simpatiza cu regimul nazist. Îi fuseseră însă deja refuzate vizele pentru Venezuela și

Argentina, iar după ce așteptase două zile la coada care se întindea în jurul clădirii ambasadei Statelor Unite, îi fusese refuzată și cea pentru America. Nu mai are nicio soluție.

Desigur, plecarea în Brazilia ar însemna ca distanța dintre Addy și familia lui să se mărească și mai mult. Gândul de a pune un ocean între ei îl tulbură peste măsură. Au trecut treisprezece luni de când nu mai știe nimic de mama lui din Radom. Se întreabă adesea dacă ea a primit vreuna dintre scrisorile lui și dacă s-ar simți rănită ori trădată dacă ar afla de planul lui de a părăsi Europa. *Nu. Sigur că nu*, își spune el. Mama lui și-ar dori ca el să se salveze cât încă mai poate. Și, oricum, va fi la fel de greu de găsit în Brazilia cum a fost în ultimele câteva luni în Franța. Totuși, să plece fără liniștea sufletească de a-și ști părinții și frații în siguranță și fără să le transmită unde îl vor putea găsi i se pare o greșeală. Pentru a-și liniști conștiința, Addy își spune că, dacă va reuși să facă rost de o viză și, mulțumită acesteia, de o adresă permanentă, își va putea dedica toată energia căutării și localizării familiei sale odată ce se va stabili într-un loc sigur.

De parcă obținerea unei vize pentru Brazilia ar fi o treabă ușoară! Prima lui încercare a fost un eșec. Așteptase la ambasada Braziliei vreme de zece ore, pe o ploaie înghețată – el și alte zeci de persoane disperate să obțină permisiunea de a naviga spre Rio –, dar una din angajatele lui Souza Dantas le comunicase pe un ton umil că nu mai puteau fi emise noi vize. Addy se întorsese la căminul în care locuia și își petrecuse ultimele seri întins în pat, gândindu-se cum să o convingă pe tânăra aceea să facă o excepție, dar înțeleșese doar privind-o în ochi că nimic nu ar fi convins-o să încalce legea. El trebuia să meargă direct la superiorul ei – ambasadorul însuși.

Addy își repetă apelul pe care l-a pregătit, căutându-și în buzunar documentul, o adeverință de la ambasada Poloniei din Toulouse care-i permite să emigreze în Brazilia – dacă Brazilia, desigur, îl considera demn de o viză.

— Domnule Dantas, mă numesc Addy Kurc, recită el încet în franceză, dorindu-și să poată conversa în portugheza nativă a ambasadorului. Încântat să vă cunosc. Știu că sunteți un om extrem de ocupat, dar dacă-mi acordați doar un moment, aș vrea să vă spun ce ați câștiga dacă mi-ați acorda o viză în frumoasa dumneavoastră țară.

E prea îndrăzneț? Nu, trebuie să fie îndrăzneț. Altfel, de ce ar vorbi Dantas cu el? Dacă i-ar putea vorbi despre specializarea sa, experiența pe care o are în inginerie electrică, ambasadorul l-ar lua în serios. Brazilia este o țară în plină dezvoltare. Cu siguranță, are nevoie de ingineri.

Addy își aranjează fularul, îi ascunde capetele pe sub reverele paltonului său și își vede imaginea în una din ferestrele de la parterul hotelului – nerăbdarea lui temperându-se pentru o clipă în timp ce-l studiază pe tânărul care se zgâiește la el din vitrină, întrebându-se ce impresie o să-i facă ambasadorului. Arată bine, serios, ca un profesionist. Costumul a fost alegerea potrivită, hotărăște el. Addy se gândise să poarte uniforma sa militară, pe care o ia cu el peste tot. Cu cele trei dungi respectabile de pe galoane, corespunzătoare gradului său de *sergent-chef* – un grad pe care-l obținuse la scurt timp după ce ajunsese la Colombes-les-Belles –, ținuta sa militară s-a dovedit adesea utilă. O poartă uneori pe sub hainele civile, pentru a se putea schimba cât mai repede în caz de nevoie. Dar costumul îl definește mai bine. Se simte mult mai încrezător în el. În plus, dacă ar fi purtat uniforma, ar fi riscat să fie întrebat de către Souza Dantas când și de ce fusese lăsat la vatră. Și, la drept vorbind, asta nu se întâmplase.

Pentru Addy, părăsirea armatei s-a petrecut repede și neconvențional. Plecase la scurt timp după capitularea Franței, după ce Germania ordonase ca toate unitățile armatei franceze cu unele excepții, ce-i drept – să fie demobilizate. Cei rămași intrau sub autoritate germană. Addy ar fi așteptat actele de demobilizare oficiale, dar descoperise că, odată cu implementarea recentului „statut de evreu” impus de către Hitler, evreii din Franța nu mai aveau niciun fel de drepturi, fiind arestați și deportați cu miile. Prin urmare, în loc să aștepte să fie arestat, Addy împrumutase o mașină de scris și formularul de demobilizare al unui prieten, ca să-i servească drept model, și își confecționase propriul document – o mișcare periculoasă, dar necesară, pentru că simțise că era în criză de timp. Din fericire, până în acel moment, actele lui se dovediseră folositoare. Nimeni nu le studiasse cu foarte mare atenție – nici liderul plutonului său și nici agentul de la *Bureau Polonais* din Toulouse, unde el ceruse permisiunea de a emigra din Polonia, și nici șoferul jeepului militar franțuzesc pe care-l rugase să-l ducă până la Vichy. Totuși, nu intenționează să-și încerce norocul cu Dantas.

Atenția lui Addy se îndreaptă brusc spre zgomotul de pași pe care-l aude sus, pe trepte. Se întoarce și zărește un domn cu fața lată și umeri și mai lați, care se apropie de el. Își dă seama imediat. *E chiar el.* Souza Dantas. Totul la acest bărbat e simplu și modest: pantalonii bleumarin, călcați la dungă, și paltonul din stofa, servieta din piele. Până și mersul lui cu pași mari pare eficace, hotărât. Inima lui Addy este invadată de adrenalină. Își drege glasul.

— *Senhor Souza Dantas!* îl strigă el, întâmpinându-l pe ambasador la baza scărilor cu o strângere fermă de mână, făcând mari eforturi să-și potolească vocea interioară care-i amintește că deja i-a fost refuzată o dată viza pentru Brazilia. Că nimeni nu-l va primi în altă parte. Că planul acesta *trebuie* să funcționeze – e singura lui opțiune. *Calmează-te*, își spune Addy. *Poate că Dantas este cea mai importantă persoană din viața ta în acest moment, dar nu trebuie să pari disperat. Încearcă doar să fii tu însuși.*

Capitolul 14

Halina

Râul Bug, între Polonia ocupată de germani și Polonia ocupată de sovietici Ianuarie 1941

Halina își adună cu mâna liberă poalele paltonului și afundă un toiag în râul Bug, înaintând încet spre malul opus. Apa rece susură în jurul genunchilor ei, iar pantalonii îi atârnă din ce în ce mai greu. Se oprește și aruncă o privire peste umăr. E trecut cu mult de miezul nopții, dar luna, rotundă și plină ca o plăcintă Szarlotka, pare un reflector pe cerul nopții lipsit de nori. O vede pe Franka perfect.

— Ești sigură că e totul în regulă? întrebă ea, tremurând, în spatele ei, chipul Frankăi e crispat din cauza concentrării. Ea se mișcă încet, cu un braț întins pentru a-și păstra echilibrul, celălalt fiind încolăcit după mânerul unui coș de răchită pe care îl ține lipit de șold.

— Sunt bine.

Halina se oferise să care coșul, dar Franka insistase că nu era cazul.

— Mergi tu înainte, spune Franka, ca să cauți bulboanele.

Nu coșul o îngrijorează pe Halina, ci banii ascunși în el. Femeile și-au înfășurat cei cincizeci de zloți într-o bucată de pânză cerată, pe care au ascuns-o printr-o mică gaură în căptușeala coșului, unde sperau să fie în siguranță, dacă ar fi fost percheziționate. Înaintând în direcția curentului, Halina își spune că cincizeci de zloți erau mai nimic înainte de război. O eșarfă nouă din mătase, probabil. O seară la teatrul din Varșovia. Dar acum, își dă ea seama, cu ei îți poți procura mâncarea pe o săptămână, un bilet de tren sau chiar libertatea. Acum, sunt un colac de salvare. Halina verifică fundul râului cu toiagul și mai face grijulie un pas, urmărind reflexia albă-albăstruie a lunii dansând sclipitoare în jurul ei.

În scrisorile lui, Adam îi promitea mereu că-i va fi mult mai bine în Lvov, că viața sub guvernarea rușilor nu era nici pe departe atât de rea cum o descria ea pe cea sub guvernare germană. Halina știa că Adam avea dreptate. Ea ura să

trăiască în acel apartament mic și înghesuit din Cartierul Vechi, unde Mila și Felicia dormeau într-un dormitor, părinții ei în altul, iar ea pe o sofa mult prea mică din living. Nu aveau frigider și stăteau zile întregi fără apă curentă. Se certau foarte des și, de parcă nu ar fi fost de ajuns, Wehrmachtul începuse să izoleze anumite zone ale cartierului prin cordoane. Ei nu declaraseră încă, dar construiau un ghetou. O închisoare. În scurt timp, evreii din oraș aveau să fie complet separați de cetățenii care nu erau evrei. Din câte spunea Isaac, un prieten de la poliția evreiască, ei făcuseră deja același lucru în Lublin, Cracovia și Łódź. Evreilor din Radom le era încă permis să vină și să plece din Cartierul Vechi, dar cu toții știau că era doar o chestiune de timp până ce cordoanele aveau să fie înlocuite de ziduri și cartierul urma a fi sigilat.

„Vino la Lvov și o vom lua de la capăt“, îi scria Adam. „Bella a găsit o cale să ajungă aici. Vei reuși și tu. Apoi, îi vom aduce aici pe părinții tăi și pe Mila.“ *De la capăt*. Suna promițător, chiar romantic, în ciuda circumstanțelor. Halina era sigură acum că ea și Adam se vor căsători curând. Dar mai era sigură și de altceva – conștiința ei nu avea să-i permită să-și abandoneze părinții și sora în Radom, oricât de oribile ar fi fost condițiile de trai.

Săptămâni la rând, Halina își spusese că Lvovul ieșea din discuție. Totul se schimbese însă când primise o scrisoare de la Adam în care acesta îi cerea să se întâlnească cu un coleg în fața scării mausoleului din Radom, la o anumită oră și într-o anumită zi. Ea se dusese la întâlnire cu un nod în stomac și atunci aflase că Adam fusese recrutat de către Rezistență. „Și-a câștigat deja reputația de cel mai bun falsificator din oraș“, îi zisese colegul lui Adam. Acesta nu-i spusese cum se numea, iar Halina nu-l întrebase. „A vrut ca tu să știi acest lucru și te-a rugat să vii la Lvov. Cred că această călătorie va merita“, adăugase el înainte de a dispărea pe strada Koscielna. Acestea erau probabil „noutățile“ menționate de Adam, pe care, desigur, el nu avea cum să i le transmită în scris. Asta nu o surprindea deloc pe Halina. Adam era cea mai meticuloasă persoană pe care o întâlnește vreodată. „Perfect“, își amintea ea că își spusese odată când Adam îi arătase unul dintre desenele la care lucra pentru firma lui de arhitectură – o reproducere a holului unei gări. Liniile trasate de el erau moderne și precise, estetica lui – perfect practică.

— Încerc să proiectez „fără artificii și neadevăruri“, spusese el, citându-l pe idolul său, faimosul arhitect modernist Walter Gropius.

După aceste vești, Halina se hotărâse să plece la Lvov. Intenționase să facă singură acea călătorie, dar verișoara ei, Franka, nu fusese de acord.

— Vin cu tine, declarase ea, fie că vrei sau nu.

Părinții lor fuseseră îngrijorați în legătură cu acea călătorie, iar asta era de înțeles. Jakob le scrisese că fratele ei, Genek, dispăruse fără urmă într-o noapte, la sfârșitul lunii iunie. Selim, de asemenea, nu era de găsit. Viața în Radom era oribilă, recunoșteau părinții ei, dar măcar erau împreună și știau la ce să se aștepte. Oricum, călătoriile civililor evrei fiind ilegale – și pedepsite cu moartea, conform decretului –, planul păruse mult prea riscant. Halina jurase însă să găsească o cale de a ajunge teafără în Lvov și promisese că nu avea să rămână prea mult acolo. „Adam zice că îmi poate găsi o slujbă”, le spusese ea. „Mă voi întoarce în Radom peste câteva luni, cu destui bani și cărți de identitate încât să putem răsufla ceva mai ușurați. Și, cu ajutorul lui Adam, adăugase ea, poate că voi reuși să aflui ce s-a întâmplat cu Genek, cu Herta și cu Selim.” Odată ce Halina se hotărâse să plece, Sol și Nechuma încuviințaseră în cele din urmă. Nu avea niciun rost să încerce să o facă să se răzgândească.

Apa râului îi ajunge la coapse. Halina înjură încet, dorindu-și să fi fost binecuvântată cu înălțimea verișoarei ei. *La naiba*, e foarte rece. Dacă se face mai adâncă, va fi obligată să înoate. Ea și Franka sunt bune înotătoare – au învățat să înoate împreună, într-o vară petrecută pe malul lacului Garbatka, de la tații lor dar râul acesta nu e la fel ca minunata apă a lacului. Aceasta e rece ca în luna ianuarie, neagră ca smoala și năvalnică. Ar putea fi periculos să înoate. Amândouă ar risca hipotermia. Iar coșul... ar mai rămâne uscat? Halina se gândește din nou la bani și la felul în care mama ei reușise să adune cei cincizeci de zloți. *Acum, am și mai multe motive să ajung la Lvov, pentru a ne putea reface economiile. Frigul nu e mare lucru, își spune ea. Totul face parte din plan.*

Cu o noapte în urmă, au stat în orașul Liski, la familia Salingers – niște prieteni ai părinților ei, pe care Halina i-a cunoscut la magazinul de țesături cu vreo zece ani în urmă. Doamna Salinger era singura femeie din câte cunoștea Halina care putea vorbi ore în șir despre mătasă. Nechuma o adora și abia aștepta vizitele ei, care, înainte de închiderea magazinului de țesături, aveau loc de două ori pe an.

Orășelul Liski se află la 15 kilometri de râul Bug, pe linia de demarcație dintre jumătatea teritoriului polonez ocupat de germani și cealaltă jumătate, ocupată de ruși. Doamna Salinger le spusese Halinei și Frankăi că podurile peste Bug erau înțesate de soldați pe ambele maluri, cea mai sigură și mai ușoară cale de a trece râul fiind prin apă. „Râul e îngust și am auzit că apa e mai puțin adâncă la Zosin”, le explicase doamna Salinger. „Dar Zosin e plin de naziști, le avertizase ea, și râul e năvalnic. Trebuie să aveți mare grijă să nu alunecați. Apa e rece ca gheața.” Nepotul doamnei Salinger, Jurek, făcuse același drum în sens

invers cu numai o săptămână în urmă, le spusese ea. „Din câte zice Jurek, după ce treceți râul, puteți să-i urmați cursul spre sud, până la Ustylluh, și să luați o mașină până la Lvov.“

În dimineața aceea, doamna Salinger umpluse coșul fetelor cu o pâine mică, două mere și un ou fiert – „Un festin!” exclamase Halina – și le urase emoționată noroc, sărutându-le pe obraji la plecare.

Halina și Franka merseseră pe niște drumuri lăturalnice pâini la Zosin, pentru a nu fi observate și chestionate de către soldații germani și încercând să nu se gândească prea mult la ce s-ar fi întâmplat dacă ar fi fost prinse fără un *ausweis*, permisul special de care aveau nevoie toți cei care călătoreau în afara localității de domiciliu. Călătoria durase aproape trei ore. Ajunseseră la Zosin pe înserat și cercetaseră malul apei pentru a găsi locul în care râul se îngusta cel mai mult, apoi așteptaseră căderea întunericului.

Porțiunea de râu aleasă de ele nu are mai mult de zece metri. Halina crede că se află la jumătatea distanței până la celălalt mal,

— Ești bine? întreabă ea, împotrivindu-se curentului și sprijinindu-se în băț în timp ce se uită din nou peste umăr.

Franka a început să rămână în urmă. Ea ridică privirea o clipă și încuviințează, albul ochilor ei mișcându-se în sus și în jos în luminii lunii. Halina își îndreaptă din nou atenția asupra abisului lichid din fața sa și, la un moment dat, zărește o sclipire. Un punct luminos, încremenește, privind cu atenție în direcția aceea. Lumina dispăre pentru câteva clipe, apoi se ivește din nou. Una. Două. Trei! Sunt lanterne. Printre copacii de la est, care mărginesc câmpia de pe malul opus al râului. Probabil că sunt lanternele soldaților ruși. Cine altcineva ar ieși afară, în frig, la ora aceea din noapte? Halina se uită să vadă dacă Franka le-a observat, dar verișoara ei ține bărbia în piept, înaintând cu greu prin apa râului. Halina ascultă cu atenție, încercând să distingă vreo voce, dar nu aude decât vuietul apei năvalnice. Mai așteaptă un minut și decide să nu zică nimic. *Nu am de ce să intru în panică*, își spune ea. Nu e nevoie să-i distragă atenția Frankăi. Vor urca pe celălalt mal în scurt timp și, odată ce vor ajunge pe uscat, se vor putea întinde pe pământ, așteptând ca posesorii lanternelor să treacă mai departe.

Sub tălpile lor, mărul de pe fundul apei dispăre, lăsând locul pietrelor și, după câțiva pași, Halina are impresia că merge pe niște bile alunecoase. Se gândește că ar fi poate mai bine să se întoarcă și să caute un loc mai bun de trecut, unde apa e mai mică. Sau poate să încerce din nou mâine, ori în altă zi ploioasă, când norii vor fi mai denși, iar ele, mai bine camuflate. Dar ce rost mai

are acum? Nu are importanță pe unde trec, pentru că nu au de unde să știe cât de adâncă e apa. În plus, nu cunosc pe nimeni în Zosin. Unde să stea? Vor îngheța bocnă dacă vor încerca să-și petreacă noaptea afară. Halina cercetează liziera copacilor. Din fericire, punctele luminoase au dispărut. Mai au doar vreo patru metri de mers – cinci, cel mult. *Vom avea mai mult noroc pe partea rusească*, încearcă ea să se convingă, măbind pasul.

— Suntem la jumătatea dru... începe Halina să strige, dar cuvintele ei sunt întrerupte brusc de un „uuup!” ascuțit și un plescăit distinct, făcut de un corp greu care cade în apa din spatele ei.

Halina întoarce capul – la timp să o vadă pe Franka cu gura deschisă într-un „o” perfect, dispărând. Țipătul ei amuțește în timp ce se scufundă sub pânza neagră a râului.

— Franka! țipă scurt Halina, sufocată de frică. Trece o secundă, apoi două. Nimic.

Nu se aude decât sunetul apei năvalnice și nu se văd decât reflexia, lunii și cerul nopții, câteva bule de aer acolo unde stătea verișoara ei cu doar câteva clipe în urmă. Halina privește apa râului, căutând cu disperare o urmă de mișcare.

— Franka! șoptește ea, cu ochii măriți de groază.

În cele din urmă, la șapte metri în josul râului, Franka iese la suprafață, scuișând și trăgând speriată aer în piept. Șuvițe grele de păr ud îi acoperă ochii.

— Coșul!! strigă Franka, întinzând mâna după un obiect de culoare bej care a ieșit la suprafața râului, în fața ei. Se aruncă spre coș, încercând să-l apuce de mâner, dar curentul e prea puternic. Scufundându-se de mai multe ori și apoi săltând la suprafața apei năvalnice, coșul dispăre.

— Nuuuuuu!

Panica din vocea Halinei spintecă aerul rece și, într-o clipă, fără să se mai gândească, își lasă bățul, își ține respirația și se aruncă în apă cu brațele larg deschise. Frigul este năprasnic. Apa rece parcă-i taie obrazii, învăluind-o ca o armură. Pentru o clipă, nu mai simte nimic. Trupul ei paralizat de frig e ca un buștean luat de curent. Când capul i se ridică la suprafață, inspiră adânc și mișcă brațele cu putere, înălțând gâtul ca să-și țină bărbia deasupra apei. Abia reușește să mai vadă coșul. Mânerul acestuia apare și dispăre ca o geamandură pe o mare agitată, la câțiva metri în josul râului.

— Oprește-te! țipă Franka în spatele ei. Lasă-l!

Dar Halina mișcă și mai iute brațele, vocea verișoarei sale pierzându-se în depărtare până ce nu mai aude decât sunetul propriei respirații și plescăitul apei. Dă cu disperare din picioare, julindu-și genunchiul de fundul râului și încercând să-și recapete echilibrul. Poate să se ridice în picioare, dar știe că, dacă va face asta, coșul va dispărea. Mișcând picioarele ca o broască, nu scapă din ochi coșul, împotrivindu-se amorțelii care pune stăpânire pe trupul ei și tentației de a renunța și de a înota până la mal, să se odihnească.

După un cot, râul se lățește. Halina simte că în locul acela curentul nu mai este atât de puternic. Coșul încetinește, plutind lin pe marginea unei bulboane. Suprafața apei a devenit acum netedă și lucioasă, asemeni capacului vechiului pian Steinway al părinților ei. Halina începe să se apropie de coș. Când râul se îngustează și curentul devine din nou puternic, ea se află la un braț distanță de coș. Trage adânc aer în piept și, cu ultimele picături de vlagă rămase în mușchii ei aproape rigizi, care o dor cumplit, își înalță trunchiul deasupra apei și se aruncă înainte, cu brațul întins și degetele răsfirate.

Când deschide ochii, rămâne surprinsă să vadă coșul în mâna ei. Nici nu-și mai simte extremitățile. Caută cu tălpile fundul râului și reușește să-și regăsească echilibrul. Ridicându-se încet, se împotrivește curentului și înaintează cu dificultate de-a lungul pietrelor alunecoase până la malul opus, ținând coșul atât de strâns, încât degetele ei, albe la încheieturi, încep să o doară, iar după ce ajunge pe celălalt mal e nevoită să și le desprindă de pe mâner cu mâna rămasă liberă.

Ajunsă pe uscat, Halina se prăbușește pe malul noroios – cu inima bătând să-i sară din piept, în timp ce umerii îi tresaltă în ritmul respirației. Se apleacă și se uită în coș. Mâncarea a dispărut. Ea își strecoară apoi degetele în fanta din căptușeală, căutând compartimentul cu hârtie cerată. Zloții!

— Sunt aici! șoptește ea, uitând pentru o clipă cât de frig îi este.

Își dă paltonul jos și îl izbește de o piatră, ca să-l stoarcă înainte să și-l pună din nou pe umeri. Tremurul trupului său se transformă în spasme violente de frig. Vor trebui să găsească adăpost cât mai curând.

Pornește grăbită în susul râului și după câteva minute aude strigătele Frankăi.

— Sunt aici! îi răspunde Halina și-i face semn cu mâna, animată încă de adrenalină.

Franka a reușit și ea să treacă râul și aleargă de-a lungul malului în direcția Halinei. Aceasta ridică triumfătoare coșul deasupra capului.

— Am pierdut mâncarea, dar zloții sunt aici! strigă ea râzând.

— Slavă Domnului! rostește ușurată Franka. Gâfâind, o îmbrățișează pe Halina. Am alunecat pe o piatră! Îmi pare atât de rău! Ea o măsoară pe Halina din cap până-n picioare. Uită-te la tine. Parcă ești o mătă înecată.

— Și tu la fel! Îngaimă Halina și, în lumina albăstruie a lunii, amorțite de frig, ude din cap până-n picioare și tremurând ca varga, ele încep să râdă – la început încet, apoi din ce în ce mai tare – până ce lacrimile încep să li se prelingă șiroaie pe obraji, calde și sărate.

Aproape că se îneacă de râs.

— Și acum? întrebă Franka după ce se potolesc.

— Acum, o să mergem pe jos.

Halina o ia pe Franka de braț, suflându-și aer cald în mâna care i-a rămas liberă, și pornesc spre est, înspre liziera copacilor. La fel de repede cum s-au pus în mișcare, Franka se oprește.

— Uite! șoptește ea. Zâmbetul i-a dispărut de pe buze. Lanterne! Sunt cel puțin șase lanterne aprinse.

— Armata Roșie, șoptește Halina. Ei trebuie să fie. La naiba! Speram să fi plecat până acum. Probabil că ne-au auzit.

— Știai că erau acolo?

Ochii Frankăi sunt mari de uimire.

— Nu am vrut să te sperii.

— Ce ar trebui să facem? Să fugim?

Halina își mușcă interiorul obrazilor ca să-și oprească clănțănitul dinților. Și ea s-a gândit la această variantă. Să fugă. Și apoi? Nu, au ajuns până aici. Halina își îndreaptă umerii, hotărâtă să rămână puternică, măcar la exterior – atât pentru binele Frankăi, cât și pentru al ei.

— O să vorbim cu ei. Vino. Trebuie să găsim un loc cald. Poate că ne vor ajuta.

Halina strânge cotul Frankăi, îndemnând-o să înainteze.

— Să ne ajute? Și dacă nu o vor face? Dacă ne vor împușca? Am putea să mai înotăm puțin în josul râului și să ne ascundem.

— Și să murim de frig? Nu vezi în ce hal suntem? Nu am putea rezista încă o oră în frig. Ne-au văzut deja. Totul va fi bine, încearcă doar să fii calmă.

Cele două femei merg mai departe spre luminile care pâlpâie în întuneric. Când ajung la zece metri de soldați, o siluetă din spatele uneia dintre lanterne strigă:

— *OSTAHOVKA!*^{26}

Halina își lasă ușor coșul jos, la picioare, apoi ea și Franka ridică mâinile deasupra capetelor.

— Suntem aliați! strigă Halina în poloneză. Nu avem arme!

Gura ei devine uscată atunci când numără zece trupuri în uniformă, care se apropie. Fiecare dintre aceștia ține câte o lanternă metalică lungă într-o mână și câte o pușcă în cealaltă – ambele îndreptate spre ele. Halina își ferește privirea, pentru a evita lumina albă, orbitoare, care-i sfredelește ochii.

— Am venit să-mi găsesc logodnicul și fratele în Lvov, spune ea, dorindu-și ca vocea să îi rămână calmă.

Soldații se apropie și mai mult. Ea se uită în jos la hainele ei ude și la Franka, care tremură de frig.

— Vă rog, spune ea privindu-i cu ochii mijiți pe soldați, ne este foame și suntem înghețate de frig. Ne puteți ajuta să găsim ceva de mâncare, o pătură sau un adăpost pentru o noapte? Intr-o rază de lumină, respirația ei se transformă în fuioare prelungi, cenușii.

Ofițerii se strâng în cerc în jurul tinerelor. Unul dintre ei ridică de jos coșul și se uită înăuntru. Halina își ține respirația. *Distrage-i atenția*, își spune ea. *Înainte să găsească zloții.*

— V-aș oferi eu ceva de mâncare, continuă Halina, dar singurul nostru ou fiert e acum în drum spre Ustylluh.

Ea începe să tremure ostentativ, în timp ce dinții îi clănțăne sonor, ca niște castaniete. Soldatul ridică privirea, iar ea îi zâmbește. Bărbatul studiază mai întâi chipul ei, apoi pe al Frankăi și vede că amândouă au hainele ude și pantofii plini de mâl. *Nu pare să fie mai mare decât mine*, își spune Halina. Poate e chiar mai tânăr. Să aibă vreo nouăsprezece, douăzeci de ani.

— Tu ai venit să-ți vezi rudele, dar ea? întrebă el într-o poloneză rudimentară, îndreptându-și lanterna spre Franka.

—Ea...

— Mama mea e în Lvov, răspunde Franka înainte ca Halina să mai poată spune ceva. E foarte bolnavă și nu are pe nimeni care să aibă grijă de ea.

Franka pare atât de sinceră și de hotărâtă, încât Halina trebuie să facă eforturi ca să nu pară surprinsă.

Verișoara ei e o carte deschisă; nu pare să fi deprins încă arta înșelătoriei. Cel puțin, nu până acum.

Soldatul tace pentru o clipă. Apa râului se prelinge de pe coatele fetelor, aterizând sonor pe pământ, la picioarele lor. În sfârșit, soldatul clatină din cap, iar în expresia feței lui Halina percepe o urmă de înțelegere, poate de

amuzament. Își simte tensiunea dizolvându-se treptat și nodul din gât îi dispare, sângele colorându-i din nou obraji.

— Veniți cu noi, le ordonă soldatul. Veți curăța cartofi și veți rămâne peste noapte în tabăra noastră. Dimineată, vom discuta dacă veți fi libere să plecați mai departe.

Apoi, îi întinde Halinei coșul. Ea îl acceptă cu un gest firesc și își trece brațul pe sub toarta acestuia.

Găsește mâna Frankăi și pornesc spre nord, încadrate de bărbații în uniformă. Nimeni nu vorbește. Nu se aude decât cadența pașilor – tropăitul cizmelor grele și lipăitul tălpilor ude pe iarbă. După câteva minute, Halina se uită la Franka, dar verișoara ei privește țintă înainte în timp ce pășește, lipsită de expresie. Numai Halina, care o cunoaște atât de bine, poate sesiza ușoara încordare a maxilarului ei. Franka e îngrozită. Halina o strânge de mână, încercând să o liniștească, să-i spună că totul va fi bine. Cel puțin, așa speră că va fi.

Merg așa aproape o oră. În timp ce adrenalina ei începe să se risipească, Halina nu se poate gândi decât la frig – la durerea pe care o simte în articulații, în mâinile și în picioarele ei. Chiar și în vârful nasului, care nu mai este amortit, ci fierbinte. Oare este posibil – se întreabă ea îngrijorată – ca sângele să-i înghețe în timp ce se mișcă? Va trebui oare să i se amputeze nasul dacă va ajunge la tabăra soldaților cu el degerat? *Destul*, își spune ea, forțându-se să se gândească la altceva.

Adam. Gândește-te la Adam. Își imaginează că se află în fața ușii apartamentului lui Adam din Lvov și că îl cuprinde cu brațele, povestindu-i cum a căzut Franka în apă sau cum a înotat ea în apa înghețată a râului Bug. I se pare o adevărată nebunie când își amintește prin ce au trecut. La ce s-a gândit când a sărit așa în apă? Oare Adam ar înțelege-o? Părinții ei nu ar face-o, e sigură de asta – dar el da. Poate chiar ar admira-o pentru asta.

Halina aruncă o privire soldatului din dreapta ei. E la fel de tânăr ca și ceilalți. Pare să aibă vreo douăzeci de ani. Și lui îi este frig. Tremură pe sub manta și are o expresie tristă, de parcă și-ar dori să fie oriunde în altă parte decât acolo. Poate că își spune Halina dincolo de armele lor mari și de uniforme sofisticate, acești tineri sunt inofensivi. Poate că și ei își doresc ca războiul să se termine mai repede, la fel ca ea. Ar fi putut jura că-l prinsese pe unul din ei, pe cel mai înalt din grup, aruncându-i o otheadă Frankăi. Ea cunoaște bine acea privire – un amestec de curiozitate și de dorință – pentru că, de obicei, e îndreptată spre ea. Va încerca să se poarte cât mai frumos, decide

Halina. Va ridica în slăvi patriotismul lor, îi va lăuda și-i va convinge cu un zâmbet că este în avantajul lor să le lase să-și continue drumul. Poate că Franka va flirta puțin cu băiatul înalt, va promite că o să-i scrie și îi va oferi un sărut. Un sărut! Cât de mult timp a trecut de când nu a mai simțit buzele lui Adam pe buzele ei. Sângele Halinei se mai încălzește cu un grad atunci când reușește să se convingă că planul ei va funcționa. Ele vor trebui să țină garda sus, desigur, dar ea va obține ceea ce-și dorește... așa cum face întotdeauna. La asta se pricepe cel mai bine.

***

E a treia lor noapte în tabăra provizorie. Sub o pătură din lână, Halina ascultă din cortul ei cum Franka și Yulian șușotesc lângă foc. Halina i-a lăsat singuri cu doar câteva minute în urmă, când ședea unul lângă celălalt în fața unui foc pe cale să se stingă, paltonul lui Yulian acoperind umerii Frankăi.

Franka a surprins-o din nou pe Halina cu ușurința ei de a flirta. Halina a mai văzut-o cu băieți și înainte. În preajma cuiva pe care vrea să-l impresioneze sau când face o pasiune pentru cineva, Franka eșuează adesea. Totuși, se minunează Halina, se pare că nu are nicio problemă să se arate interesată când nu îi pasă. Halina se întreabă dacă Yulian își va da seama într-un sfârșit că el e doar un pion în planul lor, un obstacol înalt pe drumul care – se roagă ea – le va duce, în cele din urmă, la Lvov.

Sperase că aveau să se afle deja pe drum, aproape de destinație. Aceste ultime trei zile fuseseră istovitoare. Soldații le-au tratat cu o politețe forțată, dar Halina este foarte conștientă de faptul că ea și Franka sunt niște fete prea drăguțe, ajunse prea departe de casă, înconjurată de bărbați singuri; își face griji pentru ceea ce s-ar putea întâmpla dacă soldații ar hotărî să nu mai fie politicoși. Până acum, se pare că Yulian este mulțumit să stea doar de vorbă.

Își suflă în palme de frig și își flexează degetele de la picioare, încercând să și le încălzească. Pătura ajută, dar e încă foarte frig. Hainele i s-au uscat în cele din urmă, iar ea nu îndrăznește să renunțe la niciun articol de îmbrăcăminte pe timpul nopții – fiecare strat de material ajută. Închide ochii și, tremurând, reușește să așipească, dar se trezește după câteva minute din cauza zgomotului făcut de cineva care se furișează în cort. Halina se ridică rapid în capul oaselor, cu pumnii strânși din reflex, așteptându-se să descopere apropiindu-se de ea silueta unuia dintre soldații sovietici. Dar e doar Franka. Halina oftează ușurată și se întinde din nou pe spate.

- M-ai speriat, îi spune Halina în șoaptă, cu inima bătându-i nebunește.
- Îmi pare rău.

Franka se strecoară sub pătură și o trage peste capetele lor, astfel încât să poată vorbi în șoaptă fără a fi auzite.

— Yulian mi-a spus că o să ne scoată de aici, șoptește ea. Mâine. A vorbit deja cu superiorul lui să ne lase să plecăm. Halina sesizează ușurarea din vocea Frankăi. A spus că ne va duce cu mașina până la cea mai apropiată gară.

- Bravo ție, șoptește Halina.
- I-am promis că vom ține legătura, adaugă Franka.

Halina zâmbește.

- Era si normal.

— Știi, nu e rău deloc, spune Franka și Halina se întreabă pentru o clipă dacă fata glumește sau chiar a început să simtă ceva pentru el. Ai putea să-ți imaginezi – eu și Yulian? adaugă Franka. Copiii noștri ar fi niște uriași, spune ea și amândouă râd pe înfundate.

— Aș prefera să nu-mi imaginez nimic, rostește în cele din urmă Halina, trăgând pătura înapoi sub bărbie. Apoi, se întoarce cu spatele și se lipește de Franka.

- Glumesc doar, spune Franka în șoaptă.
- Știu.

Halina închide ochii și gândurile ei alunecă spre Adam – așa cum se întâmplă mai tot timpul când stă trează în întuneric. Oare copiii lor cum ar arăta? se întreabă ea. E prea devreme să se gândească atât de departe, dar nu se poate abține. Cu puțin noroc, mâine, ea și Franka vor fi pe drum. În sfârșit. *Încă o noapte, Adam. Vin la tine.*

PARTEA A II-A

Capitolul 15

Addy

Marea Mediterană
15 ianuarie 1941

Cheul e un adevărat furnicar de oameni. Unii strigă, cuprinși de panică, în timp ce-și fac loc, împingând din coate, către pasarela de acces la bord, alții vorbesc doar în șoaptă, de parcă, dacă ar ridica vocea, ar fi văduviți de privilegiul de a se îmbarca pe vas – unul dintre ultimele vapoare de pasageri, din câte aflaseră, care primiseră permisiunea de a părăsi Marsilia cu refugiați la bord. Addy se mișcă alert odată cu mulțimea, ținând într-o mână o valijoară din piele maro și în cealaltă un bilet dus – la clasa a doua. Este un ianuarie foarte friguros, dar el abia dacă observă. Din când în când, își înalță gâtul și scanează mulțimea, dorindu-și cu toată ființa lui să vadă vreun chip cunoscut. O dorință imposibilă, dar nu se poate abține. Speră că mama sa a primit ultima lui scrisoare și că a venit în Franța, împreună cu întreaga familie. „Oricât ar fi de greu, te rog, vino la Vichy, scrisese el. Acolo se află un bărbat care se numește Dantas. Cu el trebuie să vorbești în legătură cu vizele.” Îi trimisese mamei adresele lui Dantas – cea de la hotel și era de la ambasadă. Addy oftează, realizând cât de absurd suna acum această propunere. Au trecut cincisprezece luni de când nu mai are vești de la mama lui. Chiar dacă ea *promise* scrisoarea, ce șanse erau ca familia să poată pleca din Polonia? El știe că mama lui nu i-ar lăsa niciodată pe ceilalți în urmă, chiar dacă ea ar avea ocazia să găsească o cale de scăpare.

Cu cât se apropie mai mult de corabie, nodul din pieptul lui Addy se strânge tot mai mult. El își duce mâna la piept, în partea stângă, acolo unde îl doare. Sub degete, își simte inima bătând. Pulsul lui e ca un ceas, numărând secundele care au mai rămas până la dispariția sa de pe continent. Până ce un ocean îl va despărți de oamenii pe care-i iubește cel mai mult pe lume. Nu ajută nici faptul că grupul de refugiați pe care i-a întâlnit pe chei – cei care fuseseră destul de norocoși să țină încă legătura cu familiile lor, rămase acasă – descriu ceea ce au

aflat despre starea țării lor așa cum Addy nici măcar nu și-ar fi putut imagina: ghetouri supraaglomerate, biciuiri în public, evrei murind cu miile de frig, foamete și boli. O tânără din Cracovia îi spusese lui Addy că soțul ei, profesor de literatură, fusese luat împreună cu alți zeci de intelectuali și dus lângă zidul Castelului Wawel, unde fuseseră împușcați. După aceea, îi povestise ea cu lacrimile și roindu-i pe obraji, trupurile lor fuseseră rostogolite în jos pe deal și aruncate în râul Vistula. Addy o îmbrățișase în timp ce ea plângea cu fruntea pe umărul lui, apoi se chinuise să-și înlăture din minte imaginea oribilă. Era prea mult pentru el.

Pe măsură ce se apropie de vapor, Addy face inventarul limbilor vorbite în jurul lui: franceză, spaniolă, germană, poloneză, olandeză, cehă. Cei mai mulți dintre ceilalți pasageri au valize la fel ca a lui, în care și-au împachetat câteva bunuri care să îi ajute să înceapă o nouă viață. În valiza lui Addy sunt împăturite un pulover pe gât nou-nouț, o cămașă, un maieu, o pereche de șosete, un pieptene cu dinți deși, o bucățică de săpun care i-a rămas din armată, niște sfoară, o lamă de ras, o periuță de dinți, o agendă, trei carnețele cu coperte din piele (pline deja cu notițe), compoziția sa preferată scrisă de Chopin, *Polonaise Op. 40 No. 1*, și o fotografie cu părinții săi. În buzunarul cămășii poartă un carnețel pe jumătate plin, iar în buzunarul pantalonilor are câțiva franci și batista de olandă a mamei lui. În total, are 1.500 de zloți și 2.000 de franci – economiile lui de o viață înghesuiți în portofelul său din piele de șarpe, împreună cu cele șaisprezece documente pe care le-a adunat pentru a ieși din armată și pentru a obține viza pentru Brazilia.

Întâlnirea din Vichy cu ambasadorul Dantas a fost scurtă, dar reușită.

— Lasă mâine pașaportul dumată la secretara mea, îi spusese Dantas când se îndepărtaseră de hotel și nu-i mai auzea nimeni. Spune-i că te-am trimis eu și revino mâine. Viza te va aștepta la consulatul brazilian din Marsilia. Va fi valabilă nouăzeci de zile. Pe 20 ianuarie pleacă un vas spre Rio – *Alsina* cred că se numește. Nu știi când sau dacă va mai exista un altul. Ar fi bine să te urci la bordul acestuia. Va trebui să-ți reînnoiești viza odată ce vei ajunge la Rio.

— Desigur, zise Addy, mulțumindu-i ambasadorului din toată inima în timp ce-și ducea mâna la portofel. Cât vă datorez? Dar Souza Dantas doar clătinase din cap, iar Addy înțeleșese că nu pentru bani își risca ambasadorul slujba și reputația.

A doua zi, Addy și-a ridicat pașaportul. Pe acesta, ambasadorul scrisese de mână: *Valid pentru călătoria în Brazilia*. El sărutase aceste cuvinte și mâna secretarei lui Souza Dantas, își împachetase câteva lucruri, îmbrăcat în uniforma

sa militară (sperând ca aceasta să-l ajute să găsească o mașină) și făcuse autostopul spre sud. Ar fi ajuns mai repede cu trenul, dar Addy nu voia să fie capturat la punctele de control din gară. Când ajunsese la Marsilia, Addy mersese direct la ambasadă, unde, ca prin minune, îl aștepta viza sa. Aceasta avea numărul 52. După ce a studiat-o un timp, a strecurat-o între paginile pașaportului său și s-a îndreptat imediat către port. La vederea uriașei carene negre a vaporului *Alsina* care se înălța deasupra portului, el scosese un chiot, copleșit de bucurie și sperând că lumea aceea nouă avea să fie un nou început, deși era devastat de faptul că trebuia să-și părăsească locul natal și familia.

— Știți dacă mai pleacă vreun vapor spre Brazilia în lunile următoare? întrebuse el la biroul maritim.

— Fiule, i se adresase agentul din spatele ghișeului, clătinând din cap, consideră-te norocos că ai reușit să-l iei pe acesta.

Agentul avea dreptate. Erau din ce în ce mai puține vapoare care plecau spre America.

Totuși, Addy refuza să-și piardă speranța. După-amiaza și-o petrecu retras într-un colț al unei cafenele de lângă port, scriindu-i mamei sale.

10 ianuarie 1940

Dragă mamă,

Mă rog ca scrisorile mele să fi ajuns la tine și sper că tu și ceilalți sunteți bine. Am reușit să prind un bilet pe vaporul Alsina, care merge în Brazilia. Plecăm în cinci zile, pe data de 15 ianuarie, spre Rio de Janeiro. Căpitanul crede că vom ajunge acolo în două săptămâni. Imediat ce voi găsi un apartament, îți voi trimite adresa la care mă vei putea contacta. Nu uita ce ți-am spus despre ambasadorul Souza Dantas din Vichy. Ai grijă de tine. Aștept cu nerăbdare vești.

Cu dragoste,

Addy

Înainte de a părăsi cafeneaua, Addy a intrat la toaletă, unde s-a schimbat de uniforma militară, punându-și costumul, dar în loc să-și împăturească uniforma și să o pună în valiză, așa cum făcea de obicei, el a rulat-o strâns și a aruncat-o la coșul de gunoi.

***

Cabina lui Addy e extrem de mică. El se strecoară pe ușă, se descaltă de pantofi și merge pe lângă perete, atent să nu se lovească de cușeta foarte îngustă a cărei tăblie furniruită din lemn de nuc și cuvertura de un galben bolnăvicios par să aibă zeci de ani vechime. În fața saltelei deformate e așezată o banchetă din lemn de mahon și o etajeră ale cărei rafturi sunt goale. Addy își pune pantofii pe primul raft, își lasă valiza pe banchetă, își agață paltonul și pălăria de fetru în cârligul de pe ușa toaletei, apoi aruncă o privire înăuntru. Toaleta – motivul pentru care a ținut de fapt să-i procure un bilet la clasa a doua – este, de asemenea, imposibil de mică. O pară de duș atârână de un furtun metalic prins în perete, deasupra closetului. Pe peretele opus, o oglindă atârână deasupra unei chiuvete micuțe din porțelan. Addy se înfiorează la gândul unui duș fierbinte – a trecut aproape o săptămână de la ultimul. Se dezbracă într-o clipită.

Își împătorește cămașa, vesta și pantalonii și le lasă pe pat, așezate în ordine unele peste altele, apoi își scoate săpunul, pieptenele și aparatul de ras și intră în baie, rămas doar în lenjerie și șosete. Agață para de duș în suportul din perete, apoi dă drumul la apa fierbinte. Presiunea e mică, dar apa e caldă, iar Addy simte cum, încet-încet, presiunea din umerii săi scade, începe să fredoneze, săpunindu-se bine, încă îmbrăcat în lenjeria de corp, până ce se umple de spumă, apoi se rotește încet sub duș, clătindu-se. Când lenjeria sa de corp e curată, se dezbracă și își pune chiloții și șosetele deasupra chiuvetei, săpunindu-se încă o dată și lăsând apa să curgă peste pielea lui goală încă un minut înainte de a roti robinetul. Întinde mâna după unicul prosop alb care stă atârnat pe bara de pe ușa toaletei și se șterge, fredonând în continuare. În fața oglinzii, se spală pe dinți, se piaptână și se rade, plimbându-și degetele peste linia pătrătoasă a maxilarului său, examinându-l cu atenție pentru a vedea dacă nu a uitat vreo porțiune nerasă. În cele din urmă, își stoarce lenjeria de corp, întinde sfoara pe care și-a adus-o în valiză și își pune lucrurile la uscat. Cu lenjerie nouă și înveșmântat în costum, se admiră, zâmbind. Se simte un alt om.

Pe punte, își croiește drum printr-o mulțime de refugiați, salutând din cap și prinzând frânturi de conversații în timp ce înaintează spre prova navei. „Ai auzit că Zamora e la bord?” Întreabă cineva pe lângă care trece. Addy se întreabă dacă l-ar recunoaște pe Zamora în cazul în care s-ar ciocni de el, deși e sigur că fostul președinte al Spaniei a cumpărat un bilet la clasa I, pe puntea de deasupra. Cele mai frecvente discuții sunt însă despre câtă trudă și ingeniozitate au fost necesare pentru a dobândi o viză. „Am stat la rând optsprezece zile”, spune un bărbat. „L-am mituit pe funcționarul de la

ambasadă. A fost groaznic, am fost nevoit să-mi las surorile în urmă”, se bagă în vorbă un altul.

Se fac multe presupuneri în legătură cu numărul refugiaților care sunt la bord: „Am auzit că sunt șase sute... vaporul e construit pentru trei sute... nu-i de mirare că e atât de ticsit, la naiba... îți poți imagina cum e la clasa a treia? “ Puntea clasei a doua e ticsită de oameni, dar Addy știe că nu e nimic în comparație cu spațiile de locuit de la clasa a treia.

Cam jumătate din refugiații pe care-i întâlnește Addy sunt evrei și mulți dintre ei menționează numele lui Dantas – „Dacă nu ar fi fost ambasadorul...” Alții sunt spanioli care fug de regimul lui Franco, socialiști francezi și așa-numiții artiști degenerați, iar câțiva sunt „indezirabili” din Europa care-și caută scăparea în Brazilia. Aproape toți și-au lăsat în urmă familiile – frați, părinți, verișori, chiar și copii mari – și niciunul nu știe ce-i rezervă viitorul. Totuși, în ciuda acestei incertitudini, dispoziția generală s-a schimbat, acum că toată lumea s-a văzut la bordul navei, devenind una de veselă anticipare. *Alina trebuie să plece spre Brazilia la ora cinci după-amiaza, așa că aerul începe brusc să miroasă a speranță și libertate.*

Addy străbate puntea până ce ajunge la prova, unde descoperă o plăcuță din alamă prinsă pe o ușă albastră și începe să râdă când vede ce noroc a dat peste el: *Salonul de Muzică, clasa I*, citește el. Un salon de concerte! Addy își ține respirația în timp ce întinde mâna spre mâner, dar descoperă cu tristețe că ușa e încuiată. *Poate că o va deschide cineva*, își spune Addy, pășind pe lângă balustradă. Așteaptă, urmărind femeile și bărbații care se plimbă pe punte. După câteva minute, ușa albastră se deschide și un tânăr îmbrăcat în alb iese din salon. Addy așteaptă până când acesta se pierde în mulțime și pune piciorul în prag chiar înainte ca ușa să se închidă. Înăuntru, dă de o scară care duce la un nivel superior. Urcă treptele, două câte două.

Salonul e gol. Podeaua din lemn de cireș lucește pe sub mozaicul de covoare pufoase de lână colorate în roșu, auriu și indigo. Ferestrele înalte amplasate de-a lungul peretelui de la tribord oferă o priveliște a portului, iar peretele opus e decorat cu oglinzi care fac încăperea să pară mai mare decât este. În colțurile salonului sunt coloane din lemn lăcuit, iar o ușă mare, cu arcadă, comunică, bănuiește Addy, cu zona cabinelor de la clasa I. O canapea din piele, câteva mese rotunde și vreo douăsprezece scaune sunt adunate într-un capăt al salonului, iar în celălalt capăt, într-un colț, e un pian Steinway cu coadă. Inima îi tresaltă la vederea acestuia.

Addy măsoară din ochi instrumentul în timp ce se apropie de el. A fost făcut la începutul secolului, bănuiește el, înainte de Marea Criză economică, când manufacturierii începuseră să reducă mărimea pianelor. Addy suflă asupra capacului pianului, clipind des când un norișor de praf se ridică de pe acesta, particulele sclipind în lumina soarelui. În dreptul claviaturii, un scaun rotund, elegant, cu picioare sculptate, din lemn de nuc și fier forjat, în formă de delfini, îl invită să se așeze. Addy îl învârte ușor, pentru a-i potrivi înălțimea, apoi ia loc pe tapițeria moale și uzată. Deschide capacul și își lasă mâinile pe clape, copleșit, dintr-odată, de dorul de casă. Flexează o gleznă și rămâne cu piciorul suspendat deasupra pedalei de surdină. Au trecut luni bune de când nu și-a mai permis luxul de a exersa, dar nu are nicio îndoială în legătură cu prima piesă pe care o va interpreta.

Când primele note ale *Valsului în Fa minor, op. 70, nr. 2* al lui Chopin încep să răsună în încăperea, își înclină capul în față și închide ochii. Într-o clipă, el are din nou doisprezece ani și stă cocoțat pe un scaun, în fața pianului părinților lui, în Radom, la care el, Halina și Mila obișnuiau să exerseze pe rând, câte o oră pe zi, după școală. Când ajunseseră destul de buni, învățaseră să cânte Chopin, compozitor al cărui nume era aproape sfânt în casa familiei Kurc. Addy nu va uita niciodată sentimentul de împlinire care i-a umplut inima când a terminat de interpretat, fără nicio greșală, primul lui studiu. „Maestrul Chopin ar fi foarte mândru de tine“, îi spusese încet mama lui, bătându-l ușurel pe umăr.

Când ultima notă răsună în salon, Addy deschide ochii și e surprins să vadă câțiva oameni adunați în jurul lui. Publicul este elegant. Femeile poartă pălării și mantouri cu gulere din blană, iar bărbații pălării din fetru sau melon și costume din trei piese croite impecabil. În aer plutește o ușoară aromă de colonie – o schimbare bine-venită după îngrozitorul miros corporal persistent din spațiile comune de pe puntea inferioară. Este o cu totul altă clasă de refugiați, însă, în ciuda blănurilor fine și a costumelor elegante, Addy știe că toți fug de aceeași soartă nemiloasă.

— *Bravo! Che bello!* exclamă un italian din spatele lui când ultima notă se stinge.

— *Encore!* strigă femeia de lângă el.

Addy zâmbește larg, ridicând mâinile.

— *Pourquoi non?* întrebă el în cele din urmă, ridicând din umeri.

Nu e nevoie să fie rugat a doua oară.

Când termină o piesă, este încurajat să cânte încă una, iar cu fiecare bis, publicul devine tot mai numeros, sporind și entuziasmul lui Addy. Interpretează

piese ale clasicilor: Beethoven, Mozart, Scarlatti – până ce obosește. Își dă haina jos și se descheie la guler. În timp ce spectatorii continuă să se adune, el trece la melodiile compozitorilor americani pe care îi preferă în materie de muzică jazz: Louis Armstrong, George Gershwin, Irving Berlin. Tocmai interpretează piesa *Caravan*, a lui Duke Ellington, când se aude sirena vasului.

— Plecăm! strigă cineva.

Addy încheie piesa cu un ritm improvizat și se ridică. Salonul pare cuprins de frenezie. Addy își ia haina și merge după mulțimea care se revarsă pe puntea de la tribord, pentru a privi cum *Alsina* se distanțează de chei, motoarele ei mugind înfiorător. Sirena sună din nou – un rămas-bun prelung și gutural, care pare să zăbovească în aer vreme de câteva secunde, înainte ca vasul să se îndepărteze, plutind, de țärm.

La început, abia dacă se mișcă, de parcă s-ar îndrepta alene spre un soare oranj ce pare să plutească deasupra apelor sclipitoare ale Mediteranei. Câțiva pasageri aclamă entuziasmați, dar cei mai mulți, printre care și Addy, privesc pur și simplu cum vasul se îndreaptă spre vest, trecând pe lângă splendidul Palais du Pharo, construit de către Napoleon al III-lea în secolul al XIX-lea, pe lângă forturile din piatră roz-pal și farul singuratic de la intrarea Vechiului Port al Marsiliei. Când *Alsina* ajunge în larg, soarele a dispărut deja de pe cer, iar marea este tot mai întunecată. Vaporul face un ocol către sud, iar priveliștea se transformă într-o întindere albastră, fără sfârșit. În vreme ce vaporul prinde viteză, Addy își dă seama că undeva, dincolo de orizont, e Africa, iar dincolo de ea, cele două Americi. Aruncă o privire peste umăr, spre dâra lungă de spumă albă ce rămâne în urma lor, spre Marsilia tot mai îndepărtată.

Adieu, șoptește el. Adio, deocamdată, adaugă Addy către orașul care dispare în urma sa.

***

Sunt pe mare de mai bine de o săptămână, iar Addy a devenit o prezență obișnuită a salonului de la clasa I, devenit sală de concerte. Acolo se adună pasagerii, seară de seară, ca să cânte, să danseze și să joace diverse jocuri. Un loc unde se pot pierde în lumea muzicii și a artelor, și unde să uite, cel puțin pentru moment, de lumea pe care au lăsat-o în urmă. Pianul a fost mutat din colț, iar acum tronează în centrul încăperii, având câteva rânduri de scaune aranjate în jurul lui. În plus, au apărut și alte instrumente – o tobă africană, o violă, un saxofon și un flaut. Addy aproape că a căzut de pe scaun când i-a

văzut, printre curioși, pe frații Kranz, ale căror concerte de pian le asculta în copilărie, la radio. Lângă ei, l-a recunoscut pe Henryk Szeryng, marele violonist polonez. În această seară, crede Addy, sunt mai bine de o sută de oameni în salonul aglomerat.

Totuși, el nu are ochi decât pentru o singură persoană.

Aceasta stă în dreapta lui, pe cel de-al doilea rând de scaune, lângă o femeie care etalează aceiași ochi deschiși la culoare, piele ivorie și ținută semeață. Mamă și fiică, mai mult ca sigur. Addy își spune că nu ar trebui să se holbeze așa. Își drege glasul și hotărăște ca ultima sa piesă din seara aceea să fie compoziția lui, *List*. Între două acorduri, o privește pe fată. Sunt mai bine de douăsprezece tinere prezentabile la bord, dar ea este altfel. Nu pare să aibă mai mult de optsprezece ani. Poartă o bluză albă cu guler, iar la gât îi strălucește un șirag de perle. Părul ei blond-cenușiu e prins într-un coc lejer. Addy se întrebă de unde este și cum de nu a observat-o până atunci. O va cunoaște, hotărăște Addy, spre finalul serii.

Addy își încheie interpretarea cu o plecăciune, iar salonul răsună de aplauze atunci când se retrage de lângă pian. Strecurându-se prin mulțime, el se uită din nou la fată și ochii lor se întâlnesc. Addy zâmbește, inima lui galopând nebunește. Ea îi întoarce zâmbetul.

Este miezul nopții când Zbigniew Ziembinski, regizor și actor pe care publicul a ajuns, de asemenea, să-l îndrăgească, încheie seara cu o lectură teatrală a operei lui Victor Hugo, *Les Voix Intérieures*. În timp ce mulțimea începe să se împrăstie, Addy așteaptă tăcut dincolo de ușa cu arcadă care conduce spre cabinele de la clasa I, ferindu-și privirea pentru a nu începe vreo conversație cu oamenii care trec pe lângă el o sarcină nu tocmai ușoară. După câteva minute, apar fata și mama ei. Addy își îndreaptă spatele și, în timp ce ele trec pe lângă el, întinde galant mâna spre mamă. *Asta e ceea ce-i deosebește pe bărbați de băieți*, îi spusese odată Nechuma. *După ce mama e de acord, abia atunci vei putea să te prezinți fiicei*.

— *Bonsoir, madame*, îndrăznește Addy, cu mâna întinsă.

Mama fetei se oprește brusc, aparent iritată de faptul că a fost luată pe nepregătite. Postura femeii, cu umerii trași în spate, și modul în care își ține strânse buzele îi amintesc lui Addy de fosta lui profesoară de pian din Radom, o femeie impresionantă ale cărei standarde ridicate îl ajutaseră să devină muzicianul de astăzi, dar alături de care nu ar conversa la un pahar. Șovăielnică, ea îi strânge mâna.

— Lowbeer, spune ea cu un accent străin, ochii ei albaștri și reci studiindu-l din cap până-n picioare. Din Praga, adaugă femeia când îl privește, într-un final, pe Addy în ochi.

Fața ei e lungă, iar buzele subțiri sunt date cu ruj violet. Cele două sunt din Cehoslovacia.

— Addy Kurc. *Plaisir de vous rencontrer*. Addy se întrebă dacă femeile înțeleg franceza.

— *Plaisir*, răspunde madame Lowbeer. După o clipă de tăcere, femeia se întoarce spre fiica ei. *Puis-je vous présenter ma fille, Eliska*.

Eliska. Fata poartă o fustă bleumarin până la genunchi, din cașmir. Mama lui ar fi impresionată, își spune Addy, apoi încearcă să-și alunge îngrijorarea care-l copleșește ori de câte ori se gândește la familia lui. *Nu pot să mai fac nimic*, își spune. *Le vei scrie din nou când vei ajunge la Rio*.

Eliska îi întinde mâna. Ochii ei, albaștri și senini ca ai mamei sale, îi întâlnesc din nou pe ai lui Addy.

— *Votre musique est très belle*, spune ea, susținând privirea lui Addy.

Franceza ei e perfectă, iar mâna sa, fermă. Addy găsește siguranța ei interesantă și surprinzătoare. Tânăra e mai mult decât o față frumoasă, își dă el seama. El își retrage mâna și regretă imediat gestul. A trecut un an de când nu a mai simțit atingerea unei femei. Nu și-a dat seama până acum cât de mult i-a lipsit asta. Își simte degetele, întreg corpul cuprinse de exaltare.

— Pe vas vi se spune Maestrul de Ceremonii, știți?

Eliska zâmbește și două gropițe fermecătoare se formează în colțurile buzelor ei. Fata duce o mână la gât și atinge perlele.

— Am auzit asta, răspunde Addy, încercând cu disperare să nu pară tulburat. Mă bucur că vă place pianul. Muzica a fost întotdeauna pasiunea mea.

Eliska încuviințează, încă zâmbind. Obrajii ei sunt roșii, deși nu pare să fie fardată. Addy face eforturi să-și ia ochii de la ea și se adresează mamei ei:

— Praga e un oraș fascinant. Sunteți din Cehoslovacia, deci? Întrebă el.

— Da. Dar dumneavoastră?

— Din Polonia.

Din nou, Addy simte un fior. Polonia. Nici nu știe dacă țara lui mai există. Încă o dată, dă la o parte îngrijorarea, pentru a nu strica momentul.

Nasul doamnei Lowbeer se încrețește, de parcă femeia ar vrea să strănute. Evident, nu e răspunsul pe care-l aștepta – sau la care spera, dar lui Addy nu-i pasă. Se uită de la mamă la fiică, iar o mulțime de întrebări îi stau pe limbă. *Cum ați ajuns să călătoriți pe acest vas? Unde e familia dumneavoastră? Unde e*

domnul Lowbeer? Care e melodia ta preferată? O voi învăța și o voi cânta de o sută de ori dacă tu mă vei asculta din nou mâine!

— Ei bine, oftează madame Lowbeer cu un zâmbet forțat, e târziu. Trebuie să mergem la culcare. Mulțumim pentru concert, a fost minunat.

Cu un salut scurt din cap, își ia de braț fiica și trece pragul ușii cu arcadă către cabina lor, tălpile pantofilor lor din lac, cu tocuri joase, răsunând delicat pe parchet.

— *Bonne nuit*, Addy Kurc, îi spune Eliska, întorcând capul spre el.

— *Bonne nuit!* răspunde Addy puțin cam tare.

Își dorește cu toată ființa lui ca Eliska să mai rămână. Ar putea să-i ceară asta? A fost extraordinar să flirteze cu ea. I s-a părut foarte natural. Nu, va aștepta. *Ai răbdare*, își spune. *În altă seară.*

Capitolul 16

Genek și Herta

Altynay, Siberia Februarie 1941

Nimic nu i-ar fi putut pregăti pe Genek și pe Herta pentru iarna siberiană. Totul e înghețat. Podeaua din pământ a barăcilor. Paiele împrăștiate pe patul lor din bușteni. Perii din nasurile lor. Până și scuipatul îngheață înainte de a ajunge pe pământ. E un miracol că încă mai este apă pe fundul fântânii.

Genek doarme îmbrăcat complet. În această seară și-a pus cizmele, căciula, mănușile pe care le-a cumpărat în octombrie, odată cu prima zăpadă, și paltonul de iarnă. Ce noroc că s-a gândit, în ultimul moment, să îl ia când au plecat din Lvov! Cu toate acestea, îi este groaznic de frig. Senzația e intensă. Nu se compară cu acea durere surdă pe care o simte între omoplați după ore întregi de tăiat lemne cu toporul, ci, mai degrabă, o vibrație profundă și permanentă, care începe din călcâie și urcă de-a lungul picioarelor până în abdomen și mai departe, până în brațe, făcându-i trupul să tremure involuntar, cuprins de spasme.

Genek închide și deschide palma, apoi își mișcă degetele de la picioare, îngrozit de ideea că ar putea să-și piardă vreunul. Aproape zilnic, din noiembrie, cineva din lagăr se trezește cu câte un deget degerat și înnegrit, iar când se întâmplă asta, nu există altă soluție decât amputarea – executată de unul dintre ceilalți prizonieri. Genek a văzut odată un om urlând de durere m timp ce un altul i-a tăiat degetul mic de la picior cu un cuțit bont. Genek aproape că a leșinat. Acum, se trage mai aproape de Herta. Cărămizile pe care le-a încălzit lângă vatră, apoi le-a învelit într-o pânză și le-a pus la picioarele patului s-au răcit și ele de tot. Genek e tentat să mai pună niște lemne pe foc, dar au folosit deja cei doi bușteni care le-au fost distribuiți. Ar fi un gest necugetat să se strecoare pe sub nasul paznicilor pentru a fura din stiva de lemne.

Acest ținut uitat de Dumnezeu le este potrivit. Când au sosit, cu aproape șase luni în urmă, aerul era atât de încins și dens încât abia puteau respira. Genek nu va uita niciodată ziua în care trenul s-a oprit, scârțâind jalnic pentru

ultima dată, și ușile vagonului lor infect s-au deschis larg, iar ei nu au văzut decât o pădure de pini. Bărbatul sărise din acel vagon dezgustător, strângând degetele Hertei într-o mână și mânerul valizei lor în cealaltă, cu scalpul plin de păduchi și cu pielea de pe spate rănită după cele 42 de zile și nopți în care se rezemase de scândurile aspre ale vagonului. *Bine*, își spusese el, uitându-se înjur. Erau singuri în pădure, foarte departe de casă, dar măcar puteau acum să-și întindă picioarele și să urineze departe de ochii celorlalți.

Apoi, au mers două zile cu soarele bătându-i în cap, pe o caniculă îngrozitoare de august, deshidratați și amețiți de foame, înainte să ajungă în lagăr, care nu era decât un șir lung de barăci cu un singur nivel, construite într-un luminiș din pădure. Când își lășaseră valizele jos, în cele din urmă, cu trupurile lor epuizate duhnind îngrozitor, lipicioase din cauza transpirației, fuseseră întâmpinați cu niște cuvinte alese de către șeful gărzilor, cel desemnat cu supravegherea lor, Romanov, un bărbat cu părul negru și ochi precum oțelul:

— Cel mai apropiat oraș se află la zece kilometri spre sud, spusese acesta. Sătenii știu că ați ajuns aici. Nu vor să aibă de-a face cu voi. Aceasta, a lătrat el, făcând un semn spre pământ, e noua voastră casă. Veți lucra aici, veți locui aici și nu veți mai vedea niciodată Polonia.

Genek refuzase să îl creadă. Stalin nu avea cum să scape basma curată, își spusese el. Totuși, pe măsură ce zilele deveneau săptămâni, iar săptămânile luni, povara de a nu ști ce le rezerva viitorul începuse să îl afecteze. Ce era acel loc? Așa aveau să-și ducă zilele, tăind bușteni în Siberia? Nu aveau să își mai vadă niciodată țara, cum le spusese Romanov? Dacă lucrurile stăteau așa, Genek nu credea că avea să reziste. Nu trecea nicio zi în care să nu își amintească faptul că mândria sa era cea care îi adusese în acel lagăr îngrozitor – un adevăr care îl apăsa atât de tare, încât se temea că va ceda în curând.

Cel mai rău lucru, care îl chinuia acum pe Genek mai mult decât orice altceva, era faptul că nu mai era responsabil doar pentru viața soției sale. Herta nu își dăduse seama, dar era deja însărcinată când plecaseră din Lvov – o surpriză, desigur, de care s-ar fi bucurat dacă ar fi trăit încă în Polonia. Când își dăduseră seama, se aflau deja de câteva săptămâni în tren. Herta îi spusese în treacăt, chiar înainte să fie arestați, că îi întârziase menstruația, dar, având în vedere stresul acelor zile, nu li se păruse nimic nelalocul său. O lună mai târziu, nu se întâmplase nimic, iar după șase săptămâni, talia i se îngroșase destul de mult, în ciuda lipsei hranei, încât era limpede că aștepta un copil. Acum, mai are câteva săptămâni până să nască, în toiul iernii siberiene.

Genek icnește. Un difuzor se aude bâzâind în aerul înghețat. Toată ziua, până târziu în noapte, difuzoarele au „scurpat” mesaje de propagandă – de parcă lozincile acelea interminabile vor convinge prizonierii că răspunsul la toate problemele lor este comunismul. Discursurile ideologice le zgârie auzul în fiecare zi, iar Genek, care de-acum vorbește aproape fluent limba rusa, poate înțelege majoritatea lucrurilor transmise la difuzor și nu are cum să le ignore.

El o cuprinde delicat cu un braț pe soția sa și își pune palma pe abdomenul ei. Genek așteaptă să simtă copilul mișcând – Herta spune că noaptea e cel mai activ – dar nu simte nimic. Respirația Hertei e grea. E un mister cum poate să doarmă pe frigul acela, în zgomotul infernal al difuzoarelor. Probabil că este epuizată. Zilele sunt cumplite. De cele mai multe ori, taie copaci în frigul acela insuportabil, cară bușteni din pădure peste mlaștini înghețate și peste nămeți uriași până într-un luminiș, apoi îi încarcă pe sănii trase de cai pentru a fi transportați. La sfârșitul fiecărui schimb de 12 ore, Genek e atât de obosit, încât aproape că delirează, iar el nu e însărcinat. În ultimele două săptămâni, a început să se roage de Herta să rămână în baracă dimineața, de teamă să nu se istovească la muncă și să-i vină sorocul în timp ce se află în mijlocul pădurii, cu zăpada până la genunchi. Și-au vândut însă toate amintirile și articolele de îmbrăcăminte de care se puteau dispensa pentru ceva în plus de mâncare și știu amândoi că, atunci când Herta nu va mai putea munci, rațiile lor vor fi înjumătățite.

„Nu munciți, nu mâncați”, le amintea Romanov frecvent. Ce puteau să facă?

Difuzoarele amuțesc în cele din urmă, iar Genek răsuflă ușurat, relaxându-și maxilarul. Clipind în întuneric, face o promisiune mută – că aceasta va fi prima și ultima iarnă pe care o petrec în acel iad înghețat. Nu ar putea supraviețui acolo încă o iarnă. *Tu ne-ai adus aici, tu trebuie să ne scapi*, își spune. Va găsi o cale. Poate vor evada. Dar unde să se ducă? Se va gândi el la ceva. Va găsi o cale de a-și proteja familia – soția și pruncul nenăscut. Doar ei contează. Și când te gândești că nu trebuia decât să bifeze o căsuță, prin care să accepte o alianță cu rușii până la încheierea războiului. Dar nu, el fusese prea mândru. În loc să facă asta, se dăduse drept un om care lupta cu sistemul. *La naiba!* În ce situație își adusesese familia?

Închide ochii și își impune să uite de frig, dorindu-și din tot sufletul să poată da timpul înapoi. Să se trezească într-un loc mai bun, mai sigur. În mintea lui, călătorește către apele calde și albastre ale lacului Garbatka, unde el și frații lui își petreceau, vara, după-amiezei nesfârșite înotând și jucându-se de-a v-ați ascunselea prin livezile de meri. Vizitează țărmurile însorite ale Nisei, unde el și

Herta au petrecut odată o săptămână întinși pe o plajă cu pietriș negru, sorbind vin rozé și îndopându-se cu porții generoase de *moules frites*. Într-un final, amintirile îl conduc spre Radom. Ce n-ar da pentru o cină îmbelșugată la restaurantul Wierzbicki's sau pentru o seară de filme cu prietenii, la cinematograful din oraș!

Pentru o clipă, Genek e rupt de realitate, amintirile învăluindu-l ca o pătură călduroasă, ușurându-i chinul. Tresare, însă, și revine la baraca lui înghețată când, în depărtare, un lup începe să urle, strigătul lui sinistru răsunând printre copacii de la periferia lagărului de muncă. Genek deschide ochii. Pădurea e plină de lupi – îi vede uneori în timp ce muncește –, dar urletele din timpul nopții se aud mai tare în ultima vreme, mai aproape. Cât de flămânzi trebuie să fie lupii din haită, se întrebă el, ca să se aventureze în lagăr? Teama că va fi sfâșiat și mâncat de un lup pare copilărească, de parcă ar fi o amenințare spusă în glumă de tatăl lui când, în copilărie, Genek refuza să-și mănânce varza, dar aici, în pădure, în Siberia îngropată în zăpezi, acest lucru straniu pare dintr-odată foarte posibil.

În timp ce Genek se gândește cum ar putea să oprească un lup flămând, pulsul i-o ia razna, iar în mintea lui se derulează o mulțime de scenarii de groază: dacă el nu e destul de puternic, și în cele din urmă lupul câștigă? Dacă apare vreo complicație în timpul travaliului Hertei? Dacă bebelușul, la fel ca ultimii trei care s-au născut în lagăr, nu va supraviețui? Sau, mai rău, dacă bebelușul va supraviețui, dar Herta nu? Printre ei, se află un doctor. Dembovski. El a promis că o va ajuta pe Herta să nască. Dar Herta... Șansele de supraviețuire pentru un prizonier de la Altynay sunt tot mai mici pe zi ce trece. Dintre cei trei sute și ceva de polonezi care au ajuns în lagăr în august, peste un sfert au murit – de foame, de pneumonie sau de hipotermie, iar o femeie a murit la naștere. Genek preferă să nu se gândească la asta.

Un alt lup urlă, iar Genek se uită peste umăr. Lumina lunii se strecoară pe sub ușa, iar el întrezărește umbrele țurțurilor suspendați de grinzile barăcii, îndreptați, ca niște pumnale, spre podeaua din pământ bătătorit. Tremurând de frig, se culcă înapoi pe salteaua din paie, lipindu-se de trupul soției sale, convingându-se să doarmă.

Capitolul 17

Addy

Dakar, Africa de Vest
Martie 1941

Addy și Eliska stau și privesc marea de smarald în timp ce un soare fluid dispare dincolo de linia orizontului. O briză răcoroasă face ca frunzele cocotierului din spatele lor să freacă. E a treia lor vizită la Plage de la Voile d'Or, care are formă de semilună. Ascunsă între grădina zoologică și un vechi cimitir creștin, plaja se află la o oră de mers de portul din Dakar. De fiecare dată, plaja a fost numai a lor.

Addy își scutură câteva fire argintii de nisip de pe antebrațe, care în ultimele zece săptămâni s-au bronzat atât de mult, încât au căpătat nuanța pâinii *baltona*. Ultimul lucru la care s-ar fi gândit Addy când plecase din Marsilia în ianuarie era că va ajunge în Africa gata bronzat. Dar când *Alsina* a fost reținută în Senegal de către autoritățile britanice – „Aceasta e o navă franțuzească și Franța nu mai e prietenă a Aliaților”, i se spusese căpitanului lor –, pielea lui Addy se obișnuise din ce în ce mai mult cu soarele neîndurător din vestul Africii.

Alsina era ancorată la țărm de două luni. Pasagerii nu au nici cea mai vagă idee când sau dacă vor primi permisiunea de a naviga din nou. Addy e foarte conștient însă de data la care va expira viza lui – peste două săptămâni.

— Aș da orice să pot înota, spune Eliska, pielea fină a umărului ei lipindu-se de umărul lui Addy.

La început, nu crezuseră când localnicii le spusese că marea era plină de rechini albi. Apoi, văzuseră titlurile din ziare „RECHINII ATACĂ. NUMĂRUL MORȚILOR ESTE ÎN CREȘTERE” – și începuseră să vadă umbrele de sub suprafața apei de la prora *Alsinei* – lungi și negre, precum submarinele. Pe plajă, dinți în formă de inimă erau aduși cu zecile de valuri, înțepându-le tălpile dacă nu erau atenți unde pășeau.

— Și eu. Să „ispitim soarta”, cum spun americanii?

Addy zâmbește, gândindu-se la noaptea în care, cu doi ani și jumătate în urmă, învățase această expresie. Fusese la un cabaret din Montmartre și se așezase lângă un saxofonist care se dovedise a fi din Harlem. Willie. Addy își amintește bine conversația avută cu el. El îi povestise lui Willie că tatăl lui își petrecuse o scurtă perioadă de timp în America – o aventură care-l intrigase întotdeauna peste măsură pe Addy – și îl bombardase pe bietul Willie cu o mulțime de întrebări despre viața din New York. Câteva ore mai târziu, spre amuzamentul nemărginit al lui Addy, Willie îi împărtășise câteva dintre expresiile din argoul american, pe care Addy și le notase în agenda sa. *Tempt fate*^{27}, *hreak a leg*^{28} și *close but no cigar*^{29} erau printre preferatele lui.

Eliska râde și clatină din cap.

— Să ispitim soarta? Ești sigur că asta este expresia corectă?

Addy este obsedat de expresiile uzuale americane, dar nu vrea să recunoască faptul că, uneori, nu le redă în forma lor corectă.

— Probabil că nu. Dar ce zici, ar trebui?

— Aș fi în stare, dacă vrei și tu, răspunde Eliska, îngustându-și ochii, de parcă l-ar provoca să accepte oferta.

Addy clatină din cap, minunându-se de ușurința Eliskăi de a face haz de primejdie. Deși se plânge de multe ori de căldura insuportabilă, ea nu pare prea îngrijorată de cele două luni petrecute în Dakar. Addy se întoarce spre ea, suflând jucăuș în părul blond care îi acoperă urechea și studiindu-i scalpul așa cum mama lui obișnuia să studieze pielea puilor de la piața din Radom.

— Pari numai bună de mâncat, spune el, arcuindu-și mâna în forma literei „C”. E vremea cinei. Sunt sigur că rechinii sunt flămânzi, adaugă el, apoi se preface că apucă genunchiul fetei.

— *Netvor!* țipă Eliska, trăgându-i o palmă peste mână.

Addy îi prinde mâna.

— *Netvor!* E un cuvânt nou.

— Tu ești un *netvor*, spune ea. *Un monstre!* Înțelegi?

Vorbesc între ei în franceză, dar Eliska îl învață pe Addy în jur de zece cuvinte pe zi în limba cehă.

— *Monstre?* întrebă în glumă Addy. Asta nu a fost nimic, *Bebette!* El o cuprinde cu brațele, mușcând-o delicat de ureche în timp ce se rostogolesc pe spate, capetele lor aterizând ușor pe nisip.

Au descoperit plaja cu două săptămâni în urmă. Aerul proaspăt și izolarea sunt dumnezeiești. Ceilalți pasageri nu sunt destul de curajoși încât să se

aventureze atât de departe pe cont propriu, iar localnicii nu par prea interesați de plajă.

Dacă tot au pielea neagră, de ce ar fi interesați? glumise odată Eliska, făcându-l pe Addy să o întrebe dacă mai văzuse până atunci un om de culoare.

La fel ca mulți alți pasageri de la bordul *Alsinei*, nu mai văzuse. Cei mai mulți dintre refugiații europeni de pe vas refuzau, de fapt, să discute cu africanii – un obicei pe care Addy îl considera absurd. Rasismul, la urma urmei – baza ideologiei naziste –, era motivul pentru care foarte mulți dintre ei părăsiseră Europa.

— De ce să nu vreau să cunosc africani? întrebuse el când Eliska îl chestionase în legătură cu faptul că el considera utilă interacțiunea cu localnicii. Nu suntem cu nimic mai presus decât ei. Și, în afară de asta, oamenii sunt totul. Prin ei ajungi să cunoști un loc.

De când sosiseră, el se împrietenise cu mai mulți proprietari de magazine din port, ba chiar făcuse afaceri cu unul schimbase o poză cu Judy Garland, ruptă dintr-o revistă pe care o găsisese în salonul de muzică de la clasa I, cu o brățară colorată pe care o legase în jurul încheieturii Eliskăi.

Addy se uită la ceas, se ridică și o ajută pe Eliska să se ridice și ea.

— E deja timpul? întreabă Eliska bosumflată.

— Da, draga mea.

Își țin pantofii în mâini în timp ce se întorc pe plajă pe drumul pe care au venit.

— Nu-mi place când plec de aici, oftează Eliska.

— Nici mie. Dar nu ne permitem să întârziem.

Addy și Eliska au obținut permise speciale pentru a coborî de la bordul navei între ora prânzului și ora șase seara. Dacă nu respectă orele, ar putea pierde acest privilegiu.

— Ce face madame Lowbeer astăzi? întreabă Addy.

— *La Grande Dame!* chicotește Eliska. E... cum spui tu... o *bourrue*. O ursuză.

În ultima lună, mama Eliskăi i-a spus foarte clar că nu va accepta ca el să îi curteze fata. Nu are nicio legătură cu faptul că el este evreu, îl asigură Eliska, pentru că și cei din familia Lowbeer sunt evrei, doar că el este polonez, iar în mintea Magdalenei, fiica ei educată la un pension elvețian, cu un viitor strălucit în față, e prea bună pentru un polonez. Addy e însă hotărât să o câștige pe doamna Lowbeer, și face tot ce-i stă în putință să o trateze cu respect și considerație.

— Nu-ți face griji în legătură cu mama, adaugă Eliska. Ei nu-i place nimeni. Te asigur că te va simpatiza în cele din urmă. E doar o chestiune de timp. Circumstanțele sunt puțin... *etrange*, nu crezi?

— Probabil, spune Addy, deși nu a cunoscut încă pe nimeni care să nu-l placă.

Cei doi merg încet, bucurându-se de spațiul vast din jur, pălăvrăgind despre muzică, filme și mâncărurile lor preferate. Eliska îi povestește despre copilăria ei petrecută în Cehoslovacia, despre cea mai bună prietenă a ei, Lorena, de la școala internațională din Geneva, despre vacanțele de vară din Provence; Addy vorbește despre cafenelele lui preferate din Paris și despre visul lui de a vizita New Yorkul și cluburile de jazz din Harlem, pentru a-i auzi pe marii interpreți în persoană. E plăcut să stea de vorbă în acest fel, așa cum ar fi făcut-o, probabil, înainte ca viețile lor să fie date peste cap.

— Ce-ți lipsește cel mai mult din viața de dinainte de război? Întreabă Eliska, ridicând ochii spre el în timp ce merg unul lângă celălalt.

Addy nu ezită.

— Ciocolata! Cea neagră, din Elveția, spune el zâmbind.

Proviziile de ciocolată de la bordul *Alsinei* s-au terminat în urmă cu săptămâni întregi. Eliska râde.

— Dar ție? Întreabă el. Ce-ți lipsește cel mai mult?

— Îmi lipsește prietena mea, Lorena. Ei puteam să-i spun orice. Aș putea face asta și în scrisori, dar nu e la fel în scris.

Addy încuviințează. „Și eu simt lipsa multora. Mi-e dor de familie“, vrea el să spună, dar nu o face. Părinții ei sunt despărțiți, iar ea nu e apropiată de tatăl ei, care e acum în Anglia, la fel ca mulți dintre prietenii ei, inclusiv Lorena. Ea mai are un unchi, care locuiește în Brazilia, dar aceasta e toată familia ei. Și, în ciuda lamentărilor zilnice la adresa mamei ei, Addy știe că Eliska își iubește foarte mult mama. Nu ar ști să trăiască fără *La Grande Dame*. Eliska nu își pierde nopțile, așa cum o face Addy, gândindu-se cu groază la soarta oamenilor apropiați care au rămas în urmă. Pentru el, este altfel. Câteodată, Addy simte că această povară este de nesuportat. Nu are nici cea mai vagă idee unde se află părinții, frații, verișorii, unchii și mătușile sau nepoțica lui. Nu știe dacă vreunul dintre ei mai este în viață. Nu știe decât ceea ce scriu ziarele, dar nimic nu sună promițător. Cele mai recente titluri confirmă ceea ce i-au spus polonezii de pe *Alsina*, că naziștii au început să strângă toți evreii, forțându-i să trăiască la grămadă – câte patru sau cinci într-o cameră, în cartiere izolate prin cordoane. În ghetouri. Aproape toate orașele mari au acum unul sau două ghetouri.

Gândul că părinții lui au fost forțați să părăsească apartamentul în care Addy și-a petrecut primii nouăsprezece ani din viață, casa pe care au achiziționat-o cu atâta trudă, îi provoacă lui Addy un gol în stomac. Nu poate însă vorbi cu Eliska despre titlurile din ziare sau despre familia lui. A încercat de câteva ori, știind că simpla rostire cu voce tare a numelor lor îl va face să-i simtă mai prezenți, mai *vii*, măcar în inima sa. Totuși, de fiecare dată când abordează acest subiect, ea schimbă vorba.

— Ești foarte trist când vorbești despre familia ta. Sunt sigură că toți sunt bine, Addy, spune ea. Hai să vorbim doar despre lucrurile care ne fac fericiți. Despre ceea ce sperăm că ne așteaptă în viitor.

Și astfel, el îi face pe plac și, sincer să fie, se lasă distras cu bună știință, concentrându-se asupra conversațiilor lejere care-l eliberează pentru o vreme de copleșitoarea povară a nesiguranței.

După o curbă, cei doi văd profilându-se pe cer siluetele coșurilor cilindrice ale *Alsinei*. De la depărtare, nava pare a fi o jucărie în comparație cu monstruoșitatea ancorată în spatele ei – o navă de luptă de 250 de metri lungime, cu patru turele care se înalță impunătoare spre cer. Vasul *Richelieu* a fost reținut, la fel ca *Alsina*, de către britanici. Încă nu știe nimeni când vor putea cele două vase să navigheze din nou.

— Ar trebui să fim recunoscători, spune adesea Addy când doamna Lowbeer se plânge de situația lor disperată. Avem un acoperiș deasupra capului și mâncare pe masă. Putea fi mai rău.

De fapt, putea fi mult mai rău. Să sufere de foame, obligați să caute prin gunoaie sau prin șanțuri, pentru a găsi câteva boabe stricate de orez, așa cum văzuseră, cu o săptămână în urmă, că făceau copiii din Africa de Vest. Sau ar putea să fie captivi în Europa. Aici, au măcar unde să pună capul noaptea, au o rezervă imensă de năut și, ce e mai important, au viză pentru o țară în care vor avea parte de o viață trăită în libertate. Un nou început.

În port, Addy își privește din nou ceasul. Mai au câteva minute, așa că se opresc la standul de ziare de pe marginea drumului. Inima i se strânge când vede titlurile. *GLASGOW, LOVIT DE LUFTWAFFE* – scrie pe prima pagină a ziarului *West Africa Journal* în fiecare zi, informațiile despre războiul din Europa sunt tot mai sumbre. Țările cad una după alta. Mai întâi Polonia, apoi Danemarca și Norvegia, părți din Finlanda, Olanda, Belgia, Franța și statele baltice. Italia, Slovacia, România, Ungaria și Bulgaria s-au alăturat puterilor Axei. Addy se întreabă pe unde or fi ajuns Willie și prietenii lui din Montmartre care se

amuzaseră pe seama unui eventual război. Oare rămăseseră în Franța, sau fugiseră, la fel ca el?

Peste câteva săptămâni, își dă el seama, va fi Paștele – al treilea pe care va fi obligat să-l petreacă departe de casă. Se întreabă dacă familia lui va găsi o cale să sărbătorească Paștele anul acesta. Simte un nod în gât și se întoarce cu spatele la Eliska, sperând ca ea să nu observe tristețea din ochii lui. *Eliska*. El s-a îndrăgostit. *Îndrăgostit!* Cum poate simți așa ceva când are atâtea griji? Nu are nicio explicație. Nu are ce face. Se simte fericit în această privință. În jurul lui se petrec foarte multe nenorociri, iar el simte că această dragoste e un dar neprețuit. Scoate din buzunar batista mamei și își șterge discret ochii, în timp ce Eliska îl ia de braț.

— Ești gata? întreabă ea.

Addy încuviințează și încearcă să-i zâmbească în timp ce se întorc pe vapor.

7 aprilie 1941: Porțile celor două ghetouri din Radom sunt închise, izolând aproximativ 27.000 de evrei în ghetoul principal de pe strada Walowa și încă 5.000 în ghetoul mai mic din Glinice, aflat în afara orașului. Cu numai 6.500 de camere disponibile, ghetourile sunt suprapopulate în mod dramatic. Condițiile de trai se deteriorează pe zi ce trece și rațiile de mâncare scad, iar bolile se răspândesc rapid.

Capitolul 18

Mila și Felicia

Radom; Polonia ocupată de germani

Mai 1941

Șoaptele trec rapid printre muncitori, ca o boare de vânt prin iarba înaltă.

— *Schutzstaffel*. Militari germani. Vin înapoi.

Milla se albește la față. Ridică ochii de la lucrul ei de mână și, în grabă, se înțeapă cu acul în degetul arătător. A trecut mai bine de o lună de când porțile celor două ghetouri din Radom au fost închise. La sfârșitul lui martie, majoritatea familiilor de evrei din oraș cei care nu locuiau deja în ghetouri – primiseră o înștiințare care specifica faptul că în termen de zece zile trebuiau să-și părăsească locuințele. Câțiva norocoși reușiseră să-și procure apartamente negociind cu polonezii ale căror locuințe se aflau în interiorul ghetourilor. Dar cei mai mulți căutau cu disperare o locuință lucru care era aproape imposibil, din moment ce ghetourile erau deja supra-aglomerate, și asta înainte de năvala refugiaților evrei din Przytyk – un sat din apropiere pe care germanii îl transformaseră în cazarmă. Și cei din familia Kurc, desigur, fuseseră evacuați cu forța din apartamentul lor și mutați în Cartierul Vechi, cu un an și jumătate în urmă. Se numărau printre cei norocoși, într-un fel, pentru că, în loc să ia parte la goana nebună după un spațiu de locuit, ei rămăseseră pur și simplu în apartamentul cu două dormitoare care le fusese repartizat pe strada Lubelska, urmărind de la fereastra lor de la al doilea etaj cum alții intrau cu miile în ghetou.

Totuși, la scurt timp după ce ghetoul fusese închis în aprilie, trupele Wehrmachtului din oraș au fost înlocuite cu unele ale *Schutzstaffel*, care au instaurat o nouă eră a răului. Ușor de recunoscut, datorită uniformelor negre și emblemei cu două rune germanice în formă de fulger, cei din SS se laudau că sunt cei mai puri dintre toți germanii. Printre evrei se răspândise rapid zvonul că, pentru a deveni membru SS, ofițerii germani trebuiau să dovedească istoria rasială a familiilor lor, începând cu anul 1700.

— Tipii ăștia sunt adepți convinși ai lui Hitler, îi avertizase Isaac, prietenul Milei. Noi nu însemnăm nimic pentru ei. Să nu uiți niciodată acest lucru. În ochii lor, suntem mai prejos decât niște câini.

Ca membru al poliției evreiești, Isaac era într-o poziție de neînvidiat, lucrând îndeaproape cu SS-ul, și văzuse de multe ori de ce erau în stare.

La atelier se zvonise despre un raid al trupelor SS. Se întâmplă des un grup de soldați dau buzna neanunțați în unul dintre atelierelor din ghetou și le ordonă evreilor să se alinieze pentru a fi numărați și pentru a le fi verificate permisele. Pentru a locui în ghetou, evreii trebuie să aibă documente care să-i declare apți pentru muncă. Majoritatea celor care nu au astfel de documente – cei foarte bătrâni, cei bolnavi sau cei foarte tineri – au fost deja deportați. Puținii care au mai rămas sunt nevoiți să se ascundă; preferă să-și asume riscul de a fi descoperiți și uciși pe loc decât să se rupă de familiile lor, mai ales acum, când în Walowa a început să se afle despre condițiile imposibile de muncă din lagărele în care sunt trimiși cei deportați. Încercând să nu se gândească la ce s-ar putea întâmpla dacă Felicia ar fi descoperită, Mila și-a petrecut ultimele săptămâni ticluind un plan, o cale de a-și ascunde fiica în eventualitatea unui raid, și rugându-se ca sora ei să se întoarcă.

Halina le scrisese în februarie. Ea și Franka reușiseră să ajungă la Lvov, spunea ea, și găsisse de lucru la un spital; avea să se întoarcă imediat ce putea, cu puținii ei bani economisiți și cu „schițele“ promise de Adam. Mila spera ca „imediat ce putea“ să însemne următoarele săptămâni. Rațiile lor lunare ajungeau pentru cel mult zece zile. Cu fiecare zi, foamea lor creștea; cu fiecare zi, coastele Feliciei erau tot mai proeminente atunci când Mila mângâia spatele fiicei sale înainte de culcare. Din când în când, Nechuma reușea să găsească un ou sau două pe piața neagră, dar asta o costa cincizeci de zloți, o față de masă sau o ceașcă de porțelan din serviciul ei. Obiectele de valoare se duc foarte repede și au rămas deja fără bunurile pe care și le aduseseră de la vechea lor locuință, o realitate înfricoșătoare ținând cont că nu se întrevede vreun sfârșit pentru această viață petrecută în captivitate.

Rutina e terifiantă foamea, munca, claustrofobia provocată de spațiul insuficient, în care sunt nevoiți să locuiască unul peste altul. Nu mai există intimitate. Nici spațiu pentru meditație. Pe zi ce trece, străzile devin tot mai murdare și mai urât mirositoare. Singurele vietăți care prosperă în ghetou sunt păduchii, care au crescut atât de mari, încât evreii îi numesc „brioșe“. Când găsești unul, îl arzi și speri că nu a fost purtător de tifos. Mila și părinții ei sunt din ce în ce mai deprimați. Au nevoie de Halina acum mai mult ca oricând – au

nevoie de bani și de actele de identitate – dar, mai mult ca orice, au nevoie de tăria ei. Au nevoie de cineva care să le poată ridica moralul, care să-i poată privi în ochi și să declare cu reală convingere că există un plan care îi va scoate din ghetou.

Mila pune pe masă uniforma pe care o coase – butoniera tunicii este pe jumătate terminată și își soarbe repede picătura de sânge din deget.

— Felicia, șoptește ea, trăgându-și scaunul mai departe de masă și uitându-se dedesubt, printre genunchi.

Sub masă, Felicia ridică ochii de la bobina de ață pe care o ține în mâini – copila se distrează încercând să înfășoare ața de pe o mână pe alta.

— *Tak?*

— *Vino.*

Felicia întinde brațele, iar Mila o ridică grijulie de sub masă, luând-o în brațe, apoi aleargă în colțul cel mai îndepărtat al încăperii, spre peretele de-a lungul căruia sunt clădite cupoane și suluri lungi de vâscoză, stofe de lână și deșeuri reciclate. Lângă acestea sunt așezați la rând niște saci mari din hârtie, fiecare de două ori mai mare decât Felicia, plini cu resturi de țesături. Mila o lasă pe Felicia jos și se uită peste umăr spre ușa din colțul opus. Câțiva dintre cei care lucrează în atelier ridică ochii de la uniforme pe care le cârlesc, dar își văd mai departe de treabă. Mila se lasă pe vine, la nivelul Feliciei, și o ia pe fetița de mână.

— Îți amintești când ne-am jucat de-a v-ați ascunselea? întrebă ea, liniștindu-și respirația și încercând să vorbească foarte clar. Nu are prea mult timp la dispoziție și Felicia trebuie să înțeleagă exact ce vrea să-i spună. Mai ții minte cum te-ai ascuns aici și te-ai prefăcut că ești statuie? întrebă Mila, făcându-i semn spre sacii de hârtie.

Când exersaseră pentru prima oară această manevră, Mila fusese nevoită să îi arate Feliciei ce însemna „să stea ca o statuie”, iar Felicia chicotise când își văzuse mama stând perfect nemișcată, de parcă ar fi fost sculptată dintr-un bloc de marmură. Felicia dă din cap, dintr-odată sobră – ca un copil mult mai mare de doi ani și jumătate.

— Vreau să te ascunzi pentru mine, scumpa mea.

Mila deschide sacul pe care l-a însemnat în colțul de jos cu un mic „x”, o ridică din nou pe Felicia și o ascunde cu grijă înăuntru.

— Lasă-te în jos, draga mea, îi spune ea.

În interiorul sacului, Felicia își ridică genunchii la piept, apoi simte cum se mișcă pământul sub ea atunci când mama ei împinge sacul până la perete.

— Lasă-te pe spate, o instruiește Mila.

Șovăind, Felicia își lipește spatele de peretele din beton.

— O să te acopăr bine, îi spune mama ei. Va fi întuneric, dar nu pentru mult timp. Stai complet nemișcată, așa cum ne-am mai jucat. Ca o statuie. Să nu scoți niciun sunet și să nu te miști deloc până ce nu vin eu să te caut, bine? Înțelegi, scumpo?

Ochii mari ai mamei o privesc intens, fără să clipească. Femeia vorbește prea repede.

— Da, șoptește Felicia, deși nu înțelege de ce trebuie să o lase mama ei acolo, singură, în întuneric.

Ultima dată când făcuseră asta, i se păruse a fi o joacă. Își amintește cum mama ei se prefăcuse că e o statuie, făcând-o să râdă. Dar astăzi nu i se pare nimic amuzant în tonul grav al mamei sale.

— Bravo. Ca o statuie, șoptește mama ei, ridicând un deget la buze și aplecându-se pentru a-și săruta fiica pe creștet.

Tremură, își spune Felicia. De ce tremură mama?

În secunda următoare, sacul este închis și auzul Feliciei e inundat de foșnete, în timp ce lumea din jurul ei se întunecă. Copila ciulește urechile pentru a auzi zgomotul surd făcut de tocurile mamei ei care se retrage în celălalt capăt al încăperii, dar nu percepe decât bâzâitul mașinilor de cusut și foșnetul ritmic al sacului din hârtie care, fiindu-i foarte aproape de buze, se mișcă odată cu respirația ei.

Totuși, după o clipă, se aud alte zgomote. O ușă care se deschide. Dintr-odată, zarvă bărbați care strigă niște cuvinte ciudate, scaune trase pe podea. Apoi, se aud zgomote de pași, mulți pași, trecând în același timp pe lângă ea, îndreptându-se către cel mai îndepărtat capăt al încăperii. Toți oamenii, toți muncitorii pleacă! Bărbații continuă să strige până ce pașii nu se mai aud. O ușă se trânteste, închizându-se. Apoi, se face liniște.

Felicia așteaptă câteva clipe, ascultând încordată, bâjbâind în întuneric. Bulgări de bumbac îi gâdilă coatele și gleznelor, iar ea încearcă să se împotrivescă instinctului de a se mișca, de a se scărpinga, de a striga că vrea să iasă. Încă mai simte însă tremurul mâinilor mamei și hotărăște că ar fi mai bine să rămână în ascunzătoare, tăcută și nemișcată, așa cum i s-a spus. Clipește în întuneric. După o vreme, tocmai când șezutul a început să o doară, ușa se deschide. Se aud din nou pași. Felicia așteaptă nemișcată, simțind imediat că nu sunt ai mamei ei. Noii veniți se mișcă prin încăperea, bocancii lor aterizând greoi pe podea.

Curând, se aud vocile care însoțesc pașii. Alte cuvinte ciudate. Inima Felicie i se zbate nebunește în piept atât de zgomotos, încât ea se teme că bărbații din încăperea ar putea să o audă. Cu ochii strâns închiși, ea inspiră ușor aerul înăbușitor și întunecat din interiorul sacului, șoptindu-și în sine ea să stea *nemișcată ca o statuie, nemışcată ca o statuie, nemışcată ca o statuie*. Pașii se apropie din ce în ce mai mult. Podeaua trepidează acum sub ea, tot mai mult cu fiecare tropăit. Intrușii trebuie să fie la numai *câțiva centimetri* distanță! Ce vor face dacă o vor găsi? Și, chiar atunci, îl aude: un hârșăit oribil – ceva greu, probabil o cizmă, a atins în treacăt un sac din hârtie lipit de al ei. Cască gura, speriată, apoi și-o acoperă iute cu mâinile. Tremurând de groază, simte un jet fierbinte și umed între picioare. Înțelege prea târziu că a făcut pe ea.

Bărbații încep să strige din nou – acum, pe un ton șăgalnic, ca și cum ar cânta.

— Ieși afară! Hai, ieși, *oriunde* te-ai afla! strigă ei zeflemitori.

O lacrimă se prelinge pe obrazul Felicie. Încercând să nu facă niciun zgomot, ea își acoperă ochii cu mâinile și strânge din dinți, așteptând lovitura despre care e sigură că va urma. Când se va întâmpla asta, va fi descoperită, iar ei o vor înhăța. Unde o vor duce? Ținându-și respirația, ea își dorește din tot sufletul ei de copil de doi ani și jumătate ca bărbații să plece.

Capitolul 19

Halina și Adam

Lvov, Polonia ocupată de sovietici
Mai 1941

În visul Halinei, fratele ei Genek a evadat din iadul în care a fost dus și s-a întors în Lvov. Acum, el bate la ușa apartamentului ei, pentru că al lui a fost confiscat și are nevoie de o locuință. Halina se întoarce pe o parte, simțind trupul cald al lui Adam alături de ea, apoi stomacul i se strânge când își dă seama că nu visează. Bătăile în ușă sunt reale.

Dezorientată, se ridică în capul oaselor și întinde mâna spre brațul lui Adam.

— Cât e ceasul? Ai auzit că bate la ușă? Cine Dumnezeu ar putea fi?

O parte din ea încă mai crede – sau vrea să creadă că e Genek.

Adam aprinde veioza de pe noptieră.

— Să fie Franka? presupune el frecându-se cu palmele la ochi.

După ce ea și Halina au ajuns la Lvov, Franka a găsit un apartament care se află la două străzi distanță spre sud de al lor. Ea îi vizitează des, dar niciodată în toiul nopții. Halina se dă jos din pat și își ia halatul, aruncând o privire la ceas. Este unu și jumătate dimineața. Ascultă atentă, așteptând să vadă dacă bătăile în ușă vor continua. O clipă mai târziu, se aud din nou, de data asta mai insistente.

— NKVD!

Ochii Halinei se măresc.

— *Kurwa*, înjură ea încet.

Din câte știe, au trecut luni de zile de când Stalin și-a expedit „indezirabilii” în est. Soldații NKVD veniseră după Genek – vecinii lui confirmaseră asta – în toiul nopții, bătând în același fel la ușă. Cel mai probabil, cu Selim se întâmplase la fel. Cercetaseră peste tot și nu aflaseră nici urmă de el. Iar acum, veniseră după ea? După Adam?

Halina și Adam vorbiseră la început despre opțiunea de a locui separat, tocmai din acest motiv. Apartenența lui Adam la mișcarea de rezistență e plină

de riscuri – dacă ar fi prins, cu siguranță ar fi deportat sau ucis –, dar Halina rămăsese neclintită.

— Nu am traversat un râu, riscând să mor de hipotermie, ca să trăim la distanță de o stradă unul de celălalt, îmi spusese ea. Actul tău fals de identitate e perfect. Dacă vor veni după tine, ar fi bine să-l folosești.

Adam acceptase și la scurt timp se căsătoriseră printr-o ceremonie discretă de numai cincisprezece minute, avându-i ca martori pe Jakob și pe Bella. Acum, Halina se întreabă dacă a făcut bine insistând cu încăpățănare ca ea și Adam să locuiască la aceeași adresă.

Adam sare din pat și își trage pe el o bluză.

— Lasă-mă pe mine, să vedem ce...

— Halina Eichenwald! îi întrerupe o altă voce, mai groasă, vorbind tot în rusește. Deschide imediat ușa sau vei fi arestată!

— Eu? șoptește Halina.

De când a început lucrul la spital, Halina vorbește fluent limba rusă.

— Ce ar putea să vrea de la mine?

Își netezește părul, dându-l după urechi, cu pulsul bubuindu-i. Erau pregătiți pentru o posibilă arestare a lui Adam, dar nu se gândiseră ce vor face dacă soldații vor veni după ea.

— Lasă-mă pe mine să... încearcă Adam din nou să o convingă, dar Halina este cea care-l întrerupe de această dată.

— Vin imediat! strigă ea. Se întoarce spre Adam în timp ce-și leagă cordonul halatului în talie. Ei știi că sunt aici, adaugă ea. Nu are rost să mă ascund.

— Da, acum sigur știi că ești aici, șoptește Adam, roșu la față. Actele noastre de identitate... le-am fi putut folosi.

Halina își dă seama de greșeala făcută.

— Sunt sigură că nu e ceva important. Să mergem.

Merg amândoi grăbiți pe hol.

Până acum, viața în Lvov nu a fost prea grea. Ei încă își folosesc numele adevărate, pentru că evreii sunt tratați la fel ca polonezii din oraș, și au slujbe decente. Franka e fată în casă, Adam, inginer feroviar și Halina e asistentă la spitalul militar din oraș. Locuiesc în apartamente din centrul orașului, care, spre deosebire de Radom, nu are încă niciun ghetou. Zilele lor sunt banale. Merg la serviciu, se întorc acasă și câștigă destul cât să se descurce. Halina economisește cât poate pentru când se va întoarce acasă, la Radom. Și, desigur, în timpul său liber, Adam confecționează acte de identitate false pentru toată

familia. Așa că, în mare parte, viața în Lvov a fost lipsită de evenimente neplăcute. Au fost lăsați în pace. Până acum.

Ajunsă la ușă, Halina își ia inima în dinți, încercând să-și țină umerii drepti și capul cât mai sus – atât cât îi permite silueta ei mărunțică – și deschide ușa. Afară, doi ofițeri NKVD o salută încruntați, dând scurt din cap.

— Cum vă pot ajuta? întrebă Halina în rusă, cu o mână pe clanța ușii.

— Doamnă Eichenwald, începe unul dintre ofițeri, trebuie să veniți chiar acum cu noi, la spital.

— Despre ce este vorba? întrebă Halina.

— Avem nevoie de sângele dumneavoastră. Doctorul Levenhed ne așteaptă la laborator.

Levenhed este superiorul Halinei. Omul își petrece zilele examinând mostre de sânge, căutând compatibilități, pentru transfuzii și boli infecțioase. Treaba Halinei este să-i pregătească speciamentele și să noteze datele obținute, în timp ce Levenhed se uită la probe printr-un microscop.

— Cum adică... *sângele* meu? întrebă uimită Halina.

— Avem în spital un general. A pierdut foarte mult sânge. Levenhed spune că aveți aceeași grupă de sânge.

Tot personalul spitalului era obligat să doneze sânge pentru a fi testat, la angajare. Halinei nu i se spusese ce grupă avea, dar se pare că această informație era la dosar.

— Nu poate dona altcineva?

— Nu. Să mergem!

— Îmi pare rău, dar nu e un moment potrivit. Nu mă simt bine, minte Halina.

Femeia e suspicioasă. Dacă este doar o păcăleală, un plan prin care să o scoată din casă, pentru ca, mai apoi, soldații NKVD să o poată aresta și deporta?

— Mă tem că nu e problema noastră. Sunteți așteptată de urgență. Îmbrăcați-vă repede.

Halina se gândește pentru un moment să se împotrivescă, dar renunță.

— Bine, șoptește ea, apoi se întoarce în dormitor, cu Adam în urma ei.

Nu este o joacă, își spune Halina. De ce ar pune la cale soldații NKVD un plan atât de elaborat când, din câte a auzit despre metodele lor, nu ar avea nevoie de un motiv ca să o aresteze? Și de ce să vină doar după ea, nu și după Adam, dacă ar avea de gând să îi deporteze?

— Vin cu tine, spune Adam când ajung în dormitor.

— Sunt sigură că nu îți vor permite asta, îi răspunde Halina. Levenhed va fi la spital. Am încredere în el, Adam, iar dacă nu vor decât sângele meu, mă voi întoarce mâine-dimineață.

Adam clatină din cap, iar Halina îi zărește teama din privire.

— Dacă nu te întorci în câteva ore, o să vin după tine.

— Bine.

Halina se întreabă despre generalul rus și ce a făcut acesta pe front. Faptul că-i dona sângele ei – ajutându-l să trăiască – o transforma într-o complice a acestuia? Halina își alungă din minte acest gând, amintindu-și că nu face asta din proprie inițiativă. Până acum a evitat neplăcerile, pentru că a făcut tot ce i s-a cerut. Dacă au nevoie de sângele ei, așa să fie.

La spital, totul se întâmplă rapid. Este condusă până la laborator, iar pe drum află că generalul a fost adus ceva mai devreme, în acea noapte, pentru o operație de urgență. Odată ce se așază, un doctor în halat alb îi spune să-și suflece mânecile.

— Ambele? întreabă Halina.

— *Da.*

Halina își suflecă mânecile bluzei până deasupra coatelor și se uită cum bărbatul în halat alb – despre care crede că e doctor – pregătește o pereche de ace, un garou de cauciuc, un tampon de vată, două bucăți de pansament, o sticlă cu alcool medicinal și o mică armată de eprubete – ea numără douăsprezece în total – pe tăvița metalică de lângă ea. Un minut mai târziu, ea privește cum bărbatul în halat alb apropie de brațul ei un ac, îl poziționează oblic și îi introduce vârful într-o venă a Halinei. Doare, mai mult decât ar trebui – își spune ea –, dar strânge din dinți, refuzând să tresară. Pentru acești bărbați, ea este doar o marionetă, dar poate controla măcar puterea pe care le-o arată prin expresia sa neclintită. În câteva secunde, primul tub se colorează într-un roșu-aprins. Cu o mână, doctorul îi înlătură garoul de pe braț și înlocuiește eprubeta plină cu una goală, în timp ce acul e încă înfipt în mâna ei. O asistentă așteaptă în spatele lui, iar de fiecare dată când se umple o eprubetă, ea o duce grăbită într-o altă încăpere. Când ajung la cea de-a șasea eprubetă, sângele Halinei începe să curgă mai încet, iar doctorul îi cere să strângă și să deschidă pumnul până când eprubetă se umple. În cele din urmă, bărbatul îi scoate acul și îi înfășoară articulația într-un bandaj, apoi, în tăcere, își concentrează atenția asupra celuilalt braț al ei.

E ora trei dimineața când Halinei i se permite să se întoarcă acasă. A pierdut aproape un litru de sânge. Se simte amețită și nu știe dacă generalul a scăpat cu viață sau dacă transfuzia a avut succes, dar nu-i pasă. Vrea doar să se întoarcă la Adam. Doctorul scrie în grabă un bilet și i-l dă când pleacă.

— În caz că te întreabă cineva de ce ești pe stradă, îi explică el.

Soldații NKVD care o scosese din casă o aduseseră la spital cu mașina. După ce primește biletul, își dă seama că nu o va duce nimeni acasă. *E mai bine așa*, își spune ea. Ia biletul și pleacă fără niciun cuvânt.

Spitalul e la șapte străzi distanță de apartamentul ei. Halina merge zilnic pe această rută și știe bine drumul. În toiul nopții, orașul i se pare însă străin. Străzile sunt întunecoase, pustii. Nimeni nu are voie să iasă din casă după miezul nopții. Liniștea mormântală îi dă fiori. Cu fiecare ecou al pașilor ei pe caldarâm devine din ce în ce mai convinsă că o urmărește cineva sau că o așteaptă undeva în întuneric. *Ești doar obosită*, își spune ea. *Nu mai fi paranoică*. Totuși, nu se poate abține. În starea aceea de epuizare, parcă nu mai e ea însăși. În primul rând, îi este frig – e luna mai, dar nopțile sunt reci. Nu se poate opri din tremurat. Pe deasupra, e foarte amețită și își simte membrele grele, ca și cum ar fi beată. La jumătate drumului spre casă, îmboldită de senzația că e spionată, ea se descaltă și, adunându-și puterile, străbate alergând ultimele trei străzi până la apartament.

Înainte să scoată cheia din buzunar, ușa se deschide larg și Adam se ivește în prag, îmbrăcat.

— Slavă Domnului, spune el. Tocmai mă pregăteam să ies. Intră repede. El o apucă de braț, iar ea își permite să tresară de această dată când degetul lui mare o apasă din greșeală pe vânătaia de pe partea internă a cotului. Halina, ești teafără?

— Sunt bine.

Ea zâmbește slab, într-o încercare nereușită de a-și camufla durerea și senzația de rău. Dacă ar ști cât sânge i-au luat, el s-ar îngrozi. S-ar înfuria, pentru că nu a putut face nimic pentru a împiedica asta.

— Sunt doar obosită, adaugă ea.

Adam încuie ușa și o strânge la piept, iar Halina simte cât de repede îi bate inima prin țesătura bluzei.

— Am fost foarte îngrijorat, șoptește el.

Ultima fărâmă de energie a Halinei parcă se topește, iar ea se simte de parcă ar fi pe punctul să leșine.

— Voi fi bine mâine-dimineață, spune ea, dar acum ar trebui să mă întind.

— Da, desigur.

Adam o ajută să se urce în pat. Îi aranjează perna și așază o pătură peste umeri, apoi îi aduce un pahar cu apă și câteva felii de măr, pe care le lasă pe noptiera ei.

— Tu ai întotdeauna grijă de mine, șoptește Halina. Ochii îi sunt deja închiși, iar respirația ei devine regulată. Ai grijă de amândoi.

— Mă bucur doar că te-ai întors, spune Adam, mângâindu-i părul și sărutând-o pe frunte. Apoi, se dezbracă, închide lumina și se urcă în pat. M-ai speriat de moarte.

Halina simte cum somnul o trage în abisul lui.

— Adam? mai rostește ea înainte să adoarmă.

— Da, iubito.

— Mulțumesc.

Mai 1941: Dictatorul brazilian Getulio Vargas începe să impună restricții în privința numărului de evrei primiți în țară, numindu-i „indezirabili” și „neasimilabili”. Înfuriat de numărul mare de vize pe care ambasadorul Souza Dantas le-a acordat în Franța fără permisiunea sa, Vargas începe să refuze accesul refugiaților care caută libertatea în Brazilia și adoptă Legea 3175, obligându-l pe ambasador să se pensioneze.

Capitolul 20

Addy

Casablanca, Marocul ocupat de Franța - 20 iunie 1941

Addy privește portul din Casablanca, coloana de autobuze parcate chiar lângă chei și soldații de culoare care au format un tunel uman la piciorul pasarelei. Căpitanul *Alsinei* le-a spus pasagerilor că vaporul urmează să fie trimis în nord, de la Dakar, tocmai până la Casablanca, „pentru reparații”. Totuși, bărbații înarmați până-n dinți care le ordonă refugiaților să coboare de pe vas nu seamănă nici pe departe cu o echipă de reparatori.

Deci acesta e Marocul, își spune Addy.

Până la urmă, *Alsinea* petrecuse aproape cinci luni caniculare în portul din Dakar. Când a ridicat în sfârșit ancora în iunie, foarte multe dintre vizele de nouăzeci de zile ale pasagerilor pentru America de Sud expiraseră. *Ce putem face acum? Dacă Vargas nu ne va reînnoi vizele? Unde o să ne ducem?* Ideea de a călători înapoi spre nord, către Europa, nu ridica prea mult moralul pasagerilor, care deveneau tot mai neliniștiți cu fiecare zi. Nimeni nu credea că mergeau la Casablanca din motive tehnice. Pentru a mai calma agitația refugiaților, căpitanul vasului promisese să contacteze autoritățile pentru a le garanta călătoria spre Rio. Avea să trimită, prin telegraf, o scrisoare către ambasada braziliană de la Vichy, spunea el, în care să ceară prelungirea vizelor care expiraseră din cauza zilelor pierdute fără rost pe drum. Nimeni nu știa însă dacă telegrama fusese trimisă vreodată sau primită la destinație, deoarece atât căpitanul, cât și restul echipajului și pasagerii navei primiseră ordine să coboare de pe vas imediat ce ajungeau la Casablanca. Cei care își permiteau să plătească o cameră de hotel fuseseră cazați în centrul orașului, dar cei mai mulți dintre cei aflați pe vas aveau să fie conduși către o tabără pentru refugiați aflată în afara orașului, până când guvernul marocan – prieten al puterilor Axei – decidea dacă *Alsina* primea permisiunea de a naviga din nou.

În timp ce Addy coboară pe pasarela navei, soldații marocani își flutură puștile în direcția autobuzelor.

— *Allez! Allez!* strigă ei la sutele de străini care se revarsă pe chei.

Addy urcă într-un autobuz și găsește un loc la fereastra cu vedere spre chei. În umbra provei vaporului, caută cu privirea familia Lowbeer, care se află, cu siguranță, printre pasagerii de la clasa întâi care își pot permite o cameră la un hotel din oraș. Addy privește mulțimea, dar e imposibil să vadă prea multe prin geamul murdar. Urcându-se în genunchi pe scaunul lui, lasă geamul în jos, cu greu, câțiva centimetri și se uită afară. În timp ce autobuzul pornește, Addy o zărește pe Eliska – sau, cel puțin, așa crede. Îi vede vârful capului, părul blond și, din câte își poate da seama, fata stă pe vârfuri, privind în direcția lui. Strecurându-și mâna prin deschiderea ferestrei, el îi face semneperate, întrebându-se dacă ea își va da seama că el e acolo. O clipă mai târziu, autobuzul se îndepărtează greoi, stârnind un nor de praf și de fum.

Patruzeci și cinci de minute mai târziu, caravana se oprește pe o fâșie de deșert îngrădită cu sârmă ghimpată. În timp ce intră în incintă, Addy aruncă o privire spre panoul din lemn aflat deasupra intrării, pe care scrie: *Kasha Tadla*. Tabăra e infestată de muște și învăluită într-un miros persistent de excremente – grație numeroaselor găuri săpate în pământ care servesc drept toalete. Addy își petrece două nopți într-o totală lipsă de confort, dormind cu capul la picioarele unei perechi de spanioli, într-un cort pentru o singură persoană, înainte de a decide că a stat destul în *Kasha Tadla*.

În dimineața celei de-a treia zile, se apropie de unul dintre paznicii de la poartă și, într-o franceză perfectă, se oferă să meargă până în oraș, pentru a aduce de acolo câteva provizii de care grupul are o nevoie disperată.

— Am rămas fără hârtie igienică și săpun. Aproape că nu mai avem apă potabilă. Fără aceste lucruri, oamenii se vor îmbolnăvi și vor muri. Addy își deschide carnețelul în dreptul unei pagini pe care a scris *papier hygiénique, savon, eau embouteillée*. Eu vorbesc limba voastră și știu de ce anume avem nevoie. Duceți-mă în oraș. Voi cumpăra câteva provizii. Addy zornăie cele câteva monede pe care le are în buzunar, apoi adaugă: Am câțiva franci. Voi cumpăra doar cât pot duce în sacul meu și voi plăti eu însumi pentru ele.

Addy zâmbește, apoi ridică din umeri, de parcă i-ar face paznicului o mare favoare – o ofertă de nerefuzat. După un moment de gândire, gardianul acceptă.

Addy este lăsat în capătul bulevardului Ziraoui și i se spune să fie în același loc peste o oră, cu proviziile.

— O oră! strigă Addy, luând-o din loc, ferindu-se de căruțe trase de măgari și analizând aromele necunoscute care plutesc dinspre piața de condimente,

croindu-și drum prin centrul orașului Casablanca.

Desigur, el nu se va întoarce într-o oră. Nu vrea decât să dea de urma familiei Lowbeer. Din fericire, nu este deloc atât de greu să le găsească precum crezuse. Femeile stau la o masă pe terasa unei cafenele, sorbind cocktail French 75s din niște pahare înalte și subțiri. Printre numeroșii bărbați cu fețe lungi, îmbrăcați în robe, care au în față câte o ceașcă de ceai, ele ies în evidență, asemeni unei perechi de papagali într-un stol de porumbei. Eliska sare de pe scaun când îl vede.

După o scurtă reuniune festivă, Addy sugerează să meargă spre hotelul la care stau, unde el ar putea trece neobservat. Poate că este o cerere impertinentă, dar gardianul care îl așteaptă deja pe bulevardul Ziraoui va porni curând în căutarea lui când își va da seama că a fost tras pe sfoară. Doamna Lowbeer acceptă fără tragere de inimă, cu o condiție: Addy va dormi pe podea până vor afla care este soarta vasului *Alsina*.

Cinci zile mai târziu, autoritățile marocane declară *Alsina* navă inamică și pretind că au descoperit la bordul acesteia marfă de contrabandă. Addy, Eliska și mama acesteia găsesc acuzația absurdă, dar autoritățile continuă să susțină această acuzație, indiferente în fața adevărului. *Alsina* nu va părăsi portul din Casablanca. Deținuții de la Kasha Tadla sunt eliberați și, împreună cu pasagerii care nu au avut parte de tabăra pentru refugiați, primesc înapoi 75% din prețul билетelor. Toți sunt lăsați să se descurce pe cont propriu. Addy și familia Lowbeer intenționează să rămână în Casablanca, în speranța că autoritățile le vor aproba primirea de vize marocane, dar apoi renunță la acest gând. Orașul a avut parte deja de confruntări armate, iar Marocul, aflat sub guvernare franceză, nu pare a fi un loc mai sigur decât Hexagonul.

Trebuie să acționez rapid. Sunt șase sute de refugiați, cei mai mulți dintre ei disperați să găsească o cale de a pleca din Maroc. Au nevoie de un plan, și repede. După câteva zile de adunat informații din toate sursele posibile – emigranți, oficiali ai guvernului, docheri, jurnaliști – cei trei află că există vapoare care pleacă din Spania spre Brazilia. Conform ziarelor, Spania și Portugalia sunt încă țări neutre. Addy și femeile Lowbeer decid pe loc să pornească spre peninsula iberică, unde singurele nave care merg spre America de Sud – descoperă ei după alte investigații pleacă din Cadiz, un port de pe coasta vestică a Spaniei. Totuși, pentru a ajunge acolo trebuie să găsească o cale de a merge mai întâi la Tanger, un oraș de pe coasta de nord a Africii, aflat la 340 kilometri de Casablanca, pentru ca apoi să treacă strâmtoarea Gibraltar o întindere îngustă de apă, care controlează practic întregul trafic dinspre Atlantic

spre Mediterană și invers, o strâmtoare care a fost bombardată intens cu un an în urmă de către Forțele Aeriene Franceze de la Vichy și care acum se află sub stricta supraveghere și controlul marinei militare britanice. Dacă vor reuși să traverseze strâmtoarea până la Tarifa, vor avea de străbătut încă o sută de kilometri până la Cadiz. Nu va fi ușor. Dar, din câte își dau seama, e singura lor opțiune. Își strâng în grabă bagajele, iar Addy se ocupă de transportul până la Tanger.

***

Portul din Tanger e ticsit de nave care traversează fumegând strâmtoarea – spre și dinspre Tarifa. Addy numără trei portavioane britanice, câteva nave de transport și zeci de bărci de pescuit. El și cele două femei străbat cheiul, dându-și cu părerea pe ce vas ar fi mai bine să se îmbarce. Există o casă de bilete în capătul portului, dar cu siguranță că vor avea nevoie de vize pentru a cumpăra tichete. Hotărâsc că ar fi mai bine să bată palma cu un căpitan de vas pe cont propriu.

— Ce ziceți de acela? le face semn Addy către un pescar cu pielea arsă de soare și cu o barbă sură, care stă la pupa pătrată a unui vas, savurându-și prânzul.

Schiful bărbatului e destul de mic, cu fundul plat și carena scorojită, de culoare albastră o ambarcațiune destul de modestă, speră Addy, ca să treacă neobservată strâmtoarea, și destul de funcțională încât să-i ducă teferi până la Tarifa. La prova îngustă a bărcii flutură un drapel spaniol, decolorat. Dar pescarul clatină din cap când aude prima ofertă a doamnei Lowbeer.

— *Peligroso*, spune el.

Totuși, doamna Lowbeer își scoate ceasul de la mână.

— *Esto también*^{30}, spune ea, luându-l prin surprindere pe Addy cu spaniola ei.

Pescarul mijeste ochii spre chei, de parcă ar încerca să se asigure că nu este văzut de autorități, apoi se întoarce din nou spre cei trei, cântărindu-și opțiunile. Addy e recunoscător pentru aspectul lor poate că sunt refugiați, dar arată a oameni de încredere.

— *El reloj*^{31}, acceptă în cele din urmă pescarul.

Doamna Lowbeer își strecoară ceasul în poșetă.

— *Primero, Tarifa*,^{32} rostește ea pe un ton grav.

Pescarul mormăie ceva și le face semn să urce la bord.

Addy coboară primul în schif pentru a le ajuta cu bagajele. Din fericire, cele două femei se hotărâseră în Casablanca să trimită prin poștă, pe adresa fratelui doamnei Lowbeer, care locuia în Brazilia, cele trei geamantane enorme care le aparțineau. Ele călătoresc acum cu niște valize mici din piele, asemănătoare ca mărime cu valiza lui Addy. După ce bagajele sunt aranjate, Addy le oferă mâna, iar femeile pășesc cu grijă în ambarcațiune, privind atente o mică băltoacă uleioasă adunată pe podeaua de la prova. Călătoria se dovedește greu de suportat, din cauza tangajului. Doamna Lowbeer vomită de două ori peste parapet. Obrajii Eliskăi devin palizi ca ai unei fantome. Nimeni nu scoate o vorbă. Addy stă cu sufletul la gură în repetate rânduri, convins că micul lor schif e pe cale să fie înghițit de valurile stârnite în urma unui cargobot care trece prin preajmă. Nu scapă din ochi coasta stâncoasă a orașului Tarifa, rugându-se să ajungă neobservați – și uscați – pe pământ spaniol.

22 – 30 IUNIE 1941: Într-o surprinzătoare răsturnare de situație, Hitler îi întoarce spatele lui Stalin și rupe Pactul de Neagresiune ruso-german, iar naziștii atacă întregul front estic, inclusiv teritoriul polonez ocupat de ruși. Uriașa invazie primește numele de cod Operațiunea Barbarossa. În Lvov, după o săptămână de lupte crâncene, sovieticii sunt învinși; înainte de retragere, trupele rusești NKVD masacrează mii de intelectuali polonezi, evrei și ucraineni, activiști politici și criminali încarcerați în închisorile din Lvov. Germanii învinovățesc evreii pentru aceste masacre, susținând că victimele sunt în majoritate cetățeni ucraineni. Acest lucru infurie miliția ucraineană pro-germană, care alături de Einsatzgruppen (Trupele morții SS) efectuează acțiuni ofensive împotriva evreilor din oraș. Evreii – bărbați și femei care nu s-au ascuns încă – sunt dezbrăcați, bătuți și uciși în stradă cu miile.

Capitolul 21

Jakob și Bella

Lvov, Polonia ocupată de sovietici - 1 iulie 1941

Lvovul e un oraș distrus. Nebunia s-a dezlănțuit la sfârșitul lui iunie, la scurt timp după atacul-surpriză al lui Hitler asupra Uniunii Sovietice, momentul în care Jakob, Bella, Halina și Franka au hotărât să se ascundă. Stau de mai bine de o săptămână în subsolul clădirii în care au locuit. Un prieten polonez, pe nume Piotr, le aduce vești și mâncare ori de câte ori poate – un singur om, care face cât o organizație improvizată de întraajutorare.

— Orașul e plin de trupe Einsatz și de membri ai miliției ucrainene, spusesse Piotr prima dată când trecuse pe acolo. Caută evrei.

Când Jakob întrebese de ce, Piotr îi explicase că trupele NKVD omorâseră majoritatea prizonierilor din închisoarea orașului înainte de a fugi. Câteva mii dintre aceștia erau ucraineni, iar evreii fuseseră învinuiți pentru acest masacru.

— Nu prea are sens, adăugase bărbatul. Sute de deținuți erau evrei, dar asta nu pare să aibă nicio importanță.

Se aude un singur ciocănit de la etaj. Piotr. Nu era niciun secret faptul că și el avea să fie ținta germanilor dacă aceștia ar fi descoperit că ajută evrei. Jakob se ridică.

— Mă duc eu, se oferă el și aprinde o lumânare, apoi se îndreaptă, pășind ușor, spre scări.

Pe lângă vești despre pogrom, Piotr le aduce adesea mâncare – pachete cu pâine și brânză. Ciocănitul se aude o dată pe zi, de obicei seara.

— Ai grijă, șoptește Bella.

Cu o zi în urmă, la zece zile de la începerea pogromului, Piotr spunea că ziarele estimau un număr de 3500 de evrei uciși. Bella ar fi putut crede că vor fi uciși zece, poate chiar o sută de oameni, dar mii? Cifrele sunt înfiorătoare, iar Bella nu poate suporta această statistică îngrozitoare, mai ales că nu poate uita faptul că nu mai știe nimic de sora ei de la invazie. De multe ori își imaginează frumosul trup al Annei printre cele înșirate pe străzi... Piotr spune că este nevoit

să pășească peste cadavre ca să ajungă la ușa lor. Bella l-a implorat pe Piotr să se ducă până la apartamentul Annei, dar el a fost de două ori acolo și nu i-a răspuns nimeni.

Bella ascultă în timp ce Jakob urcă scările. În scurt timp, se aude încă un ciocănit de data asta, al lui Jakob urmat de alte patru bătăi rapide. Codul lui Piotr indică faptul că sunt în siguranță și că pot deschide ușa. Balamalele scârțâie și, un nivel mai jos, Bella expiră, ascultând murmurul vag al conversației.

— Totul va fi bine, spune Halina, așezându-se lângă ea.

Bella încuviințează, uimită de forța cumnatei sale. Adam este și el dat dispărut. Bărbatul a insistat să rămână la suprafață în timpul pogromului, susținând că Rezistența avea nevoie de el mai mult ca oricând. Halina încă nu a primit nicio veste de la el, însă găsește tăria de a-i oferi alinare Bellei.

Femeile stau în tăcere, ascultând. După o vreme, conversația de la etaj amuțește, iar Bella încremenește. Liniștea de deasupra se prelungește încă două, trei, patru secunde, apoi jumătate de minut.

— Ceva nu e în regulă, șoptește Bella.

Simte acest lucru în groaza care îi înflorește în piept. Orice ar fi, ea nu vrea să afle. În sfârșit, ușa de deasupra scârțâie, zăvorul e tras, iar pașii se apropie încet de scări. Când Jakob ajunge în subsol, Bella abia dacă mai respiră. Jakob îi dă Halinei lumânarea și bucata de pâine primită de la Piotr, apoi se așază.

— Bella, șoptește el.

Bella ridică privirea, clătinând din cap. *Te rog nu.* Vede însă pe fața lui Jakob că instinctul nu a înșelat-o. *Oh, Doamne, nu.* Bărbatul înghite în sec, privind fix în pământ pentru câteva clipe, apoi își desface pumnul. Ține în palmă un bilet mototolit.

— Piotr l-a găsit sub ușa de la apartamentul Annei. Bella, îmi pare foarte rău.

Bella se uită fix la hârtia mototolită de parcă ar fi o bombă pe cale să explodeze. Își lipește spatele de perete, respingând mâna lui Jakob când acesta o întinde spre ea. Jakob și Halina se privesc îngrijorați, dar Bella nu pare să observe. E paralizată de ideea că vestea pe care i-o va da soțul ei o va distruge. Că într-o clipă totul se va schimba. Jakob așteaptă răbdător și tăcut până ce Bella își face curaj să pună mâna pe bilet. Femeia ține hârtia cu ambele mâini și recunoaște imediat scrisul Annei.

Ne duc departe. Cred că ne vor ucide.

Bella își adună puterile, dintr-odată nesigură, de parcă i-ar fugi pământul de sub picioare. Mototoleşte biletul și, în timp ce pereții încep să se rotească în jurul ei, totul se întunecă. Se lovește cu pumnii peste cap și începe să urle.

Capitolul 22

Halina

Lvov, Polonia ocupată de germani

18 iulie 1941

S-au oprit în colțul unei străzi din apropierea lagărului de muncă.

— Gata? întreabă Wolf.

Halina încuviințează, privind lagărul – o structură veche din beton, înconjurată de un gard cu sârmă ghimpată în partea de sus. La intrare stă un paznic, având la picior un ciobănesc german. Dacă lucrurile nu merg așa cum a plănuțit, își dă ea seama, își va petrece viitorul zgâindu-se la gard din interior. Dar ce altă opțiune mai are? Nu mai poate să stea cu mâinile în sân. Asta o va distruge. Și poate că și pe Adam, dacă nu l-a distrus deja.

— Ar fi mai bine să pleci, spune Wolf. Înainte să creadă cineva că punem ceva la cale.

Halina se uită pe stradă, la mesele din fața cafenelei aflate la două străzi spre est de locul în care stau ei – locul în care stabiliseră să se întâlnească.

— Bine, rostește Halina, apoi trage aer în piept și își îndreaptă umerii.

— Ești sigură că vrei să faci asta de una singură? Wolf clatină din cap, de parcă și-ar dori ca ea să spună că nu.

Halina se întoarce din nou spre lagăr.

— Da. Sunt sigură.

Wolf, o cunoștință de-a lui Adam din Rezistență, a vrut să meargă cu ea spre lagărul din centrul orașului, dar Halina insistase ca el să se întoarcă odată ce ajungeau până acolo – cel puțin așa, se gândea ea, dacă planul său ar fi eșuat, el ar fi putut să se întoarcă în Lvov și să revină cu ajutoare.

Wolf încuviințează. Un cuplu de polonezi trece pe lângă ei, braț la braț. El așteaptă să treacă cei doi, apoi se apleacă, de parcă ar urma să o sărute pe Halina pe obraz.

— Mult noroc, îi șoptește el înainte să se îndrepte spre cafenea.

Femeia înghite în sec. *E o nebunie*. Ar trebui să fie în drum spre Radom, își spune ea, căldura verii devenind parcă imposibil de suportat. Sol trimisese un camion. *Sunt zvonuri că va fi încă un pogrom în Lvov*, îi scrisese tatăl ei după ce auzise de primul. *Vino la Radom. Îți va fi mult mai bine aici, cu noi*. Jakob, Bella și Franka plecaseră în dimineața aceea. Halina rămăsese.

Fusese acasă cu șapte săptămâni în urmă, în iunie. Le dusesese cărțile de identitate confecționate de Adam și niște zloți pe care-i economisise – nu că le-ar fi prins bine părinților ei sau Milei în ghetou; piața neagră aproape că nu mai exista, iar o carte de identitate ariană nu le folosea la nimic între pereții Walowei. Halina se gândise să rămână în Radom, dar slujba ei de la spital era plătită bine – ar fi fost o prostie să renunțe la ea –, iar Adam era mult prea implicat în planurile Rezistenței din Lvov ca să mai plece de acolo. Oricum, nici măcar nu ar fi fost loc pentru amândoi în micul apartament din ghetou. Ea rămăsese în Radom foarte puțin, apoi se întorsese în Lvov cu documentele de călătorie aprobate de către șeful ei de la spital și cu o parte din argintăria bunicii, atent învelită într-un șervet.

— la-o, insistase Nechuma înainte ca ea să plece. Poate că îți va folosi ca să ne scoți de aici.

Apoi, Hitler încălcase pactul încheiat cu Stalin și trimisese trupele Einsatzgruppen peste Lvov. Urmase un masacru, iar tatăl ei trimisese un camion pentru a-i aduce acasă. Chiar dacă o duruse, refuzase să plece, și nici nu vrea să se gândească la prețul plătit pentru acel camion. Știe că familia are nevoie de ea, dar nu poate pleca din Lvov fără Adam. Iar Adam a dispărut.

Halina își amintește ziua – cu aproape trei săptămâni în urmă – în care luptele s-au oprit în Lvov, fiind în sfârșit sigur pentru ea să părăsească adăpostul antiaerian. Străbătuse alergând cei cinci sute de metri până la vechiul ei apartament, găsindu-l însă gol. Adam nu era acolo. Părea că plecase în grabă, dar își luase valiza, câteva haine și cartea lui falsă de identitate din spatele tabloului din bucătărie. Halina răscolise întregul apartament, căutând un bilet, un indiciu, orice i-ar fi putut arăta unde plecase, dar nu găsise nimic. În următoarele trei zile, fusese de cel puțin douăsprezece ori la fiecare din locurile desemnate drept sigure când trebuiau să se întâlnească de urgență: intrarea boltită din spatele scărilor care duceau la Catedrala Sfântul Gheorghe, fântâna pietruită din fața universității, barul din spatele cafenelei Scottish Café, dar Adam nu era de găsit.

Abia când Wolf a bătut în ușa ei, Halina a aflat câteva răspunsuri. Se părea că germanii apăruseră la apartamentul lui Adam într-o noapte în timpul

pogromului, spusese Wolf. Fusese dus într-un lagăr de muncă din afara Lvovului. Wolf știa acest lucru pentru că un membru al Rezistenței reușise să mituiască un gardian al lagărului, convingându-l să-l țină la curent cu noutățile, făcând schimb de mesaje prin gardul ce înconjura proprietatea. Un bilet de la Adam ajunsese în mâinile lui Wolf cu o săptămână înainte. *Te rog, anunț-o pe soția mea*, spunea acesta. El semnase biletul cu numele fals pe care îl foloseau atât el, cât și Halina – Brzoza. Rezistența încercase să găsească o cale să-l scoată de acolo, dar fără folos. Veștile erau pentru ea o adevărată ușurare – Adam era viu, cel puțin – dar, în același timp, o îngrozeau, pentru că nu știa ce aveau de gând nemții cu el.

Dacă ar fi aflat despre implicarea lui în Rezistență, ar fi fost un om mort.

— Am niște argint, îi spusese ea lui Wolf. Un set de tacâmuri.

Wolf încuviințase încet.

— Ar putea funcționa, rostise el. Merită să încercăm.

Halina strânge mânerul genții pe care o ține pe umăr. *Ai o singură șansă*, își reamintește ea. *Nu strica totul*. Inima îi bate nebunește când se apropie de paznicul de la poarta lagărului, iar ea se simte de parcă ar fi pe cale să urce pe o scenă, pentru a da o reprezentație în fața unui public nemilos.

Ciobănescul german o observă primul și începe să latre, agitându-se în lesă, cu blana lui cafeniu cu negru ridicându-i-se amenințător pe spinare. Halina nu tresare. Își păstrează bărbia ridicată, încercând să degaje un aer de siguranță când pășește spre bărbat. Cu lesa înfășurată strâns în jurul încheieturii, gardianul își păstrează picioarele depărtate, pentru un bun echilibru. Când Halina ajunge în fața lui, ciobănescul german devine aproape de necontrolat. Femeia îi oferă un zâmbet reținut, apoi așteaptă până când ciobănescul se liniștește. Când lătratul se oprește, ea începe să-și caute actele în geantă.

— Mă numesc Halina Brzoza, spune ea în germană.

La fel ca rusa, Halina a ajuns să vorbească foarte ușor germana – s-a perfecționat atunci când naziștii au invadat Radomul. O vorbește rar, dar, spre surprinderea ei, are o fluentă remarcabilă.

Gardianul nu spune nimic.

— Mă tem că l-ați confundat pe soțul meu cu un evreu, continuă Halina, întinzându-i gardianului actul ei fals de identitate. E aici, iar eu am venit să-l iau.

Halina își lipește geanta de trup, simțind greutatea tacâmurilor din argint pe coastele ei. Ultima dată când a folosit aceste furculițe și cuțite a fost la masa părinților ei. Ar fi izbucnit în râs dacă cineva i-ar fi spus vreodată că, într-o zi, acestea ar putea răscumpăra viața soțului ei. Se uită la gardianul care-i

examinează actul de identitate. Spre deosebire de alți nemți din oraș, care par să nu aibă gât, acesta e înalt și subțire. Are ochii înfundați și niște pomeți proeminenți care îi umbresc partea de jos a feței. Halina se întreabă dacă trăsăturile lui au fost întotdeauna atât de ascuțite sau e și el la fel de flămând ca ea. Ca tot restul Europei, de altfel.

— Și de ce ar trebui să te cred? întreabă gardianul în cele din urmă, dându-i înapoi cartea de identitate.

Buza de sus a Halinei e asudată. Minte ei lucrează febril.

— Vă rog, pufnește ea, clătinând din cap de parcă gardianul ar fi ofensat-o. Vi se pare că sunt evreică? Se uită insistent la el cu ochii ei verzi, fără să clipească, rugându-se ca siguranța ei, pe care se bazează întotdeauna, să o ajute. Sunt sigură că a fost o eroare, continuă ea. Și, în orice caz, ce să facă un evreu cu argintărie de asemenea calitate? întreabă ea, scoțând argintăria din geantă și dezvelind discret mânerul unei linguri. Acesta sclipește în soare. E a stră-străbunicii soțului meu. Care, apropo, era nemțoaică, adaugă Halina. Din familia Berghorst. Spunând asta, își plimbă degetul mare pe B-ul gravat pe mâner, mulțumindu-i în gând mamei sale pentru că insistase să-i dea argintăria când plecase din Radom și cerându-i iertare bunicii decedate, care provenea din familia Baumblit.

Când vede argintul, gardianul face ochii mari. Se uită peste umăr, pentru a se asigura că nimeni altcineva nu a mai văzut ce vede el. Se întoarce apoi spre Halina, coborând bărbia, iar ochii săi gri îi întâlnesc pe ai ei.

— Ascultă, spune el aproape în șoaptă. Nu știu cine ești și, sincer, nici nu îmi pasă dacă soțul tău e sau nu evreu. Dar dacă spui că descinde dintr-o familie germană, adaugă el, uitându-se la argintul din mâinile Halinei, sunt sigur că șeful meu te poate ajuta.

— Atunci, du-mă la el, rostește Halina fără să ezite.

Gardianul clatină ferm din cap.

— Nu sunt permise vizite. Dă-mi mie obiectele și o să i le duc șefului.

— Fără supărare, *herr...*?

— Richter, ezită neamțul.

Herr Richter, eu nu plec de aici până când nu mi-l aduci pe soțul meu, spune ea, strecurându-și argintul înapoi în geanta pe care o strânge protectoare sub cot. În sinea ei, tremură, dar își stăpânește genunchii, păstrându-și expresia neclintită.

Gardianul mijește ochii, apoi clipește nedumerit de câteva ori. Nu pare obișnuit să primească indicații. Cel puțin, nu de la civili.

— O să-mi ia capul, spune el pe un ton grav.

— Atunci, păstrează-ți capul. Și argintul. Pentru dumneata, adaugă Halina. Pari să ai nevoie de el.

Halina se oprește, întrebându-se dacă nu a mers prea departe. Nu intenționase să-l insulte, dar așa sunaseră vorbele ei. Richter stă pe gânduri câteva clipe.

— Numele de familie al soțului dumitale? întrebă el în cele din urmă.

Halina simte cum umerii i se relaxează pentru o clipă.

— Brzoza. Adam Brzoza. Are ochelari cu lentile rotunde și piele palidă. Probabil că e singurul care nu arată a evreu.

Richter dă din cap.

— Nu promit nimic, spune el, dar vino înapoi peste o oră. Să aduci argintul.

Halina încuviințează.

— În regulă. Așa am să fac, rostește ea, apoi se întoarce, îndepărtându-se grăbită de lagăr.

La cafenea, Halina îl găsește pe Wolf la o masă de pe terasă, cu o cafea de cicoare în fața lui, răsfoind un ziar. Până să se așeze și ea la masă, Richter a dispărut deja de la postul lui.

— Poți să mai aștepți o oră? întrebă Halina în timp ce apucă spătarul scaunului pentru a-și masca tremurul mâinilor, recunoscătoare pentru faptul că toate celelalte mese sunt goale.

— Desigur. Ce s-a întâmplat? întrebă Wolf. Nu am reușit să văd nimic.

Halina închide ochii și expiră, forțându-și pulsul să încetinească. Când ridică ochii, vede că Wolf e palid și la fel de agitat ca și ea.

— I-am oferit aceluia soldat argintul în schimbul lui Adam. Ticălosul a încercat să mi-l ia pe loc, dar i-am spus că îl va primi alunei când îmi va elibera soțul.

— Si crezi că se va ține de cuvânt?

— E greu de spus.

— Genial, rostește Wolf, clătinând din cap. Adam a zis mereu că ești neînfricată.

Halina înghite în sec, dintr-odată epuizată.

— E doar teatru. Să sperăm că va crede poveștile mele.

În timp ce Wolf îi face semn chelneriței, Halina se gândește că, până de curând, războiul i s-a părut aproape ireal. O vreme, familia ei s-a descurcat. Curând, își spune ea din când în când, viața va reveni la normal. Ea va fi bine. Familia sa va fi bine. Mama și tatăl supraviețuiseră Marelui Război. Cu timpul, trecuseră peste toate grozăviile îndurate și o luaseră de la capăt. Apoi, lucrurile

se înrăutățiseră. Primul fusese Selim, apoi dispăruseră Genek și Herta. Apoi, sora Bellei, Anna. Iar acum, Adam. Pare că, peste tot în jurul ei, evreii dispar. Și, dintr-odată, consecințele acestui război i se par cumplit de reale – o conștientizare care o afectează cumplit pe Halina, care se luptă cu o cunoaștere de care se teme și pe care o urăște: știe că este neputincioasă. De când a înțeles asta, se gândește la tot ce e mai rău. Și-i imaginează pe Selim, pe Genek și pe Herta închiși în închisorile sovietice, murind de foame. Prin minte îi trec tot felul de atrocități la care Adam a fost, cu siguranță, supus în lagăr, spunându-și că dacă el, dintre toți oamenii – cu înfățișarea pe care o avea și cu identitatea sa falsă nu reușise să își recapete libertatea, situația era cumplită.

Și Addy? Nu mai auziseră nimic de el de când familia se mutase în ghetou. Trecuseră aproape doi ani de atunci. Se înrolase în armată, așa cum spunea că va face? Franța se predase. Oare armata franceză mai exista? Încearcă adesea să-și amintească sunetul vocii lui Addy, dar renunță când își dă seama că nu reușește. Speră din tot sufletul că, oriunde s-ar afla – Addy, Genek, Herta și Selim –, sunt în siguranță. Speră să poată simți cât de mult le duce dorul familia.

O chelneriță aduce încă o ceașcă de cafea și o pune pe o farfuriuță în fața Halinei. Ea îi mulțumește cu un semn din cap și se uită la ceas, descurajată să constate că au trecut doar cinci minute. *Va fi o oră interminabilă.*, își spune ea, scoțându-și ceasul și așezându-l sub marginea farfuriuței din fața ei, astfel încât să-l poată urmări cât mai discret. Apoi, așteaptă.

Capitolul 23

Genek și Herta

Altynay, Siberia

19 iulie 1941

Herta trage după ea o ramură de pin către un luminiș din pădure, în timp ce Jozéf, care are patru luni, e legat confortabil la pieptul ei cu un cearșaf de pat. Pășește cu grijă, ferindu-se de eventuale vipere care hibernează pe sol, sau de scorpionii pe jumătate îngropați, fredonând ca să nu mai audă chiorăiala constantă a stomacului ei. Vor trece ore întregi până ce va primi felia ei de pâine și, dacă are noroc, o bucățică de pește uscat compensația pentru o zi de muncă.

Jozéf se agită și Herta lasă bușteanul pe pământ, ștergându-și fruntea cu mâneca bluzei pătate, și se uită spre cer, mijind ochii. Soarele e chiar la amiază și Ze – așa cum s-au obișnuit să-i spună, cu siguranță e înfometat. Herta se uită în jur, căutând cu privirea vreun gardian. Găsește un loc umbros la poalele unui larice înalt din marginea luminișului și se așază grijulie lângă trunchiul acestuia. Din locul acela îl poate vedea pe Genek și pe alți câțiva prizonieri la vreo cincizeci de metri distanță, clădind grămezi de bușteni pe malul râului.

Chipurile lor devin neclare în lumina soarelui de august de parcă ar fi început să se topească.

Herta îl scoate cu grijă pe Jozéf din hamul confecționat din cearșafuri și îl așază încet în spațiul dintre picioarele ei încrucișate, astfel ca el să o poată vedea. Având pe el doar un scutec, pielea lui, ca și a ei, e rozalie și lipicioasă la atingere, iar ciuful de păr negru și des îi stă lipit de cap din cauza transpirației.

— E cald, nu-i așa, scumpule? spune ea cu blândețe, întrebându-se când vor mai scădea temperaturile acelea insuportabile.

Jozéf ridică spre ea aceiași ochi azurii ca ai tatălui său, fixând-o așa cum numai bebelușii pot să o facă – fără să clipească sau să judece – și pentru o clipă, Herta nu se poate abține să nu zâmbescă.

Herta se descheie la bluză ca să-l alăpteze, urmărindu-i privirea. Copilul studiază copacul de deasupra.

— E frumos aici, nu-i așa?

Deși Genek nu va admite în veci (el se referă la Altynay ca la „brazda nesfârșită a nenorocitului peisaj siberian”), pădurea – în ciuda arșiței sufocante și circumstanțelor insuportabile – este, fără îndoială, frumoasă. Aici, sunt înconjurați de pini, molizi și larice – toate nuanțele de verde pe care și le-ar putea imagina –, de cerul albastru și râuri cu ape întunecate, care șerpuiesc printre copaci călătorind spre nord. Herta simte că și-a găsit liniștea.

În acest loc îndepărtat și rupt de civilizație, Herta simte că nu poate fi împotriva acestui decor natural absolut superb. Închide ochii în timp ce Jozéf sugerează la sânul ei, inspirând briza plăcută, ascultând ciripitul rândunecilor și codobaturilor deasupra lor, simțindu-se recunoscătoare pentru copilul sănătos de la sânul ei.

Jozéf s-a născut chiar înainte de miezul nopții, pe data de șaptesprezece martie, pe podeaua de pământ înghețat din baraca lor.

Herta cărase bușteni în ziua în care Jozéf venise pe lume, respirând cu greu între contracții pe măsură ce se repetau – la zece, șapte, apoi la cinci minute – înainte să o roage în cele din urmă pe prietena ei Julia să-l găsească pe Genek, neștiind dacă ar fi avut puterea să ajungă înapoi în lagăr pe propriile picioare.

— Când contracțiile vor fi la fiecare două sau trei minute – spusese doctorul Dembowski – atunci vei ști că vine copilul.

Julia se întorsese singură, explicându-i că Genek fusese trimis la Altynay cu o însărcinare și că soțul ei, Andreski, avea să-l înlocuiască imediat ce se întorcea.

Ea o ajutase pe Herta să se ridice în picioare și mersese alături de ea, încet, încet, ținând-o de braț, până ce ajunseseră la barăci, unde-l chemaseră pe Dembowski.

Când Genek sosise, două ore mai târziu, abia își mai recunoscuse soția. Herta era scăldată în sudoare, în ciuda frigului arctic și ținea ochii închiși, stând culcată în poziție fetală. Inspirând și expirând rapid printre buzele în formă de „o”, arăta de parcă ar fi vrut să stingă o lumânare și nu ar fi reușit. Părul ei negru și ud de sudoare i se lipise de frunte.

— Ai venit, exclamase Herta între contracții, apucându-l de mâini pe Genek și strângând cu toată puterea.

Otto și Julia îi uraseră noroc, iar Herta îndură încă șase ore interminabile de durere infernală în partea inferioară a pelvisului până ce veni timpul – din fericire, în sfârșit – să împingă.

Cu un sfert de oră înainte de miezul nopții, cu Genek alături și Dembowski ghemuit între genunchii ei, ea și soțul ei zâmbiră fericiți unul la altul cu ochi oboșiți și umezi când auziră plânsul copilului lor și verdictul lui Dembowski – „To chlopiec“, adică „e băiat“.

După plecarea lui Dembowski, Herta și Genek, epuizați, îl puseseră pe Jozéf între ei, în patul lor din paie. Îl înfășară în fularul de lână al Hertei și îl înveliră cu două dintre cămășile lui Genek. Pe cap îi puseră o mică bonetă – pe care o croșetase cineva mai demult și pe care o purtaseră pe rând toți cei unsprezece copii născuți în lagăr înaintea lui.

Tot ce puteau vedea din fiul lor erau ochii – pe care el îi deschidea destul de rar – și rozul delicat al buzelor. Își făceau tot felul de griji pentru el îi era destul de cald? Dacă se rostogoleau peste el în timpul nopții și-l striveau?

Dar în scurt timp oboseala îi birui, înlăturându-le temerile așa cum viscolul alungă norii ce acoperă soarele și în câteva minute, toți cei trei Kurc dormeau liniștiți.

Câteva zile mai târziu, Jozéf începu să prindă în greutate. Herta se întorsese la lucru, ea și Genek obișnuindu-se din ce în ce mai mult să doarmă cu un ghemotoc între ei. Singura dificultate era dimineața, când Jozéf se trezea plângând cu pleoapele lipite și înghețate din cauza frigului. Herta învățase să-i picure lapte matern cald peste pleoape și să i le frece puțin ca să se deschidă.

Acum, Herta se minunează în timp ce-și alăptează fiul. Îi este greu să creadă că au trecut patru luni de când s-a născut Jozéf. Ea a marcat trecerea timpului prin prisma primul lui zâmbet, a primului dinte, a primei zile în care a reușit să se rostogolească singur de pe burtă pe spate.

Ce va mai urma? se întreabă ea. O să-și sugă degetul mare? Va începe să se târască? Va rosti primele lui cuvinte? Herta nu-și dorește nimic mai mult decât să plece din gulag, să se întoarcă la o viață liberă, deși o parte din ea se roagă ca timpul să se oprească în loc. Pentru că nu știe ce va aduce viitorul, iar pentru moment, cel puțin, ea e fericită și fiul ei e perfect.

Pe înserat, Herta îl găsește pe Genek în baraca lor, zâmbind.

— Ai ceva vești bune? întreabă ea.

Ea îl dezleagă pe Jozéf de la pieptul ei, lasă cearșaful pe podea și îl așază pe copil. Abia a învățat să stea singur în șezut. Ridicându-se, ea mângâie obrazul soțului ei, realizând cât de mult își dorea să-i revadă gropițele.

Ochii lui Genek sunt aprinși de entuziasm.

— Cred că în sfârșit apele s-au limpezit, spune el. Herta, sovieticii ar putea fi în curând de partea noastră.

Cu o lună în urmă, aflaseră că Germania rupsese pactul cu Uniunea Sovietică și invadase Rusia.

Herta înclină capul într-o parte la aflarea acestei vești.

— Așa am crezut și la începutul războiului, nu-i așa?

— E adevărat, dar în această după-amiază, Otto și cu mine i-am auzit pe gardieni șușotind ceva despre o amnistie. S-ar părea că îi vor muta pe prizonierii capabili să lupte în sud, pentru a forma o armată.

— O armată?

— Draga mea, cred că Stalin ne va acorda o amnistie.

— *Amnistie?* repetă uimită Herta.

O grațiere. Dar pentru ce? Pentru că nu au acceptat un pașaport rusesc? Cuvântul sugerează că au făcut ceva rău, că arestarea și trimiterea lor în pădurile din Siberia era ceva meritat pe deplin. E un concept dificil de acceptat. Dar dacă asta înseamnă că vor fi eliberați, decide Herta, atunci, desigur, va accepta cu bucurie o amnistie.

— Dar unde am putea merge? se întreabă ea cu voce tare.

Din câte a auzit nu mai există Polonia, așa că nu mai au unde să se întoarcă.

— Nu am idee.

— Ai menționat ceva despre o armată.

— Da, gardienii au menționat ceva despre un general pe nume Andres.

Herta îl privește pe soțul ei – îi analizează chipul scofâlcit, linia părului, care a început să se retragă și ochii albaștri înfundați în orbite.

În ciuda circumstanțelor, e încă arătos, dar știi amândoi că nu e în stare să lupte. Nu mai e în formă. Herta se gândește și la ceilalți oameni din lagăr. Majoritatea sunt bolnavi, înfomețați – ori ambele.

Cu excepția lui Otto, care din naștere are construcția unui luptător la categoria grea, niciunul dintre prizonieri nu este în stare să meargă la război. Ea deschide gura pentru a-și exprima îngrijorarea, dar văzând speranța din ochii lui Genek, preferă să tacă și se așază lângă Jozéf, care e foarte ocupat cu exersarea noului său truc – rostogolirea pe burtă.

Herta încearcă să și-l imagineze pe Genek în uniformă, alături de ruși – luptând pentru Stalin, omul care i-a trimis în exil, condamându-i la o viață de muncă grea. Pare puțin cam ciudat. Se întreabă ce ar însemna asta pentru ea și Jozéf. Ce se va întâmpla cu ei atunci când Genek va pleca în prima lui misiune?

— Ai idee când ar putea fi acordată această amnistie? întreabă ea, întorcându-l pe Jozéf cu blândețe pe spate. Jozéf își scutură fericit mâinile, zâmbetul lui fiind flancat de două replici miniaturale ale gropițelor tatălui său.

— Nu, spune Genek, așezându-se lângă ea.

El strânge în joacă genunchiul lui Jozéf și copilul chicotește încântat. Genek zâmbește.

— Dar curând, cred eu. Curând.

Capitolul 24

Addy

Ilha das Flores, Brazilia. Sfârșitul lunii iulie 1941

Lui Addy i-a intrat în obișnuință să se trezească devreme, cu mult înaintea celorlalți refugiați de pe insulă, și să se plimbe pe potecă, de-a lungul micuței insule Ilha das Flores. Are nevoie atât de exerciții, cât și de ocazia de a fi singur timp de o oră – aceste două lucruri îl ajută să-și păstreze sănătatea mentală. Priveliștea îi este și ea de ajutor. Guanabara Bay e superb în lumina răsăritului atunci când apa e calmă o imagine în oglindă a cerului. La zece dimineața, golful este înțesat cu nave care pleacă sau intră în aglomeratul port din Rio.

În această dimineață, Addy s-a trezit înainte de ivirea zorilor din cauza sunetelor stridente de cavatină scoase de un pescăruș cocoțat pe pervazul ferestrei sale. Fusesse tentat să adoarmă din nou – în visul lui, era acasă, în Radom, iar cei din familia lui erau așa cum îi lăsase. Tatăl lui stătea la masă, citind ediția de weekend a ziarului *Radomer Leben*, iar mama sa era așezată de cealaltă parte a mesei, fredonând în timp ce cosea un petic din piele pe cotul unei bluze. În sufragerie, Genek și Jakob jucau cărți, Felicia se amuza cu o păpușă din cârpe, trăgând-o de glezne, iar Mila și Halina împărțeau scaunul de la pian, cântând, pe rând, *Sonata lunii* a lui Beethoven, citind partiturile deschise pe suportul din fața lor. Singura persoană care lipsea din visul lui era el însuși. Nu-l deranja acest lucru – ar fi putut privi scena aceasta ore în șir, fericit să îi vegheze, scaldându-se în căldura degajată de această imagine, știind că totul era bine. Totuși, pescărușul era insistent și, în cele din urmă, visul lui Addy pieri, iar el se ridică din pat, oftând și frecându-se la ochi, apoi se îmbracă și plecă la plimbare.

Pe drum, culege flori ale căror nume i-au devenit cunoscute în ultimele trei săptămâni: amaryllis, azalea, hibiscus și preferata lui, Pasărea Paradisului, o floare cu frunze ca niște evantaie și petalele viu colorate în roșu și albastru ce amintesc, de la depărtare, de o pasăre în zbor. Există pe insulă și o specie de crini la care se pare că este alergic. Când ajunge în dreptul acestora, începe să

strănute timp de cincisprezece minute în șir în batista mamei sale, pe care o poartă mereu cu el, ca pe un talisman.

Când se întoarce la cantină, Addy își pune buchetul de flori într-o vază, pe care o așază pe masa la care el și cele două membre ale familiei Lowbeer se întâlnesc de obicei pentru micul dejun. Un membru al personalului își face apariția, iar Addy îl întâmpină cu un zâmbet și câteva cuvinte: *Buon dia, tudo bem?* – primele cuvinte în limba portugheză pe care le-a învățat de când a sosit.

— *Estou bem, si, senhor*, răspunde bărbatul cu un zâmbet, turnându-i lui Addy o cană de ceai „yerba mate“.

Addy își ia ceaiul pe verandă, apoi își rotește scaunul, pentru a privi linia de coastă din vestul orașului Rio. În cele trei săptămâni de când vaporul lor a ajuns în America de Sud, gustul amar al ceaiului Yerba l-a cucerit. În timp ce savurează băutura, bărbatul admiră acea dimineață liniștită, mirosul tropical, ciripitul omniprezent al păsărilor. În orice altă situație, ar închide ochii și s-ar bucura de frumusețea care îl înconjoară, dar situația actuală este, firește, departe de a fi una normală. Sunt prea multe în joc, iar el nu se poate relaxa cu adevărat. Așa că privește linia coastei, gândindu-se la ultimele câteva luni, la ce a fost nevoit să facă pentru a ajunge pe această insulă, aflată în largul coastei Braziliei.

Se pare că Addy alesese pescarul potrivit în Tanger. Bărbatul pe care-l angajaseră fusese în stare – în ciuda schifului său vechi – să-i transporte în siguranță în Tarifa. De acolo, ei călătoriseră cu autobuzul spre nord, până în portul Cadiz, unde li se spusese că o navă spaniolă, *Cabo do Hornos*, urma să plece într-o săptămână spre Rio.

— O să vă vând bilete, le spusese agentul din Cadiz, dar nu vă pot garanta că o să vă lase să coborâți de pe vas cu vizele expirate.

Nu era ce își doreau să audă, dar, din câte știau, vasul *Cabo do Hornos* era singura lor șansă, o bănuială care se confirmase când recunoscuseră în port alți pasageri ai *Alsinei*, care fuseseră îndeajuns de norocoși să traverseze strâmtoarea până la Cadiz. Addy și cele două femei din familia Lowbeer nu pierduseră nicio secundă și cumpăraseră bilete dus la bordul vasului *Cabo do Hornos*, spunându-și că, dacă ajung în America de Sud, nu vor accepta să se mai întoarcă.

Când, într-un final, se îmbarcaseră, Addy fusese nevoit să recunoască faptul că nu mai avea decât câțiva franci. Urma să o ia de la zero în Brazilia. Era un adevăr la care cugetă mult în timp ce vasul Cabo de Hornos parcurse drumul spre vest, înspre Rio. Călătoria dură zece zile. Niciunul din refugiații de la bord nu dormi prea mult, deoarece toți fuseseră avertizați la îmbarcare că vreo șase

nave fuseseră întoarse la Rio și trimise înapoi în Europa, un scenariu care-i făcuse pe unii să amenințe cu sinuciderea.

— O să sar, jur, îi spusese un spaniol lui Addy. Mai bine mă omor decât să mă las omorât de Franco.

Addy, Eliska și doamna Lowbeer se agățaseră de vizele lor expirate și de speranța că scrisoarea promisă de căpitanul *Alsinei* fusese trimisă la ambasada braziliană de la Vichy. Poate că, dacă rugămintea ajungea la Sousa Dantas, acesta avea să-i ajute. Și, chiar dacă nu era așa, exista șansa ca președintele Braziliei, Getulio Vargas, să le înțeleagă situația și să le prelungească vizele la sosire. În definitiv, nu era vina lor că drumul durase atât de mult.

Cabo do Hornos a ajuns în cele din urmă la Rio pe data de 17 iulie și, printr-un noroc chior, pasagerii au primit permisiunea să coboare. Addy a fost încântat. Totuși, libertatea lor nu a durat multă vreme. Trei zile mai târziu, Addy, cele două membre ale familiei Lowbeer și alți treizeci și șapte de foști pasageri ai vasului *Alsina* care sosiseră pe nava *Hornos* cu vizele expirate s-au trezit cu poliția braziliană la ușă, apoi escortați înapoi în port. Acolo, au fost urcați pe un vapor de marfă și transportați la șapte kilometri de țărm, pe Ilha das Flores, unde erau reținuți în prezent.

— Suntem ținuți ostatici, spusese agitată doamna Lowbeer după cea de-a treia zi petrecută pe insulă. *C'est absurde!*

Nu primiseră nicio explicație în legătură cu motivul reținerii lor. Puteau doar să presupună că totul era din cauza vizelor expirate, o bănuială confirmată când unul dintre pasageri, care vorbea fluent portugheză, văzuse o înștiințare scrisă care indica intențiile lui Vargas de a trimite refugiații înapoi în Spania.

Addy mai soarbe puțin ceai. Refuză să creadă că, după șase luni, va ajunge înapoi de unde a plecat, în Europa distrusă de război. Pasagerii de pe *Alsina* au ajuns până aici! Cineva îl va convinge, cu siguranță, pe președinte să-i lase să rămână. Poate chiar unchiul Eliskăi, cel care îi găzduise în primele zile petrecute la Rio. Părea a fi un om bun. Avea bani. Totuși, care civil putea intra la președinte după cum poftea? Aveau nevoie de o persoană influentă. Așa cum spunea adesea doamna Lowbeer: „Când palmele care trebuie vor fi unse, ne vom primi și noi vizele”. Familia Lowbeer avea resursele necesare pentru a oferi o mită, dar cui aparțineau acele „palme”, Addy nu avea nici cea mai vagă idee. El nu avea nicio cunoștință în Brazilia, nu vorbea limba și nu avea bani. Nu putea, deci, să ofere niciun ajutor. Făcuse tot ce putuse pentru a-i aduce până aici. Restul, recunoștea el cu greutate, nu mai depindea de el.

Conform familiei Lowbeer, speranțele lor în acel moment se îndreptau spre Haganauer, un pasager al vasului *Alsina* al cărui bunic locuia la Rio, având o legătură destul de distantă cu ministrul afacerilor externe. Cu o săptămână în urmă, Haganauer mituise un gardian de pe insulă pentru a-i trimite o scrisoare bunicului său în care explica situația, în speranța că bunicul lui va înainta o plângere către ministru în numele ostaticilor. Toți căzuseră de acord că planul părea promițător. Până să dea roade însă, nu aveau altceva de făcut decât să aștepte,

Addy își termină ceaiul și cuprinde cu palmele ceașca din ceramică. Gândurile i se îndreaptă spre Eliska, la locul de deasupra claviculei lui pe care ea îl sărutase cu o noapte în urmă, când se scuzase că trebuia să se retragă „pentru somnul de frumusețe”. Hotărâseră în Dakar că erau predestinați unul celuilalt și că trebuiau să se căsătorească – o idee pe care doamna Lowbeer o refuza cu vehemență. Totuși, Addy nu se dă bătut din cauza respingerii sale. Cu timpul, își spune, o va convinge pe „Marea Doamnă” că merită mâna fiicei ei.

Addy urmărește cu privirea o barjă care tocmai a intrat în portul din Rio. Se întreabă adesea ce ar crede familia lui despre Eliska. Este deșteaptă și este evreică. Plină de pasiune, vorbăreață și capabilă de discuții serioase. E convins că frații și surorile lui o vor plăcea. Și tatăl lui la fel. Mama lui este cea care-l îngrijorează. Are impresia că o aude uneori reproșându-i că s-a băgat într-o situație care îl depășește. Îl avertizează că Eliska e prea răsfățată pentru a putea fi soția pe care o merită Addy. Ea chiar așa este, recunoaște Addy, dar știe că nu acesta este adevăratul reproș al mamei sale.

Relațiile încep cu sinceritate, îi spusese odată Nechuma. Asta e baza, pentru că a fi îndrăgostit înseamnă să vrei să împărți totul cu ființa iubită – visurile, greșelile, cele mai adânci temeri. Fără aceste adevăruri, o relație se va năru. Addy a petrecut ore întregi gândindu-se la cuvintele mamei lui, recunoscând rușinat că, în ciuda conversațiilor avute cu Eliska despre Praga, Viena sau Paris – acele frânturi luminoase din viața lor de dinainte de război, el încă nu poate vorbi deschis cu ea despre familia lui. Au trecut aproape doi ani de când nu mai știe nimic de părinții și frații lui. Doi ani!

La exterior, el își menține jovialitatea, dar pe dinăuntru îl macină nesiguranța. E copleșit de tristețe. Spre deosebire de el, Eliska e optimistă și zglobie. Pare foarte sigură de viitorul ei. Instinctiv, Addy știe că ea nu ar fi în stare să înțeleagă de ce el visează noaptea la Radom, nu la Rio, și de ce își dorește de multe ori să se trezească acasă, în vechea lui cameră de pe strada Warszawska, în ciuda tuturor lucrurilor întâmplate. Își plimbă degetul pe

marginea cării. Știe că și Eliska a suferit pierderi. A fost greu pentru ea să fie părăsită de tată la o vârstă fragedă. Probabil din această cauză ea s-a convins că e inutil să trăiască în trecut. Lumea Eliskăi, a început Addy să înțeleagă, nu permite amintiri sau suferință.

Nu trebuie să alegi între Radom și Rio, își spune Addy. Nu acum, cel puțin. Ești aici, pe o insulă aproape pustie din America de Sud, cu o femeie pe care o iubești.

Addy închide ochii, încercând pentru o clipă să-și imagineze o viață fără Eliska. O viață care să nu aibă nimic în comun cu rădăcinile lor europene. O viață fără zâmbetul sau atingerea ei, fără abilitatea ei de a privi veselă și optimistă spre viitor, și nu spre trecut. Dar nu poate.

Capitolul 25

Jakob și Bella

**În apropiere de Radom, Polonia ocupată de germani.
Sfârșitul lunii iulie 1941**

Cu genunchii la piept, sprijinindu-se unul de celălalt, Jakob și Bella stau ghemuiți în dosul unui morman de provizii, în spatele camionului de livrare. Franka, părinții ei, Moshe și Terza, și fratele ei, Salek, sunt ascunși de-a lungul peretelui opus. În față, șoferul camionului înjură. Frânele scârțâie când camionul începe să încetinească. De când au plecat din Lvov, s-au oprit numai de două ori pentru combustibil. Altfel, conform instrucțiunilor lui Sol, s-au îndreptat cu viteză spre nord-vest, către Radom.

Acum, camionul parcă se târăște. Se aud voci. Germani.

— *Anhaltm!* Opriți vehiculul!

— Nu opri, șoptește Jakob destul de tare. Te rog, nu opri.

Ce se va întâmpla dacă vor fi descoperiți? Cu toții au acte false, dar este evident că sunt transportați ilegal. Altfel, de ce s-ar ascunde?

Lângă Jakob, Bella stă tăcută și nemișcată. E ca și cum, de când a pierdut-o pe Anna, femeia a devenit insensibilă la frică. Jakob nu a mai văzut-o niciodată atât de deznădăjduită. Ar face orice să o ajute. Dacă ar vorbi măcar cu el! Vede însă în ochii ei că durerea e prea proaspătă, prea vie. Bella are nevoie de timp.

Jakob o cuprinde cu brațul, lipind-o de el, în timp ce camionul încetinește înainte de a se opri, gândindu-se la o explicație pentru prezența lor acolo. Dacă-i vor lăsa să continue drumul, hotărăște să le ofere germanilor aparatul său de fotografiat. Dar, la fel de brusc cum a încetinit, camionul demarează în trombă. Șoferul virează și, pentru o clipă, camionul pare să ruleze numai pe două roți.

Cedând în fața gravității, cutiile încep să se răstoarne. Afară, vocile amenință, furioase, în germană. În timp ce camionul accelerează, se aud focuri de armă și un glonț pătrunde prin pereții din lemn ai acestuia, la numai câțiva centimetri de capul lui Jakob, lăsând în urma lui două găuri mici. Printre cutiile care se răstoarnă, el și Bella își ascund capetele între genunchi. Jakob își

acoperă ceafa cu o mână, protejând-o pe Bella cu cealaltă. *Mai repede!* se roagă el. *Accelerează!* Zgomotele împuşcăturilor îi urmăresc mult după ce strigătele nu se mai aud.

La început, Bella se opusese ideii de a se întoarce în Radom, agăţându-se de speranţa că Anna putea fi încă în viaţă.

— Trebuie să-mi gădesc sora! se răstise ea, iar Jakob fusese surprins de furia din tonul ei.

Când reuşiseră să iasă din ascunzătoare, descoperiseră că germanii ridicaseră lagăre de detenţie în jurul oraşului, unde oricine li se părea „suspect” era închis pe termen nelimitat. Bella devenise obsedată de ideea de a vizita aceste lagăre, sperând că sora ei era într-unul dintre acestea. Jakob nu agreea ideea ca ea să se afle în preajma vreunui astfel de lagăr german, dar prefera să nu obiecteze. Şi astfel, timp de o săptămână, Bella vizitase fiecare dintre aceste lagăre, riscând să fie ea însăşi închisă. Totuşi, nu găsise nicio informaţie despre Anna, nici despre soţul acesteia, Daniel. În cele din urmă, Bella a aflat exact ce se întâmplase de la o vecină: când germanii invadaseră pentru prima dată Lvovul, Anna şi Daniel se ascuseseră, la fel ca ei, împreună cu fratele lui Daniel, Simon. În cea de a doua noapte a pogromului, un grup de germani intraseră în apartamentul lor, cu intenţia de a-l aresta pe Simon, numindu-l „activist”. Simon nu era însă acolo – se aventurase afară pentru a face rost de nişte mâncare. „Atunci, te vom lua pe tine”, spusese soldaţii, apucându-l pe Daniel de braţ. Nu avusese de ales, aşa că plecase, iar Anna insistase să meargă cu el. Vecina celor doi spunea că zeci de alţi oameni fuseseră luaţi atunci şi că o prietenă de-a ei, care locuia la o fermă din apropiere, văzuse cum erau daţi jos din camioane şi duşi spre marginea pădurii. Femeia auzise în acea noapte focuri de armă răsunând ca nişte artificii.

Cu multă greutate şi durere în suflet, Bella a renunţat la căutările ei, acceptând în cele din urmă oferta lui Sol de a trimite un camion după ei. De atunci, abia dacă a mai rostit vreun cuvânt.

Camionul reduce viteza, iar Jakob ridică privirea. *Te rog, Doamne, nu din nou.* Bărbatul ascultă, dar nu se aud nici urlete şi nici împuşcături, ci numai mugetul motorului diesel al camionului. Jakob închide ochii, rugându-se să fie în siguranţă. Sperând că viaţa în ghetou va fi mai bună decât cea pe care au lăsat-o în urmă, în Lvov. E greu de imaginat că ar putea fi mai rău. Măcar vor fi aproape de familiile lor, atât cât a mai rămas din ele.

Alături de el, Bella se întreabă dacă vor ajunge vii în Radom. Dacă vor reuși, ea va trebui să le vorbească părinților ei. Henry și Gustava au fost repartizați în ghetoul mai mic, Glinice, care se află la câțiva kilometri de oraș. Ea va trebui să le spună ce s-a întâmplat cu mezină lor.

Au trecut aproape trei săptămâni de când Anna a dispărut. Bella închide ochii, simțind durerea bine cunoscută din pieptul ei adâncă și mistuitoare, de parcă i-ar lipsi o parte din trup. *Anna*. De când se știe, Bella și-a imaginat cum copiii ei vor crește alături de cei ai Annei – o fantezie pe care ea o crezuse a fi foarte aproape de împlinire atunci când, chiar înainte de pogrom, Anna le spusese că ea și Daniel aveau niște vești minunate. Pentru o vreme, Bella uitase de război și îndrăznise să viseze cum copiii lor, verișorii, aveau să crească împreună. Acum, sora ei nu va avea niciodată copii și nici nu îi va cunoaște pe ai ei. Lacrimi fierbinți se preling pe obrazul Bellei în timp ce ea înghite cu durere acest adevăr crud și greu de înțeles.

25 - 29 iulie 1941: *Un al doilea pogrom cuprinde oraşul Lvov. Aparent organizat de către naţionaliştii ucraineni şi încurajat de către germani, acest pogrom, cunoscut drept Zilele Petliura, a avut ca ţintă evreii acuzaţi de colaborare cu sovieticii. Aproximativ 2.000 de evrei au fost ucişi în acest pogrom.*

Capitolul 26

Addy

Ilha das Flores, Brazil

12 august 1941

Addy observase o mică ambarcațiune gri în dimineața aceea, când se plimbase în jurul insulei. Imediat ce Eliska se trezise, o adusesse cu el pe doc, ca să vadă cu ochii ei nava.

- Ce fel de navă este? întrebă Eliska.
- Pare o navă a marinei militare.
- Crezi că e pentru noi?
- Nu-mi pot imagina pentru ce altceva poate fi.

Addy și Eliska schițează scenarii interminabile despre destinația către care i-ar putea duce acea navă. Îi va transporta până la Rio, orașul trecut ca destinație pe biletele lor de pe *Alsina*, lângă o dată de la începutul lunii februarie, care fusese în urmă cu șase luni? Sau era o navă care trebuia doar să-i transporte până la un vas mai mare de pasageri, care să-i ducă în Europa? Dacă era vorba de ultima variantă, aveau să se întoarcă în Marsilia? Sau urmau să fie lăsați în altă parte? Aveau să poată cere după aceea noi vize? Și, dacă da, mai existau vase de pasageri care aveau permisiunea să traverseze Atlanticul dinspre Europa?

La amiază, foștii pasageri ai *Alsinei* sunt chemați la cantină, iar întrebările lui Addy și ale Eliskăi primesc în sfârșit un răspuns.

— E ziua voastră norocoasă, îi anunță un ofițer în alb, deși e greu să descifreze din tonul acestuia dacă glumește sau nu. Unul dintre refugiații portughezi, Haganauer, traduce. Președintele Vargas, continuă ofițerul, v-a acordat permisiunea de a vă prelungi vizele.

Refugiații oftează ușurați la unison. Cineva strigă de bucurie.

— Împachetați-vă lucrurile, comandă ofițerul. Plecați într-o oră.

Addy surâde. O ia în brațe pe Eliska și o ridică în sus.

— Desigur, vreau să vă fie clar, adaugă ofițerul, ridicând o palmă de parcă ar fi vrut să oprească starea de euforie generală, președintele poate oricând și pentru orice motiv să revoce acest privilegiu.

— Întotdeauna trebuie să existe o condiție, șoptește doamna Lowbeer printre dinți.

Refugiaților nu le pasă însă. Au primit permisiunea de a rămâne. Cantina se umple de entuziasm bătăi pe spate, sărutări însuflețite pe obraz, bărbați și femei îmbrățișându-se, râzând sau plângând.

Două ore mai târziu, Addy și cele două femei din familia Lowbeer stau la o coadă care șerpuiește de-a lungul cheiului. Circulă tot felul de speculații despre persoana care l-a convins pe Vargas să-i accepte pe refugiații hoinari fără viză în țară. Zvonurile trec de la unul la altul, dar nimeni nu e destul de curajos încât să întrebe. Mai bine să nu deschidă nimeni discuția.

Ajunși la bordul navei, Addy și Eliska își aranjează valizele, o ajută pe doamna Lowbeer să găsească un loc înăuntru, apoi se duc în partea din față a vasului. Acolo, ținându-se de balustrada metalică, privesc cum un membru al echipajului dezleagă parâma groasă care leagă nava de chei. Un motor se trezește la viață și, în timp ce se îndepărtează de țărm, Addy privește pentru ultima oară micuța insulă care i-a fost casă în ultimele douăzeci și șapte de zile. O parte din el îi va duce dorul, își dă el seama, în vreme ce vasul pornește încet cu spatele, tulburând apa de dedesubt, din violet în albă. Insula, cu sclipitoarea sa colecție de flori sălbatice și ciripitul neîntrerupt al păsărilor, îi adusese alinare. Pe Ilha das Flores, Addy nu făcuse altceva decât să bea *ceai yerba*, să se plimbe și să aștepte. Când va ajunge în Rio, un om liber, destinul lui se va afla din nou în propriile mâini. Va trebui să învețe limba, să ceară un permis de muncă, să-și găsească o locuință și o slujbă, un mod de a se întreține. Nu va fi ușor.

Vasul termină manevrele de întoarcere și își orientează prova spre vest, către continent. Addy și Eliska inspiră adânc aerul sărat și își apleacă trupurile deasupra mării sclipitoare, privind cu ochii mijți domurile din granit ale stâncii Pão de Açúcar, care străjuiește golful Guanabara. Călătoria e scurtă – cel mult cincisprezece minute dar secunde se scurg lent.

— Se întâmplă cu adevărat! se minunează Eliska atunci când nava intră în port. Toată așteptarea asta, speranțele... călătoria noastră se încheie aici. Nu pot să cred că au trecut șapte luni de când am plecat din Marsilia.

— Se întâmplă cu adevărat, răspunde Addy, trăgând-o pe Eliska spre el și aplecându-se să o sărute.

Buzele ei sunt calde, iar când fata ridică privirea, ochii săi strălucesc cristalini, albaștri precum marea.

Ajunși în port, refugiații sunt escortați către clădirea albă, din cărămidă, a vămii, unde li se spune să aștepte – o sarcină aproape imposibilă. Trei ore mai târziu, când toate actele lor sunt în ordine, Addy, Eliska și doamna Lowbeer ies nerăbdători din clădirea vămii și merg pe Via Elvada da Perimetral. Addy face semn unui taxi și, în câteva minute, cei trei se îndreaptă cu viteză spre sud, către locuința din Ipanema a unchiului Eliskăi.

* * *

A doua zi, Addy este trezit de o bătaie pe umăr, înțepenit după ce a dormit pe podea.

— Să explorăm! șoptește Eliska, sărind în picioare, pregătită să prepare cafeaua.

Addy se îmbracă și aruncă o privire pe fereastră, spre caldarâmul de pe Rua Redentor, apoi spre cerul dimineții, zornăindu-și cele câteva monede din buzunar. E aproape falit și refuză să trăiască pe socoteala familiei Lowbeer. Totuși, soarele strălucește, iar ei nu au mai avut de multe luni un motiv de bucurie.

— *Vamos*, spune el.

Eliska îi scrie un bilet mamei ei, promițându-i că se vor întoarce până la apusul soarelui.

— Unde mergem? întrebă ea în timp ce părăsesc clădirea unchiului ei.

Addy își dă seama după felul în care țopăie bucuroasă lângă el cât de fericită e să afle mai multe despre noua ei casă.

— Ce spui de Copacabana? întrebă Addy, spunându-și că e în regulă să împărtășească și el entuziasmul Eliskăi în fața acestui nou început. *Nu te abține, bucură-te*, își spune el. *Pentru ea măcar.*

Mâine, va putea să-și facă griji pentru o slujbă și un apartament, sau să se gândească la familia lui și la felul în care putea să le dea de urmă acum că ajunsese, în sfârșit, într-un oraș cu oficiu poștal. Un oraș în care, speră el, va avea voie să rămână pentru totdeauna.

— Copacabana. *Parfait!*

Cei doi merg către sud, spre țarm, apoi spre est, de-a lungul coastei neregulate a Ipanemei. După câteva minute, ajung la o stâncă uriașă, în formă de coif, și își dau seama că niciunul dintre ei nu știe unde se află Copacabana.

Eliska propune să cumpere o hartă, dar Addy arată către o tânără de pe plajă, care poartă o ținută ce pare tradițională în Rio: costum de baie, tunică din bumbac și sandale din piele.

— Hai să o întrebăm pe ea, spune el.

Femeia zâmbește când aude întrebarea și ridică două degete, arătându-i mai întâi indexul.

— *Aqui estamos en Ipanerna*, îi explică ea. *A proxima praia e Copacabana*, spune ea, arătându-i o stâncă enormă din capătul plajei.

— *Obrigado*, rostește Addy, arătându-i că a înțeles. *Muito bonita!* adaugă el, făcând semn cu palma spre linia coastei înainte de a pleca mai departe, iar femeia zâmbește.

Addy și Eliska ocolesc stânca, numită Arpoador, iar în câteva minute ajung la capătul sudic al unui golf lung, în formă de semilună – o confluență perfectă a nisipului auriu cu apa albastră.

— Cred că am ajuns, rostește încet Addy.

— Munții aceștia! șoptește Eliska.

Rămân pe loc pentru o clipă, admirând linia orizontului dominată de crestele verzi și unduioase ale munților.

— Uite, se pare că poți urca pe vârful de acolo, spune Addy, indicând cel mai înalt masiv, unde o telecabină urcă încet.

Pe măsură ce înaintează, aleea se schimbă sub tălpile lor, dintr-un mozaic format din pietre negre, gri și albe într-un model ondulat care amintește de un val uriaș. Uimit, Addy analizează un timp lucrătura complicată, uimit de măiestria de care a fost nevoie pentru a așeza toate acele pietre care, privite de aproape, sunt surprinzător de diferite ca formă și orientare. Locurile în care negrul întâlnește albul și marginile perfecte ale îmbinărilor, își spune Addy, dau această senzație de armonie. *Pășim pe artă pură*, meditează Addy, ridicând privirea spre linia coastei și imaginându-și cum ar arăta aceasta privită prin ochii mamei sale, ai tatălui și ai fraților lui. *Le-ar plăcea aici*, își spune el, și imediat se simte năpădit de un sentiment de vinovăție. Cum se face că el este aici – în paradis! — în timp ce familia lui e supusă probabil unor orori de neimaginat? O umbră de melancolie îi întunecă fața, dar, înainte ca aceasta să preia controlul, Eliska îi face semn spre plajă.

— Se pare că va trebui să ne bronzăm, spune Eliska, făcând haz de faptul că pielea lor – bronzată după standardele europene e albă în comparație cu cea a fotbaliștilor ciocolatii de pe plajă.

Addy înghite în sec, bucurându-se de spectacol și savurând bucuria din vocea Eliskăi.

— Copacabana, șoptește el.

— Copacabana, fredonează Eliska, ridicând ochii spre Addy, mângâindu-i obrazii și sărutându-l.

Addy se înduioșează. Sărutările ei par să oprească timpul în loc. Atunci când buzele ei le ating pe ale lui, capacitatea lui de a raționa pare să se topească.

— Ți-e sete? întrebă ea.

— Întotdeauna, dă Addy din cap.

— Și mie. Hai să bem ceva.

Se opresc pe alee la o mică tonetă ambulantă, de culoare albastră, care vinde răcoritoare, sub o umbrelă roșie pe care scrie: *Bem vindo ao Brasil!*^{33}

— Nuci de cocos! strigă încântată Eliska. Sunt de mâncat sau de băut? îl întreabă ea, prin semne, pe vânzător, sperând că acesta va înțelege.

Tânărul brazilian de sub umbrelă pare amuzat de entuziasmul Eliskăi.

— *Para beber*^{34}, chicotește el.

— Acceptați franci? întrebă Addy, arătându-i tânărului o monedă.

Vânzătorul ridică din umeri.

— Minunat. O să luăm una, spune Addy, iar el și Eliska privesc uimiți cum vânzătorul alege o nucă de cocos, îi taie rapid partea de sus cu o macetă, pune înăuntru două paie și îi îndeamnă să bea.

— *Aqua de coco*, anunță el triumfător.

Addy zâmbeste.

— *Primeira vez que visita o Brasil?*^{35} întreabă vânzătorul.

Pentru trecătorii obișnuiți, probabil că par un cuplu venit în vacanță.

— *Si, primeira visita*, răspunde Addy, imitând accentul vânzătorului.

— *Bem vindoz*, le urează vânzătorul, zâmbind.

— *Obrigado*, răspunde Addy.

Eliska ține nuca de cocos în timp ce Addy plătește. Îi mulțumesc din nou vânzătorului, apoi își continuă plimbarea pe aleea decorată cu mozaic. Eliska ia prima înghițitură.

— Are un gust aparte, spune ea după o clipă și-i întinde nuca de cocos lui Addy.

Acesta o ia cu ambele mâini... e păroasă și mai grea decât se așteptase. O duce șovăielnic la nas, lăsându-se învăluit de aroma delicată și lemnoasă, ridicând apoi privirea spre orizont. *V-ar plăcea aici*, se gândește el, dorindu-și să transmită acest sentiment peste Atlantic. *Nu e ca acasă, dar v-ar plăcea.*

la o înghițitură, savurând gustul ciudat de lăptos, dulceag și complet străin al
laptelui de cocos.

30 IULIE 1941: *La Londra este semnat tratatul Sikorski-Maiski între Uniunea Sovietică și Polonia.*

12 august 1941: *Sovieticii acordă amnistii cetățenilor polonezi care au supraviețuit detenției în gulagurile din Siberia, Kazahstan și Asia sovietică, cu condiția ca ei să lupte pentru sovietici, care sunt acum de partea Alianților. Mii de polonezi pornesc într-un adevărat exod spre Uzbekistan, unde li se spune că se formează o armată sub comanda noului comandant suprem al armatei poloneze reformate, generalul Wladislaw Anders, armată cunoscută, de asemenea, drept Corpul al II-lea polonez, Anders însuși a fost încarcerat vreme de doi ani în închisoarea Lubyanka din Moscova*

Capitolul 27

Genek și Herta

Aktyubinsk, Kazahstan
Septembrie 1941

Au trecut trei săptămâni de când au plecat din Altynay, în august, la aproape un an de când au ajuns acolo.

Pentru Genek și Herta, plecarea din gulagul lor pare o amintire a celei spre Altynay – doar că, de această dată, ușile de deasupra vagonului de marfa în care sunt transportați sunt lăsate deschise, iar oamenii bolnavi sunt mai mulți decât cei sănătoși. Două dintre ultimele vagoane au fost declarate vagoane-spital, fiind destinate celor care suferă de malarie și de tifos. În douăzeci și una de zile, au murit peste douăsprezece persoane. Genek, Herta și Jozéf au reușit să țină boala la distanță – au nasurile și gurile acoperite cu batiste și îl țin pe Jozéf – care are acum șase luni strâns legat în hamul lui, la pieptul Hertei, cât mai mult timp posibil. Înfomețați și lipsiți de somn, fac eforturi să rămână optimiști – la urma urmei, nu mai sunt prizonieri.

— Unde suntem? întrebă unul dintre exilați atunci când trenul se oprește.

— Pe indicator scrie Ak-ty-ubinsk, răspunde cineva.

— Unde naiba e Aktyubinsk?

— În Kazahstan, probabil.

— Kazahstan, șoptește Genek, ridicându-se pentru a se uita în jur – un ținut la fel de străin pentru el ca și luxul unei toalete, o cămașă curată, o masă zdravănă sau un somn odihnitor de o noapte.

Gara arată la fel ca toate celelalte – anostă, cu un peron lung din lemn, presărat cu felinare cu gaz, din fier forjat.

— Vezi ceva? întrebă Herta.

Femeia stă pe podea. Cu Jozéf adormit în brațele sale, ea nu prea vrea să se miște.

— Nu mare lucru.

Genek e pe cale să se întoarcă la locul lui lângă Herta, când ceva îi atrage atenția. Își scoate capul pe ușa vagonului și clipește uimit. *Să fiu al naibii!* La câțiva metri distanță, pe peron, doi bărbați în uniformă împing un cărucior plin cu ceva ce pare a fi pâine proaspătă. Dar nu pâinea e ceea ce-l entuziasmează, ci emblemele cu vulturul alb brodate pe chipiele în patru colțuri ale soldaților. Sunt soldați polonezi. Polonezi!

— Herta, trebuie să vezi asta!

O ajută pe femeie să se ridice, iar ea își face loc lângă el la ușă, unde s-au adunat încă vreo șase oameni, curioși să vadă și ei ce a observat Genek. Așa este, sunt soldați polonezi aici, în Aktyubinsk. În pieptul lui Genek înflorește o undă de speranță. Cineva aflat lângă el chiuie de bucurie și, într-o clipă, atmosfera din vagon devine electrizantă. Ușa vagonului se deschide, iar exilații coboară în grabă din tren, simțindu-se dintr-odată mai sprinteni decât au fost vreodată în ultimele luni.

— O pâine de om! strigă locotenentii cu două stele pe umeri într-o polonă inconfundabilă, în timp ce marea de trupuri numai piele și os înconjoară căruțul cu pâine.

Alți doi soldați vin din urmă, purtând un ceainic din metal pe care scrie, cu litere chirilice, înclinate: *KOFE*. În urmă cu doi ani, Genek ar fi strâmbat din nas la gândul că trebuie să bea cafea din cereale, dar astăzi, băutura i se pare un cadou perfect. Fiertura este fierbinte și dulce și, împreună cu pâinea caldă, el și Herta o beau cu entuziasm.

Exilații pun o mulțime de întrebări.

— De ce sunteți aici? Este vreo armată compată în apropiere? Ne vom înrola acum?

Locotenentii din spatele cărucioarelor clatină din cap.

— Nu aici, le explică ei. Sunt tabere în Wrewojskoje și Tashkent. Sarcina noastră este să vă dăm de mâncare și să ne asigurăm că vă continuați drumul spre sud. Întreaga armată poloneză din URSS se deplasează. Ne vom reorganiza în Asia Centrală.

Exilații încuviințează, tresărind când aud șuierul trenului. Oamenii nu vor să plece. Urcându-se fără tragere de inimă înapoi în vagoane, ei se apleacă peste parapet și își flutură frenetic brațele către locotenenți.

Unul dintre aceștia ridică două degete în sus – un salut tradițional polonez, care stârnește ovații în rândul exilaților, care le întorc cu toții salutul, inimile lor bătând într-un ritm asemănător cu cel al roților de tren: *clac-clac-clac*, în timp ce se îndepărtează în viteză. Genek o cuprinde pe Herta cu brațul pe după

umeri, îl sărută în creștet pe Jozéf și zâmbește, buna lui dispoziție fiind alimentată de imaginea compatrioților lui în uniformă, de cafeina care îi încălzește sângele, de pâinea din stomac și de vântul care-i răcorește fața.

***

Pâinea, cafeaua și gara din Aktyubinsk aveau să se dovedească a fi ultima lor masă decentă din următoarele luni. În timpul călătoriei spre Uzbekistan, trec zile întregi în care exilații nu mănâncă. Genek și Herta nu știu când sau unde va opri trenul. Iar când acesta se oprește, cei care au câțiva bănuți în buzunar sau ceva de dat fac schimb cu localnicii, care înconjoară trenul, ținând în brațe coșuri cu delicatese – pâini rotunde *lepyoshky*, iaurt *katik*, semințe de dovleac, ceapă roșie și, mult mai în sud, pepeni dulci, pepeni galbeni și caise uscate. Cei mai mulți dintre exilați – inclusiv Genek și Herta – preferă să nu-și mai piardă timpul privind pofticioși bucatele pe care nu și le permit. În schimb, atunci când trenul se oprește, ei sar jos și fac coadă la toaletă și la cișmelele cu apă, sau *kipyatok*, după cum le spun localnicii, așteptând până când resturile uscate ale semințelor de floarea-soarelui le cad la picioare, așteptând încordați șuierul trenului și primul zgomot făcut de motorul trenului, care arată că vagoanele se pun în mișcare, adesea fără niciun semnal de avertisment. În momentul în care aud trenul urnindu-se, toți se întorc în goană la vagonul lor, indiferent dacă au reușit sau nu să meargă la toaletă sau dacă au apucat să-și umple gălețile cu apă. Nimeni nu vrea să fie uitat pe acolo.

***

Trei săptămâni mai târziu, Genek se trezește stând la rând într-un centru improvizat de recrutare din Wrewojskoje. Un tânăr ofițer polonez stă la birou.

— Următorul! strigă bărbatul.

Genek face un pas înainte, doar două persoane despărțindu-l acum de viitorul care-l așteaptă în Corpul al II-lea polonez de armată. Atunci când s-a așezat la rând, în urmă cu opt ore, coada înconjura de două ori clădirea mică, dar lui Genek nu i-a păsat. Pentru prima dată după o lungă vreme, simte că existența sa are un scop. Poate că aceasta este adevărata lui soartă, își spune. Să lupte pentru Polonia. Mai mult decât orice, este șansa lui de a se izbăvi, de a îndrepta consecințele unei decizii greșite care i-a costat, atât pe el, cât și pe Herta, un an din viață.

Lui Genek nu i s-a spus încă nimic – când sau unde se vor prezenta recruții acceptați. Speră că nu va rămâne în Uzbekistan pentru mult timp. Cămăruța pe care au primit-o, chiar dacă este mai bună decât baraca din Altynay, este sufocantă, murdară și colcăie de șoareci. În primele nopți, el și Herta s-au trezit de multe ori, chinuți de senzația că șoarecii mișunau pe piepturile lor.

— Probabil că s-a strecurat o greșeală, spune recrutul aflat în fața ofițerului.

— Îmi pare rău, răspunde bărbatul așezat la birou.

Genek ciulește urechile.

— Nu, sigur e o greșeală.

— Nu, domnule, mă tem că nu, spune ofițerul, clătinând din cap cu regret.

Armata lui Anders nu acceptă evrei.

Lui Genek i se strânge stomacul. *Cum?*

— Dar... insistă furios bărbatul, vrei să-mi spui că am bătut atâta drum... dar de ce?

Genek îl vede pe ofițer ridicând o bucată de hârtie, de pe care citește:

— „Conform legilor poloneze, o persoană de origine evreiască nu aparține Poloniei, ci națiunii evreiești.” Îmi pare rău, domnule.

Omul rostește cuvintele fără răutate, dar cu o eficiență care sugerează că este gata să treacă la următorul recrut.

— Dar ce am să...

— Îmi pare rău, domnule, dar asta nu intră în atribuțiile mele. Următorul, vă rog.

Acestea fiind spuse, bărbatul iese din rând, bombănind.

Armata lui Anders nu acceptă evrei. Genek clatină din cap. Nu l-ar mira ca germanii să interzică unui evreu să lupte pentru țara lui, dar polonezii? O slujbă în armată e singura lor șansă de supraviețuire. Fără ea, nu știe cum se vor descurca el și Herta. Probabil că vor fi aruncați din nou lupilor, forțați să muncească toată viața în gulag.

— La naiba cu asta, rostește Genek, furios.

— Următorul, vă rog.

Un singur om îl mai desparte acum pe Genek de ofițerul de la biroul de recrutare și de formularul pe care va fi rugat să-l completeze. Strânge din pumni. Pe frunte îi apar broboane de sudoare. *Acel formular te va da de gol*, îi șoptește o voce interioară.

Este o chestiune de viață și de moarte. Ai mai fost în situația asta. Gândește-te. Ai ajuns prea departe pentru a fi refuzat tocmai acum.

— Următorul, vă rog.

Înainte ca omul din fața lui să plece din dreptul biroului, Genek își trage șapca mai tare pe ochi și iese tăcut din rând.

În timp ce merge la întâmplare prin orașul acela uscat, dărăpănat, mintea lui lucrează febril. Este furios. Este gata să își ofere sprijinul, poate chiar propria viață, pentru a lupta de partea Poloniei. Cum îndrăznește propria țară să îl refuze din cauza religiei lui? Nu s-ar fi aflat în această situație disperată dacă nu s-ar fi încăpățânat să se numească *polonez*. Îi vine să urle, să lovească zidurile cu pumnii. Apoi, își amintește de lagărul de la Altynay, așa că își impune să gândească limpede. *Am nevoie de armată*, își spune. *Este singura noastră cale de scăpare*.

Se oprește la un colț de stradă, în dreptul intrării unei mici moschei. Privindu-i domul aurit, îi vine o idee. *Andreski*.

La prima vedere, Genek și Otto Andreski nu au multe în comun. Otto este un catolic devotat, un fost muncitor cu sprâncenele mereu încruntate și cu un piept la fel de mare ca o tobă. Genek este un evreu slăbuț, cu gropițe în obraji, care până de curând și-a câștigat pâinea într-o firmă evreiască de avocatură. Otto este grosolan, Genek este fermecător. Totuși, în ciuda diferențelor, între ei s-a legat o prietenie strânsă în pădurile din Siberia. În ultimul timp, în puținele lor momente de răgaz, joacă zaruri sau partide de kierki, folosind vechiul pachet de cărți al lui Genek, foarte uzat, dar, în mod incredibil, complet încă. Herta și Julia Andreski sunt și ele apropiate, descoperind că, pe vremea când frecventau cursurile universității, au concurat într-un turneu de schi, în echipe adverse.

— Vreau să mă înveți cum să fiu romano-catolic, spune Genek mai târziu în aceeași seară. Tocmai a terminat de explicat lui Otto și Juliei ce s-a întâmplat la centrul de recrutare. De acum înainte, eu și Herta suntem catolici, dacă întreabă cineva.

Genek e un elev silitor. În câteva zile, Otto l-a învățat să spună „Tatăl nostru” și „Ave Maria”, să facă cruce cu mâna dreaptă, nu cu stânga, și să-l ridice în slăvi pe Papa Pius al XII-lea, născut Eugenio Maria Giuseppe Giovanni Pacelli. O săptămână mai târziu, când găsește în sfârșit curajul să se întoarcă la centrul de recrutare, Genek îl salută pe tânărul ofițer din spatele biroului cu o puternică strângere de mână și cu un zâmbet plin de încredere. În ochii lui albaștri se citește siguranța, iar mâna nu-i tremură când scrie cuvintele „romano-catolic” la rubrica „Religie” de pe formularul de recrutare. Iar când numele lui – alături de al Hertei și al lui Jozéf, ca membri ai familiei – este adăugat în registrul cu membrii oficiali ai Corpului al II-lea polonez al lui Anders, el mulțumește ofițerului cu un zâmbet optimist și cu un „Dumnezeu să te binecuvânteze”.

În ajunul primei zile oficiale ca noi recruți, Otto îi invită pe Herta și pe Genek la apartamentul lui, pentru a sărbători evenimentul. Genek își aduce și cărțile de joc. Cei patru trec de la unul la altul o rezervă secretă de vodcă, sorbind pe rând dintr-o sticlă metalică, plată, între două partide de *oczko*.

— Pentru noii noștri prieteni creștini, rostește Otto, trăgând o dușcă de vodcă și dându-i sticluța lui Genek.

— Pentru papă, îi ține isonul Genek, dându-i vodca Hertei.

— Pentru un nou capitol, spune Herta, aruncând o privire spre Jozéf, care doarme într-un coșuleț lângă ea, și pentru o clipă toți patru tac îngândurați, fiecare întrebându-se ce vor aduce lunile următoare.

— Pentru Anders, rostește Julia, iar atmosfera se destinde brusc, în timp ce femeia ridică triumfătoare sticla deasupra capului.

— Pentru victoria noastră în acest război nenorocit! strigă Otto, iar Genek nu se poate abține, izbucnind în râs, pentru că perspectiva câștigării unui război din acest oraș deșertic al Asiei Centrale, cu un nume pe care abia putea să-l pronunțe și aflat la mii de kilometri distanță de lume, i se pare la fel de puțin probabilă pe cât de absurdă.

Sticluța metalică ajunge din nou la Genek.

— *Mech szcze, s'cie nam sprzyja*, rostește acesta, ridicând băutura. *Fie ca norocul să fie de partea noastră.*

Se pare că norocul i-a ocolit în ultima vreme. Și ceva îi spune lui Genek că vor avea nevoie din plin de noroc.

7 decembrie 1941: *Japonezii bombardează Pearl Harbor.*

11 DECEMBRIE 1941: *Adolf Hitler declară război Statelor Unite. În aceeași zi, Statele Unite declară război Germaniei și Italiei. O lună mai târziu, primele forțe americane sosesc în Europa, debarcând în Irlanda de Nord.*

20 ianuarie 1942: *La conferința Wannsee din Berlin, ofițerul superior Reihard Heydrich prezintă o Soluție finală a problemei evreiești, plan care prevedea deportarea milioaneilor de evrei rămași încă în teritoriile cucerite de Germania către lagărele de exterminare aflate în estul Europei.*

Capitolul 28

Mila și Felicia

În afara Radomului,
Polonia ocupată de germani
Martie 1942

Este cald în vagonul de tren, în ciuda aerului rece de martie care intră pe fereastra deschisă, șfichiindu-le obrajii.

Mila și Felicia au stat în picioare mai mult de o oră, pentru că vagonul e prea aglomerat ca să se poată așeza, dar atmosfera generală e senină și plină de speranță, aproape euforică.

Prin vagon se vorbește în șoaptă despre libertate, gustul acesteia și însemnătatea momentului. Ei sunt cei câțiva norocoși – patruzeci și ceva de evrei din ghetoul Walowa – care au fost puși pe listă: doctori, dentiști, avocați – *cei mai liberali și mai educați profesioniști din Radom* – selectați să emigreze în America.

La început, Mila avusese îndoielile ei. Toți fuseseră suspicioși. America declarase război puterilor Axei în decembrie. Trupele debarcaseră în Irlanda în ianuarie. De ce ar fi trimis Hitler niște evrei spre o țară care îi era inamic declarat? Totuși, un grup fusese trimis în Palestina cu doar o lună în urmă și, în ciuda presupunerilor majorității – că în realitate evreii fuseseră expediați către moarte și nu în Palestina – zvonurile începuseră să circule prin ghetou cum că grupul reușise să ajungă în siguranță la Tel Aviv. Așa că, atunci când se ivise ocazia, Mila își trecuse numele pe listă, convinsă că era singura ei șansă de a fi liberă.

Mila a fost șocată când scrisorile au început să sosească în Radom de la mai mulți evrei deportați: „Am ajuns!” declarau ei. „Trebuie să găsiți o cale de a veni!”

Felicia stă cu brațele încolăcite pe după coapsa Milei, sprijinindu-se de ea.

— Ce se vede acum, *Mamusiu?* întrebă ea la fiecare câteva minute.

Fetița este prea scundă ca să poată vedea ceva pe fereastră.

— Doar copaci, scumpo. Meri. Pajiști.

Din când în când, Mila o ridică pe șold, ca să poată vedea. Mama i-a explicat unde merg, dar cuvântul America nu înseamnă mai nimic în mintea de copil de trei ani și jumătate a Feliciei.

— Dar tata? întrebuse ea atunci când Mila îi dezvăluise prima dată acest plan, iar emoțiile aproape că îi frânseseră inima Milei.

În ciuda faptului că nu și-l amintea, Felicia își făcea griji că tatăl ei urma să se întoarcă în Radom, unde avea să afle că ea și mama ei dispăruseră. Mila o încredințase că avea să trimită o adresă imediat ce ajungeau în America și că Selim le putea întâlni acolo, sau se puteau întoarce în Polonia imediat ce se încheia războiul.

— E doar o soluție de moment, îi spusese Mila. Dacă rămânem aici, nu suntem în siguranță.

Felicia încuviințase, dar Mila știa că era greu pentru copilă să înțeleagă ce se petrecea. Nici Mila nu putea știa cu exactitate la ce să se aștepte.

Singurul lucru cert era faptul că situația devenise prea periculoasă pentru ca Felicia să locuiască în ghetou. Pentru Mila fusese un adevărat chin să o ascundă în sacul cu petice și să o lase acolo. Fusese unul dintre cele mai dureroase gesturi pe care le făcuse vreodată. Nu va uita niciodată cum a așteptat afară în timp ce trupele SS răscoleau atelierul, rugându-se ca Felicia să rămână nemișcată, așa cum o învățase, rugându-se ca germanii să treacă pe lângă ea, sperând că a luat decizia corectă când a hotărât să-și lase copila acolo, singură, în atelier. Când soldații plecaseră, iar Mila și ceilalți lucrători primiseră permisiunea să se întoarcă la locurile lor, Mila se repezise, aproape ieșită din minți, la peretele unde se aflau sacii plini cu resturi de material, vărsând lacrimi fierbinți când își scosese fiica din ascunzătoare, udă și tremurândă.

Mila jurase atunci că va găsi un loc mai sigur în care să o ascundă pe Felicia – undeva în afara ghetoului, unde soldații SS să nu o caute. Cu doar câteva luni în urmă, în decembrie, a înfășurat-o pe Felicia într-o saltea plină cu paie și, cu sufletul la gură, i-a dat drumul de la fereastra apartamentului, situat la etajul al doilea. Clădirea se afla în perimetrul ghetoului. Isaac aștepta pe partea cealaltă a străzii. Fiind membru al poliției evreiești, avea permisiunea să circule în afara zidurilor ghetoului. Planul lui era să o ducă pe Felicia la casa unui prieten de familie, catolic, unde fetița putea trăi, sub supravegherea lor, dându-se drept ariană. Din fericire, căzătura îngrozitoare de la cel de-al doilea etaj fusese încununată de succes. Salteaua amortizase aterizarea Feliciei, exact așa cum plănuiseră. Mila țipase mut, acoperindu-și gura cu pumnul încleștat, când îl

văzuse pe Isaac ducând-o pe Felicia de mână departe de ghetou, deopotrivă împietrită de groază la gândul că-și lăsa fiica în grija altcuiva și ușurată că Felicia supraviețuise căzăturii. Oriunde ar fi fost mai în siguranță decât în ghetou, unde bolile se răspândeau cu o viteză amețitoare și unde, în fiecare zi, un evreu găsit fără actele corespunzătoare, prea bătrân sau prea bolnav, era reperat și ucis împușcat în cap sau bătut și lăsat să moară în stradă pentru ca toți ceilalți să îl vadă. Făcuse ceea ce trebuia, și-a spus Mila de nenumărate ori în noaptea aceea, fără să poată dormi.

Totuși, a doua zi, Mila găsise sub ușa apartamentului un bilet de la Isaac: *Ofertă refuzată, scria el. Pachetul va fi restituit la ora 22.* Mila nu va afla niciodată ce s-a întâmplat atunci – dacă familia se răzgândise sau dacă înfățișarea Feliciei fusese prea tipică unei evreice pentru a putea trece drept fiica lor. La ora zece noaptea, fetița fusese adusă înapoi în ghetou. Ținându-se strâns de funia improvizată din cearșafuri, fusese trasă de la aceeași fereastră a etajului al doilea. Și, de parcă nu era destul, o săptămână mai târziu, cu febră mare și abia respirând, Felicia fusese diagnosticată cu pneumonie severă. Mila nu-și dorise niciodată mai mult ca Selim să se întoarcă – el și-ar fi îngrijit fiica mult mai eficient decât oricare alt doctor de la clinica Walowa. Recuperarea Feliciei fusese lentă. De două ori, Mila crezuse că avea să o piardă. În cele din urmă, aburul de la crenguța de eucalipt – adusă pe furiș de Isaac și pusă la fiert – a fost cel care i-a eliberat traheea, permițându-i să respire din nou normal și, în cele din urmă, să se vindece.

La câteva zile după ce Felicia s-a întremat, trupele SS au anunțat că vor trimite anumiți evrei din Walowa în America. Iar acum, iată-le aici. Mila încearcă să își imagineze ce înseamnă să fii american, gândindu-se la case calde, camere pline de bunătăți, copii fericiți și sănătoși și străzi pe care, evreu sau nu, ești liber să mergi, să muncești și să trăiești la fel ca toți ceilalți.

Punând o palmă pe creștetul Feliciei, Mila privește copacii desfrunziți care trec în viteză pe lângă trenul care gonește. Ideea unei vieți noi, în America, o încântă și o mâhnește în același timp, deoarece înseamnă că trebuie să își părăsească familia. Mila simte că i se pune un nod în gât. Aproape că s-a răzgândit când și-a luat rămas-bun de la părinții rămași în ghetou. Își duce o mână la abdomen, acolo unde durerea despărțirii este încă proaspătă, ca o rană de cuțit. Încercase din răspuț să își convingă părinții să își treacă numele pe listă, dar aceștia refuzaseră.

— Nu, spusese ei, nu vor alege doi negustori bătrâni. Mergeți voi, insistaseră ei, Felicia merită o viață mai bună decât aceasta.

Mila inventariază repede, în minte, bunurile părinților săi. Mai au doar douăzeci de zloți și au vândut deja majoritatea lucrurilor de valoare – porțelanul, mătasea și argintul. Au și un cupon de dantelă, pe care l-ar putea da la schimb dacă vor fi nevoiți. Și, desigur, mai există și ametistul – din fericire, Nechuma nu a renunțat la el încă. Și mai de valoare decât orice bogăție, o are acum alături pe Halina. Ea și Adam s-au întors la Radom la scurt timp după revenirea lui Jakob și a Bellei. Locuiesc toți, cu acte false, în afara zidurilor ghetoului și, cu ajutorul lui Isaac, reușesc să le trimită părinților, din când în când, câte un ou sau câțiva zloți. Jakob este și el în apropiere. Înainte ca Mila să plece, Jakob îi dezvăluise planul său. Avea de gând să se angajeze la fabrica la care lucra Bella, în afara orașului. Urma să se găsească la mai puțin de douăzeci de kilometri de Sol și Nechuma, și promisese că avea să treacă cât mai des pe la ei. Părinții ei nu sunt singuri, își reamintește Mila, iar gândul îi aduce o mică alinare.

Afară se aude scrâșnit de roti, iar frânele șuieră. Trenul încetinește. Mila aruncă o privire pe fereastră, surprinsă să vadă doar câmp deschis de ambele părți ale șinelor. *Un loc ciudat pentru o oprire.* Probabil că trebuie să vină un alt tren după ei, pentru a-i duce la Cracovia, unde li s-a spus că un grup de americani de la Crucea Roșie îi va escorta până la Napoli. Ușa se deschide, iar Milei și celorlalți pasageri li se ordonă să coboare din tren. Odată ajunsă afară din vagon, ochii Milei urmăresc șinele din fața lor, dar acestea sunt pustii. Stomacul femeii se strânge. Și, în aceeași clipă în care realizează că ceva nu e în regulă, grupul e înconjurat de o hoardă de bărbați. Mila își dă seama imediat că sunt ucraineni. Voinici, cu părul negru și cu piepturile late, ei nu arată deloc ca germanii blonzi cu ochi albaștri care i-au îmbarcat în vagon cu doar câteva ore în urmă la gara din Radom. Ucrainenii încep să dea ordine și Mila o strânge mai tare pe Felicia de mână, situația lor devenind dintr-odată îngrozitor de clară. *Desigur.* Cum a putut fi atât de naivă? Ei se oferiseră de bunăvoie, crezând că era biletul lor spre libertate. Felicia o privește cu ochi mari, iar Mila abia dacă se mai poate ține pe picioare. Ea a hotărât să părăsească ghetoul. Ea le-a adus în această situație disperată.

Grupul e aliniat pe două rânduri. Sunt împinși douăzeci de metri în câmp și primesc lopeți.

— Săpați! țipă un ucrainean în rusește, cu mâinile pâlnie la gură, țeava metalică a puștii sale lucind în lumina după-amiezii. Săpați sau vă împușcăm!

În timp ce evreii încep să sape, ucrainenii merg în cerc în jurul prizonierilor, cu dinții rânjiți ca ai câinilor sălbatici, lătrând ordine sau insulte peste umăr.

— Voi, cei care aveți copii! strigă unul dintre ei.

Mila și alți trei evrei care au copii lângă ei ridică ochii.

— Săpați mai repede! Voi veți săpa câte două gropi.

Mila îi spune Feliciei să stea la picioarele ei. Își ține bărbia în jos în timp ce sapă, fără să o scape din ochi pe Felicia. Din când în când, aruncă o privire spre ceilalți. Câțiva hohotesc, lacrimile prelingându-li-se în tăcere pe obraji, apoi pe pământul rece. Alții par șocați, cu privirile fixe, învinși. Nimeni nu ridică privirea. Nimeni nu vorbește. Singurul zgomot care umple aerul rece de martie este cel al oțelului care intră în pământul dur și rece. Nu după mult timp, mâinile Milei sunt crăpate și însângerate, iar spatele îi este cleios de sudoare. Femeia își dă jos paltonul și îl pune pe pământul rece și dur, lângă ea. În câteva secunde, paltonul este înhățat și adăugat mormanului de haine de lângă tren.

Ucrainenii continuă să-i supravegheze îndeaproape, asigurându-se că mâinile se mișcă și că trupurile sunt încovoiate, în timp ce un ofițer în uniformă de căpitan scrutează câmpul de la postul lui de observație de lângă tren. Pare a fi german, poate din trupele SS – Mila a început să recunoască diversele grade militare germane după însemne, dar este prea departe de el pentru a-și da seama ce poziție ocupă bărbatul. Oricine ar fi, este evident că el conduce operațiunea. Care a fost reacția lui, se întrebă Mila, când a primit această misiune? Femeia face o grimasă când apasă pe mânerul lopeții, spărgându-și încă o bășică. Nu lua în seamă durerea, își spune ea, obligându-se să nu simtă nimic. Refuzând să-și plângă de milă. Pământul fiind aproape înghețat, progresul ei e lent. *Bine*. Așa, va câștiga ceva timp. Câteva minute în plus pe pământ, pe care poate să le petreacă alături de fiica ei.

— *Mamusiu*, șoptește Felicia, trăgând-o de pantaloni. Fetița este așezată turcește la picioarele mamei. *Mamusiu*, uite.

Mila urmărește privirea Feliciei. Unul dintre evreii de pe câmp și-a abandonat lopata și se îndreaptă către ofițerul german de lângă tren. Mila îl recunoaște. E doctorul Frydman, un dentist din Radom, faimos înainte de război. Selim obișnuia să meargă la el. Doi ucrainenii îl observă, de asemenea, pe bărbat și ridică puștile, îndreptându-le către el. Mila își ține respirația. *O să fie ucis!* Căpitanul le face însă semn ucrainenilor să lase jos armele.

Mila expiră.

— Ce s-a întâmplat? întrebă în șoaptă Felicia.

— Șșș, scumpo. E în ordine, șoptește ea, apăsând lopata cu talpa piciorului. Stai liniștită, bine? Stai acolo unde ești, ca să te pot vedea. Te iubesc, draga mea fetiță. Rămâi aproape de mine.

Mila privește cum doctorul Frydman discută cu germanul. Pare să vorbească repede, atingându-și obrazul. După un minut, ofițerul încuviințează și îi face un semn peste umăr. Doctorul Frydman își coboară bărbia, apoi se îndreaptă către unul dintre vagoanele goale și urcă în tren. A fost cruțat! Dar de ce? În Radom, evreii din ghetou erau întotdeauna chemați pentru a-i ajuta pe germani. Mila bănuiește că doctorul Frydman a făcut vreo lucrare dentară pentru german, iar acesta probabil că a înțeles că va mai avea nevoie de serviciile medicului și pe viitor.

Milei i se strânge stomacul. Ea, cu siguranță, nu le-a făcut germanilor nicio favoare. Mai bine ar lua-o pe Felicia de mână și ar fugi. Se uită spre liziera copacilor, dar aceasta e la două sute de metri, dincolo de șinele de tren. Nu. Nu pot fugi. Ar fi împușcate pe loc.

O rafală aspră de vânt plimbă un nor de praf peste câmp, iar Mila se sprijină în lopată. Ochii ei au o expresie aspră, clipind des pe măsură ce ea își analizează situația. Nimeni nu-i poate întoarce vreo favoare. Nu are unde să fugă. Sunt blocate acolo.

În timp ce Mila caută o scăpare din fața deznodământului inevitabil, în văzduh se aude un foc de armă. Femeia se întoarce brusc și vede cum un bărbat, aflat la câțiva metri de rândul ei, cade la pământ. *Oare a încercat să fugă?* Mila își acoperă gura și își privește fiica.

— Felicia! Îngaimă Mila.

Fiica ei e însă transfigurată, cu ochii fixați asupra bărbatului. Acesta zace cu fața în jos în noroi, sângele țâșnindu-i șiroaie din ceafă.

— Felicia! șoptește din nou Mila.

În cele din urmă, fetița se întoarce. Ochii ei sunt uriași, iar vocea pierită.

— *Mamusiu?* De ce au...

— Draga mea, privește-mă, o roagă Mila. Uită-te la mine. Doar la mine. Totul va fi bine.

Felicia tremură.

— Dar de ce...

— Nu știu, scumpa mea. Vino. Stai mai aproape de mine. Chiar aici, lângă piciorul meu. Privește-mă, bine?

Felicia se apropie mai mult de piciorul mamei ei, iar Mila întinde mâna spre ea. Felicia îi dă mâna, iar Mila se apleacă repede să i-o sărute.

— E în regulă, o liniștește ea în șoaptă, în timp ce se ridică, aerul se umple de strigăte.

— Cine va fi următorul care va încerca să fugă? întrebă batjocoritor vocea. Vedeți? Vedeți ce se întâmplă? Cine urmează?

Felicia ridică privirea înlăcrimată spre ochii mamei ei, iar Mila își mușcă interiorul obrazilor ca să nu izbucnească în plâns. Nu trebuie să plângă. Nu acum, nu în fața fiicei ei.

Capitolul 29

Jakob și Bella

**Fabrica de uniforme Armee-Verpflegungs-Lager (AVL), în afara Radomului,
Polonia ocupată de germani
Martie 1942**

Jakob flutură o batistă deasupra capului, apropiindu-se de intrarea fabricii.

— *Schießen Sie nicht!* Nu trageți! găfâie el, simțind cum înghite cu greu, sacadat, aerul.

A alergat aproape optsprezece kilometri ca să ajungă acolo, cărându-și valiza și aparatul de fotografiat. Nu mai are demult puterea de altădată. Mușchii din brațul său drept îl dor de o săptămână, iar tălpile îi sunt pline de bășici și încinse după această călătorie, dar el nu a observat încă.

La intrarea în fabrică, un gardian SS își pune mâna pe pistol și privește încruntat în direcția lui Jakob.

— Nu trageți, insistă din nou Jakob când ajunge destul de aproape pentru a-i arăta gardianului cartea lui de identitate. Vă rog, am venit să o văd pe soția mea. Ea... Jakob se uită la pumnalul care atârnă de un lanț la centura gardianului și dintr-odată amuțește. Ea mă așteaptă, spune el într-un singur cuvânt.

Gardianul studiază actele lui Jakob. Sunt cele reale. În ghetou și aici, la fabrică, nu are niciun rost să pretindă că e altcineva.

— De la... întreabă gardianul, studiind actul de identitate al acestuia – deși e mai mult o afirmație decât o întrebare.

— Radom.

Vârsta.

— Douăzeci și șase.

— Data nașterii.

— 1 februarie 1916.

Gardianul îl interoghează pe Jakob până ce se convinge că este cel din acte.

— Unde e permisul de ieșire?

Jakob înghite în sec. Nu are așa ceva.

— Încă nu am primit unul, dar, vă rog, sunt aici pentru soția mea... părinții ei sunt foarte bolnavi. Trebuie să afle. Jakob se întreabă dacă minciuna e la fel de evidentă cum i se pare lui. Cu siguranță, gardianul își va da seama că minte. Vă rog, insistă el. E o urgență.

O peliculă de sudoare i-a apărut pe frunte, lucind în lumina soarelui de amiază. Gardianul îl mai privește pentru o clipă.

— Stai aici, mormăie bărbatul în cele din urmă, făcându-i semn din priviri înainte de a dispărea pe o ușă nemarcată.

Jakob se supune. Își pune valiza la picioare și așteaptă, frământându-și șapca din fetru în mâini. Ultima dată a văzut-o pe Bella cu cinci luni în urmă, în octombrie, chiar înainte ca ea să fie trimisă să lucreze la fabrica AVL. Pe atunci, locuiau cu părinții ei în ghetoul Glinice, aflat foarte aproape de fabrică. Bella încă nu-și revenise. Zilele erau lungi și triste, și parcă nimic nu o putea scoate din disperarea adâncă în care se cufundase după pierderea surorii ei. Jakob nu va uita niciodată ziua în care a plecat. O urmărise cu privirea ieșind pe poarta ghetoului, încleștându-și degetele pe barele din fier ale porții, în timp ce soldații o escortaseră către camionul care aștepta. Bella întorsese capul chiar înainte de a urca în camion, cu o expresie sumbră, plină de regret, iar Jakob îi suflase un sărut. Apoi, o privise cu ochii împăienjeniți de lacrimi cum și ea și-a dus mâna la buze. Nu-și putea da seama dacă dorise să-i întoarcă sărutul sau dacă doar încerca să nu plângă.

La scurt timp după ce Bella plecase la fabrică, Jakob ceruse să fie transferat înapoi la ghetoul Walowa, pentru a fi mai aproape de părinții lui. El și Bella țineau legătura prin scrisori. Cuvintele ei îi aduceau alinare – nu rostise prea multe după dispariția surorii ei, Anna, dar părea că îi este mai ușor să le aștearnă pe hârtie. La AVL, spunea Bella, primise sarcina de a repara cizme rupte din piele și tocuri stricate pentru pistol, aduse de pe frontul german. *Ar trebui să mi te alături*, încercase ea să-l convingă în cea mai recentă scrisoare. *Șeful meu este îngăduitor. Este mult mai mult spațiu în barăci decât în ghetou. Mi-e dor de tine. Foarte mult. Te rog vino.*

Când citise acele cuvinte – *Mi-e dor de tine* — Jakob știuse că va găsi o cale de a fi din nou cu ea. Ar fi însemnat să își părăsească părinții, dar aceștia o aveau alături pe Halina, care avea grijă de ei. Și acte false de identitate, dacă era nevoie. O mică rezervă de cartofi, făină și varză, pe care mama lor le pusese deoparte înainte de venirea iernii. Ametistul. Avea să fie aproape, la doar optsprezece kilometri. Putea să le scrie și să-i viziteze, dacă ar fi avut nevoie.

Totuși, mai era și slujba lui, iar perspectiva de a renunța la ea era descurajantă. În ghetou, o slujbă era o ancoră de salvare – dacă erai considerat îndeajuns de calificat încât să lucrezi, erai demn de a trăi. Când germanii descoperiseră că Jakob știa cum să folosească aparatul de fotografiat, îl puseseră să lucreze ca fotograf. În fiecare dimineață, avea voie să iasă prin porțile arcuite ale ghetoului Walowa pentru a fotografia orice îi cerea șeful lui arme, muniții, uniforme, uneori chiar și femei. Câteodată, șeful lui recruta câteva poloneze blonde care, pentru câțiva zloți sau o masă caldă, erau mai mult decât dornice să pozeze pentru Jakob, purtând nimic altceva decât o haină din blană păstrată special pentru acest scop. Când se întorcea, la sfârșitul zilei, Jakob preda filmul, fără a ști niciodată cine avea să vadă, în cele din urmă, pozele lui sau de ce.

Astăzi însă, totul se va schimba. Și-a primit sarcina, ca de obicei, dar a părăsit biroul superiorului cu buzunarele pline de țigări Yunak și cu o misiune pe care nu are de gând să o îndeplinească. Dacă va fi obligat să se întoarcă în Walowa cu rola de film nefolosită, planul lui îl va costa viața, cel mai probabil.

Jakob își privește în treacăt ceasul. Este ora două după-amiaza. În trei ore, șeful său își va da seama că lipsește.

Porțile fabricii se deschid și apare Bella, purtând aceiași pantaloni bleumarin și bluza cu guleraș alb pe care o avea pe ea când plecase. O eșarfă gălbuie abia dacă îi acoperă părul castaniu. Bella zâmbeste când îl vede, iar inima lui tresare de fericire. Un zâmbet.

— Salut, frumoaso! spune Jakob.

Se îmbrățișează grăbiți.

— Jakob! Nu știam că vii, rostește ea.

— Știu. Îmi pare rău, nu voiam să...

Jakob se oprește, iar Bella dă din cap în semn că înțelege. Scrisorile lor sunt cenzurate de luni de zile. Ar fi fost o prostie ca el să-i scrie despre planurile lui.

— Mă duc la șeful meu, spune Bella, aruncând o privire peste umăr la paznicul care așteaptă la câțiva metri în spatele ei. Sora ta a reușit să iasă?

În ultima lui scrisoare, Jakob îi spusese Bellei despre planul Milei de a se muta în Statele Unite.

— A plecat în dimineața asta, împreună cu Felicia, răspunde el.

— Bine. E o adevărată ușurare. Mă bucur că ai venit, Kuba, spune Bella. Așteaptă aici.

Gardianul o escortează înăuntru, iar Jakob își amintește o secundă prea târziu de țigări – ar fi vrut să le strecoare în palma Bellei, în loc de bani, pentru

mită. Înjură în tăcere, lăsat încă o dată să aștepte afară, în frig, cu șapca în mână.

Înăuntru, Bella se strecoară până la biroul șefului ei, ofițerul Meier, un neamț bine clădit, cu fruntea lată și o mustață deasă, îngrijită.

— Soțul meu a venit din ghetou, începe ea, hotărând că e mai bine să treacă direct la subiect. Acum, vorbește fluent germana. Așteaptă aici, afară. Este un muncitor excelent, domnule Meier. Are o stare de sănătate bună și e foarte responsabil. Bella face o pauză. Evreii nu cer favoruri germanilor, însă nu are altă soluție. Vă rog, vă implor, îi puteți găsi o slujbă aici, la fabrică?

Meier e un om decent. În ultimele trei luni, a fost bun cu Bella – i-a dat voie să cineze de Yom Kippur după căderea nopții, să-și viziteze părinții de câteva ori în ghetoul Glinice din Radom, aflat la mică distanță de fabrică. Bella este o muncitoare eficientă, aproape de două ori mai productivă decât majoritatea celorlalți de la fabrică, și poate de aceea el este atât de bun cu ea.

Meier își mângâie mustața. O măsoară pe Bella din cap până-n picioare, mijindu-și ochii, de parcă ar căuta în cererea ei un motiv ascuns.

Bella își scoate de pe lanțul pe care-l poartă la gât broșa din aur pe care Jakob i-a dat-o cu mult timp în urmă.

— Vă rog, spune ea, oferindu-i lui Meier micul trandafir cu perlă în mijloc. E tot ce am. Luați-l, insistă Bella, cu brațul întins spre bărbat. Vă rog. Nu veți regreta.

În cele din urmă, Meiers se apleacă în față, sprijinindu-și antebrațele pe birou, iar privirea lui o întâlnește pe a ei.

— Kurch, rostește el cu un puternic accent german. Păstrează-o, Kurch. Bărbatul oftează, clătinând din cap. O voi face pentru tine, dar nu aș face asta pentru nimeni altcineva. Ofițerul se întoarce spre gardianul care stă lângă ușa biroului său. Să vină. Lasă-l să intre.

Capitolul 30

Mila și Felicia

În afara Radomului,
Polonia ocupată de germani
Martie, 1942

Movila de pământ de lângă locul despre care Mila știe că va fi mormântul ei a crescut cu jumătate de metru.

— Mai adânc, se răstește un ucrainean peste umărul ei în timp ce-și face țanțoș rondul.

Palmele Milei sunt acoperite acum cu sânge, iar partea superioară a trupului ei este learcă de sudoare, în ciuda frigului de martie. Își scoate puloverul, îl pune pe umerii Feliciei și își înfășoară strâns fularul în jurul mâinii drepte, care o doare cel mai mult. Apăsând lama lopeții cu talpa pantofului, Mila încearcă să uite de durere și se uită din nou către șinele de tren, urmărind ce se întâmplă.

Căpitanul stă cu brațele încrucișate la piept în fața trenului. Câteva vagoane mai jos, vreo doisprezece ucraineni par plictisiți și își fac de lucru cu șepcile lor, rotindu-le în jurul degetelor. Puștile le atârnă pe spate. Unii lovesc pământul cu picioarele. Alții stau de vorbă, umerii lor scuturându-se de râs datorită vreunei remarci făcute de unul din ei. *Barbarii*. Alți doi evrei s-au alăturat doctorului Frydman, oferind, se pare, niște favoruri și fiind cruțați. Mila strânge din dinți și ridică încă o lopată de pământ din gaura de la picioarele ei, punând-o deasupra movilei.

— Priviți, șoptește cineva din spatele ei.

O tânără blondă a lăsat lopata din mâini. Femeia merge repede spre șine, în direcția germanului, cu umerii drepți și cu paltonul negru, ale cărui poale îi flutură în urmă, bine strâns în talie. Inima Milei stă în loc când și-o amintește pe sora ei, Halina, singura femeie pe care o știe ea în stare de asemenea bravadă. În vreme ce tot mai mulți prizonieri încep să o privească și să o arate cu degetul, unul dintre ucrainenii de lângă tren ridică pușca și ocheste, iar ceilalți îi urmează exemplul. Tânăra fugară ridică palmele.

— Nu trageți! strigă ea în rusește, mărind pasul când se apropie de bărbați.

Ucrainenii se pregătesc să tragă, iar Mila își ține respirația. Felicia se uită și ea. Soldații se uită la neamț, așteptând aprobarea acestuia, dar acesta își apleacă bărbia și privește silueta tinerei evreice, care se apropie, hotărâtă. Bărbatul clatină din cap și spune ceva ce Mila nu înțelege, iar ucrainenii lasă încet armele în jos.

Mila zărește profilul tinerei în timp ce aceasta se apropie de șine. E drăguță, cu trăsături delicate și pielea ca porțelanul. Chiar dacă e departe, e ușor să-ți dea seama că părul ei e de un blond-arămiu natural. Părul oxigenat, devenit ceva obișnuit în ghetou, ca să pară mai puțin evrei, era ușor de detectat. Mila o urmărește pe femeie cum gesticulează nonșalant cu o mână, în timp ce o ține pe cealaltă în șold. Tânăra spune ceva care-l face pe german să râdă. Mila clipește. Femeia l-a cucerit! *Dintr-o singură încercare!* Oare ce i-a oferit? Sex? Bani? Mila se înfurie, simțind o combinație de gelozie față de frumoasa blondă și de dezgust față de căpitan.

Un gardian din apropiere observă și strigă la ei, furios, așa că evreii se apucă din nou de săpat fără să crâcnească. Mila încearcă să-și imagineze cum ar traversa ea provocatoare și sigură câmpul acela. Dar ea e mamă, pentru numele lui Dumnezeu, și nici măcar atunci când era tânără, flirtul nu fusese punctul ei forte, ca în cazul Halinei. Ar împușca-o înainte să ajungă la tren. Și, chiar dacă ar ajunge destul de aproape de german, ce ar putea spune pentru a seduce un vulpoi bătrân astfel încât acesta să-i cruțe viața? *Eu nu am nimic de...*

Și atunci, îi vine o idee, provocându-i fiori pe șira spinării.

— Felicia! șoptește ea.

Felicia ridică ochii, surprinsă de tonul alarmat al mamei ei. Mila vorbește încet, ca să nu fie auzită de către ceilalți.

— Urmărește-mi privirea, scumpa mea – o vezi pe femeia aceea de acolo, de lângă tren?

Femeia se uită spre vagon, iar Felicia își îndreaptă și ea privirea în aceeași direcție. Fetița încuviințează. Mila inspiră poticnit, femeia tremură. *Nu ai timp să mai stai pe gânduri. Tu ai băgat-o pe fiica ta în asta, ai putea încerca să o salvezi acum.* Mila îngenunchează pentru o clipă, prefăcându-se că își scoate o pietricică din pantof, astfel încât ochii ei să ajungă la același nivel cu ai Feliciei.

— O să jucăm un joc acum, bine? rostește ea ușor. Vreau să fugi către ea și să te prefaci că e mama ta. Felicia se încruntă, nedumerită. Când ajungi la ea, continuă Mila, prinde-o de mână și nu-i mai da drumul.

— Nu, *Mamusiu...*

Mila pune un deget pe buzele fetei.

— E în regulă, vei fi bine, trebuie doar să faci așa cum ți-am spus.

Ochii Feliciei se umplu de lacrimi.

— *Mamusiu*, dar nu vîi și tu?

Vocea ei abia se aude.

— Nu, draga mea, nu chiar acum. Trebuie să faci asta de una singură.
Înțelegi?

Felicia încuviințează, cu ochii plecați. Mila îi apucă bărbia și i-o ridică, pentru a-i vedea ochii. *Tak?*

— *Tak*, șoptește Felicia.

Mila simte un nod în gât, sufocată de tristețea din ochii fiicei ei. Apoi, dă din cap, încercând să fie curajoasă.

— Dacă bărbații întrebă, femeia aceea este *twoya Mamusia*^{36}. Bine?

— *Moja Mamusia*^{37}, repetă Felicia, dar cuvintele au un gust ciudat, de parcă ar fi otrăvite.

Mila se ridică în picioare. Se uită din nou spre femeie, care pare acum că povestește ceva; germanul pare vrăjit. Mila ridică puloverul de pe umerii Feliciei.

— Du-te acum, scumpa mea, spune ea în șoaptă, făcându-i semn spre tren.

Felicia se ridică încet și se întoarce să o privească pe mama ei. Pare să o roage din ochi – *Nu mă pune să fac asta!* Mila se apleacă iute și o sărută pe frunte. În timp ce se ridică, se sprijină de coada lopeții – nu-și mai simte picioarele și totul i se pare dintr-odată greșit. Deschide gura, simțind cum instinctul ei matern încearcă să o sufoce, implorând-o să se răzgândească. Dar nu poate. Nu există alt plan. Acesta e singurul.

— Du-te! o îndeamnă Mila. Repede!

Felicia se întoarce cu fața spre tren, aruncă o privire peste umăr, iar Mila îi face din nou semn din cap.

— Acum! șoptește femeia.

În timp ce Felicia aleargă spre tren, Mila începe să sape din nou, dar e paralizată de la gât în jos și nu poate decât să se uite, cu răsuflarea tăiată, la scena pe care a orchestrat-o și care se desfășoară cu încetinitorul în fața ei. Pentru câteva secunde interminabile, nimeni nu pare să observe micul trup care traversează în fugă câmpia. Felicia e la cincisprezece metri de tren când un ucrainean o observă și le-o arată celorlalți.

Bărbații ridică ochii. Unul dintre ei strigă un ordin pe care Mila nu-l înțelege și ridică pușca. Dintr-odată, toți ochii celor de pe câmpie sunt ațintiți asupra

trupușorului fiicei ei, urmărind-o cum aleargă așa cum numai un copil de trei ani poate să alerge – cu genunchii sus și brațele depărtate, nesigură pe picioare, de parcă în orice clipă ar putea să cadă.

— *Mamusiu!*

Strigătul Feliciei sfâșie aerul rece, strident, ascuțit, disperat. Deși îl aștepta, Mila simte că i se sfâșie inima când o aude pe Felicia spunându-i *mamă* femeii blonde. Ochiul Milei se plimbă între Felicia, comandantul german și ucraineanul cu pușca ridicată, așteptând aprobarea.

— *Mamo! Mamo!* strigă Felicia de mai multe ori, gâfâind, în timp ce se apropie de șine.

Germanul o vede pe Felicia și clatină nedumerit din cap. Tânăra de lângă acesta se uită la fetiță, apoi în spatele ei. Și ea e nedumerită. Ucrainenii care supraveghează perimetrul întorc capetele și scrutează câmpia, încercând să identifice locul din care a apărut copilul. *Să nu îndrăzniți vreunul să arătați înspre mine*, le ordonă Mila în sinea ei, mulțumită că încă nu a început să sape o a doua groapă, pentru Felicia. Nimeni nu mișcă. După alte câteva secunde lungi, copila ajunge la tren și strigătele ei se sting când fetița cuprinde cu brațele picioarele frumoasei tinere cu părul blond, îngropându-și fața în paltonul acesteia.

Mila știe că ar trebui să sape în continuare, dar nu se poate abține să privească spre femeia care se uită la copilul hoinar lipit de coapsa ei. Când ridică ochii, tânăra se uită către câmp, în direcția Milei. *Te rog, te rog te rog*, rostește Mila din buze neconținut. *Ia-o. Ridic-o în brațe. Te rog.* Mai trece o secundă, apoi două. Apoi, în sfârșit, femeia se apleacă și o ridică pe Felicia în brațe. Spune ceva și o mângâie pe Felicia pe cap, apoi îi sărută obrazul. Ucrainenii se privesc nedumeriți, apoi se răstesc la evreii care casă gura să continue să sape. Mila expiră și se uită în jos, încercând să se calmeze. *E în regulă, poți respira acum*, își spune ea. Gând ridică din nou ochii, Felicia a cuprins-o pe femeie pe după gât și și-a lăsat capul pe umărul ei, răsufând greu după atâta alergat.

***

— Hainele jos! Dezbrăcați-vă! Acum!

Evreii se uită înjur, cuprinși de panică. Încet, lasă jos lopețile și încep să-și desfacă șireturile, să-și scoată curelele de la pantaloni sau să-și descheie fermoarele fustelor. Mila duce mâna la nasturele de sus al bluzei. Degetele îi

tremură. Câțiva dintre ceilalți sunt deja pe jumătate dezbrăcați, cuprinși de frisoane, pielea lor palidă contrastând bolnăvicios cu pământul închis la culoare.

— Grăbiți-vă!

Evreii se aliniază, încercând în zadar să-și acopere goliciunea cu mâinile, în timp ce ucrainenii se apleacă pe lângă ei pentru a le colecta hainele. Mila refuză să se dezbrace. Știe că e o chestiune de secunde până ce unul dintre bărbați o va observa, obligând-o să se dezbrace, dar în clipa în care își va da cămașa jos, totul se va sfârși. Felicia va asista la execuția mamei ei. Își întoarce verigheta pe deget, și pentru o clipă își permite amintirea momentului în care Selim i-a strecurat pe deget inelul lat din aur – cât de încrezători și de optimiști erau pe atunci. Apoi, clipește.

Fără să ezite, țâșnește spre tren, alergând pe pământul presărat de gropi, pe urmele fiicei sale. Aleargă cât de repede o pot duce picioarele. Piramidele de pământ proaspăt săpat, mormintele întunecate, soldații în uniformă, trupurile palide se închețosează la periferia câmpului ei vizual în timp ce aleargă, cu ochii ațintiți nu asupra fiicei sale, ci asupra singurului om care o poate ajuta – ofițerul german. În orice moment, își dă ea seama, se va auzi un foc de armă și un glonț o va trimite împleticindu-se la pământ. Privindu-l doar pe ofițer, Mila numără secunde, pentru a-și păstra calmul. *Trebuie doar să ajungi la tren*, își spune ea în timp ce aerul rece îi arde plămâni, epuizarea făcând ca mușchii picioarelor să-i ia foc. Tânăra de lângă tren, care încă o ține pe Felicia în brațe, s-a întors în așa fel încât fetița să nu o vadă pe Mila apropiindu-se.

Și apoi, ca printr-o minune, cei douăzeci de metri rămân în spatele ei. E lângă tren, teafără. Stă chiar lângă german, gâfâind, iar picioarele îi tremură în timp ce-i îndeasă verigheta în palmă.

— E foarte scump, spune ea, încercând să-și recapete suflul și să nu se uite spre Felicia, care s-a întors la auzul vocii ei.

Căpitanul se uită la Mila, întoarce inelul de aur între degete și-l mușcă. Mila poate vedea acum, după galoanele argintii ale acestuia, că bărbatul este un ofițer superior al trupelor SS. Pentru o clipă, își dorește să fi avut forme mai ademenitoare, buze mai pline, ceva amuzant sau seducător de spus – ceva care să-l convingă să o cruțe. Dar nu are nimic din toate astea. Nu are decât inelul.

Se aude un foc de pușcă. Genunchii Milei cedează, iar ea își acoperă instinctiv ceafa cu mâinile. Ghemuită, se uită printre coate, înțelege însă că glonțul nu a fost pentru ea, ci a lovit o persoană de pe câmp. De data asta, o femeie. Ca și ea, aceasta încercase să fugă. Mila se ridică încet și se uită imediat la Felicia. Femeia pe care copila a numit-o *mamă* în urmă cu doar câteva

momente i-a acoperit ochii cu mâna ei liberă și îi șoptește ceva la ureche, iar inima Milei se umple de recunoștință. Ucrainenii care păzesc perimetrul strigă în timp ce înconjoară cadavrul femeii de pe câmp, care dispare atunci când unul dintre soldați o împinge într-o groapă.

— A naibii zarvă, spune germanul, strecurându-și verigheta Milei în buzunar. Așteptați aici, se răstește el, lăsându-le pe femei singure lângă tren.

Încă gâfâind, Mila se uită la femeia cu părul blond.

— Mulțumesc, șoptește ea, iar femeia dă din cap.

Felicia se întoarce și o privește pe Mila.

— *Mamusiu*, șoptește ea în timp ce o lacrimă i se prelinge pe lângă nas.

— Șșș, șșș, e în regulă, îi spune în șoaptă Mila. E tot ce poate face, pentru că abia se abține să își ia fiica în brațe. Sunt aici, scumpa mea, e în regulă.

Felicia își îngroapă din nou fața în gulerul străineii.

Pe câmp, soldații continuă să urle.

— Aliniați-vă! ordonă ei.

Vocile lor sunt reci, detașate, în timp ce evreii stau aliniați, tremurând, în dreptul propriilor morminte, căpitanul german le ordonă ucrainenilor să se alinieze la rândul lor.

— *Vino*, spune Mila, cuprinzând-o pe femeie de talie.

Cele două se grăbesc spre vagonul de tren aproape gol, pentru a se alătura celorlalți care au fost cruțați. Când nu mai sunt în raza vizuală a soldaților, Mila o ridică pe Felicia în brațe și o strânge cu disperare, devorându-i căldura, mirosul părului și finețea obrazului lipit de al ei. Grupul se adună într-un colț, înghesuindu-se unii în alții, cu spatele la câmpie. Afară, se aud plânsete. Mila acoperă cu palma urechea Felicieii, lipindu-i capul de pieptul ei într-o încercare de a bloca zgomotele.

Felicia închide strâns ochii, dar a înțeles. Știe ce urmează să se întâmple. Când aude primul foc înfundat de armă, ceva în sufletul ei de copil care abia a împlinit trei ani și jumătate îi spune că nu va uita niciodată această zi – mirosul pământului jilav, necruțător; felul în care s-a cutremurat totul sub ea atunci când bărbatul de pe rândul din față a încercat să fugă; cum se revărsase sângele acestuia din gaura pe care o avea în cap, la fel cum se revărsă apa dintr-un vas răsturnat; durerea din pieptul ei în timp ce fugea așa cum nu mai fugise niciodată către o femeie pe care nu o văzuse în viața ei; iar acum, focurile de armă care răsună unul după altul, fără oprire.

Capitolul 31

Addy

Rio de Janeiro, Brazilia

Martie 1942

De când a ajuns în august în Brazilia, Addy a descoperit că modul perfect de a evita gândurile negre și nesiguranța universului alternativ pe care-l lăsase în urmă este să meargă mai departe. Dacă își ocupă timpul, el poate vedea Rio și îi poate aprecia frumusețea. Addy admiră stâncile de calcar și culmile împădurite, piscurile munților Serra do Mar, care se ridică spre cer din spatele minunatei linii de coastă, mirosul omniprezent și ispititor al codului sărat prăjit, aleile înguste, pavate cu piatră și pline de oameni din centru, unde fațadele colorate din perioada colonială portugheză se înalță alături de alte clădiri moderne, înalte, cu aspect comercial, arborii jacaranda de culoare mov, care înfloresc în această perioadă, despre care calendarul spune că e toamna, dar care, în realitate, e primăvara braziliană.

De când au ajuns, Addy și Eliska și-au petrecut aproape fiecare sfârșit de săptămână rătăcind pe străzile din Ipanema, Leme, Copacabana și Urca, urmând mirosurile variate ale tavernelor unde se vindea aproape orice – de la porumb dulce, *pamonhas*, până la creveți condimentați sau frigărui, minunatul *refeição* sau *queijo coalho* la grătar. Când trec pe lângă un club unde se cântă samba, Addy își notează adresa în carnețel, iar ceva mai târziu în aceeași seară se întorc acolo pentru a bea *chopp*³⁸ la sticlă sau *caipirinhas*³⁹ cu gheață împreună cu localnicii, care, au descoperit ei, sunt destul de prietenoși. Astfel, cei doi se delectează cu o muzică vie și nouă, diferită de tot ce au mai auzit până atunci. De cele mai multe ori, Eliska este cea care achită nota de plată.

Când Addy este singur, preocupările sale sunt mai practice – cum ar fi dacă își poate permite sau nu să plătească următoarea chirie. Au fost necesare șapte luni pentru ca situația permisului său de muncă să se clarifice. În toată această perioadă, s-a luptat să supraviețuiască, acceptând slujbe derizorii, plătite pe sub mână, la o legătorie și apoi la o agenție de publicitate, unde fusese angajat ca

desenator. Slujbele erau plătite prost, dar fără permis de muncă nu putea face altceva decât să aștepte. A dormit pe podeaua apartamentului său de douăzeci și cinci de metri pătrați din Copacabana, pe un covor din bumbac, un dar pe care l-a primit după ce a instalat sistemul electric în casa unui nou prieten, până ce a reușit să economisească destul cât să-și cumpere o saltea. S-a spălat la dușurile publice de pe plaja din Copacabana până când a reușit să plătească factura la apă. A descoperit în nordul orașului un depozit de cherestea care i-a vândut lemn pe mai nimic, așa că și-a construit un pat, o masă, două scaune și niște rafturi. A convins un negustor din piața de vechituri din São Cristóvão să-i vândă un set de farfurii și niște tacâmuri la un preț pe care și-l putea permite. Cu o lună în urmă, chiar dacă Eliska insista să cheltuie banii pe un festin cu *churrascaria*, și-a cumpărat ceva mult mai de preț – un radio Super Six Crosley, pe lămpi. L-a cumpărat de la mâna a doua. Era stricat și, spre încântarea lui Addy, foarte ieftin. L-a desfăcut în doar douăzeci de minute și a găsit problema. S-a dovedit a fi o defecțiune simplu de rezolvat – o bucățiță de cărbune fixată pe rezistor. Un fleac. Acum, Addy ascultă radioul cu sfințenie. Caută să afle noutățile din Europa, iar când veștile sunt greu de suportat, schimbă frecvența până ce găsește muzică clasică, iar asta îi aduce puțină alinare.

La fel ca pe Ilha das Flores, Addy se trezește devreme și își începe ziua cu exercițiile matinale pe care le execută pe covorul de lângă pat. Astăzi, nu e încă ora șapte dimineața, dar el transpiră deja. Vara se apropie de final, iar căldura e intensă în Rio, însă lui a ajuns să îi placă. În timp ce pedalează în aer, aude zgomotul panourilor metalice care sunt ridicate în fața cafenelelor și a chioșcurilor de ziare de pe Avenida Atlântica, aflat trei etaje mai jos. La o stradă distanță spre est, soarele orbitor care se ridică deasupra Atlanticului își revarsă lumina asupra plajei cu nisip alb din Copacabana. În câteva ore, golful în formă de semilună va fi înțesat de turiștii de duminică – femei bronzate, întinse în costume de baie mulate sub umbrele roșii, și de bărbați în slipi, care joacă partide interminabile de fotbal.

— *Eins, zwei, drei*, numără Addy, pedalând în aer, cu mâinile sub cap, în timp ce-și întoarce trunchiul la stânga și la dreapta, ducându-și coatele spre genunchi.

Eliska l-a întrebat odată de ce numără în germană.

— Ținând cont de evenimentele din Europa... spusese ea, aplecându-se în afara patului pentru a-l privi curioasă.

Era prima oară când începeau o discuție despre război. Addy nu avea o explicație în afara faptului că, atunci când își făcea exercițiile, își imagina un

sergent amenințându-l, iar în mintea lui acesta avea chipul unui german cu maxilarul pătrat.

Odată genuflexiunile încheiate, Addy se ridică și se prinde cu degetele de bara din lemn pe care a agățat-o în partea de sus a ușii. Numără zece tracțiuni la bară, apoi își lasă trupul să atârne relaxat, bucurându-se de senzația pe care o are când coloana sa vertebrală se întinde către podea. Satisfăcut, face repede un duș, apoi se echipează într-o pereche de pantaloni scurți din pânză, un tricou alb, teniși din pânză și o pălărie din paie Panama. Strecurând o pereche de ochelari de soare cu ramă metalică, noi-nouți, în gulerul tricoului său, ia de pe pat un plic – o scrisoare pentru mama lui – îl pune în buzunarul din spate al pantalonilor și părăsește apartamentul, încuind ușa în urma lui.

— *Bom dia!* fredonează Addy de sub prelata barului cu răcoritoare din Rua Santa Clara, locul lui preferat, tricoul său fiind deja ud de sudoare în spate.

Din spatele tejghelei, Raoul îi zâmbește. Addy l-a întâlnit pe Raoul în timpul unei partide de fotbal, într-o zi, pe plajă.

— Nu ești de pe aici, nu-i așa?

Raoul chicotise când observase pielea albă de pe pieptul lui Addy. Mai târziu, când descoperise că Addy nu gustase niciodată un fruct guava, el insistase ca acesta să-i facă o vizită a doua zi la barul lui de sucuri. De atunci, Addy a încercat să treacă pe la bar cât de des a putut. De fiecare dată este uimit de multitudinea de arome disponibile. Mango. Papaya. Fructul pasiunii. Gustul orașului Rio este cu totul altul decât al Parisului.

— *Bom dia! Tudo bem?*

— *Tudo bem*, răspunde Addy, care acum vorbește fluent portugheza. Tu? întrebă el.

— Nu pot să mă plâng, prietene. Soarele strălucește și e cumplit de cald, iar asta înseamnă că voi avea o zi aglomerată. Să vedem, își spune Raoul, uitându-se în jur la produsele aranjate pe tejgheaua din fața lui. Ah! Azi am ceva special pentru tine – aici. Ai venit la timp. E foarte sănătos, o specialitate braziliană. Să nu lași culoarea să te sperie.

Cei doi stau de vorbă în timp ce Raoul prepară sucul lui Addy.

— Ce planuri ai pentru azi? întrebă Raoul.

— Astăzi sărbătoresc! răspunde Addy, triumfător.

Raoul stoarce o portocală cu presa și amestecă sucul acesteia cu piureul violet și dens de acai în paharul lui Addy.

— Da? Ce sărbătorești?

— Știi că permisul meu de muncă a sosit, în sfârșit, spune Addy zâmbind. Ei bine, am găsit o slujbă. Una adevărată.

Sprâncenele lui Raoul se ridică de uimire. El ridică în sus paharul pe care îl ține în mână.

— *Felicitações!*

— Mulțumesc. Într-o săptămână încep lucrul la Minas Gerais. Vor să locuiesc acolo timp de câteva luni, așa că la sfârșitul acestei săptămâni trebuie să-mi iau rămas-bun, deocamdată, de la tine, prietene, și de la Rio.

Addy aflase de slujba de la Minas Gerais din Brazilia cu mai multe luni în urmă. Proiectul, numit Rio Doce, consta în construirea unui spital pentru un sătuc. El depusese o cerere imediat pentru postul de inginer-șef în instalații electrice, dar când se întâlnise cu managerii de proiect, aceștia clătinaseră din cap, susținând că fără permis de muncă nu aveau cum să-l angajeze.

— Învață portugheza și întoarce-te când vei avea un permis de muncă, îi spusese.

Cu o săptămână în urmă, în ziua în care permisul îi fusese eliberat, Addy îi contactase pe manageri, iar aceștia îl angajaseră imediat.

— Ne vei lipsi în Copacabana, îi spune Raoul, apoi întinde mâna în spate după o banană, pe care i-o aruncă lui Addy. Din partea mea, îi face el din ochi.

Addy prinde banana și pune o monedă pe teighea, apoi soarbe din băutura lui.

— Ahh! exclamă încântat, trecându-și limba peste buze și savurând amestecul mov. E minunat!

În spatele lui au început să se adune oameni la rând.

— Ești un tip popular, adaugă Addy, pregătindu-se să plece. Ne vedem peste câteva luni, *amigo*.

— *Ciao, amigo!* strigă Raoul în urma sa.

Addy strecoară banana în buzunarul de la spate al pantalonilor, alături de scrisoare, și își privește ceasul în timp ce se aventurează pe Rua Santa Clara. Poate să exploreze până la ora trei, când trebuie să se întâlnească cu Eliska pe plaja Ipanema pentru o baie în ocean. De acolo, se vor duce să cineze acasă la un amic expatriat pe care l-au cunoscut acum câteva săptămâni la un bar de samba, în Lapa. Totuși, mai întâi trebuie să pună scrisoarea la poștă.

Cei de la poșta din Copacabana îl cunosc bine. Addy trece pe acolo în fiecare luni cu o scrisoare adresată părinților săi, care locuiesc pe strada Warszawska, și întreabă dacă a primit ceva. Până acum, răspunsul a fost un consecvent și compătimitor nu. Au trecut doi ani și jumătate de când nu a mai primit vești din

Radom. Oricât ar încerca să nu se gândească la asta, drumurile la poștă nu fac decât să îi reamintească situația. Pe măsură ce săptămânile și lunile trec, agonia lui crește, neștiind ce s-a întâmplat cu familia lui. În unele zile, grija îi alungă pofta de mâncare și îi provoacă dureri de stomac care persistă până târziu în noapte. Alteori, grija îi acoperă inima ca un gard din sârmă ghimpată, iar el e convins că ar fi de ajuns o singură mișcare pentru ca inima lui să se sfâșie în mii de bucăți. Titlurile din cotidianul *Rio Times* nu fac decât să-i sporească neliniștea: 34.000 de evrei uciși în afara Kievului, 5.000 de morți în Bielorusia și mii de alți morți în Lituania. Numărul victimelor este enorm, mult mai mare decât în cazul unui pogrom, întrecând orice închipuire. Când Addy se gândește prea mult la acest lucru, își imaginează părinții, frații și surorile printre victimele din statistici.

Brazilia se pregătește și ea de război. Vargas, care, ca și Stalin, și-a declarat loialitatea față de Aliați, s-a confruntat cu submarinele germane în largul coastei de est a Braziliei și a trimis provizii de fier și de cauciuc Statelor Unite, iar în ianuarie a permis construcția bazelor aeriene americane pe coasta nordică. Implicarea Braziliei în război e reală, dar Addy se minunează adesea că nu își dă seama de nimic din toate astea în Rio. La fel cum era în Paris cu doar câteva zile înainte de izbucnirea războiului, aici există viață și muzică. Restaurantele sunt ticsite, plajele pline, cluburile de samba freamătă. Addy își dorește uneori să se poată detașa de realitate – lucru pe care brazilienii par capabili să-l facă să se cufunde în activitățile lui cotidiene și să uite cu totul de război, de intangibila lume a morții și a distrugerilor care zace în ruine la 9.000 de kilometri de noua lui casă. Totuși, imediat ce acest gând îi vine în minte, Addy se simte copleșit de vinovăție. Cum să îndrăznească să se detașeze? În ziua în care va uita de toate și se va lăsa purtat de val, se va resemna în fața unei vieți lipsite de familie. Asta ar însemna să îi considere morți. Așa că preferă să își găsească tot timpul câte ceva de făcut, implicându-se în munca lui și în relația cu Eliska, dar nu uită niciodată de frământările lui.

Addy își scoate scrisoarea din buzunar și își plimbă degetele pe vechea sa adresă din Radom, gândindu-se la mama lui. În loc să-și imagineze ce e mai rău, el începe să-și reconstruiască în minte vechea sa lume. Își amintește cum duminica, când bucătarul avea liber, Nechuma pregătea cina, presărând cu grijă chimenul peste salata de varză și mere tocate, sau cum, atunci când era mic, ea îl ridica în sus ori de câte ori intrau sau plecau din apartament, astfel încât el putea să-și plimbe degetele de-a lungul acelei *mezuzah*⁽⁴⁰⁾ agățate pe ușa boltită a clădirii lor. Cum se apleca ea deasupra patului ca să-l sărute pe frunte atunci

când îl trezea dimineața, mirosind vag a liliac de la crema pe care și-o aplicase pe obraji cu o seară în urmă. Addy se întreabă dacă pe mama lui o mai deranjează genunchii de la frig, dacă vremea s-a încălzit destul încât să-și poată planta brândușele în coșul metalic de pe balcon – asta, dacă mai are balcon. *Unde ești, mamă? Unde ești?*

Este foarte posibil, își spune Addy, ca, din cauza războiului, scrisorile lui nici să nu fi ajuns la mama lui. Sau poate că au ajuns la ea, dar, în schimb, scrisorile ei nu au ajuns la el. Addy își dorește să fi avut un prieten într-o țară neutră a Europei care să-i poată expedia mai departe corespondența. Desigur, este de asemenea posibil ca scrisorile lui să ajungă la vechea lor adresă, doar că familia nu mai locuiește acolo. Acest gând i se pare de nesuportat. Addy a început să trimită scrisori medicului său, fostului său profesor de pian și administratorului clădirii unde locuise familia lui, rugându-i să-i trimită vești sau să transmită mai departe scrisorile familiei, dacă aceștia știau noua adresă a părinților sau a fraților lui. Deocamdată, nu a primit vești de la niciunul dintre aceștia, dar nu se dă bătut. Continuă să scrie. Cuvintele așternute pe hârtie, orice formă de conversație și cuvântul *Radom* notat pe un plic sunt singurele lucruri care-i dau curaj.

Addy deschide ușa poștei din Copacabana. Înăuntru, micul birou miroase a hârtie și cerneală..

— *Bom dia, Senhor Kurc*, îl salută prietena lui, Gabriela, de la locul ei obișnuit din spatele tejghelei.

— Bună dimineața, Gabby, răspunde Addy.

El îi întinde scrisoarea, care are deja timbru. Gabriela clătină din cap când o ia. Nu mai este nevoie ca el să întrebe ceva.

— Nimic astăzi, spune ea.

Addy încuviințează.

— Gabby, mă mut în centrul țării pentru câteva luni începând de săptămâna viitoare, pentru o slujbă. Poți să-mi păstrezi corespondența, în caz că vine ceva pe numele meu, în timp ce sunt plecat?

— Desigur, îi răspunde Gabriela, zâmbind amabilă, într-un fel care-i dă de înțeles că nu e singurul care așteaptă vești din străinătate.

Addy părăsește oficiul poștal cu inima grea, și își dă seama că nu doar soarta familiei sale e de vină pentru aceste griji. Mai este ceva. În ultima săptămână, Eliska a abordat de două ori subiectul căsătoriei; ea i-a cerut să se gândească ce fel de gustări ar putea servi la nuntă, iar mai târziu i-a sugerat că era bine să vorbească despre luna lor de miere. De fiecare dată, el a schimbat subiectul,

spunându-și că era imposibil să se gândească la o cununie atâta timp cât nu știa nimic de familia lui.

Addy își lasă mintea să-i hoinărească spre acel moment de pe plaja din Dakar, când el și Eliska se agățaseră unul de celălalt cu sălbăticie, așa cum se agățau de ideea unei vieți libere. Dragostea lor era purtată atunci de un curent năvalnic de nesiguranță și pericol. Aveau să ajungă la Rio? Urmau să fie trimiși înapoi în Europa? Orice s-ar fi întâmplat, își spuneau, aveau să fie împreună! Acum, în sfârșit, sunt în siguranță. Nu mai există pescari care trebuie mituiți, nici vize expirate care să le dea bătăi de cap sau plimbări îndelungate pe plaje pustii, pe care puteau face dragoste fără să-i vadă nimeni. Acum, pentru prima dată de când erau împreună, au început să aibă divergențe. Se ceartă pentru tot felul de probleme, cum ar fi pe cine să includă în planurile lor pentru cină. Prietenii Eliskăi sunt mai amuzanți, pretinde ea, iar prietenii lui, prea intelectuali.

— Nimeni nu vrea să discute despre Nietzsche, i-a spus ea odată, bombănind.

Se contrazic pe teme stupide: ruta cea mai scurtă până la piață sau espadrilele dintr-o vitrină – erau oare prea extravagante?

— Nu cred că merită să le cumperi, spusese Addy, dar Eliska apăruse oricum încălțată cu ele la următoarea întâlnire.

Se ceartă până și de la radio, fiecare dorind să asculte alt post.

— M-am săturat de știri, Addy, a izbucnit ea odată, exasperată. Sunt prea deprimante. Nu putem asculta niște muzică?

Addy oftează. Ce nu ar da pentru o discuție de o oră cu mama lui, care să-l sfătuiască în legătură cu femeia pe care plănuiește să o ia de soție! *Vorbește cu ea*, i-ar fi spus Nechuma. *Dacă o iubești, trebuie să fii sincer cu ea. Fără secrete.* Dar ei vorbiseră. Fuseseră sinceri unul cu celălalt. Discutaseră despre cât de diferită era relația lor pe pământ brazilian. Ba chiar hotărâseră odată să rupă logodna, dar niciunul dintre ei nu e încă pregătit să renunțe la această relație. Addy este ancora Eliskăi, iar Eliska e legătura lui Addy cu lumea pe care a lăsat-o în urmă. În ochii ei, el vede Europa. Ea îi amintește de vechea lui viață.

Apucând-o instinctiv către Teatre Municipal, Addy își amintește ce-i spusese Eliska cu o săptămână în urmă, când el îi împărtășise din nou grijile lui în legătură cu faptul că pierduse orice legătură cu familia sa.

— Îți faci prea multe griji. Urăsc asta, Addy. Nu suport să văd tristețea din ochii tăi. Aici, suntem liberi precum păsările cerului; hai să ne bucurăm de asta și să ne relaxăm puțin.

Liberi precum păsările cerului. Dar el nu se poate simți liber când îi lipsesc atât de multe.

Capitolul 32

Mila și Felicia

Ghetoul Walowa, Radom,
Polonia ocupată de germani
Aprilie 1942

De la masacru, așa cum toți au început să-l numească după ce Mila, Felicia și ceilalți patru reveniseră în ghetou, trupele SS s-au dezlănțuit. Probabil că trupele înțeleseseră de ce erau în stare sau de la câte se abținuseră înainte. Acum, nu se mai dau în lături de la nimic. Violențele din Walowa se amplifică din ce în ce mai mult, cu fiecare zi. Au mai fost încă patru evacuări în săptămânile de după întoarcerea Milei. În unul dintre cazuri, evreii fuseseră duși în gară și urcați în vagoane de marfă; altădată, fuseseră puși la zid și împușcați, pur și simplu. Nu mai există liste și promisiuni false despre o viață liberă în Palestina sau în Statele Unite. În schimb, au loc raiduri, controale în fabrici, iar evreii sunt aliniați și numărați. Nemții numără întruna. Și, în fiecare zi, un evreu este descoperit în vreo ascunzătoare sau fără acte și ucis. Unii sunt chiar împușcați la întâmplare. Cu o săptămână în urmă, în timp ce Mila și prietena ei, Antonia, se întorceau acasă după o zi de muncă la fabrică, doi soldați SS au trecut pe lângă ele pe stradă, și-au scos pistoalele cât se poate de firesc de la brâu și, după ce au pus câte un genunchi în pământ, au început să tragă la întâmplare, de parcă ar fi exersat tragerea la țintă. Mila s-a ghemuit tăcută pe o alee, mulțumind Domnului că Felicia nu era cu ea, dar Antonia a intrat în panică și a luat-o la fugă chiar în direcția lor. Mila s-a lăsat în genunchi și a început să se roage, în timp ce tot mai multe gloanțe ricoșau de pereții vechi din beton ai clădirilor cu două etaje care mărginesc strada. Când tropăitul cizmelor germane s-a stins, în cele din urmă, ea a ieșit de pe alee și a găsit-o pe Antonia la câțiva metri distanță. Prăbușită cu fața în jos pe caldarâm, fata avea o gaură de glonț între omoplați. *Aș fi putut fi eu*, și-a spus ea, scârbită de înțelegerea faptului că în ghetou nu mai exista nicio regulă. Nemții omorau acum de plăcere. Fiecare zi, ea știe, ar putea fi ultima.

***

— Nu uita, mergi doar în șosete și joacă-te fără să faci niciun zgomot, o instruieste Mila.

Se uită la ceas – nu trebuie să întârzie la muncă. Îngrozită de ce s-ar putea întâmpla dacă Felicia ar fi găsită la fabrică, Mila a început să o lase singură în apartament, unde fetița trebuie să se descurce în timp ce mama ei este la lucru.

— Te rog, *Mamusiu*, pot veni cu tine? se roagă de ea Felicia.

Fetița nu vrea să rămână singură acasă, dar Mila e neclintită.

— Îmi pare rău, draga mea. O să fii mult mai în siguranță aici, îi explică ea. Ți-am spus – ești fată mare acum și abia dacă mai încapi sub masa mea din atelier.

— Pot să mă fac mică! insistă Felicia.

Milei îi dau lacrimile. Au aceeași discuție în fiecare dimineață. Ea urăște asta, urăște să vadă disperarea din ochii fiicei ei, urăște să o dezamăgească. Nu trebuie însă să cedeze. E mult prea periculos.

— Nu e sigur, îi explică Mila, iar eu nu voi lipsi foarte mult. Acum am un plan. Știu cum putem pleca de aici. Amândouă. Dar trebuie să avem răbdare. O să ne ia ceva timp să ne pregătim.

— Vom fi împreună cu tata? întrebă Felicia, privindu-și mama în ochi.

Mila clipește. E a treia oară în ultima săptămână când Felicia întreabă de Selim. Mila nu o poate învinui pentru asta. Când era pe culmile disperării, Mila însăși i-a povestit fetiței ore întregi despre Selim, crezând că, dacă va vorbi despre el, bărbatul se va întoarce, oferindu-i răspunsuri și sfaturi despre cum să supraviețuiască și cum să o ferească pe Felicia de pericole. I-a spus copilei nenumărate povești despre tatăl ei cel frumos, care este doctor. Cum își potrivea acesta ochelarii pe nas, cum îi tresăriseră colțurile gurii când Mila îi spusese, după doar câteva luni de căsnicie, că era însărcinată – de parcă dragostea lor ar fi avut nevoie de dovezi –, iar mai târziu, după ce se născuse Felicia, cum o făcea pe aceasta să râdă, numărându-i degetele de la picioare, sărutându-i burtica, jucându-se la nesfârșit de-a v-ați ascunselea. Felicia poate spune toate aceste povești și poate descrie la perfecție detaliile feței tatălui ei, de parcă și le-ar aminti chiar ea.

Mila și-a pus toate speranțele în revenirea lui Selim, așa că e de înțeles faptul că fiica sa ar putea crede că orice plan de evadare va avea legătură cu tatăl ei. Totuși, șansele ca soțul ei să fie în viață par tot mai mici, iar Mila știe că acest vis devine tot mai periculos pe zi ce trece. Au trecut deja doi ani în care și-

a făcut neîncetat griji. În care s-a temut în orice moment de tot ce e mai rău. Mila s-a săturat. Nu mai poate să o ducă așa. Trebuie să renunțe la Selim și să-și asume responsabilitatea pentru viața ei și a Feliciei. Va fi o eliberare, își spune ea, să îl jelească pe Selim decât să își facă mereu griji în legătură cu el. Mila a hotărât că, până ce nu vor fi în siguranță, va considera că soțul ei a murit. Este singura cale prin care va reuși să nu își piardă mințile.

Cum ar putea însă să-i spună Felicie, care are aproape patru ani, că s-ar putea să nu își cunoască niciodată tatăl? *Trebuie să o pregătești*, îi repetase Nechuma. *Nu poți să-i dai speranțe false. Te va urî pentru asta.* Mama ei are dreptate, își spune Mila, dar nu se simte încă pregătită pentru această discuție sau pentru tristețea care va urma. În schimb, va încerca altceva. Va spune doar o parte de adevăr. Se întinde și ia palmele Feliciei într-ale ei.

— Îmi doresc din tot sufletul să cred că tatăl tău se va întoarce, dar nu știu unde este, scumpo.

Felicia clatină din cap.

— A pățit ceva?

— Nu. Nu știu. Sunt însă convinsă că, dacă e bine sănătos, oriunde ar fi, se gândește la tine. La noi. Mila reușește să schițeze un zâmbet. Vocea ei e mai blândă când adaugă: Vom încerca să-l găsim, îți promit. Ne va fi mult mai ușor să-l căutăm odată ce vom ieși din ghetou. Dar, până atunci, trebuie să ne gândim la ce e mai bine pentru noi. Tu și cu mine. Bine?

Felicia se uită în podea. Mila oftează. Se lasă pe vine în fața Felicie, o prinde ușor de brațe și așteaptă ca fetița să ridice ochii.

— Știi că e îngrozitor să fii singură toată ziua, spune ea încet atunci când Felicia se uită la ea cu lacrimi în ochi, dar trebuie să știi că e spre binele tău. Ești în siguranță aici. Acolo, afară... Mila face un semn spre ușă, clătinând din cap. Înțelegeți?

Felicia încuviințează. Mila se uită din nou la ceas. A întârziat. Va trebui să alerge până la atelier. Îi amintește Felicie despre pâinea din cămară, că trebuie să meargă în șosete, despre locul secret din dulap în care ea trebuie să se ascundă și să stea nemișcată, ca o statuie, dacă bate cineva la ușă în timp ce Mila e la lucru.

— La revedere, scumpo, șoptește femeia, sărutând-o pe copilă pe obraz.

— La revedere, răspunde în șoaptă Felicia.

Mila încuie ușa apartamentului în urma ei și închide ochii pentru o clipă. Se roagă, așa cum face în fiecare dimineață, ca nemții să nu percheziționeze

apartamentul în timp ce ea e plecată; se roagă să-și găsească fiica în același loc peste nouă ore, când se va întoarce acasă.

În apartament, Felicia se încruntă. Minte ei lucrează febril. Tatăl ei este undeva, în viață, e sigură de asta. Se va întoarce după ele. Poate că mama ei nu crede asta, dar ea este convinsă. Se întreabă pentru a mia oară cum se va simți când îl va întâlni. Și-l imaginează ridicând-o în brațe, înlăturând ca prin farmec foamea, umplând-o de fericire. Mama a vorbit despre o cale de a ieși din ghetou. Poate că acest nou plan le va duce la tatăl ei. Felicia se întristează, amintindu-și cele două planuri care l-au precedat pe acesta. Salteaua. Lista. Ambele s-au sfârșit oribil. De fiecare dată, Felicia a ajuns exact de unde a plecat, dacă nu chiar mai rău. Mama vorbește des despre așteptare. Despre răbdare. Felicia urăște acest cuvânt.

***

Mila are nevoie de câteva săptămâni ca să adune ceea ce îi trebuie pentru ca planul ei să funcționeze: o pereche de mănuși, o pătură veche, foarfece, două ace, ață neagră, doi nasturi, câteva bucăți de pânză și un ziar. Ceea ce poate lua de la fabrică este îndesat discret în sutienul ei sau sub centura fustei – perfect conștientă că ultimul muncitor care a fost percheziționat și prins cu o papiotă de ață în buzunarul paltonului a fost omorât pe loc.

În fiecare noapte, de la fereastra situată la cel de-al doilea etaj al imobilului, ea își lipește nasul de geam, plimbându-și privirea de-a lungul clădirilor din cărămidă ce încadrează perimetrul ghetoului, examinând fiecare dintre cele trei porți de la intrarea principală aflată la intersecția străzilor Walowa și Lubelska – o poartă largă și arcuită pentru vehicule, flancată de două deschideri înguste, pentru pietoni. Și, în fiecare seară, vede același lucru: nevestele germanilor sosesc înainte de șase, cu paltoanele lor elegante și pălăriile din fetru pe cap. Femeile intră pe poarta cea mare, destinată vehiculelor, și se adună chiar la intrarea pavată a ghetoului, așteptând ca soții lor, gardienii, să-și termine schimbul. Unele au în brațe bebeluși, altele țin de mână copii mici. În timp ce femeile pălăvrăgesc, cei trei sute de evrei care se întorc zilnic din lagărele de muncă din afara ghetoului se înghesuie înapoi spre casă, trecând prin cele două porți mai mici, destinate pietonilor. La ora șase fix, gardienii, împreună cu soțiile și copiii lor, dispar de sub intrarea arcuită pentru vehicule și toate cele trei porți spre exterior sunt încuiate, pentru a fi redeschise abia dimineață.

Mila își privește ceasul. Este șase fără zece. La intrarea în ghetou, un băiețel țâșnește de lângă mama sa pentru a se lipi de piciorul unuia dintre gardieni. Care dintre acești străini, se întreabă ea, locuiește în vechiul apartament al părinților săi? Care dintre soțiile acestor bărbați face baie în cada din porțelan a mamei ei? Care dintre copii învață să cânte la pian folosind iubitul lor Steinway? Gândul că o familie de naziști locuiește acum în apartamentul de pe strada Warszawska, la numărul 14, îi provoacă greață.

Mila privește cum porțile ghetoului se închid. Ora șase fix.

De această dată, hotărăște Mila, planul ei va funcționa. Trebuie să funcționeze. Ea și Felicia vor evada. Și o vor face în plină zi, în fața tuturor acelor gardieni nenorociți.

***

S-a dat deja stingerea și ghetoul e cufundat în liniște. Mila și mama ei stau la măsuța din bucătăria apartamentului, cu proviziile așezate în ordine în fața lor. Singura lor sursă de lumină este o lumânare.

— Ce păcat că mi-am lăsat tiparele la magazin, spune încet Nechuma în timp ce croiește un palton din două pagini de ziar. Va trebui să te îmbraci călduros, adaugă ea. Nu avem niciun material pentru căptușeală.

Mila încuviințează în timp ce îngenunchează pentru a prinde în bolduri tiparul improvizat de Nechuma de pătura pe care a întins-o pe podea, decupând cu grijă lâna de-a lungul tiparului din hârtie. Ea și Nechuma își dau una altea foarfecile, repetând procesul pentru mânecile paltonului, revere, guler și buzunare. Apoi, șezând față în față la masă, ele încep să coasă.

Pe nesimțite, orele se scurg. Din când în când, femeile se uită una la alta, zâmbind. Ochii le sclipesc de mulțumire – a trecut mult timp de când nu au mai cusut împreună. Se simt bine împreună, reamintindu-și de alte după-amiezi de demult, dinainte de nașterea Feliciei. Pe atunci, reparau cot la cot tivuri sau puneau petice, acestea fiind, de mult ori, momentele în care purtau cele mai profunde discuții.

În jurul orei trei dimineața, Nechuma merge în vârful picioarelor până la cămară și trage un sertar, sub care a ascuns seiful. Revine la Mila cu patru bancnote de 50 de zloți.

— Ia-le, spune ea. Vei avea nevoie de ele.

Mila ia două bancnote și le împinge pe celelalte două spre mama ei.

— Păstrează-le tu pe acestea. Eu mă voi descurca. În curând, voi fi cu Halina.

Halina părăsise Radomul cu trei săptămâni în urmă, când Adam primise o slujbă la căile ferate din Varșovia, la reparația șinelor distruse de Luftwaffe înainte de căderea orașului. Franka, precum și părinții și fratele ei o urmaseră. Halina le scrisese imediat ce se stabilise acolo, implorând-o pe Mila să vină la Varșovia. *Am găsit un apartament chiar în centrul orașului, scria ea, iar asta însemna, Mila știa foarte bine, că locuiau în afara zidurilor ghetoului, pretinzând a fi arieni. Încerc să le găsesc și părinților slujbe la fabrica de armament din Pionki, iar pentru tine sunt o mulțime de slujbe în Varșovia. Avem tot ce-ți trebuie aici. Te rog găsește o cale de a veni!*

Nechuma îi împinge înapoi banii pe masă.

— Aici, avem de lucru și rațiile noastre de mâncare. Tu vei fi pe cont propriu pentru o vreme, spune ea, făcând un semn din cap spre fereastră. Vei avea nevoie de bani mai mult decât noi.

— Mamă, sunt ultimii...

— Nu, nu sunt, răspunde Nechuma, atingându-și ușor pieptul cu indexul.

Mila aproape că a uitat. Aurul. Două monede, acoperite în bumbac de un alb ivoriu, purtate de mama ei pe post de nasturi.

— Și-apoi, mai e și ametistul, adaugă Nechuma. Dacă va fi nevoie, îl vom folosi.

Ceea ce mai rămăsese din argintărie îi salvase viața lui Adam. Toate celelalte lucruri de valoare fuseseră vândute sau date la schimb pentru rații suplimentare de hrană, pături și medicamente. Din fericire, nu fuseseră însă obligați să se despartă de piatra purpurie a Nechumei.

— Atunci, fie, spune Mila, îndesând câte două bancnote în reverele paltonului înainte să le coase definitiv.

Când și-a conceput planul, Mila îi implorase pe părinții ei să fugă la Varșovia împreună cu ea, dar ei insistaseră că era prea periculos.

— Du-te și caută-le pe sora ta și pe Franka. Du-o pe Felicia într-un loc mai sigur, îi spusese ei. Noi te vom încurca.

Milei îi fusese greu să recunoască, dar aveau dreptate. Șansele ei de a evada erau mai mari fără ei. Părinții ei se mișcau cu greutate și păstrau încă urmele accentului idiș căpătat în copilărie. Ar fi fost dificil pentru ei să se dea drept arieni. Halina le scrisese că plănuia să-i transfere pe Sol și pe Nechuma la fabrica din Pionki. Între timp, ei erau încă angajați și toată lumea știa că slujbele erau singurul lucru care conta în ghetou.

În timp ce o lumină argintie rece începe să se strecoare în cameră, Nechuma pune acul jos. Mila adună în palmă resturile de material de pe masă și le

ascunde sub chiuvetă. Au terminat. Mila își înfășoară în jurul gâtului un fular, confecționat din resturi de uniforme SS, apoi își strecoară brațele pe mânecile noului ei palton. Nechuma se ridică, își plimbă degetele deasupra cusăturilor, căutând capetele de ață din jurul butonierelor și analizând tivul care atârână la un centimetru deasupra podelei. Femeia netezește un rever al paltonului și trage de o mânecă astfel încât materialul să se aranjeze perfect. În cele din urmă, face un pas în spate și încuviințează.

— Da, șoptește Nechuma. E bine. O să meargă, adaugă ea, ștergându-și o lacrimă din colțul ochiului.

— Mulțumesc, șoptește Mila, îmbrățișându-și mama.

***

A doua zi, la ora cinci și jumătate, Mila se grăbește spre casă. Tocmai o îmbracă pe Felicia, în antreu, când Nechuma se întoarce de la cantină.

— Unde e tata? întrebă Mila, trăgând o a treia bluză peste capul Feliciei.

Întotdeauna își face griji când părinții întârzie să se întoarcă la apartament cu mai mult de cinci minute.

Astăzi a avut de spălat vase, răspunde Nechuma. A trebuit să rămână câteva minute în plus. Va veni imediat.

— De ce am nevoie de atâtea haine, *Mamusiu?* întreabă Felicia, ochii ei căprui ridicându-se curioși spre mama sa.

— Pentru că, șoptește Mila, lăsându-se în jos astfel încât să o privească pe fetiță direct în ochi. Îi aranjează copilei câteva fire de păr de culoarea scorțișoarei după ureche. Plecăm în noaptea asta, draga mea.

Mila a așteptat înadins să-i împărtășească Feliciei detaliile planului ei – situația o neliniștea și nu voia ca fiica ei să se agite și ea înainte de a pleca. Chipul Feliciei se luminează de emoție.

— Plecăm din ghetou?

— *Tak*, zâmbește Mila. Apoi, chipul i se înăsprește. E foarte important însă ca tu să faci exact ceea ce-ți spun, adaugă ea, deși știe că Felicia o va asculta. Mila încheie o a doua pereche de pantaloni în jurul taliei micuțe a fetiței, o ajută să-și îmbrace paltonul și îi pune în loc de mănuși o pereche de șosete de ale ei. În cele din urmă, ea îndeasă o căciuliță din lână pe capul Feliciei și îi bagă părul dedesubt.

Nechuma îi întinde Milei o batistă cu rația ei zilnică de pâine, iar aceasta o ascunde sub bluză.

— Mulțumesc, șoptește ea, apoi se duce grăbită la bucătărie să scoată dintr-un sertar cu fund fals cartea de identitate pe care i-a confecționat-o Adam, pe care apoi o îndeasă în poșetă.

Mila revine în antreu și își îmbracă noul palton, fularul, pălăria și mănușile. În cele din urmă, în loc să-și pună pe braț banderola obligatorie, așa cum ar face de obicei, ea o ține între dinți și arătător și o desface din cusături. Felicia icnește.

— Nu-ți face griji, spune Mila.

Chiar dacă ea e prea mică pentru a purta o astfel de banderolă, Felicia știe ce li se întâmplă evreilor din ghetou dacă sunt prinși fără ea pe mână. Mila pune bucata de pânză albă pe brațul drept, cu Steaua lui David la vedere, și ridică puțin cotul. Nechuma coase de formă marginile banderolei de material și nu face nod la ață. În timp ce Mila își aranjează banderola, îl aude pe tatăl ei urcând scările.

— Iat-o! spune zâmbitor Sol, intrând încet pe ușă cu brațele deschise. Se apleacă și o ridică pe Felicia în brațe, o învârte și o sărută pe obraji. Dumnezeu, spune el, parcă ești un elefant cu toate hainele astea pe tine!

Felicia chicotește. Îl adoră pe *dziadek*-ul ei, îi place când el o îmbrățișează atât de strâns încât abia mai poate respira, atunci când îi cântă acel cântec de leagăn cu pisicuța care clipește des – același cântec de leagăn pe care i-l cânta și mama lui când era mic, i-a spus el odată –, când o învârte până amețește sau când o aruncă în aer și o prinde, dându-i senzația că zboară.

— Nu vei avea nevoie de asta, nu-i așa? întrebă Sol punând-o pe Felicia jos cu o privire gravă, făcând semn spre brațul Milei.

— Doar până ce ajung la poartă, răspunde Mila, înghițind în sec.

— Așa e. Desigur, încuviințează Sol.

Mila se uită la ceas. Este șase fără un sfert.

— Trebuie să plecăm. Felicia, îmbrățișează-i pe *babcia* și pe *dziadek*

Felicia ridică privirea, dintr-odată dezamăgită. Fetița nu a înțeles că bunicii ei rămân acolo. Nechuma îngenunchează și o strânge pe copilă la piept.

— *Do widzenia*^{41}, murmură Felicia, sărutându-și bunica pe obraz.

Nechuma închide ochii pentru câteva clipe. În timp ce ea se ridică, Sol se apleacă și Felicia îl cuprinde cu brațele de după gât.

— *Do widzenia, dziadek*, spune ea, cu nasul îngropat în scobitura gâtului bunicului ei.

— Cu bine, dovecel, șoptește Sol. Te iubesc.

Mila își mușcă buza, încercând să nu izbucnească în plâns, apoi își îmbrățișează tatăl și mama. Îi strânge în brațe disperată, sperând, rugându-se să nu fie ultima dată când îi vede.

— Te iubesc, Myriam, șoptește mama ei, chemând-o pe numele ei ebraic. Domnul fie cu voi.

Apoi, într-o clipă, Mila și Felicia dispar.

Afară, Mila cercetează strada, căutând soldați SS. Nevăzând pe nimeni, o ia pe Felicia de mână și se îndreaptă împreună spre porțile ghetoului. Cele două merg repede, în timp ce vântul le biciuie obrazii. Aproape s-a întunecat, iar în timp ce merg respirațiile lor, de un gri-străveziu, se evaporă în noapte. Când ajung la o stradă distanță de porți și îi vede pe gardieni, Mila se descheie la palton.

— Vino, spune ea încet, făcându-i semn Feliciei spre pantoful ei. Stai aici, pe pantof, și ține-te cu mâinile de piciorul meu. Femeia simte trupul mic al fiicei sale lipindu-se de ea, brațele copilei cuprinzându-i coapsa. Acum, stai așa.

Felicia ridică ochii și încuviințează, făcând ochii mari când vede că mama o acoperă cu paltonul. Mila înaintează acum mult mai încet către porți, încercând să nu șchioapete în ciuda celor unsprezece kilograme în plus pe care le cară pe un picior.

Sunt cincisprezece, poate douăzeci de gardieni la fiecare dintre cele două porți pentru pietoni de la intrarea în ghetou – fiecare având câte o pușcă agățată de umăr. Unii dintre ei numără cu voce tare în timp ce numeroși evrei, epuizați după o zi de muncă, își croiesc drum înapoi în ghetou.

— Grăbiți-vă! urlă unul dintre gardieni, fluturând deasupra capului un baston, ca pe un lasou.

Mila își înalță gâtul, privind cu atenție mulțimea de evrei care trece pe lângă ea, de parcă s-ar afla acolo ca să întâmpine o anumită persoană pe soțul ei sau, poate, pe tatăl ei. Nimeni nu pare să o observe în timp ce își face încet loc prin mulțime, spre porți. În scurt timp ajunge la numai câțiva metri de poarta cea mare din centru, unde, așa cum a anticipat, vreo zece soții de germani au început să se adune, înfolfite în paltoane, ținându-și de mână copiii îmbujorați.

Piciorul o doare deja din cauza surplusului de greutate. Se oprește și își privește ceasul. Mai sunt șapte minute până la ora șase. Tremurând, ea trece în revistă pentru a mia oară consecințele unei evadări eșuate. *Sunt nebună?* se întreabă ea. *Merită să risc?* Apoi, lumea ei se întunecă și e din nou acolo, la un pas de moarte, îngrămădită într-un vagon gol de tren, cu mâinile deasupra

urechilor Feliciei, încercând în van să o protejeze de realitatea atroce, chiar dacă au auzit amândouă focurile de armă și zgomotele înfundate ale trupurilor fragile, despuiate, care se prăbușeau pe pământul înghețat la doar douăzeci de metri de ele.

Când Mila revine la realitate, buza ei superioară e udă de sudoare.

— Poți face asta, își șoptește ea, înlăturând îndoielile.

Numără, își spune ea în gând. E tehnica tatălui ei, pe care o folosește încă de când era ea mică. *La trei*, ar spune el și, oricât de îngrozitoare ar fi provocarea – extracția unui dinte, a unei așchii de sub o unghie sau dezinfectarea cu apă oxigenată a unei răni la genunchi –, această numărătoare făcea ca totul să pară mai ușor.

În dreapta ei, o căruță trasă de cai, care transportă hrană de la Consiliul Evreiesc, trece hodorogind pe poarta pentru vehicule și se oprește atunci când un grup de soldați SS încep să verifice încărcătura acesteia, urlând tot felul de ordine. Zona intrării se umple de hărmălaie. Asta e, își dă Mila seama, diversiunea de care are nevoie.

La trei.. Mila își ține respirația și numără. *Unu... doi... La trei*, ea se întoarce cu spatele la poartă, își deschide paltonul și atinge capul Feliciei. Într-o secundă, fetița e lângă ea, ținând-o de mână. Mila își smulge cu mâna liberă banderola albă de pe braț și simte ușurată cum cusăturile slabe cedează. Mototolește banderola în pumn și o îndeasă rapid în buzunar. Nu m-a văzut nimeni, își spune ea. Din acest moment, ești o nevastă de neamț, care a venit să își întâlnească soțul, unul dintre gardieni. Ești un om liber. Gândește ca atare. Acționează ca atare.

— Stai lângă mine, rostește Mila cu sânge rece. Privește drept înainte, în ghetou. Nu te uita în spate.

La câțiva metri în stânga lor, câteva soții de gardieni și-au găsit soții. Perechile stau de vorbă, cu brațele încrucișate la piept, ca să se încălzească. Mila strânge mâna Feliciei.

— Ușor, șoptește ea, apoi începe să-și croiască drum înapoi, spre poartă, mișcându-se cu încetinitorul, astfel încât să rămână neobservate.

Mila încearcă să-și relaxeze mușchii gâtului și ai maxilarului, imitând expresiile dezinvolve și comportamentul nemțoaicelor din jurul ei. Totuși, în timp ce se apropie tot mai mult de porți, atenția îi este atrasă de senzația unui alt trup, prea aproape de al ei. Simte pe cineva chiar în spatele ei. Se întoarce chiar în momentul când o tânără soție, blondă, cu privirea întoarsă în direcția opusă, se izbește de ea din spate.

— *Entschuldigen Sie mich*^{42}, se scuză femeia, aranjându-și pălăria. Tânăra miroase a șampon.

Mila zâmbește și își flutură mâna liberă în aer.

— *Es ist nichts*^{43}, rostește ea încet, clătinând din cap.

Femeia se uită o clipă la Mila cu ochii ei albaștri, sclipitori, apoi aruncă o privire în jos, spre Felicia. Apoi, dispare, pierzându-se în mulțime. Mila expiră și strânge încă o dată mâna Feliciei. Continuă să meargă amândouă încet îndărăt, spre poarta pentru vehicule. Tot mai multe femei trec acum pe lângă ele, venind din spate – ele întind bărbile din când în când în direcția Milei, dar ea nu pare să le atragă atenția. *Ești una dintre ele*, își repetă Mila. Dacă vor sta cu spatele la intrare și se vor mișca destul de discret, ea speră că vor reuși să se amestece în mulțime. *Încetișor. Piciorul drept, piciorul stâng Pauză. Piciorul drept, piciorul stâng. Pauză. Nu atât de strâns*, își spune ea, slăbind mâna Feliciei, acoperită cu un ciorap. *Dreptul. Stângul. Dreptul. Stângul. Calm. Aproape ai ajuns.*

Ultimul evreu a intrat în ghetou, iar Mila urmărește cu coada ochiului cum porțile pentru pietoni sunt încuiate cu lacăte. Când un trup se șterge de ea, împungându-i cotul cu ceva dur, ea strânge din dinți – la timp cât să-și înăbușe un icnet.

— Mișcați-vă! strigă gardianul, dar trece pe lângă ea fără să se oprească.

În cele din urmă, Mila își dă seama că a ajuns sub arcada porții. Sunt chiar la intrarea principală. O boare de vânt le biciuiește trupurile din spate, iar Mila întinde mâna și își ține pălăria care amenință să-i zboare de pe cap. Își trage borul pălăriei pe ochi și coboară privirea spre Felicia, care e albă ca varul, dar a cărei expresie e remarcabil de calmă. *Concentrează-te*, își spune ea. *Ești foarte aproape! Numără pașii. Unu... Doi... Se mișcă îndărăt. Trei... Patru... La cel de-al cincilea pas, Mila vede zidul exterior al ghetoului și indicatorul pe care scrie:*

PERICOL DE BOLI CONTAGIOASE:
INTRAREA INTERZISĂ.

Nu poate să creadă. Au reușit. Au ajuns în afara zidurilor ghetoului! Următorii lor pași sunt însă cei mai importanți. Acesta e momentul la care s-a gândit de foarte multe ori, derulându-l în mintea ei înainte și înapoi ca pe o scenă de film, până ce s-a convins că planul ei ar putea funcționa.

Adunându-și ultima rezervă de curaj, Mila inspiră adânc. Asta e!

— Vino! șoptește ea și se întoarce la o sută optzeci de grade, trăgând-o pe Felicia după ea.

Apoi, lăsând ghetoul în urmă, încep să meargă. *Dreptul – stângul – mai încet*, își spune Mila, înfrânându-și instinctul de a fugi. *Dreptul, stângul, dreptul, stângul*. Încearcă să-și tragă umerii în spate și să ridice bărbia, dar inima îi bubuie și stomacul ei pare un ghem de sârmă ghimpată. Așteaptă încordată să audă strigătele, focurile de armă. În schimb, nu aude decât zgomotul propriilor pași – câte trei de-ai Felicie la doi pași de-ai ei –, tălpile pantofilor lor răsunând ușor pe strada Lubelski, din ce în ce mai repede acum, departe de gardieni și de soțiile acestora, departe de fabrica de uniforme și așa-numitele boli contagioase.

Mila cotește pentru prima dată spre dreapta, pe strada Romualda Traugutta, și străbate în tăcere, împreună cu Felicia, încă șase străzi înainte de a intra pe o stradă lăturalnică, pustie. Acolo, în întuneric, inima ei începe să se liniștească. Mușchii gâtului i se relaxează. Peste o clipă, când se va calma, o va lua spre strada Warszawska, către vechiul apartament al părinților. Ajunsă acolo, va bate la ușile vecinilor și prietenilor lor, familia Sobczaks, iar dacă îi găsesc, vor rămâne acolo peste noapte. Mâine, se va folosi de actele false de identitate pentru a face rost de bilete pentru Varșovia. Încă nu sunt la adăpost – dacă vor fi prinse, vor fi ucise –, dar au evadat din teroarea ghetoului. Prima parte a planului ei a funcționat. *Poți face asta*, își spune Mila. Se uită în urmă, ca să se asigure că nu a fost urmărită, apoi se oprește și se apleacă, prefăcându-se că ar culege ceva de pe jos. Când se ridică, cuprinde în palmă obrazul Felicie și își sărută fiica pe frunte.

— Bravo, fetița mea, șoptește Mila. Bravo.

Capitolul 33

Sol și Nechuma

Ghetoul Walowa, Radom, Polonia ocupată de germani. Mai 1942

Nechuma și Sol stau întinși pe salteaua lor, ținându-se de mână și uitându-se în tavan, prea tulburați ca să poată dormi.

În ghetou se vorbește în șoaptă despre faptul că ghetoul Walowa va fi lichidat în curând. Nimeni nu știe exact ce înseamnă asta, dar zvonurile, unul mai îngrozitor decât celălalt, au fost alimentate de veștile recente legate de întâmplările din Łódź. Conform celor din Rezistență, nemții luaseră de acolo mii de evrei, dintr-un ghetou mult mai mare decât cel din Radom, pe care îi duseseră în lagărul de concentrare din satul învecinat, numit Chelmno. Evreii crezuseră că sunt transportați într-un lagăr de muncă, însă, în urmă cu doar câteva zile, doi deținuți evadați din lagăr ajunseseră la Varșovia și povestiseră niște întâmplări atât de înfricoșătoare, încât acum Nechuma nu se mai poate gândi la nimic altceva. Evreii nu erau trimiși la Chelmno să muncească. În schimb, erau transportați în camioane, uneori chiar și 150 odată, și asfixiați cu gaz – bărbați, femei, copii, chiar și bebeluși –, iar totul de întâmpla în doar câteva ore.

Pentru a se liniști, Nechuma obișnuia să-și spună că mai scăpaseră și altădată de pogromuri și că, în timp, vărsarea de sânge și luptele vor trece. Totuși, după ce a aflat veștile din Łódź, a înțeles că situația în care sunt acum e cu totul alta. Acum, nu mai au de înfruntat doar sărăcia și foamea cruntă. Nu este vorba de persecutare. Asta e exterminare.

— Naziștii nu vor reuși, spune ea. Vor fi opriți.

Sol nu răspunde.

Nechuma expiră încet, iar în tăcerea sufocantă care urmează își dă seama că o doare tot trupul. Până și pleoapele o dor, de parcă ar implora odihnă. Trupul ei o uimește. Adesea se întreabă de unde mai au ea și Sol puterea de a merge mai departe. Trăiesc într-o continuă suferință, epuizați și flămânzi, secătuiți de zilele interminabile de la cantină, de rațiile lor jalnice. Îi obosesc până și jocurile

la care își supun mințile pentru a putea ignora ororile care îi înconjoară în fiecare zi. Aproape că nu mai aud răpăitul constant al armelor care răsună între zidurile ghetoului. Aproape că nu mai văd cadavrele sau trupurile muribunde pe lângă care sunt nevoiți să pășească, iar când trec prin dreptul porților de acces, își feresc privirile, acoperindu-și ochii cu palmele, pentru a nu vedea rândurile de evrei spânzurați, pe care soldații SS i-au legat de gât cu funii, lăsându-i să moară încet, prelungindu-le agonia cât mai mult, pentru ca toți ceilalți să poată vedea și înțelege: *Asta se întâmplă dacă nu respectați regulile. Asta li se întâmplă celor insolenți, rebeli sau pur și simplu ghinionști.* Nechuma văzuse odată un băiețel de cinci sau șase ani spânzurat în acest fel, cu doar câteva minute înainte să-și dea sufletul, și, deși nu îndrăznise să-l privească în ochi, aruncase o privire spre picioarele lui desculțe, foarte mici și palide. Gleznele îi zvâcneau de durere. Nechuma și-ar fi dorit să poată întinde mâna spre el, să-l atingă și să-l ajute cumva, dar știa că asta ar fi însemnat pentru ea un glonț în cap sau o funie în jurul propriului gât.

— Măcar acum au intrat și americanii în război, spune ea, agățându-se de fărâma de speranță de care se agață și ceilalți din ghetou – o posibilitate cât de mică, ceva pe care să se bazeze. Poate că nemții vor putea fi opriți.

— Poate, încuviințează Sol, dar va fi prea târziu pentru noi. Vocea bărbatului se frânge, iar Nechuma își dă seama că abia își poate ține în frâu lacrimile. Dacă vor începe să adune evreii din ghetourile din Radom, noi vom fi printre primii selectați. Poate că-i vor cruța pe cei tineri. Sau, cine știe, poate nici măcar pe ei.

În sinea ei, Nechuma știe că Sol are dreptate, dar nu poate recunoaște asta cu voce tare. Îi sărută palma lui Sol și o lipește de obrazul ei.

— Dragul meu, nu știu ce se va întâmpla în continuare, dar, indiferent ce ne așteaptă, măcar ne avem unul pe celălalt. Vom fi împreună.

Cu o lună în urmă, unul dintre copiii lor ar fi putut să-i ajute, dar acum au rămas singuri în ghetou. Jakob este cu Bella la fabrica AVL, lângă ghetoul Glinice, iar Mila – se roagă Nechuma – este în drum spre Varșovia. Ea și Felicia nu s-au întors în Walowa de la ultima încercare de evadare, dar asta poate însemna orice. Acum, situația fiind din ce în ce mai nesigură cu fiecare zi care trece, singura lor speranță este Halina, dar aceasta nu a reușit încă să le găsească slujbe la fabrica de arme Pionki, iar acum sunt în criză de timp. *Încă încerc să aranjez un transfer, sublinia ea în ultima scrisoare. Rezistați, nu vă pierdeți speranța!*

De bine, de rău, Sol și Nechuma păstrează legătura cu Halina, prin scrisori primite și trimise pe furiș din Walowa cu ajutorul lui Isaac. Nechuma nici nu

îndrăznește să se gândească la soarta copiilor ei de care nu mai știe nimic. Nu mai știe nimic de Genek de când a dispărut din Lvov, împreună cu Herta, cu doi ani în urmă, iar în curând se vor împlini patru ani de când l-a văzut ultima dată pe Addy. Ar da orice, chiar și propria viață, să știe că sunt în viață, teferi.

Nechuma duce o mână la inimă. Nimic nu e mai rău pentru o mamă decât să trăiască zi de zi cu teamă și nesiguranță, gândindu-se doar la soarta copiilor ei. Nici măcar iadul zilnic din ghetou. Pe măsură ce săptămânile, lunile și anii se scurg năvalnic, frământările din sufletul ei cresc, durerea amenințând să o sfâșie în două. A început să se întrebe cât va mai putea suporta această durere.

Sub vârfurile degetelor, Nechuma își simte bătaile vagi ale inimii. Ar vrea să plângă, dar ochii i-au secăt, iar gâtul îi este uscat. Clipește în întuneric, amintindu-și vorbele fiicei ei: *Rezistați, nu vă pierdeți speranța!*

— Halina va găsi o cale prin care să ne transfere la fabrica din Pionki, spune ea după mai mult timp, aproape în șoaptă, dar Sol nu răspunde, iar după zgomotul regulat al respirației lui, ea își dă seama că a adormit. *Destinul nostru, își spune ea, e în mâinile Halinei.*

Gândurile Nechumei se îndreaptă spre copilăria Halinei. Încă înainte de a învăța să vorbească, mezina familiei căutase să fie în centrul atenției, iar dacă nu o primea, soluția ei era să găsească un obiect fragil pe care să-l poată sparge. Sau să țipe, pur și simplu. În timpul școlii primare, Halina pretindea adesea că era prea bolnavă ca să meargă la ore, iar Nechuma îi pune mâna pe frunte, lăsând-o câteodată pe fiica ei să rămână acasă. După doar câteva minute, Halina alerga pe hol spre living, unde stătea ore întregi pe burtă, răsfoind revistele Milei și rupând din acestea pozele rochiilor care-i plăceau.

Halina ei se maturizase foarte mult de la începerea războiului. Poate că ea va fi cea care va reuși să-i scoată de acolo. *Halina.* Nechuma închide ochii și încearcă să se odihnească. Înainte să adoarmă, își imaginează că stă la fereastra vechiului ei apartament, privind peste coroanele castanilor care mărginesc strada Warszawska. Drumul e pustiu, dar cerul e plin de păsări. Între vis și realitate, Nechuma le vede zburând printre nori, coborând din când în când să se așeze pe câte o creangă pentru a cerceta cartierul, apoi dispărând din nou în văzduh. Respirația îi devine regulată. Adoarme cu gândul la Halina, care parcă plutește deasupra ei cu brațele în lături, ca niște aripi. Ochii ei sunt sclipitori și vigilenți în timp ce se gândește la un plan de a-i salva pe toți.

Capitolul 34

Halina și Adam

Varșovia, Polonia ocupată de germani. Mai 1942

Halina și Adam stau la o masă mică în bucătăria apartamentului pe care l-au închiriat în Varșovia, într-o mansardă.

— Tu crezi că ne-a turnat cineva? Întreabă în șoaptă Halina. Bărbatul își scoate ochelarii și se freacă la ochi.

— Nu prea avem cunoștințe în Varșovia, răspunde el.

S-au mutat în apartamentul acela de o lună, iar la început s-au simțit în siguranță. Cu o zi în urmă, soția administratorului urcase scările neanunțată, adulmecând în jur ca un ogar care a prins miros de vânat, bombardându-i cu întrebări despre familiile, slujbele și educația lor.

— În afară de asta, actele noastre sunt fără cusur, adaugă Adam. Confecționase cu multă grijă cărțile lor de identitate.

Numele pe care l-au ales, Brzoza, este de polonez-catolic sadea. Mulțumită actelor false și înfățișării lor – părul blond și ochii verzi ai Halinei și pomeții înalți și pielea albă a lui Adam – pot trece cu ușurință drept arieni. Totuși, sunt proaspăt sosiți în Varșovia, nu au prieteni și familie alături, iar acestea sunt tot atâtea motive să fie considerați suspecti.

— Ce-i de făcut? Să ne mutăm?

Adam își împinge ochelarii în sus pe nas și o privește pe Halina prin lentilele groase și rotunde.

— E ca și cum am recunoaște că avem ceva de ascuns. Cred că... bărbatul face o pauză, bătând cu indexul fața de masă cu pătrățele albastre și albe. Cred că am un plan.

Halina dă din cap, așteptând. Au nevoie cu disperare de un plan. Altfel, e doar o chestiune de timp până ce soția administratorului îi va reclama la poliție.

— Aleksandra bănuiește că suntem evrei, în ciuda actelor noastre... M-am tot gândit cum să-i demonstrăm că nu suntem evrei, iar singura cale prin care

putem să o convingem cu adevărat este ca ea să vadă că nu suntem. Ei bine, că eu nu sunt.

Halina clatină din cap.

— Nu înțeleg.

Adam oftează, foindu-se pe scaun.

— Am tot experimentat, căutând o cale să...

Bărbatul se uită încurcat în poală, dar cuvintele îi sunt întrerupte de zgomotul pașilor care urcă scările spre mansardă. Bărbia i se îndreaptă către ușă.

— Ea e, șoptește Adam în timp ce pașii se aud tot mai clar.

El și Halina își încrucișează privirile. Adam îi face semn spre lanțul lămpii care atârnă deasupra chiuvetei.

— Lumina! rostește el.

Halina se uită nedumerită la el.

— Lampa de la chiuvetă! Închide lumina! insistă el, desfăcându-și catarama pantalonilor.

— De ce? întreabă Halina, repezindu-se spre chiuvetă.

Cineva bate la ușă.

— Imediat! strigă Adam.

Halina stinge lumina. Mâinile lui Adam bâjbâie de zor în propriii lui pantaloni.

— Ce Dumnezeu?! pufnește Halina.

— Ai încredere în mine, șoptește Adam.

Bătăile în ușă devin mai insistente. Adam se ridică și se îndreaptă spre chiuvetă, încheindu-și pantalonii. Halina dă din cap, apoi se îndreaptă spre ușă.

— Sunteți acolo? Lăsați-mă să intru!

Vocea de pe cealaltă parte a ușii e stridentă, în pragul isteriei. Adam îi face semn Halinei să deschidă. O clipă mai târziu, soția administratorului, Aleksandra, dă buzna în apartament, privindu-i încruntată pe cei doi.

— Bună, Aleksandra, o salută respectuoasă Halina, aruncând o privire soțului ei, care se sprijină de bufet, mâinile lui odihnindu-se nonșalant pe chiuveta din spatele său.

Aleksandra ignoră salutul, traversând iritată încăperea, aducând cu ea un nor de dispreț.

— Voi trece direct la subiect, spune ea, oprindu-se la mai puțin de un metru de Adam și îngustând ochii. Cineva mi-a dat de înțeles că ne-ați mințit. Că sunteți evrei! Și știți ce? întreabă ea, întinzând un arătător lung spre Adam. V-

am luat apărarea – le-am spus numele vostru și i-am asigurat că sunteți buni creștini, la fel ca noi, dar acum nu mai sunt atât de sigură. E adevărat, nu-i așa? Întreabă ea furioasă, o picătură de salivă atârându-i de buza de sus. E adevărat, nu-i așa? Sunteți evrei? Le aruncă femeia.

Adam ridică palmele.

— Te rog...

— Ce mă rogi? Să vă iert pentru că ne-ați pus viețile în pericol? Nu știți că am putea fi arestați și spânzurați pentru că am găzduit evrei?

Adam își îndreaptă umerii.

— Cei care ți-au spus asta se înșală, rostește el pe un ton glacial. Și, ca să fiu sincer, mă simt jignit. Nu există strop de sânge evreiesc în familia noastră.

— De ce te-aș crede? se stropșește Aleksandra la el.

— Mă faci mincinos?

— Am o sursă. Aleksandra își pune mâinile în șolduri, brațele ei formând două triunghiuri în partea de sus a corpului. Spui că nu ești evreu, dar nu poți dovedi asta.

Adam strânge din buze, gura lui transformându-se într-o linie subțire.

— Nu sunt obligat să-ți dovedesc nimic, spune el, rostind rar cuvintele.

— Spui asta pentru că minți! scuipe Aleksandra.

Adam îi susține privirea piezișă.

— Bine. Ai nevoie de o dovadă?

Bărbatul întinde mâna spre cureaua de la pantaloni. Halina nici nu s-a mișcat de lângă ușă. În spatele Aleksandrei, ea tresare, acoperindu-și gura cu palma. În timp ce Adam se luptă să deschidă catarama curelei, Aleksandra scoate un sunet ciudat, ca un sughiț. Înainte însă ca femeia să poată obiecta, Adam, într-un acces de furie, își trage în jos fermoarul de la pantaloni și, dintr-o singură mișcare, își lasă în jos pantalonii, cu tot cu chiloți, până la genunchi. Halina își acoperă ochii, incapabilă să privească.

Aleksandra a rămas cu gura căscată, stupefiată.

Adam își ridică bluza.

— Asta e o dovadă suficientă pentru tine? strigă Adam în timp ce pantalonii îi cad grămadă în jurul gleznelor.

Bărbatul privește în jos, pe jumătate așteptându-se să vadă cum camuflajul său improvizat a cedat. De dimineață, și-a atașat un plasture de culoare pielii, folosind un adeziv preparat din albuș de ou și apă, studiindu-se apoi în oglindă. Spera ca, folosindu-se de penumbra din cameră, va convinge pe oricine că nu este circumcis. Spre ușurarea sa, plasturele a rămas la locul lui.

Halina se uită printre degete spre soțul ei, care stă lângă chiuvetă. În lumina difuză, aproape că distinge forma organelor sale genitale. Înțelege acum de ce el i-a cerut să stingă lampa de deasupra chiuvetei.

— Dumnezeule mare, ajunge! rostește Aleksandra în cele din urmă, întorcând scârbită bărbia. Femeia se îndreaptă îngreșoșată spre ușă, de parcă i-ar veni să vomite.

Halina răsuflă ușurată, uimită de faptul că planul lui Adam a funcționat, întrebându-se de câtă vreme poartă plasturele acela lipit pe mădular? Femeia își drege glasul și deschide ușa, un gest care îi arată Aleksandrei că a venit timpul să plece.

— Auzi tu, să ne numească *evrei*, bombăne Adam furios, aplecându-se pentru a-și ridica pantalonii.

Soția administratorului își aranjează nervoasă bluza, pielea de pe gâtul ei fiind acoperită de pete mari, roșii. Femeia evită să o privească pe Halina în timp ce iese pe ușă fără să scoată o vorbă, îndreptându-se spre scări. Halina încuie ușa în urma ei și așteaptă ca zgomotul pașilor să se stingă înainte de a se întoarce spre Adam, clătinând din cap.

Adam își înălță palmele spre tavan, ridicând din umeri.

— Nu am știut ce altceva să fac, spune el.

Halina își acoperă gura. Adam coboară privirea, apoi se uită din nou la ea și, în timp ce privirile lor se întâlnesc, colțurile gurii lui se ridică într-un zâmbet, iar Halina începe să râdă și ea, pe înfundate, în palmă. Îi ia o clipă să se adune. Ștergându-și lacrimile, ea traversează încăperea.

— Ai fi putut să mă avertizezi, spune ea, lipindu-și antebrațele de pieptul lui Adam.

— Nu am avut timp, șoptește Adam, încolăcindu-și brațele în jurul taliei ei.

— Mi-aș fi dorit să văd fața Aleksandrei, spune Halina. Părea șocată când a ieșit pe ușă.

— Avea gura atât de căscată, încât falca aproape că îi atinge podeaua.

— Ești un bărbat curajos, Adam, rostește încet Halina.

— Sunt un bărbat norocos. De fapt, sunt chiar surprins că plasturele nu s-a dezlipit.

— Slavă Domnului că a fost așa! Mi-ai dat mari emoții, să știi.

— Îmi pare rău.

— Și acum... îl mai ai?

Halina coboară privirea în spațiul dintre ei.

— Mi-a căzut chiar în momentul în care a plecat Aleksandra. Mă chinuia teribil. L-am purtat ore întregi... mă surprinde faptul că nu ai observat cât de ciudat mergeam.

Halina izbucnește din nou în râs, clătinând din cap.

— Te-a durut când s-a desprins? E totul în regulă... acolo, jos?

— Așa cred.

Halina mijește ochii. Din cauza adrenalinei, pielea i-a devenit foarte sensibilă la atingere, iar căldura lui Adam lipit de trupul ei devine, dintr-odată, irezistibilă.

— Ar fi bine să verific, spune ea și întinde mâna spre cureaua lui, pe care începe să o desfacă.

Halina îl sărută, închizând ochii în clipa în care pantalonii lui Adam cad grămadă, încă o dată, în jurul gleznelor bărbatului.

4 august 1942: Seara târziu, ghetoul Clinice din Radom este înconjurat de trupe ale poliției și luminat cu reflectoare; între 100 și 150 de copii și bătrâni sunt uciși pe loc; alți 10.000 de evrei sunt trimiși cu trenul în lagărul de exterminare de la Treblinka.

Capitolul 35

Jakob și Bella

Fabrica AVL, Radom, Polonia ocupată de germani.

6 august 1942

Cocoțată destul de incomod pe un closet dintr-o cabină aflată în toaleta bărbaților, Bella așteaptă semnalul lui Jakob – un ciocănit în ușă. Femeia stă cu o mână pe perete, cu paltonul de iarnă înfășurat pe braț, iar pe cealaltă a încleștat-o pe mânerul unei valizoare din piele. Ușa cabinei e mică, iar poziția în care stă e chinuitoare. Dacă se ridică, atunci i se va vedea capul, iar dacă va coborî de pe closet, picioarele i se vor vedea pe sub ușă; de fapt, dacă face până și cea mai mică mișcare, va aluneca, riscând să cadă în toaleta mizerabilă de sub ea. Din fericire, nimeni nu a mai verificat toaleta în ultimele treizeci de minute. Totuși, Bella încearcă să-și mențină poziția, făcând tot posibilul să ia în seamă căldura insuportabilă, junghiul din partea de jos a spatelui său, duhoarea omniprezentă de fecale și urină stătută. *Grăbește-te, Jakob. De ce durează atât de mult?*

Dacă reușesc să iasă neobservați din incinta fabricii AVL, cei doi plănuiesc să își croiască drum spre ghetoul Glinice, aflat în apropiere. O parte din ea încă se mai agață de firul de speranță că își va găsi acolo părinții, în viață. Cruțați. Simte, însă, că au murit. Părinții ei nu mai sunt.

Ghetoul a fost lichidat. Bella și Jakob fuseseră avertizați de un prieten din poliția poloneză că urmează să se întâmple asta. Fuseseră foarte apropiați de Ruben pe când erau elevi, iar când acesta primise misiunea de a supraveghea fabrica AVL, Bella și Jakob se bucuraseră. Poate că el, își spusese, avea să îi ajute. Totuși, Bella se întâlnește cu el de două ori și, de fiecare dată, Ruben trecuse pe lângă ea fără ca măcar să o privească. Nu fusese surprinsă – vechii prieteni se purtau adeseori așa acum unii cu alții. Așa că Bella fusese foarte surprinsă când, în urmă cu o săptămână, bărbatul o prinsese de braț, o împinsese într-o magazie și intrase după ea, încuind ușa în urma lor. Bella, care de-acum se aștepta în orice moment la ce e mai rău, se rugase ca, orice avea de

gând bărbatul să facă, să se termine cât mai repede. Ruben a surprins-o, însă, privind-o cu o nesfârșită tristețe.

— Iartă-mă că te-am ignorat, Bella, a spus el cu voce șoptită. Mi-ar lua capul dacă ar ști că... în fine. Rudele tale sunt în ghetou, nu-i așa? a întrebat-o el în magazia întunecoasă; Bella a încuviințat. Am aflat astăzi că ghetoul Glinice urmează să fie lichidat într-o săptămână. Va mai rămâne câte ceva de făcut acolo, câțiva dintre locuitorii ghetoului vor fi lăsați în viață și trimiși la Walowa, dar restul... a mai spus Ruben, cu privirea în podea.

Când Bella a întrebat unde urmau să fie trimiși evreii, vocea bărbatului a devenit o șoaptă abia auzită:

— Am auzit vreo doi ofițeri din SS vorbind despre un lagăr aflat lângă Treblinka, a murmurat Ruben.

— Un lagăr de muncă? a întrebat Bella, dar Ruben nu i-a răspuns, clătinând din cap.

Când a auzit veștile, Bella l-a implorat pe maistrul Meier să-i permită să-și aducă părinții la AVL. Cumva, bărbatul fusese de acord, ba chiar îi oferise un permis de trecere, iar ea se deplasase într-o noapte până în ghetoul din Glinice, aflat la doi kilometri distantă, însorită de Ruben. Părinții ei refuzaseră însă să plece.

— Dacă tu crezi că putem ieși, pur și simplu, din ghetou, ești nebună, îi spusese tatăl ei. Șeful tău, acest domn Meier, spune că putem lucra pentru el, dar spune-le asta și gardienilor care păzesc ghetoul – spune-le că renunțăm la slujbele noastre de aici pentru a pleca să muncim în altă parte, iar ei vor râde în hohote, apoi ne vor împușca, atât pe noi, cât și pe tine. Am văzut asta cu ochii noștri.

Bella văzuse teroarea din ochii tatălui ei, dar ea nu se lăsase cu una cu două.

— Te rog, tată. Au luat-o deja pe Anna. Nu-i lăsați să vă ia și pe voi. Trebuie să încercați cel puțin. Ruben vă poate ajuta, insistase ea cu o voce nefiresc de stridentă, aproape disperată.

— E prea periculos pentru noi, îi spusese mama ei, clătinând din cap. Te rog, Bella. Pleacă. Salvează-te.

Bella îi urâse pentru că nu voiseră să facă așa cum plănuise, pentru că renunțaseră la orice speranță. Ea le oferise șansa să evadeze, să-și ia soarta în propriile mâini și, în loc să apuce hățurile, ei se resemnaseră și rămâneau pe loc, răpuși de teamă.

— Vă rog! îi implorase Bella, hohotind în brațele mamei sale în timp ce lacrimile i se prelingeau șiroaie pe obraji, dar fără folos – văzuse în poziția

umerilor, în privirile lor învinse că, la fel ca mulți alții, își pierduseră dorința de a lupta; toată forța pe care o mai aveau se risipise când dispăruse Anna.

Acum, erau doar niște umbre ale celor care fuseseră înainte de război, epuizați, goliți și înspăimântați. Când ea și Ruben părăsiră în cele din urmă ghetoul fără ei, Bella era de neconsolat.

Patru zile mai târziu, pe 4 august, la miezul nopții, a început lichidarea ghetoului Glinice, așa cum îi avertizase Ruben. La doi kilometri distanță, la fabrică, Bella auzise focurile îndepărtate de armă și urlete care-i înghețau măduva în oase. Neputincioasă, înnebunită și abia mai suflând după zile întregi în care nu dormise, Bella cedase, în cele din urmă. Jakob o găsisse în barăcile fabricii, cu genunchii la piept, incapabilă să vorbească sau să-și privească soțul. Neștiind ce să-i spună, bărbatul s-a așezat lângă ea și a tras-o mai aproape, ținând-o în brațe. Au trecut ore întregi până ce pocnetele puștilor s-au oprit. Doar atunci a încetat și plânsul Bellei.

A doua zi, în zori, Jakob a ajutat-o pe Bella să ajungă până la patul ei, spunându-i gardianului că soția sa era prea bolnavă pentru a munci.

— Sunteți sigur că trăiește? a întrebat acesta după ce s-a aplecat pentru a inspecta baraca și a văzut-o pe Bella nemișcată pe pat, cu o cârpă umedă pe frunte.

O oră mai târziu, Meier a anunțat la difuzoare că AVL avea să se închidă și că evreii urmau să fie trimiși la o altă fabrică. Muncitorii trebuiau să-și facă bagajele. Trebuiau să fie gata de plecare, a mai spus Meier, a doua zi dimineața, la ora nouă fix. Jakob știa însă exact unde urmau să fie trimiși. Aveau nevoie de o cale de a evada. În acea noapte, Jakob a obligat-o pe Bella să mănânce o coajă de pâine și a implorat-o să se întremeze.

— Am nevoie de tine, i-a spus. Nu putem rămâne aici. Înțelegi?

Bella încuviințase, iar Jakob îi împărtășise planul său, pentru care avea nevoie, printre altele, de un clește pentru sârmă. Bella nu reușise să fie atentă la tot ce îi spunea. Înainte să plece, Jakob o rugase să vină în toaleta bărbaților, la ora opt și jumătate dimineața, a doua zi.

Soarele de vară înfierbântă cumplit acoperișul de tablă ondulată al clădirii, iar în cabina toaletei e îngrozitor de cald. Bella se teme că ar putea leșina. Și-a adunat toate puterile pentru a se trezi în acea dimineață, iar când a reușit să se ridice din pat, a simțit că acest trup nu mai este al ei, de parcă mușchii i s-ar fi dat bătuți. Când difuzoarele fabricii încep să cârâie, ea clipește de câteva ori, recunoscătoare pentru această distragere a atenției. Se aude din nou vocea lui Meier.

— Muncitori, veniți la intrarea în fabrică pentru a vă lua rația de pâine. Aduceți-vă bagajele.

Bella închide ochii. Curând, în fața fabricii se va forma o coadă. Își imaginează gardienii care s-au strâns pentru a conduce evreei la gară și se întreabă dacă sunt aceiași care i-au condus și pe părinții ei pe drumul spre o moarte aproape sigură. I se întoarce stomacul. Unde e Jakob? Ea a ajuns la toaletă la ora opt și douăzeci și cinci de minute, cu cinci minute mai devreme. A trecut cel puțin o jumătate de oră de atunci. *Ar fi trebuit să ajungă până acum. Te rog*, imploră Bella, ascultând zgomotul surd al picăturilor de sudoare care i se scurg de pe bărbie pe podeaua din ciment de sub ea și luptându-se cu instinctul de a ieși din toaletă, urlându-le gardienilor să o ia și pe ea. *Te rog, Jakob, grăbește-te.*

În cele din urmă, aude un ciocănit ușurel în ușă. Bella răsuflă și coboară încet de pe closet. Bătaia ei dublă în ușă e urmată imediat de alte patru. Descuie ușa. Afară, Jakob dă din cap, ușurat că ea este acolo.

— Îmi pare rău că am întârziat, șoptește el.

Bărbatul ia valiza din mâna ei și o conduce pe lângă peretele toaletei. Bella își șterge sudoarea de pe frunte și înghite cu nesaț aerul proaspăt, mulțumită să se lase acum în grija lui Jakob, urmându-l pur și simplu pe acesta.

— Vezi pajiștea aia, dincolo de barăcile bărbaților? o întreabă Jakob, făcându-i semn cu mâna. Acolo trebuie să ajungem, dar mai întâi trebuie să ajungem la barăci.

Bella mijește ochii, spunându-și că până acolo sunt, probabil, vreo treizeci de metri. Dincolo de barăci este un gard din sârmă ghimpată, care înconjoară perimetrul, iar dincolo de acesta este ținta lor – un lan de grâu.

— Va trebui să fugim, șoptește Jakob, și să sperăm că nu ne vede nimeni.

Jakob se uită prudent pe după peretele toaletei către fabrică, spunându-i Bellei tot ce vede: sfârșitul cozii formate de evrei, care se întinde de la intrarea în fabrica AVL; trei gardieni care asigură zona din spate și care fac semn ultimilor muncitori rămași să se așeze la rând. După câteva minute interminabile, Jakob se întinde în spate, prinzând mâna Bellei.

— Au plecat, spune el. Repede. Să mergem!

O trage pe Bella după el, cei doi stârnind praful când țâșnesc către barăci. Acum, sunt cu spatele la fabrică. În câteva clipe, plămâni Bellei aproape că explodează din cauza efortului, dar femeia nu simte decât mâna lui Jakob ținând-o strâns pe a ei. Este tentată să se uite înapoi în timp ce fuge, să vadă dacă i-a observat cineva, dar se teme că, dacă ar face asta, panica ar invada-o și

ar opri-o în loc. Cei treizeci de metri devin douăzeci, apoi zece, apoi cinci, iar cei doi încetinesc când se ascund, ghemuindu-se, în spatele barăcilor, cu spatele lipit de lemnul decolorat, umplându-și plămânii încinși cu aer curat. Bella se apleacă în față și își odihnește palmele pe genunchi, simțind cum îi bubuie inima în piept. Fuga a împins-o aproape de limită, dar a și trezit ceva în ea. Cel puțin deocamdată, a făcut-o să revină în propriul corp.

Cei doi respiră cât pot de încet, în ciuda epuizării, ascultând cu atenție eventuale zgomote de pași, strigăte sau vreun foc de armă. Nimic. Jakob numără până la șaiszeci și se uită apoi după colțul clădirii. Se pare că nu i-a văzut nimeni.

— Vino, spune Jakob, înaintând, ferit de eventualele priviri, către gardul de sârmă care înconjoară fabrica.

Când ajung acolo, Jakob îngenunchează și lucrează rapid. Fruntea lui e learcă de sudoare, dar continuă să taie metodic sârma din oțel până ce decupează o gaură suficient de mare prin care se pot strecura.

— Tu prima, draga mea, spune el, ridicând plasa.

Prin deschidere, Bella se târăște pe burtă. Jakob îi dă valiza, apoi o urmează, îndoind cât de mult poate plasa din spatele lor.

— Rămâi ghemuită, îi spune el.

Își croiesc drum până la pajiștea vecină cu fabrica, unde se lasă în patru labe și se târăsc, trupurile lor fiind învăluite de valurile de spice care foșnesc în jurul lor, în timp ce distanța dintre ei și gard, fabrică și camioanele de marfă înșesate de bărbații și femeile care, cu o noapte în urmă, au dormit alături de ei se mărește. În patru labe, Bella își amintește pentru o clipă de dimineața în care s-a târât pe o altă pajiște, pentru a ajunge la Lvov, în primele zile ale războiului. Pe atunci, i se păruse că are foarte multe de pierdut, foarte multe de aflat. Totuși, pe atunci încă avea o soră. Avea părinți.

După câteva minute, cei doi se opresc, ridicându-se în genunchi, pentru a privi către fabrică printre spicele mari de grâu. Au străbătut o distanță considerabilă – AVL pare o construcție mică, asemănătoare unei cărămizi, mare și bej, la orizont.

— Cred că suntem în siguranță aici, spune Jakob.

Bărbatul culcă la pământ spicele din jurul lor, încropind un soi de culcuș, astfel încât să se poată întinde. Grâul e înalt. Cei doi pot sta în capul oaselor fără să fie văzuți. Bella, lipicioasă din cauza transpirației, își întinde paltonul pe pământ și se așază pe el. Jakob se uită din nou spre fabrică.

— Ar trebui să așteptăm până se lasă întunericul înainte să o luăm din loc.

Bella încuviințează, iar Jakob se așază lângă ea, scoțând din buzunar o jumătate de cartof fiert.

— L-am pus deoparte de seara trecută, spune el, despăturindu-și batista.

Bellei nu îi este însă foame. Scutură din cap și își aduce picioarele la piept, odihnindu-și obrazul pe un genunchi. Lângă ea, Jakob se încruntă și își mușcă buzele. Nu au vorbit despre ce s-a întâmplat la Glinice noaptea trecută. Ce ar fi de spus? Bella s-a gândit să deschidă discuția, să-i explice lui Jakob ce înseamnă să pierzi o mamă, un tată, o soră – toată familia ei – ce înseamnă să se întrebe neconținut ce s-ar fi întâmplat dacă ea și Anna s-ar fi ascuns împreună în timpul pogromurilor din Lvov sau dacă i-ar fi convins pe părinții ei să vină la AVL. Precum ghetoul, fabrica avea să fie lichidată în curând, dar dacă părinții ei ar fi lucrat acolo, ar fi putut încerca să evadeze împreună. Totuși, Bella nu poate aduce vorba despre toate aceste lucruri. Durerea ei e sfâșietoare.

Grâul șoptește în jurul lor, iar Jakob cuprinde umerii Bellei cu brațul. Femeia închide ochii, simțind cum i se umplu de lacrimi. Cei doi stau în tăcere, minutele transformându-se în ore, așteptând și privind cum lumina arămie a după-amiezii face loc întunericului.

Capitolul 36

Halina

**Zona rurală de lângă Radom,
Polonia ocupată de germani
15 august 1942**

Tatăl ei fredonează în timp ce conduce, bătând cu degetele mari în volanul din lemn al micului Fiat negru.

În spatele lui, Halina și Nechuma stau confortabil pe bancheta din spate, braț la braț. Din fericire, vechii lor prieteni și vecini, familia Sobczaks, îi ajutaseră din nou, punându-le la dispoziție mașina lor pentru această călătorie. Halina se gândise inițial să meargă împreună cu părinții ei cu trenul de la Radom la Wilanow, dar se temuse de numeroasele puncte de control din gări. Mașina, spera Halina, avea să fie o alegere mai sigură, chiar dacă asta însemna să caute combustibil, care era scump și aproape imposibil de găsit. Halina promisese să umple din nou rezervorul Fiatului când aveau să le înapoieze mașina soților Sobczaks și insistase ca Liliana să păstreze supiera și polonicul din argint pe care Nechuma le ascunsese în casa acestora înainte de a fi evacuați, drept răsplată pentru că le împrumutaseră mașina.

De pe bancheta din spate, Halina observă cum tatăl ei se bucură de priveliște – cerul azuriu, pajiștile pline de viață, reflexia soarelui sclipitor în apele unduitoare ale râului Vistula. Halina se oferise să conducă, dar Sol insistase:

— Nu, nu. Lasă-mă pe mine, spusese el, dând din cap de parcă ar fi fost obligația lui, dar adevărul era că tatălui ei nu i-ar fi plăcut nimic mai mult decât să aibă șansa de a sta la volan.

Timp de paisprezece luni, părinții ei au trăit într-o lume mărginită de ziduri din cărămidă și sârmă ghimpată, de banderole cu steaua albastră, de monotonie și oboseală după orele de muncă forțată. Halina zâmbește știind cât de bine trebuie că se simt ei aici, pe drumul deschis. Amândoi se îmbată cu

mirosul libertății, dulce și desăvârșit asemeni parfumului îmbietor al florilor de tei, care se revarsă asupra lor pe geamul deschis al mașinii.

Nechuma tocmai a terminat de povestit ce însemna să trăiască și să lucreze la fabrica de arme Pionki.

— Ne simțeam foarte bătrâni acolo, spune Nechuma. Ceilalți erau practic niște copii. Ar fi trebuit să-i auzi ce vorbeau: *M-am îndrăgostit... ea nici măcar nu e drăguță... el nu mi-a mai vorbit de zile întregi*; gelozia, dramele; am și uitat cât de istovitor este să fii atât de tânăr. Deși, adaugă ea cu voce scăzută, apropiindu-se mai mult de Halina, uneori era chiar distractiv.

Halina nu se poate abține să râdă, imaginându-și-i pe părinții ei înconjurați de atâtea conversații frivole, dar fericită să audă că la Pionki le era mai bine decât le fusese în ghetou. Ar fi fost mulțumită să-i știe trăind pe toată perioada războiului în barăcile fabricii, însă Adam o avertizase cu o săptămână în urmă că fabrica avea să fie închisă în curând.

— Îmi pare rău că nu am aflat mai devreme, spusese el. De acum, s-ar putea întâmpla în orice zi.

Halina știuse în acel moment că trebuia să-și scoată părinții de acolo înainte de închiderea fabricii, înainte de a fi duși în cine știe ce lagăr îngrozitor, unde evreii erau trimiși atunci când nu mai era nevoie de ei.

Desigur, nu avea nicio șansă să obțină aprobarea de a-i scoate pe părinții ei de la Pionki. Halina știa că trebuia să ocolească sistemul. Cu o săptămână în urmă, înarmată cu actele sale false și cu buzunarul plin de zloți, vizitase fabrica, hotărâtă să mituiască un gardian de la intrare, pentru ca părinții ei să fie lăsați să plece discret, la sfârșitul zilei lor de muncă. Avea să pretindă că erau niște vechi prieteni, acuzați pe nedrept că erau evrei. Ajunsese însă într-o vineri, când mama ei fusese dusă, împreună cu restul muncitoarelor de la fabrică, la dușurile publice, iar Halina trebuia să lucreze în seara aceea și nu avea timp să o aștepte pe mama ei să se întoarcă. În această dimineață, simțind că era în criză de timp și că o sută de zloți nu erau de-ajuns, Halina a hotărât să aducă ultima bijuterie a mamei ei – ametistul. Nechuma reușise să i-l strecoare lui Isaac în ziua în care fuseseră transferați din ghetou la Pionki, rugându-l să i-l ducă repede și în siguranță Mălinei. Isaac îi scrisese acesteia la Varșovia imediat, spunând că avea o livrare specială, violet, și că ea trebuia să vină după obiect cât de repede cu putință.

Hitler amenința cu moartea orice german care accepta mită de la un evreu, dar Halina descoperise că acest lucru nu îi împiedica pe mulți naziști să accepte să fie cumpărați, așa cum se întâmplase în lagărul de muncă al lui Adam. Astfel,

când îi arătase gardianului de la intrarea fabricii din Pionki strălucitoarea piatră mov, ochii acestuia se aprinseră. Bărbatul se întorsese, cincisprezece minute mai târziu, cu părinții ei.

— Virează la stânga aici, îi spune Halina când ajung în dreptul unui indicator din lemn spre Wilanow, un sătuc cu ferme aflat la periferia Varșoviei.

Când ies de pe artera principală, drumul pavat se transformă în pământ, iar Sol aruncă o privire în oglinda retrovizoare, zâmbind, privindu-și fiica și soția, care se sprijină una de alta, bucurându-se de apropiere.

— Spune-ne ceva despre tine, despre ceilalți, rostește Nechuma.

Halina ezită. Părinții ei nu au aflat încă de Glinice și de familia Bellei. Nu a lăsat-o sufletul să le spună. Ora care tocmai a trecut a fost atât de plăcută, vorbind cu mama ei despre mărunțișuri, încât a avut senzația unei vieți aproape normale. Nu vrea să readucă între ei tristețea. Așa că le povestește amuzată despre cum a scăpat recent ca prin urechile acului de soția administratorului și cât de uluită a fost de soluția găsită de Adam, râzând și uitând pentru o clipă de propria-i uimire. Le spune despre slujba ei de bucătăreasă în Varșovia, în casa unui om de afaceri german, și despre Mila, care a găsit de curând un loc de muncă, pretinzând, și ea, că e ariană, în casa unei familii germane înstărite.

— Dar Felicia? întrebă Sol peste umăr. Mi-a fost foarte dor de ea.

— Administratorul Milei a fost suspicios în privința Feliciei încă de la bun început, le explică Halina. A fost de ajuns să se uite în ochii ei triști și întunecați ca să-și dea seama că e evreică. Mila a reușit să fie convingătoare cu actele ei, dar pentru Felicia e mult mai dificil. Am găsit o prietenă care a acceptat să o țină ascunsă.

Halina încearcă să pară relaxată, chiar dacă știe cât de chinuitoare a fost pentru Mila hotărârea de a-și încredința fiica unor străini.

— Deci, este singură, fără Mila? întrebă Sol, iar Halina își dă seama după ochii lui, pe care-i zărește în oglinda retrovizoare, că nu mai zâmbește și că a intuit povestea care a rămas nerostită.

— Da. Este greu pentru amândouă.

— Scumpa de ea, șoptește cu tristețe Nechuma. Probabil că Felicia se simte foarte singură.

— Așa e. Urăște situația asta, dar e pentru binele ei.

— Și Jakob? întrebă Nechuma. Este încă la fabrica AVL?

Halina ezită și coboară privirea.

— E încă acolo, da, din câte știu. I-am scris să-i spun că ați plecat din Walowa, iar el m-a întrebat dacă nu-i pot scoate și pe părinții Bellei din ghetoul

de la Glinice, dar... Halina înhite în sec. În mașină se lasă liniștea. Am încercat, șoptește Halina.

Nechuma clatină din cap.

— Ce vrei să spui?

— Este... Ei... Ghetoul Glinice a fost lichidat. Vocea Halinei abia se mai aude peste bâzâitul motorului. Isaac spune că au mai rămas câțiva oameni acolo, dar restul... Halina nu poate rosti cuvintele.

Nechuma duce o mână la gură.

— Oh, nu. Și Walowa?

— Se pare că Walowa e următoarea pe listă.

Halina aude respirația tatălui ei precipitându-se pe locul din față. O lacrimă i se prelinge pe obraz, dar el nu o șterge. Bucuria pe care au simțit-o când s-au întâlnit la începutul călătoriei s-a evaporat. Niciunul dintre ei nu vorbește vreme de câteva minute. În cele din urmă, Halina rupe tăcerea.

— Încetinește, tată, este aici, prima la stânga.

Halina face semn peste umărul lui spre o alee îngustă. O urmează până la o casă mică, acoperită cu stuf. Nechuma suspină și își șterge ochii.

— Aici e? întreabă Sol.

— Da, răspunde Halina.

— Mai spune-mi o dată, cum se numesc proprietarii? întreabă Nechuma.

— Gorski.

Adam îi găsisse prin intermediul Rezistenței, înregistrați pe o listă a cetățenilor polonezi dispuși să găzduiască, în schimbul unei anumite sume de bani, evrei care voiau să se ascundă. Halina nici măcar nu știa dacă acela era numele lor real; știa doar că-i puteau primi pe părinții ei, iar acum, că avea o slujbă stabilă, Halina câștiga destul cât să-și permită să-i plătească.

Halina cunoaște locuința familiei Gorski. I-a vizitat o dată, pentru a-i cunoaște și pentru a vedea ce condiții de viață oferă. Doamna Gorski era plecată atunci, dar Halina și domnul Gorski, care nu-i dezvăluiseră încă numele lui de botez, se înțeleaseră bine. Bărbatul este între două vârste, cu părul sur, o construcție firavă, care-l făcea să semene cu o pasăre, și ochi blânzi.

— Dar ești sigur că soția dumitale va fi de acord cu acest aranjament? insistase Halina înainte de plecare.

— Oh, da, răspunsese el. E agitată, desigur, așa cum e și normal, dar e de acord.

Când se apropie de casă, Sol reduce viteza. Nu se mai vede vreo altă clădire prin preajmă.

— Ai făcut o alegere bună, spune Nechuma, încuviințând.

Halina o privește, măgulită ca un copil de aprecierea mamei ei. Ea urmărește privirea Nechumei, care analizează casa mică, înghesuită, cu fațada pătrată, pereții din lemn de cedru și obloanele albe. Halina a ales această familie și pentru că par oameni de încredere, dar și pentru că locuiesc la numai o oră distanță de Varșovia, la țară; fără alți vecini în apropiere, Halina și-a spus că existau puține șanse să fie turnați de către cineva.

— Nu e nimic sofisticat, dar e un loc ferit, spune Halina. Să aveți grijă totuși. Domnul Gorski spune că Poliția Albastră a venit la ușă de două ori până acum, căutând evrei fugari.

Se zvonește că un evreu capturat poate valora chiar și o pungă de zahăr sau douăsprezece ouă. Polonezii iau căutarea evreilor în serios. La fel și germanii. Au inventat chiar și un nume pentru asta: *Judenjagd*. Vânătoarea de evrei. Nu are nicio importanță dacă evreii sunt prinși vii sau morți. Germanii au impus, de asemenea, pedeapsa cu moartea pentru orice polonez găsit ascunzând evrei.

— Membrii familiei Gorski au promis să nu spună nimănui, desigur, nici măcar rudelor apropiate sau prietenilor. Aveți însă grijă să țineți mereu la voi actele false, adaugă ea. Pentru orice eventualitate. Nechuma strânge ușor cotul Halinei.

— Nu-ți face griji pentru noi, draga mea. Vom fi bine.

Halina încuviințează, deși nu mai știe ce înseamnă să nu-și facă griji pentru ei. Atenția pentru părinții ei a devenit a doua sa natură. Numai la asta se gândește. Sol întoarce în contact cheia Fiatului și motorul mai tușește o dată, după care liniștea se așterne din nou peste mașină. Prin parbrizul pătat de insecte, el și Nechuma privesc la noua lor casă. O alee pavată cu plăci albastre de ardezie duce la ușa din față, unde un ciocănel din alamă în formă de belciug sclipește în lumina soarelui.

— E în regulă, spune Sol.

O privește pe Halina prin oglinda retrovizoare. Ochii îi sunt roșii.

— Așa sper, murmură Halina. Ar trebui să intrăm.

Sol trage scaunul în față, astfel încât Nechuma și Halina să se poată strecura pe lângă spătarul acestuia pentru a coborî, apoi deschide portbagajul micuț al Fiatului pentru a scoate restul lucrurilor – o sacoșă mică din pânză, care conține un schimb de haine pentru fiecare, câteva fotografii, *Haggadah*-ul lui și poșeta Nechumei.

Pe aici, le spune Halina, iar părinții ei o urmează până în spatele casei, unde șase cămăși cenușii – odată albe – atârnă pe o frânghie întinsă între doi arțari,

într-o grădină de legume în care au fost plantate roșii, mazăre și varză.

Halina bate de două ori la ușa din spate. După un moment, chipul domnului Gorski apare la fereastră, iar o secundă mai târziu, ușa se deschide.

— Veniți, le spune el, făcându-le semn să intre.

Ei pășesc tăcuți într-o încăpere întunecoasă, iar Sol trage ușa în urma lui. Camera este exact așa cum și-o amintește Halina: micuță, cu tavanul jos. În încăpere se află un fotoliu cu husă în dungi, o canapea veche, un raft pentru cărți, așezat lângă perete.

— Dumneata trebuie să fii doamna Gorski, spune Halina, zâmbind către femeia zveltă care stă lângă domnul Gorski. Eu sunt Halina. Ea e mama mea, Nechuma, iar acesta e tatăl meu, Sol.

Femeia dă repede din cap, ținându-și mâinile împreunate în talie. Halina se uită la soții Gorski, apoi la părinții ei. În ciuda perioadei petrecute în captivitate, Sol și Nechuma sunt încă bine făcuți, iar trupurile lor nu par deloc osoase. Pe lângă ei, soții Gorski, cu taliile lor înguste și oasele umerilor foarte evidente, par niște schelete ambulante. Sol pune jos sacoșa și face un pas înainte cu mâna întinsă.

— Vă mulțumesc pentru găzduire, doamnă Gorski, spune el. Sunteți foarte generoasă și curajoasă să ne primiți aici. Vom face tot posibilul să nu vă deranjăm cu nimic.

Doamna Gorski se uită la Sol o clipă înainte de a ridica o mână, pe care Sol o acoperă cu mâna lui.

Fii blând, se roagă Halina, sau ai să-i rupi oasele.

— Doamnă, rostește Nechuma, și ea cu mâna întinsă, să ne spuneți cum vă putem ajuta la treburile casnice.

— E frumos din partea dumneavoastră, spune domnul Gorski, aruncându-i o privire soției sale. Și, vă rog, spuneți-ne pe numele mic: Albert și Marta.

Marta încuviințează, dar își încordează maxilarul. Comportamentul femeii i se pare suspect Halinei, care se întreabă ce or fi vorbit cei doi soți înainte de sosirea lor.

— Va trebui să plec în curând, spune Halina, arătând către rafturile din cameră. Înainte de asta, le puteți explica părinților mei cum funcționează?

— Desigur, răspunde Albert.

Sol și Nechuma îl privesc cum își lipește trupul de biblioteca micuță și o împinge ușor de-a lungul peretelui din scânduri de cedru.

— E pe roți, observă Sol. Nu mi-am dat seama.

— Da, nu se pot vedea, dar rafturile se mișcă mult mai ușor cu ajutorul roților – și fără să facă zgomot. Albert pune mâna pe perete, adăugând: Pereții au în total opt scânduri, din podea până în tavan. Dacă veți apăsa a treia placă de la podea pe aceste două cuie, spune el, plimbându-și degetele deasupra unor capete de cuie din fier înfipite în lemn, veți auzi un clic. Sol urmărește atent cum Albert împinge cu toată puterea peretele. Se aude un zgomot și o ușiță pătrată se deschide brusc. Am aliniat balamalele cu marginile scândurilor, așa că, dacă nu știi că este acolo, ușa e practic invizibilă.

— O muncă migăloasă, șoptește Sol, profund impresionat, iar Albert zâmbeste încântat.

— Sunt trei trepte care duc în ascunzătoare. Nu o să puteți sta în picioare, adaugă Albert, în timp ce Sol și Nechuma își întind gâturile, încercând să distingă ceva în spațiul întunecat din spatele peretelui, dar am întins pe jos pături și v-am lăsat o lanternă. E întuneric beznă acolo. Sol deschide și închide ușița de câteva ori. Cu asta, adaugă Albert, indicându-le un mic zăvor metalic, o să vă puteți încuia pe dinăuntru. Bărbatul închide ușa până ce se aude din nou un clic, apoi mută rafturile la loc. Acum, veniți, spune Albert, făcându-le semn, să vă arăt camera voastră.

Marta se dă la o parte și pornește în urma lor, în timp ce Albert îi conduce pe soții Kurc pe un hol scurt, spre un dormitor alăturat.

— Când nu e riscant, spune Albert, puteți dormi aici.

Sol și Nechuma studiază încăperea: are pereți albi, cu stucaturi, și două paturi înguste. O oglindă ruginită atârnă deasupra unei măsuțe simple de toaletă, din lemn de stejar.

— O să vă anunțăm când urmează să primim vizitatori. Sora Martei, Róza, trece pe aici de două ori pe săptămână. Dacă apare cineva pe neașteptate, o să tragem de timp, ținându-l la ușă, ca să vă puteți strecura în ascunzătoare. Va trebui să vă luați cu voi toate lucrurile, desigur, așa că probabil ar fi mai bine să nu despachetați.

— Aveți un fiu? întrebă Sol, observând într-un colț al camerei o pereche de mănuși de box.

Marta tresare.

— Da. Zachariasz, răspunde Albert. S-a înrolat în Armata Teritorială.

— Nu mai știm nimic de el de câteva luni, adaugă încet Marta, privind în podea, apoi se întorc cu toții, în tăcere, în camera principală.

— Noi avem trei fii, rostește Nechuma, așezând cu blândețe o mână pe umărul Martei.

— Da? Femeia pare surprinsă. Și unde sunt?

— Din câte am aflat, unul dintre ei lucrează la o fabrică de lângă Radom, dar despre ceilalți doi nu mai știm nimic, ei bine, de la începutul războiului. Unul a fost prins de ruși, iar fiul cel mijlociu era în Franța când a început conflictul, așa că nu știm...

— Îmi pare rău, șoptește Marta, scuturând din cap. E îngrozitor să nu știți unde sunt și dacă sunt bine.

Nechuma încuviințează, iar Halina se simte ușurată să vadă că femeile se înțeleg. Albert se întoarce lângă soția lui și îi pune o mână pe spate.

— În curând, declară el, vocea devenindu-i sobră, acest război nenorocit se va sfârși, și ne vom putea întoarce din nou la o viață normală.

Soții Kurc încuviințează, rugându-se ca vorbele lui Albert să fie adevărate.

— Acum, chiar trebuie să plec, spune Halina, scoțând din poșetă un plic cu două sute de zloți și întinzându-i-l lui Albert. Mă întorc într-o lună. Aveți adresa mea. Vă rog să-mi scrieți imediat dacă se întâmplă ceva, spune ea, evitând contactul vizual cu părinții ei.

— Desigur, o liniștește Albert. Ne vedem luna următoare. Drum bun până la Varșovia.

Soții Gorski părăsesc încăperea, pentru a le oferi puțină intimitate celor din familia Kurc. Când rămân singuri, Sol îi zâmbește Halinei, apoi se uită în jur, cu palmele întinse spre tavan.

— Ai foarte mare grijă de noi, spune el.

Riduri adânci îi înconjoară ochii, iar inima Halinei radiază la vederea chipului zâmbitor al tatălui ei, înțelegând că îi va fi dor de el din clipa în care va ieși pe ușă. Întinde mâna spre el și își lipește obrazul de pieptul lui primitiv.

— Cu bine, tată, șoptește ea, bucuroasă că-i simte căldura și rugându-se ca el să nu-i mai dea drumul.

— Ai grijă de tine, îi spune Sol când se despart, înmânându-i cheile Fiatului.

Cu verdele intens al ochilor săi amplificat din cauza lacrimilor, Halina se întoarce spre mama ei, mulțumită că în cameră e întuneric, pentru că și-a promis să nu plângă. *Fii tare*, își reamintește ea.

Sunt în siguranță aici. Îți vei revedea peste o lună.

— Cu bine, mamă, spune ea.

Femeile se îmbrățișează și se sărută pe obraz, iar Halina își dă seama după felul în care se ridică și coboară pieptul Nechumei că, la fel ca ea, mama ei face tot ce-i stă în putință să-și stăpânească lacrimile. Halina își lasă părinții lângă raftul care maschează ascunzătoarea și pășește către ieșire.

— Mă voi întoarce în septembrie, spune ea, cu mâna pe mânerul sferic al ușii. Voi încerca să vă aduc vești.

— Te rugăm, spune Sol, luând-o de mână pe Nechuma.

Dacă părinții ei au tot atâtea emoții ca și ea în legătură cu această despărțire, reușesc să se prefacă destul de bine. Halina deschide ușa și mijește ochii în lumina după-amiezii, așteptându-se parcă să surprindă pe cineva spionându-i din spatele uneia dintre cămășile spălate ale lui Albert.

Pășește afară și se întoarce să se mai uite o dată la părinții ei. Fețele lor sunt în întuneric.

— Vă iubesc, spune ea, privind conturul trupurilor lor, apoi închide ușa după ea.

17 – 18 august 1942: *Walowa*, cel mai mare ghetou din Radom, este lichidat. Opt sute de rezidenți ai acestuia, inclusiv cei din adăposturile pentru bătrâni și infirmi, precum și pacienții spitalului din ghetou sunt uciși pe parcursul a două zile. Alți aproximativ 18.000 sunt deportați cu trenul la Treblinka. Aproape 3.000 de evrei tineri, muncitori calificați, rămân în Radom, fiind obligați la muncă silnică.

Capitolul 37

Genek și Herta

Teheran, Persia 20 august 1942

Genek tresare când o sferă portocalie îi trece brusc peste umăr. Herta îi acoperă instinctiv fața lui Jozéf cu mâna.

Ei se numără printre cei douăzeci și trei de recruți polonezi îngrămădiți în remorca unei furgonete vechi, stând lipiți unul de altul pe bucățile de placaj care căptușesc remorca. Vin din lagăre diferite, eliberați la fel ca Genek și Herta – să lupte pentru Aliați, iar trupurile lor arată deplorabil – pline de bășici, herpes, râie.

Părul – nespălat și plin de păduchi – le stă lipit de frunte. Hainele zdrențuite le atârnă largi pe oasele proeminente ale umerilor. O duhoare groaznică persistă în jurul lor, urmând cu fidelitate furgoneta precum o umbră sâcâitoare și rău mirositoare. Câțiva dintre cei mai bolnavi zac la picioarele lui Genek și ale Hertei, incapabili să stea în șezut, așteptându-și moartea.

Sunt pe drum de trei zile, ocolind coasta Mării Caspice pe un drum îngust și desfundat flancat de dune de nisip și, din loc în loc, de câte un palmier.

— Cred că ne apropiem de Teheran, spune Genek.

Se holbează la perșii aliniați de-a lungul drumului prăfuit, care se zgâiesc înapoi la ei.

— Probabil că arătăm ca un transport de oase ambulante, șoptește Herta.

Teheranul marchează sfârșitul călătoriei lor de 5.000 de kilometri. A trecut un an de când au fost eliberați din lagărul de muncă din Alynay și nouă luni de când au plecat din Wrewskoje, Uzbekistan, unde fuseseră obligați să-și petreacă iarna.

Lunile ianuarie și februarie fuseseră extrem de grele pentru ei. Obligați la o dietă de 80 de grame de pâine și la un bol de supă chioară pe zi, taliile lor se subțiaseră îngrijorător. Pierduseră un sfert din greutatea lor corporală, iar dacă nu ar fi avut păturile pe care Anders le repartizase soldaților, ar fi murit de frig.

Dar erau norocoși. Alte sute de oameni care veniseră în Uzbekistan la fel ca ei, pentru a se înrola în armată, își găsiseră sfârșitul în Wrewskoje. În fiecare săptămână, o căruță trasă de cai trecea hodorogind prin oraș pentru a colecta rămășițele scheletice ale celor care pierduseră bătălia cu malaria, tifosul, pneumonia, dizenteria sau foamea. Morții erau adunați cu furcile și aruncați unii peste alții undeva, în afara orașului. Atunci când mormanele de cadavre ajungeau prea înalte, cineva le stropea cu petrol și le dădea foc. Mirosul pestilențial rămânea zile întregi în zonă după incinerarea cadavrelor.

În martie, deveni clar că Stalin ori nu putea, ori *nu voia* să hrănească sau să echipeze corespunzător exilații care se înrolaseră în armata lui Anders – erau 44.000, conform registrelor, așteptând ordinele superiorilor în Uzbekistan. Oricum, rațiile repartizate de sovietici erau menținute doar pentru 26.000 de oameni. Furios, Anders i-a forțat mâna lui Stalin să accepte evacuarea trupelor sale în Persia, unde aveau să ajungă în grija britanicilor. Când Stalin acceptă, în cele din urmă, Genek și Otto, împreună cu familiile lor, porniră într-un nou exod de patru luni, traversând 2400 de kilometri de stepă nesfârșită și deșert prin Samarkland și Chirackhi, spre portul Krasnovodsk, Turkmenistan, pe malul estic al Mării Caspice. Acolo, au fost înconjurați de soldații NKVD care cărau niște saci mari de pânză.

„Lăsați aici bagajele pe care nu le puteți căra“, li s-a spus – un ordin ce părea fără rost, din moment ce majoritatea nu aveau decât cămașa de pe ei. „Banii și documentele, de asemenea“, au adăugat cei din NKVD. Urmasii a fi percheziționați la îmbarcare, li s-a spus. „Toți cei care încearcă să scoată pe furis din țară bani sau acte vor fi arestați.”

Genek și Herta folosiseră ultimii lor zloți cu luni în urmă. Pașapoartele lor poloneze fuseseră confiscate în Lvov. Își luară rămas-bun de la adeverințele de amnistie și de la permisele de rezidență pe care le primiseră în Altynay, precum și de la pașapoartele emise în Wrewskoje.

Fără niciun act și fără un ban în buzunar, erau doar niște nomazi. Dar nu mai conta – ar fi acceptat orice condiții, numai să iasă din strânsoarea Pumnului de Fier și să intre pe mâinile protectoare ale britanicilor și ale generalului Anders. Abia atunci când s-au urcat pe pasarela abruptă a vasului *Kaganovich*, petrolierul ruginit care avea să-i transporte până în portul persan Pahlevi, au putut simți mirosul libertății în aerul fierbinte și sărat.

După câteva zile pe mare, însă, acel miros a fost rapid acoperit de cel de vomă, fecale și urină.

Preț de patruzeci și opt de ore insuportabile, au stat în picioare, umăr la umăr cu alte mii de pasageri de la bord, cu pantofii plini de excremente, scalpurile sfârâindu-le sub dogoarea soarelui necruțător și cu stomacurile întoarse pe dos de la răul de mare. Fiecare centimetru pătrat al navei era ocupat: cala, puntea, scările, pasarelele, până și bărcile de salvare. Zeci de oameni au murit, trupurile lor inerte fiind purtate apoi de mâini întinse și trecute pe deasupra capetelor spre cea mai apropiată deschidere în parapetul navei, pentru a fi aruncate peste bord și înghițite de mare.

În august, Genek și Herta ajunseră în cele din urmă în Pahlevi, un port persan de pe malul sudic al Mării Caspice. Amorțiți de oboseală și de foame, însetați și afectați de tangaj, ei aflară că ultima navă care trebuia să traverseze Marea Caspică și care transporta peste o mie de suflete se scufundase. Au dormit două nopți pe plajă, sub cerul liber, în Pahlevi, până ce o caravană de autocamioane a sosit pentru a-i duce la Teheran, unde li s-a spus că-i aștepta o tabără cu corturi și Armata Poloneză.

O a doua sferă portocalie trece pe deasupra capetelor și de această dată, din reflex, Genek ridică mâna și o prinde. Oare de ce localnicii își bat joc de un grup de oameni care arată atât de jalnic? se întreabă el.

Dar când deschide mâna descoperă o portocală. Una bună. Proaspătă. Cărnoasă.

E primul fruct pe care îl atinge în ultimii doi ani de zile. Se uită peste umăr, ca să vadă dacă poate identifica persoana care i-a aruncat-o și prinde privirea unei femei tinere cu capul acoperit cu o eșarfă maro. Femeia stă pe trotuar, cu mâinile pe umerii a doi băieței pe care-i ține în fața ei.

Femeia zâmbește, ochii ei căprui sunt blânzi și plini de milă, iar Genek înțelege pe loc că portocala nu a fost aruncată în semn de dispreț, ci ca să-i *ajute* – a fost un dar, o formă de hrană. Ochii lui Genek se umplu de lacrimi în timp ce rotește portocala între palme. Un *dar*. Își flutură mâna în direcția femeii persane, care-i răspunde în același fel, apoi dispare într-un nor de praf.

Genek nu-și poate aminti ultima oară când un străin i-a făcut o favoare fără a aștepta ceva în schimb.

Înfinge un deget murdar în portocală, o curăță de coajă și îi întinde câteva felii Hertei. Ea mușcă o bucată și ține ce i-a mai rămas pe buzele lui Jozéf, râzând încetișor când nasul lui se încrețește.

— E o *portocală*, scumpule, îi spune ea. Un cuvânt nou pentru el. *Pomarańcza*, adaugă ea. În curând o să înveți să-ți placă.

Genek desprinde o felie pentru el și închide ochii în timp ce o mestecă. Aroma îi explodează pe limbă. E cel mai dulce lucru pe care l-a gustat vreodată.

***

Tabăra lor e orientată spre nord. De acolo se vede malul Mării Caspice și, dincolo de ea, lanțul munților Elburz profilându-se la orizont ca o linie zimțată gri-violet.

— Suntem în Rai? întrebă Herta în șoaptă, în timp ce se apropie, luându-l de mână pe Genek.

Două tinere englezoaice dau din cap, privindu-i pe sub cozeroacele șepcilor militare, și îi direcționează spre niște corturi lungi și înguste, cu laturi de pânză rulate și legate în partea de sus ca să permită circulația aerului.

— Bărbații în dreapta, femeile în stânga, explică ele, făcându-le semn spre două corturi pe care scrie *STERILIZARE*.

În cortul bărbaților, Genek e fericit să se dezbrace de haine – pantaloni, cămașă și indispensabili – pe care le-a purtat aproape zilnic, timp de paisprezece luni. Renunțase la celelalte haine în schimbul lemnului de foc și al rațiilor de mâncare menite să-i ajute să facă față iernii siberiene.

Își face drum, gol, până la un furtun care pulverizează ceva ce-i arde nările.

— Ține ochii închiși, îi spune recrutul care tocmai terminase dușul înaintea sa.

Soluția de sterilizare îi înțeapă pielea, dar Genek se bucură de jetul rece care i se prelinge pe coaste, curățându-i pielea plină de noroi după exil.

Când termină, deschide ochii, ușurat să vadă că mica lui movilă de haine uzate a fost luată de acolo, cu siguranță pentru a fi arse. Își scutură de pe brațe câteva picături de soluție cu miros înțepător și îl urmează pe recrutul din fața lui până la o găleată plină cu ceva ce seamănă a apă de mare, unde se clătește cu un burete – un burete!

Cu ceilalți așteptând la rând în spatele lui, abia se abține să nu zăbovească un minut sau două în plus la prima lui baie adevărată după atâtea luni. Mirosind acum a clor și a apă de mare, Genek primește un prosop și e îndrumat la un alt cort, plin cu teancuri ordonate de haine noi: chiloți, maieuri și uniforme de toate mărimile și formele. Selectează o pereche de pantaloni kaki dintr-un material subțire și trage pe cap o cămașă cu guler și mâneci scurte – delectându-se cu atingerea fină a țesăturii de bumbac pe pielea curată. Într-un

al treilea cort, primește o pereche de pantofi albi de pânză, o cască de plută, un săculeț de curmale, șase țigări și un mic cec.

— Micul dejun e la șapte fix, i se spune când pleacă.

— Micul dejun?

E atât de obișnuit cu o singură masă pe zi, încât ideea de a pune în gură ceva hrănitor la prima oră i-a devenit străină.

— Adică pâine, brânză, gem, ceai.

Brânză, gem și ceai!

Genek încuviințează din cap, salivând, prea fericit ca să mai poată vorbi.

Pe plajă, el o găsește pe Herta șezând cu picioarele încrucișate și ținându-l pe Jozéf în poală, cu un coș de portocale lângă ea. Poartă același tip de pantaloni și cămașă kaki, cu croială de damă.

Jozéf nu poartă altceva decât un scutec de pânză și o batistă pe care Herta a înmuiat-o în apă de mare și i-a pus-o în jurul capului.

Copilul lovește cu piciorușele în nisip, fascinat de particulele fine care i se lipesc de piele. Un băiețel persan care vinde struguri trece pe lângă ei. Stau tăcuți pentru o vreme, privind orizontul, apa de cobalt a Mării Caspice și vârfurile munților Elburz ca niște dinți de ferăstrău ițindu-se deasupra ei.

— Cred că am venit unde trebuia, spune Genek zâmbind.

August 1942, Teheran: *Curând după ce oamenii lui Anders ajung la Teheran, Stalin face presiuni pentru a-i trimite pe polonezi direct în luptă, dar Anders insistă că au nevoie de mai mult timp pentru recuperare. Mulți dintre oamenii lui mor în Teheran, unii prea slăbiți și bolnavi după exod, alții incapabili să digere mâncarea, dintr-odată prea bogată în nutrienți. Alții, cu ajutorul perșilor și al proviziilor trimise de britanici, devin mai puternici. Când noile uniforme și cizme din piele adevărată sosesc în octombrie, moralul oamenilor din tabăra de la Teheran atinge cote maxime.*

23 August 1942: *Bătălia de la Stalingrad începe. Germania nazistă și aliații ei depășesc granițele teritoriilor lor europene și luptă contra Uniunii Sovietice pentru controlul Stalingradului în partea de sud-vest a Rusiei în ceea ce se va dovedi a fi una din cele mai sângeroase lupte din istorie.*

Capitolul 38

Felicia

**Varșovia, Polonia ocupată de germani
Septembrie 1942**

Felicia fredonează încet – cântecul cu pisicuța, pe care-l știe de la bunicul ei – stând pe podeaua acoperită cu linoleum de la bucătărie, construind cu atenție un turn din boluri metalice. Se uită din când în când la ceasul rotund agățat lângă aragaz – Mila a învățat-o recent cum să citească ora – numărând minutele până la ora cinci, când mama ei trebuie să apară. Apartamentul din Varșovia aparține unui prieten al mătușii ei, Halina. Acesta e mult mai drăguț decât apartamentul înghesuit în care locuiau la Radom, dar cel puțin în ghetou mama ei venea la ea în fiecare noapte. Aici, în Varșovia, din motive pe care Felicia nu le poate înțelege, mama ei locuiește separat, într-un apartament de pe aceeași stradă.

Ele petrec ceva timp împreună în weekenduri, și o dată pe săptămână Mila vine la apartament pentru a-i da bani proprietarului. Cuplul care deține apartamentul lucrează, așa că Felicia s-a obișnuit să-și petreacă zilele de una singură. În apartament mai este un fugar, un bărbat pe nume Karl, care a sosit acum câteva zile. Dar ea nu prea interacționează cu el. Bărbatul mai mult citește sau stă în camera lui, ceea ce Feliciei îi convine, pentru că se simte prost când străinii, în special bărbații, îi pun întrebări.

O cheie se rotește în broască și Felicia ridică ochii la ceas, atentă la brațul minutarului. Dar e prea devreme. Mila ajunge de obicei imediat după 5, iar proprietarii nu se întorc până la ora 6. Pentru un moment, Felicia își imaginează că ar putea fi tatăl ei. „Te-am găsit!”, ar zice el, în timp ce ar da buzna pe ușă purtând uniformă. Apoi Felicia rămâne nemișcată, neștiind dacă trebuie să se ascundă. I se spusese să aibă grijă cu străinii. Ușa se deschide și se închide, apoi se aude o voce, dar nu a Milei. E verișoara mamei ei, Franka.

Umerii fetei se lasă în jos.

— Felicia, scumpo, sunt eu, Franka. Mama ta nu a putut ajunge, îi explică Franka, în timp ce intră din hol în bucătărie. Iată-te, răsuflă ușurată găsind-o pe Felicia, șezând pe podea, printre holurile ei. Mama ta e bine, doar că trebuie să lucreze până târziu astăzi. Franka așază o cutie pe masa bucătăriei și se lasă pe vine lângă Felicia, punându-i o mână pe spate.

— Trebuie să lucreze până târziu? Întreabă Felicia, privind peste umărul Frankăi spre ușă, cu speranța că mama ei avea totuși să apară.

— E bine. A spus că încearcă să vină mâine să te viziteze. Franka se ridică. Ești în regulă? E totul bine aici?

Felicia ridică ochii la mătușa ei. Pare neliniștită, de parcă ar fi grăbită.

— Sunt bine. Ai venit să stai cu mine? Întreabă ea, deși știe că răspunsul e nu.

— Aș vrea să pot. Dar nu e posibil, Felicia. Sabine mă așteaptă jos. A venit cu mine ca să stea de pază cât timp eu aduc banii. Și, oricum, nu ar trebui să fiu văzută aici sus.

Felicia oftează și se ridică în picioare pentru a se uita mai bine la cutia pe care Franka a pus-o pe masa de la bucătărie.

— Ce-i asta? Întreabă ea. Cum se apropie a patra ei aniversare, a tot rugat-o pe mama ei să-i cumpere o rochiță nouă. Îi trece prin minte că poate Franka i-a adus una.

— Sunt pantofi. M-am gândit că ar fi mai bine ca lumea să vadă că am adus ceva, în caz că întreabă cineva de ce am fost aici, spune Franka.

—Oh.

Ochii Felicieii sunt la nivelul cutiei. Se ridică pe vârfuri pentru a arunca o privire sub capac încercând să-și imagineze cum ar arăta și ar mirosi o pereche nouă de pantofi. Cei aflați în cutie, însă, sunt vechi și uzați.

— Ai nevoie de ceva? Întreabă Franka, scoțând un plic de sub bluză.

Felicia lasă privirea-n jos. Are nevoie de multe, așa că nu spune nimic.

Franka ascunde plicul în locul obișnuit – sub rama unui tablou de deasupra aragazului.

— Unde e domnul – Care e numele lui? Întreabă ea, uitându-se la ceas.

Felicia se pregătește să-i explice că domnul Karl nu s-a aventurat încă să iasă din camera lui, când cineva bate tare la ușă. Ar putea fi prietena Frankăi, Sabine? se întreabă Felicia. Ea și Franka se uită una la alta, încremenite pentru o clipă, neștiind ce să facă. Franka ridică fața de masă și îi face semn să intre dedesubt.

— Ascunde-te, repede! șoptește Franka.

Felicia intră sub masă și se ghemuiește, cu genunchii la piept.

Cel de la ușă bate din nou; de această dată izbește cu un obiect metalic. Vor sparge ușa, își spune Felicia, dacă nu dă nimeni drumul. Franka aranjează fața de masă astfel încât să atârne până aproape de podea.

— Vin! strigă ea, apoi se apleacă pentru a șopti prin fața de masă: Dacă te descoperă să spui că ești fiica administratorului.

„Sunt fiica administratorului”, își spune Felicia. Acestea sunt cuvintele pe care trebuie să le recite dacă o descoperă cineva în ascunzătoare. În lunile acelea în care a fost închisă în apartament, nu a fost nevoită să le folosească; până astăzi, nimeni în afară de proprietar nu a venit neanunțat. „Sunt fiica administratorului”, șoptește ea cu pumnii strânși, simțindu-se ciudat să mintă.

Imediat ce Franka ajunge la ușă, Felicia aude niște voci de bărbați. Trei, poate patru, strigând în germană (ea a auzit destule cuvinte în germană ca să recunoască pe loc limba). Vocile aparțin unor bărbați cu cizme grele. Aceștia năvălesc pe hol și intră în bucătărie. Bolurile Feliciei se împrăștie pe podea, zdrăngănind asurzitor. Vocea Frankăi e și ea acolo. Franka vorbește repede – ca nu locuiește aici, le explică, apoi spune ceva despre pantofi; dar nemții nu par interesați.

— Halt die Schnauze! se răstește unul dintre ei, iar Felicia își ține răsuflarea în timp ce bărbații se retrag pe hol. Pentru o clipă e liniște. Felicia ar vrea să fugă sau să o strige pe Franka, dar în schimb începe să numere. „Unu, doi, trei.” Până să ajungă la patru, aude mai multe urlete, iar atunci când recunoaște vocea domnului Karl, care țipă și el, uită să mai respire. Oare după el au venit?

Peste câteva clipe se aud iar oameni mișcându-se înjur, cizme tropăind pe hol în direcția ei, apoi zgomot în bucătărie – mai multe strigăte și țipetele domnului Karl care imploră patetic:

— Vă rog, nu, vă rog! Am acte în regulă!

Felicia se roagă pentru el, se roagă ca nemții să-i ia actele și să plece, dar fără folos.

Răsună o împușcătură, Franka țipă și linoleumul de pe podea vibrează la impactul cu ceva greu, care se prăbușește. „Buf”. Felicia își acoperă gura cu mâinile, încercând să înăbușe orice sunet i-ar fi putut scăpa. Inima îi bubuie atât de repede, încât i se pare că galopează în sus, gata să-i iasă pe gât. Unul dintre bărbați râde. Felicia încearcă să își potolească respirația, trupul ei tremurând ca varga din cauza efortului. Se aud foșnete și mai multe râsete. Ceva despre zloți.

— Vezi? cârâie o voce într-o poloneză stricată, adresându-se probabil Frankăi. Vezi ce se întâmplă când încearcă să se ascundă? Să-i spui

proprietarului că ne vom întoarce.

Felicia observă cu coada ochiului o mișcare. Este ceva pe podea. Aproape că vomită când își dă seama ce este: un firicel de sânge se strecoară șerpuit sub masă. Se îndepărtează cât poate de firul de sânge stând în șezut și, cu ochii închiși, strângându-și mai tare genunchii la piept.

— Da, domnule, spune Franka aproape în șoaptă.

În sfârșit, vocile și zgomotele de pași încep să se îndepărteze și ușa apartamentului se închide. Nemții au plecat. Felicia este paralizată de frică, deși instinctul îi spune să se târască cât poate de repede de sub masă, de lângă scena însângerată la care tocmai a asistat. Își lasă capul pe genunchi și începe să plângă. În secunda următoare, Franka e acolo, cu ea sub masă, cuprinzând-o strâns cu brațele și legănând-o ușor.

— E în regulă, șoptește ea, cu buzele lipite de urechea Felicie, în timp ce o leagănă înainte și înapoi, înainte și înapoi. Ești bine, o liniștește Franka. Totul va fi bine.

Capitolul 39

Addy

Rio de Janeiro, Brazilia

Ianuarie 1943

Prima oprire a lui Addy după întoarcerea la Rio de Janeiro de la Minas Gérais – locul lui de muncă, la care și-a terminat contractul – este poșta din Copacabana. În Minas se rugase în fiecare noapte ca o scrisoare să fi ajuns deja, dar această speranță dispare când intră în poștă și prinde privirea Gabrielei.

— Îmi pare rău, Addy, spune Gabriela de după teighea. Aș vrea să am ceva pentru tine, dar nu am nimic.

Pare mereu extrem de tristă când îi dă astfel de vești. Addy încearcă să zâmbească.

— E în regulă. Speram și eu, spune el trecându-și mâna prin păr.

— Mă bucur că te-ai întors, strigă Gabriela când Addy se întoarce să plece.

— Ne vedem săptămâna viitoare, îi spune Addy plin de optimism.

Când iese pe ușa poștei, bărbia îi coboară și pieptul începe să-l doară. A fost un prost să sper. Se luptă cu lacrimile, apoi își îndreaptă umerii. *Gândurile negre nu ajută la nimic*, își spune el. *Trebuie să faci mai mult. Ceva. Orice.* În după-amiaza aceea, decide el, va vizita biblioteca. Va răsfoi ziare străine, va căuta indicii. Poate că va găsi niște vești care-i vor mai ridica moralul. Cele citite în Minas fuseseră descurajante și ciudate. Un articol numea eforturile lui Hitler de a extermina evreii din Europa „crimă premeditată în masă”, raportând un număr incredibil de morți. Un alt articol menționa că „situația evreilor” fusese mult exagerată și că evreii nu erau exterminați, ci pur și simplu persecutați. Addy nu știa ce să creadă. Și i se părea enervant că puținele informații pe care reușea să le găsească erau ascunse în paginile unei reviste sau ale unui cotidian, ca și cum ziaristii nu era nici ei prea siguri dacă faptele erau adevărate sau nu, sau de parcă titlul *PESTE 1.000.000 DE MORȚI DE LA ÎNCEPEREA RAZBOIULUI* nu ar fi potrivit pentru pagina principală. Soarta evreilor din Europa, în aparență,

nu prea atrăgea atenția brazilienilor. Dar Addy nu se putea gândi la nimic altceva.

Își pune ochelarii de soare și duce instinctiv mâna la buzunar după batista fină a mamei sale, pe care începe să o frece între degete până ce se liniștește și lacrimile i se usucă. Se uită la ceas. Trebuie să se întâlnească cu Eliska în cincisprezece minute ca să ia prânzul împreună.

Eliska venise la Minas o singură dată în timp ce el era acolo, dar faptul că o văzuse nu contribuise cu nimic la îmbunătățirea relației lor pe cale să se rupă.

Eliska părea abătută când Addy îi povestise cât de preocupat era și că nu se putea gândi la nimic altceva decât la familia lui.

— Mi-aș dori să pot înțelege prin ce treci, îi spusese ea, și pentru prima dată, Addy o vedea plângând.

— Addy, îl întrebase ea, dar dacă n-o să-ți găsești niciodată familia? Ce-o să faci? Cum o să suporti asta?

Lui Addy nu-i picaseră bine aceste întrebări și se supăraseră pe ea, chiar dacă și el și le pusese și el de atâtea ori.

— O să te am pe tine, spusese el încetișor, dar cuvintele lui Addy nu avuseseră efectul scontat.

Era evident acum. Eliska știa la fel de bine ca el că atâta timp cât familia lui lipsea, nu ar fi fost capabil să i se dedice în totalitate și să-și construiască o viață alături de ea, să o iubească numai pe ea. Lacrimile Eliskăi nu erau pentru el, a înțeles Addy; erau pentru ea. Ea începuse deja să întrevadă un viitor fără el.

La capătul străzii, Addy se apropie de mesele terasei Café Campanha. A ajuns devreme. Eliska nu e încă acolo. Se așază pe un scaun la terasă, întrebându-se dacă conversația pe care o vor avea va duce la ruperea logodnei lor și, dacă da, ce avea să însemne pentru amândoi.

Cu inima grea, își scoate carnețelul și un creion din buzunarul de la piept.

Au trecut luni de când nu a mai pus note pe hârtie, dar toate gândurile la familia lui și la Eliska, la ce însemna să iubească și să fie iubit, deși l-au tulburat, îl inspiră acum să compună o melodie. El desenează un portativ pe pagina goală din fața lui și adaugă familiara măsură de trei sferturi. Această compoziție, decide el în timp ce notele se înșiruie cu ușurință pe hârtie, va fi un vals lent în gama minoră.

Capitolul 40

Mila

**Varșovia, Polonia ocupată de germani
Ianuarie 1943**

Edgar, care a împlinit cinci ani cu o săptămână în urmă, țopăie pe lângă Mila. Nasul îi curge și e roz din cauza frigului.

— Asta nu e drumul spre parc, frau Kremski.

Băiatul îi spune asta de parcă ar fi mai isteț decât ea.

— Știu. O să ne oprim pe drum undeva. Nu va dura decât un minut.

Petrecându-și ultimele patru luni lucrând pentru o familie de naziști, Mila vorbește fluent germana. În casa familiei Bäcker (despre care Mila a aflat că aparținuse unei familii de evrei, care, presupunea ea, locuiau acum în ghetoul din Varșovia), Mila e cunoscută drept Iza Kremski.

Tatăl lui Edgar e ofițer de rang înalt din Gestapo. Mama lui, Gundula, e la fel de leneșă ca pisica familiei, dar lipsurile ei în privința productivității sunt compensate de firea sa violentă și de pretențiile sale exagerate – o atotștiutoare care obișnuiește să trântescă uși și să risipească banii soțului ei.

Slujba sa nu e cine știe ce, dar este plătită bine și, în ciuda faptului că simte cum i se rupe în fiecare zi inima să fie în preajma unui copil care nu e al ei, Mila îl simpatizează pe Edgar, așa răsfățat cum e, iar slujba e mult mai bună decât vechea ei slujbă de la fabrica de uniforme din Walowa. Cel puțin, aici, în Varșovia, spre deosebire de ghetou, are un soi de autonomie.

Mila își petrece diminețile ștergând mobila cu o cârpă umedă, frecând gresia din baie și pregătind mesele. În fiecare după-amiază îl duce pe Edgar în parc. Indiferent de vreme, îngheț sau ploaie, lapoviță ori ninsoare, Gundula insistă ca băiatul ei să petreacă o oră afară.

Zilnic, ea și băiatul fac același drum de la locuința familiei Bäcker de-a lungul străzii Stepinska, către capătul sudic al parcului Lazienki. Astăzi însă, Mila a făcut un ocol, mergând câteva străzi spre vest, până la o stradă numită Zbierska. Era riscant să-l aducă pe Edgar cu ea – nici nu știe cum îl va convinge

pe băiat să nu pomenească nimic despre plimbarea lor, dar era disperată să o vadă pe Edith, iar aceasta îi spusese să o viziteze în timpul zilei.

Mila o cunoscuse pe Edith, o croitoreasă, la scurt timp după ce se angajase la familia Bäcker.

Edith vizita apartamentul acestora săptămânal, pentru a coase o față de masă sau pentru a croi o rochie pentru frau Bäcker, un sacou pentru herr Bäcker sau niște pantaloni pentru Edgar.

Ieri, când Edith sosise, Gundula plecase deja la o plimbare, iar Mila lustruia tacâmurile de argint dintr-un sertar. Cele două începuseră să discute în poloneză. Niciuna nu-și dezvălui adevărata identitate, dar se înțelegeau de minune și și-au dat seama imediat că aveau ceva în comun. Mila se întrebase dacă Edith nu era de asemenea evreică, pretinzând a fi ariană, sau dacă nu lucra pentru Rezistență. Bănuielile ei se confirmaseră când Edith menționase din întâmplare că ea crescuse la est de strada Okopowa – o zonă despre care Mila știa că aparținea cartierului evreiesc, acum parte a ghetoului.

Atunci când Mila îi povesti despre Felicia, Edith pomeni de o mănăstire catolică din afara orașului care ar fi acceptat copii orfani.

— Aș putea să mă interesez dacă mai au loc pentru unul, se oferise ea să întrebe, dar chiar în timp ce-i spunea asta, Gundula se întoarse de la plimbare și femeile lucrară tot restul după-amiezii în tăcere.

Înainte de a pleca, Edith îi strecurase Milei adresa ei, notată pe un colț rupt dintr-un ziar al lui Bäcker.

— Locuiesc chiar în capătul străzii, îi șoptise ea, apoi adăugase: Va trebui să vii să mă vizitezi la începutul după-amiezii, când vecinii mei sunt la lucru. Ei sunt foarte... vigilenți.

Mila se uită la hârtiuța triunghiulară din palma ei, verificând adresa: *Zbiwska, numărul 4.*

— De ce să ne oprim? vrea să afle Edgar. Eu vreau să mergem în parc.

— Mama ta m-a rugat să-i fac o vizită lui Edith, croitoreasa, minte Mila. O cunoști, ai văzut-o în casă. Săptămâna trecută ți-a luat măsurile pentru o cămașă.

— De ce?

— Nu mai contează, o să dureze doar o secundă.

Mila apasă butonul soneriei din dreptul numelui croitoresei, recunoscătoare că Edith și-a trecut pe lângă adresă și numele de familie și după o clipă, vocea ei se aude la interfon.

— Cine e? întreabă ea în poloneză.

Mila își drege glasul.

— Edith, sunt eu, eu, Iza. Edgar este cu mine. Te rog, am putea urca până la tine o clipă?

O secundă mai târziu, interfonul bâzâie și Mila și Edgar urcă scara îngustă până la etajul al treilea al clădirii, oprindu-se la o ușă pe care scrie 3B.

Edith o salută cu un zâmbet nervos.

— Bună, Iza. Edgar. Vă rog, intrați.

Edgar se încruntă când îi pășește pragul.

— Îmi pare rău că dau buzna așa la tine acasă, spune Mila. Ea se uită la Edgar, întrebându-se câtă poloneză ar putea el să înțeleagă, apoi ridică ochii spre Edith. Ai pomenit ieri despre o mănăstire...

Edith dă din cap, în semn că a înțeles.

— Da. Este într-un oraș numit Włocławek, la vreo optzeci de kilometri de aici. De fapt, azi le-am trimis o scrisoare, ca să-i anunț că există un copil în nevoie. O să te anunț când voi primi răspunsul.

— Mulțumesc, spune în șoaptă Mila. Apreciez foarte mult ajutorul tău.

— Desigur.

Edgar o trage pe Mila de fustă.

— Putem *pleca*? A trecut un minut.

— Da, putem pleca. Să pornim spre parc, adaugă Mila în germană și se întoarce să plece, încercând să vorbească pe un ton cât mai indiferent.

— Îți mulțumesc pentru vizită, Iza. Distracție plăcută, le urează Edith.

— Mulțumim.

În ziua următoare, imediat ce își agață paltonul în cuiarul din foaierea familiei Bäcker, Mila simte că ceva nu e în regulă. Apartamentul e cufundat într-o liniște ciudată. Herr Bäcker ar trebui să fie deja la lucru, dar în majoritatea zilelor, atunci când Mila ajunge acolo, Gundula pierde vremea scriind o listă de sarcini menajere, Edgar bate mingea, ori aleargă de colo colo prin casă scoțând strigăte de luptă „bang bang bang“, angajat în vreun soi de bătălie imaginară și folosindu-și mâinile ca pe niște revolve. Astăzi, însă, tăcerea din apartament îi provoacă un fior rece pe șira spinării. Mila începe să tremure.

Străbate coridorul și intră în living. E gol. Ea se duce spre bucătărie, dar se oprește când trece pe lângă ușa ce dă în sufragerie – pentru că acolo zărește o siluetă în cel mai îndepărtat colț al camerei, șezând nemișcată la un capăt al mesei și privind fix în direcția ei.

Chiar dacă e atât de departe de ea, Mila vede că Gundula are obraji aprinși, iar ochii ei aruncă fulgere de mânie, împotrivindu-se instinctului de a o lua la fugă spre ușă, Mila se întoarce spre ea, dar rămâne în prag.

— Frau Bäcker? E totul în regulă? întrebă ea, cu mâinile încleștate în dreptul taliei.

Gundula se holbează la ea pentru o clipă. Când vorbește, buzele ei abia se mișcă.

— Nu, *Iza*, nu e nimic în regulă. Edgar mi-a spus că ieri ai fost acasă la croitoreasă, în drum spre parc.

Mila abia mai suflă.

— Da, am fost. Îmi cer scuze, ar fi trebuit să vă spun.

— Da, ar fi trebuit să-mi spui. Vocea Gundulei e dintr-odată mai stridentă și mai aspră ca niciodată. De ce? întrebă ea. De ce, te rog să-mi spui, ai face o asemenea vizită?

Mila înghite în sec.

Ea se gândise că Edgar ar fi putut spune ceva acasă și își pregătise deja o scuză pentru această eventualitate.

— Am întrebat-o dacă poate veni la mine acasă la sfârșitul săptămânii, începe Mila, pentru că am urgent nevoie de o fustă nouă. Mi-a fost jenă să vă spun dumneavoastră. Mila privește în jos. O port pe asta de ani de zile, pentru că... pentru că nu-mi pot permite să cumpăr una nouă. Edith a spus într-o zi că are un material pe care mi l-ar putea vinde pentru un preț mult mai mic decât cele de la magazinele din oraș.

Gundula se uită urât la Mila, clătinând încet capul de la stânga la dreapta.

— O fustă.

— Da, madame.

— Și unde e fusta asta?

— Ea mi-o lucrează așa cum am stabilit. A spus că mi-o aduce săptămâna viitoare.

— Nu te cred.

Calmul aparent al Gundulei începe să dispară.

— Poftim?

— Minți! Simt asta până în măduva oaselor! Minți despre fustă, despre numele tău, despre orice!

Capul lui Edgar se ivi prin crăpătura ușii din spatele Gundulei.

— *Mutter?* Ce...

— Ți-am spus să stai în camera ta! se răstește la el Gundula. Dispari! Edgar pleacă și scaunul zgârie zgomotos podeaua în timp ce Gundula se ridică de la masă. Mă iei drept proastă, *Iza* – dacă acesta este într-adevăr numele tău –, nu-i așa?

Brațele Milei cad inerte pe lângă corp.

— Desigur că e numele meu, madame. Și, desigur, aveți dreptate să fiți furioasă că nu v-am spus despre vizita noastră la croitoreasă. Pentru asta îmi pare sincer rău. Dar mă acuzați pe nedrept că mint în legătură cu adevărata mea identitate. Mă simt ofensată că gândiți așa ceva despre mine.

Gundula se apropie, iar Mila observă o venă proeminentă, ca un șarpe mov, pe gâtul ei și face un pas înapoi, instinctul ei urlând-i din nou să se întoarcă și să fugă.

Dar rămâne pe loc. Dacă fuge, Gundula va fi și mai suspicioasă.

Gundula e atât de aproape de Mila încât aceasta îi poate simți respirația. Ea se oprește, cu pumnii strânși, expirând precipitat, extrem de furioasă. Parcă mârâie.

— I-am spus lui Carty, bolborosește ea. I-am spus că nu ești de încredere. Așteaptă numai până ce te va aresta! Așteaptă numai!

Mila dă încet înapoi și ajunge în hol.

— Madame, spune ea calmă, exagerați. Poate că un pahar cu apă v-ar ajuta. O să vă aduc unul.

Când se întoarce, îndreptându-se spre bucătărie, observă alarmată ceva cu coada ochiului – umbra unui obiect mișcându-se rapid prin aer. Ea se apleacă, dar e prea târziu.

Vasul o lovește în ceafă cu zgomotul surd, sec, a două obiecte grele care se ciocnesc. La picioarele ei sticla se face țândări.

Lumea Milei se întunecă pentru o clipă. Durerea e înțepătoare. Cu ochii închiși, ea întinde mâna spre ușă, bucuroasă când degetele ei o găsesc în cele din urmă. Încearcă să se țină pe picioare.

Când deschide ochii, e tot în picioare și își atinge ceafa cu mâna liberă, unde un cucui enorm s-a format pe loc acolo unde a lovit-o vasul. Se uită la degetele ei. Uimitor, nu e pic de sânge. Doar durere. *Ar trebui să fugi.*

— Oh, Doamne. Oh, Doamne, țipă Gundula. Ești teafără? *Ach mein Gott.*

Când își recapătă echilibrul, Mila pășește ușor peste cioburile de sticlă de la picioarele ei și străbate holul până la o debara de unde scoate o mătură. Când se întoarce, Gundula stă în același loc în care a lăsat-o... clătinând din cap, cu ochii mari, ca o femeie nebună.

— Nu am vrut să... îmi pare rău, bâiguie ea.

Mila nu răspunde. În schimb, ea se apucă să măture.

Gundula se lasă în jos, pe un scaun din fața mesei, șoptind ca pentru sine:

— Ce am făcut?

Când fărașul e plin, Mila îl duce în bucătărie, aruncă sticla într-un coș de gunoi de sub chiuvetă și duce înapoi fărașul în debara. Ridică de pe bufet cele două vase goale de lapte și se retrage cu ele în mâini, încercând cu disperare să ignore zvâcnetul din ceafa care se extinde spre globii ei oculari, în timp ce instinctul o imploră să plece, să fugă cât o țin picioarele.

— Mă duc să cumpăr lapte, spune ea calmă, trecând pe lângă ușa de la sufragerie.

Și la fel de tăcută cum venise, ea pleacă, fără intenția de a se mai întoarce.

Capitolul 41

Bella

**Varșovia, Polonia ocupată de germani
Ianuarie 1943**

Mamă și fiică, își spune Bella în spatele casei de marcat, în timp ce le studiază pe cele două nemțoaice care analizează rochiile expuse. Au aceeași piele de un alb ivoriu și același maxilar pătrat, același mers și aceeași ținută. Până și capul îl înclină la fel în timp ce își plimbă degetele pe rochiile agățate la rând pe umerase în incinta magazinului. Bella clipește mai des ca să-și oprească lacrimile ce o năpădesc.

— Cu asta ți-ar sta bine, spune fata, punând o rochie din lână pe pieptul mamei ei. Culoarea asta îți vine perfect. Se potrivește cu ochii tăi.

Bella și Jakob sunt în Varșovia de șase luni. Ei luaseră în calcul și posibilitatea de a sta în Radom, dar Radom era un mic orășel în comparație cu Varșovia, iar ei se temeau să nu fie recunoscuți. Acolo, oricum, nu aveau ce găsi de lucru. Ambele ghetouri fuseseră lichidate și din acestea nu rămăseseră decât câțiva muncitori tineri. Iar părinții Bellei, desigur, nu mai erau acolo. Fuseseră deportați odată cu ceilalți și, așa cum îi avertizase Ruben, nu mai era niciun secret acum: dacă erai trimis la Treblinka, nu te mai întorceai.

Astfel, fără alte gărzi care să păzească porțile ghetoului, Bella și Jakob își adunaseră din apartamentele lor sărăcicioase puținele bunuri pe care reușiseră să le salveze, se rugaseră ca actele lor de identitate să le mai fie de folos și se urcaseră într-un tren spre Varșovia, folosind cei câțiva zloți pe care îi pusese deoparte pentru bilete.

La început, Bella sperase ca schimbarea adusă de plecarea la Varșovia să-i mai aline suferința, dar oriunde mergea și oriunde privea erau lucruri care-i aminteau de durerea ei. Trei surori jucându-se în parc. Un tată care-și ajuta fetița să urce într-o căruță. Perechile de mamă-fiică pe care le vedea adesea venind la magazinul în care lucra. Era o tortură. Somnul o ocoli săptămâni la rând. Nu mai putea să gândească. Nu mai putea să mănânce. Chiar dacă

resursele lor de hrană erau extrem de limitate, numai gândul la mâncare îi făcea greață și refuza cu îndârjire să mănânce. Pomeții ei deveniră mai pronunțați și pe sub bluză, coastele îi ieșeau atât de evident pe sub piele încât păreau o claviatură alcătuită numai din diezi și bemoli. Se simțea de parcă era obligată să traverseze o apă cu niște greutate legate de încheieturile mâinilor, în orice moment fiind în pericol să se înece. Inima îi era sfâșiată de durere și ura felul în care Jakob o întreba mereu dacă se simțea bine sau felul în care el încerca să-i bage puțină mâncare în gură.

— Întoarce-te la mine, iubita mea, se ruga el. Pari atât de departe.

Dar ea nu putea să facă asta. Singura dată când se simțea din nou cea din trecut era atunci când făceau dragoste, dar acea senzație nu ținea prea mult. Felul în care simțea pielea lui Jakob pe a ei îi amintea că era vie, dar sentimentul de vinovăție care o copleșea după aceea era atât de puternic, încât îi provoca greață.

Bella înțelese în timpul acelor prime săptămâni în Varșovia că nu mai putea trăi prea mult scufundată în marea aceea de tristețe. Voia cu disperare să se simtă din nou ea însăși. Să devină o persoană mai bună, o soție mai bună. Să accepte ceea ce se întâmplase. Să meargă mai departe. Dar să-și piardă sora, apoi părinții era un sentiment devastator. Dispariția lor o mistuia în fiecare zi, încă de la primele ore ale dimineții, când se trezea, și îi bântuia somnul. În fiecare noapte revedea cum sora ei era trasă în pădure și cum părinții ei erau urcați în trenurile care aveau să-i ducă la moarte. În fiecare noapte visa cum ar fi putut să-i ajute.

În luna noiembrie începu să-și prindă fusta mai strâns în talie, pentru ca aceasta să nu-i cadă de pe șolduri. Abia atunci înțelese ea că nu se comporta normal și că Jakob avea dreptate. Trebuia să se alimenteze. Să aibă grijă de ea. Avea nevoie de *el*. Se întreba, totuși, dacă nu era cumva prea târziu. Trăiseră separați luni de zile – Jakob îi spusese că așa erau mai feriți de pericole, cărțile lor de identitate false fiind mai credibile în acest fel –, dar Bella știa că o parte din el nu putea sta deoparte, fără să facă nimic, văzând-o cum se transforma într-o epavă. Cum putea ea să-l învinuiască pentru asta? Jelise atât de mult, încât uitase ce însemna să-l iubească pe bărbatul care, înainte ca lumea ei să se năruie, era totul pentru ea. Bella își jură să încerce să se adune.

— O vom cumpăra, spune mama, punând rochia pe tejghea.

Bella inspiră adânc, înghițindu-și lacrimile.

— Desigur, spune ea. Acum vorbește perfect limba germană. E o alegere bună, spune ea, schițând un zâmbet. *Nu trebuie să lași să se vadă că ești tristă.*

Îi întinde femeii restul.

În timp ce perechea iese din magazin, Bella închide ochii, secătuită de efortul făcut pentru a-și păstra calmul.

Vor fi mereu detalii care-mi vor aminti de ei, își spune ea. Vor fi zile mai bune și altele insuportabile.

Ceea ce contează, își spune ea, este că până și în cele mai dificile zile, când suferința este atât de chinuitoare încât abia mai poate respira, ea trebuie să meargă mai departe, să trăiască.

Se va trezi dimineața, se va îmbrăca, va merge la lucru. Va lua fiecare zi așa cum i se oferă. Va continua să se miște, să trăiască.

Capitolul 42

Mila și Felicia

Varșovia, Polonia ocupată de germani
Februarie 1943

Când mama ei i-a spus că, în sfârșit, a găsit un loc sigur unde să o ascundă – o *mănăstire*, după cum a numit-o ea –, Felicia a primit vestea cu suspiciune.

— Vei avea copii în jurul tău, i-a spus Mila, încercând să o înveselească. Fete de toate vârstele. Și un grup de măicuțe prietenoase care vor avea grijă de tine. Nu va mai trebui să stai atât de mult singură.

Deși Felicia era disperată după companie, mama ei era cea după care tânjea. Detesta faptul că Mila avea de gând să o părăsească din nou.

— Și celelalte fete vor fi ca mine? Întrebă Felicia, gândindu-se de fapt dacă vreo fată din locul acela de care vorbea mama ei ar fi vrut să-i fie prietenă.

Ele erau catolice, îi explicase Mila. Și cât timp era cu ele, Felicia avea să fie catolică și ea. Cu siguranță, fetele ar fi vrut să-i fie prietene.

— Trebuie doar să le ascuți pe măicuțe, scumpo, adăugă ea, și îți promit că ele vor avea grijă de tine.

În prima ei zi la mănăstire, părul de culoarea scorțișoarei e vopsit blond.

Ea nu mai este Felicia Kajler; e Barbara Cedransk. E învățată să se închine și să se împărtășească alături de celelalte fete. La o săptămână după sosirea ei, când una dintre maici o observă spunându-și papagalicește rugăciunile, o trage după ea în biroul Maicii Superioare ca să o întrebe despre educația ei. Felicia este surprinsă de convingerea din vocea Maicii Superioare care încheie conversația răstindu-se: — Cunosc familia acestui copil de mult timp. O tratăm ca și pe restul.

De fapt, malnutrită așa cum este și cu pielea plină de urme de la numeroasele boli pe care le-a avut, Felicia e tratată ceva *mai bine* decât restul. Maica Superioară, care-i strecoară adesea Felicieii câte o bucățică de prăjitură atunci când ceilalți nu se uită, îi permite să stea câteva minute în plus la soare și-i supraveghează îndeaproape pe copii, intervenind atunci când fetele mai

mari – care au proclamat-o pe nou venita costelivă pitica grupului – îi aruncă insulte sau o lovesc.

***

Trăgându-și căciula de lână pe frunte, Mila se plimbă pe lângă gardul din lemn al grădinii de la mănăstire, încercând să distingă chipurile copiilor care se joacă înăuntru.

Are voie să-și viziteze fiica o dată pe săptămână, dar vizita asta nu e anunțată. Nu are ce face. Nu poate suporta să stea departe de fiica ei.

Mila scanează grădina, încercând să-și dea seama care din micile trupuri înfocolite e al Feliciei.

Copiii arată la fel așa cum sunt îmbrăcați, cu paltoanele și căciulile lor negre.

Aleargă și strigă, respirațiile transformându-se în norișori în gurițele căscate în timpul jocului.

Mila zâmbește. Este ceva în râsetul lor, pur și dezinvolt, care îi dă speranță pentru o clipă.

În cele din urmă, observă o fetiță – mai fragilă decât restul – stând nemișcată și privind fix în direcția ei.

Mila se îndreaptă cât mai firesc spre gard, stăpânindu-se cu greu să-i facă cu mâna, să sară peste bârne s-o ia în brațe și să se furișeze cu ea, până în spate, la mașină, pentru a pleca împreună către Varșovia. Felicia se apropie și ea de gard, curioasă, cu bărbia ridicată. E uimită de vizita mamei ei e destul de mare acum ca să poată ține evidența, să își dea seama că e prea curând pentru noua ei vizită programată.

Mila zâmbește și dă cu blândețe din cap. Nu trebuie să-și facă griji, îi spune ea din ochi.

Felicia dă și ea din cap, semn că a înțeles. Când ajunge la câțiva metri de mama ei, se oprește lângă o bancă de piatră, își proptește piciorul de ea și se apleacă, de parcă și-ar lega șireturile. Căciula îi cade și părul blond i se revarsă spre pământ, încadrând ca un halou fața ei mică și plină de pistrui. Se uită printre picioare la mama ei și, știind că ceilalți nu pot vedea, îi face din mână.

„Te iubesc“, îi spune Mila din buze și îi trimite prin aer un sărut.

Felicia zâmbește și îi înapoiază sărutul. „Și eu te iubesc.“

Mila o privește, înghițindu-și lacrimile, iar Felicia se ridică, își aranjează căciula pe cap și aleargă înapoi spre ceilalți copii.

Capitolul 43

Genek

Tel Aviv, Palestina

Februarie 1943

Durerile de stomac ale lui Genek au revenit. Atunci când îl apucă – la fiecare treizeci de minute în cel mai rău caz – se chircește, crispat, apăsându-și stomacul cu pumnul.

— Ce simți? îl întrebase Herta cu o iarnă în urmă, când începuseră durerile.

— E ca și cum cineva îmi întoarce intestinele cu o furcă, a spus el.

Herta îl implorase să meargă la doctor, dar Genek se împotriva. Presupunea că sistemul lui digestiv avea doar nevoie de timp pentru a se reobișnui cu o dietă normală.

— Voi fi bine, insista el.

Și, oricum, erau atâția oameni în Teheran care se simțeau mult mai rău decât el, fiind dificil să beneficieze de timpul prețios și de resursele unui medic.

Dar asta fusese în Persia. Acum erau în Palestina, unde, aflându-se în grija Armatei Britanice, el și colegii săi polonezi din armata lui Anders aveau acces la șase corturi medicale, la o mulțime de provizii și la nenumărați doctori. Acum, durerile sunt persistente și au ajuns la un stadiu în care Genek se întrebă dacă nu cumva vreun ulcer i-a mâncat deja mucoasa stomacului.

— E timpul, i-a spus Herta cu o zi înainte, tonul ei fiind mai mult iritat decât compătimitor. Te rog, dragule, du-te să vezi un doctor înainte să fie prea târziu. Nu permite ca o boală ce poate fi vindecată să te doboare acum, după ce am reușit să trecem cu bine prin atâtea încercări.

Herta avea dreptate, decise Genek. Era timpul.

În ziua următoare, se trezește stând pe marginea patului său de campanie, cu tălpile goale pe pământ, complet gol pe sub o cămașă albastră de bumbac care se deschide în spate.

În spatele lui, un doctor apasă piesa rotundă și rece a unui stetoscop pe coastele lui și scoate un *hmm* nazal, în timp ce Genek răspunde la fiecare dintre

întrebările lui.

— Îtinde-te, spune doctorul. Genek își pune picioarele pe pat și se lasă pe spate, tresărind atunci când degetele doctorului îi apasă stomacul. Cred că ai ulcer, spune el. Stai departe de citrice și de orice lucru acid. Fără portocale sau lămâi. Încearcă să mănânci doar mâncăruri ușoare. Am și niște medicamente care te vor ajuta. Să începem tratamentul cu acestea și vom vedea cum te vei simți peste o săptămână.

— Bine, încuviințează Genek.

— Mă întorc imediat, îl anunță doctorul, agățându-și stetoscopul la gât și vârându-și pixul în buzunarul de la piept al halatului său alb.

Genek îl urmărește cu privirea până ce iese din cort, apoi închide ochii. Ultima dată când a fost nevoit să poarte o cămașă de spital a fost la paisprezece ani, atunci când și-a scos amigdalele, în Polonia. Genek nu-și amintește mare lucru în afară de porțiile constante de suc proaspăt de mere de care s-a bucurat după operație și de săptămâna aceea plină de cocoloșeli din partea mamei.

Simte cum îl năpădește dorul de ea. Ce nu ar da acum să o vadă.

E greu de crezut că au trecut trei ani și jumătate de când a plecat de acasă.

Acasă. Se gândește la locurile pe care le-a numit „casă” în ultimele patruzeci și două de luni.

La apartamentul său din Lvov și la noaptea în care cei din NKVD au venit să-i bată la ușă. Cum și-au făcut valiza, știind cumva că, odată plecați, nu aveau să se mai întoarcă acolo. Se gândește la vagoanele de marfă în care a fost închis săptămâni la rând – întunecate și reci, infecte și pline de boli.

Își amintește de baraca lui din Siberia, de noaptea geroasă în care s-a născut Jozéf și începe să tremure, pentru că amintirile sunt încă vii și reci, ca niște așchii de gheață care-i torturează subconștientul.

Se gândește la toate cadavrele pe care le-a văzut, imagini ale suferinței supreme pe care nu va reuși niciodată să și le șteargă din minte. Se gândește la exodul lor din Siberia, prin Kazahstan, Uzbekistan și Turkmenistan în drum spre Persia, la tabăra de corturi pe care au numit-o „casă” timp de patru luni în Teheran. Se gândește la călătoria de la Teheran la Tel Aviv și cum – atunci când camionul lor se strecurase pe drumurile înguste și sinuoase ale lanțului muntos Zagros – se temuse ca vehiculul să nu se rostogolească 1.500 de metri până în vale (o moarte jalnică după toate obstacolele pe care le trecuseră, își spusese el atunci). Se gândește la frumoasele plaje ale Palestinei și cât de mult îi vor lipsi când va fi dus la război. În ultima vreme se vorbea mult despre faptul că armata lui Anders urma să fie trimisă înapoi în Europa pentru a lupta pe frontul italian.

Adevărata lui *casă*, desigur, va fi întotdeauna Radom. Asta știe. Își încrucișează gleznele, închide ochii și într-o clipă a părăsit cortul medical și plutește deasupra unei scene pe care o știe prea bine – o reuniune de familie în apartamentul în care a crescut.

E în sufragerie, așezat pe o canapea de catifea albastră, sub portretul străbunicului său Gerszon, după care a fost numit. Herta îl alăptează pe Jozéf alături de el. Addy cântă la pian, improvizând o versiune a melodiei *Anything Goes* a lui Cole Porter. Halina și Adam dansează. Mila și Nechuma pălăvrăgesc lângă polița din lemn de nuc a șemineului, uitându-se râzând cum Sol o învârte pe Felicia în aer. Într-un colț, Jakob stă pe un scaun, urmărind spectacolul prin obiectivul Rolleiflex-ului său.

Genek zâmbește. Ar face orice să întoarcă timpul înapoi, să retrăiască o seară cu muzică, cină și râsete la casa lor din Radom, înainte de începerea războiului.

Dar la fel de repede cum i-a venit în minte scena din sufrageria părinților săi, un nou gând îi încolțește în minte, o altă amintire. Stomacul i se strânge, provocându-i o durere înțepătoare în abdomen, în timp ce își amintește conversația pe care a auzit-o când a trecut pe lângă comandament la începutul săptămânii:

— Sigur e o exagerare, spuse unul din căpitani. Peste un milion?

— Cineva a spus că sunt două milioane, răspuse altă voce. Au lichidat sute de lagăre și ghetouri.

— Ce ticăloși bolnavi și nenorociți, se auzi din nou prima voce.

Se făcuse liniște apoi, iar Genek abia se putuse împotrivi impulsului de a da buzna în cort, pentru a cere mai multe informații. Dar se stăpânise. Panica din ochii lui l-ar fi putut da de gol – doar se presupunea că era catolic, la urma urmei. Dar *milioane*? Era sigur că vorbeau despre evrei.

Mama lui, tatăl, surorile și mica lui nepoată – ultima dată când primise vești despre ei erau cu toții în ghetou. La fel mătușile, unchii și verii lui. Scrisese acasă de zeci de ori, dar nu primise răspuns. *Te rog*, spune el, *fă ca numerele să fie o exagerare. Fă ca familia noastră să fie bine. Te rog.*

Cu un nod în gât, Genek își amintește că ar trebui să se simtă recunoscător. El, Herta și fiul lor sunt împreună, iar starea lor de sănătate e bună.

Asta e tot ce contează. Cine știe cât de mult vor sta acolo, dar deocamdată se consideră norocos să numească Tel Aviv-ul noua lui casă. Cocoțat pe malurile cu nisip alb și palmieri ale Mediteranei azurii, e cel mai frumos oraș pe care l-a văzut în viața lui.

Până și *aerul* e plăcut, mirosind a portocale dulci și oleandru. Herta l-a descris într-un singur cuvânt încă din prima zi când au ajuns acolo: „Paradisul”.

Zarva din cortul medical se strecoară discret înapoi în mintea lui Genek – murmurul vocilor, scârțâitul tărgii atunci când vecinul lui se întoarce pe cealaltă parte, zdrăngănitul unei oale de noapte care e înlocuită și băgată sub un pat – și, în timp ce revine la realitate, ceva îi atrage atenția. O voce. Una pe care o recunoaște. O voce din viața lui anterioară. O voce care-i amintește de casă. Deschide ochii.

Majoritatea pacienților din cort dorm sau citesc. Câțiva vorbesc încet cu doctorii de pe lângă paturile lor. Genek scanează interiorul încăperii, ascultând cu atenție. Vocea a dispărut. Probabil că și-a imaginat-o doar fiindcă gândurile lui zburaseră către Radom. Dar apoi o aude din nou și de această dată se ridică în capul oaselor.

Acolo, își dă el seama, uitându-se peste umăr – e vocea unui doctor care stă cu spatele la el, la trei paturi distanță. Genek își dă jos picioarele de pe pat, intrigat. Doctorul e cu un cap mai scund decât Genek, cu umerii drepți și păr negru, tuns scurt.

Genek se zgâiește la el până ce doctorul se întoarce într-un târziu, privind prin lentilele rotunde ale ochelarilor, în timp ce scrie ceva pe foaia de observație. Genek îl recunoaște imediat. Inima îi bubuie să-i iasă din piept în timp ce se ridică.

— Hei! strigă Genek. Cei douăzeci de bărbați, șase doctori și câteva asistente din cort se opresc pentru câteva momente pentru a se uita curioși în direcția lui Genek. El strigă din nou: Hei! Selim!

Doctorul ridică privirea din foaia lui de observație și se uită spre celălalt capăt al încăperii, întâlnind, în sfârșit, privirea lui Genek. El clipește de câteva ori și clatină din cap, confuz. Genek sare din pat.

— Genek?

— Selim!

Uitând de spatele său pe jumătate expus, Genek înaintează cu pași mari spre cumnatul său.

— Selim!

— Ce... îngaimă Selim, ce faci aici?

Genek, prea emoționat ca să poată vorbi, își îmbrățișează însuflețit cumnatul, aproape ridicându-l de la pământ. Ceilalți oameni din cort îi privesc zâmbind. Câteva asistente din spatele lui Genek schimbă priviri și își înăbușă chicotelile înainte de a se întoarce la treburile lor.

— Nu ai idee cât de fericit sunt să te văd, frate, spune Genek, clătinând din cap.

Selim zâmbește.

— Și eu mă bucur la fel de mult să te văd.

— Ai dispărut în Lvov. Am crezut că te-am pierdut. Ce s-a întâmplat? Așteaptă, Selim, Genek îl ține la distanță de un braț, studiindu-i chipul. Spune-mi, ai mai auzit ceva de familia noastră?

Văzându-l pe cumnatul său în viață, Genek simte că poate spera. Poate e un semn bun. Poate că, dacă Selim e în viață, și ceilalți sunt.

Umerii lui Selim coboară și Genek își lasă mâinile să cadă în lături.

— Și eu voiam să te întreb același lucru, spune Selim. În Kazahstan nu m-au lăsat să scriu, iar la scrisorile pe care le-am trimis în ultima vreme nu am primit răspuns.

Genek coboară vocea, astfel încât ceilalți din cort să nu audă.

— Și cu scrisorile mele s-a întâmplat la fel, șoptește el. Ultima dată când am aflat ceva despre familie a fost chiar înainte ca eu și Herta să fim arestați în Lvov. Asta s-a întâmplat acum doi ani. Dar înainte de asta, Mila era în Radom. Trăia în ghetou împreună cu părinții mei.

— În ghetou, murmură Selim, alb la față.

— E greu de imaginat, știu.

— Au... ei au lichidat ghetourile, ai auzit?

— Da, am auzit.

Bărbații tac câteva clipe.

— Îmi tot spun că sunt bine cu toții, adaugă Genek, ridicând ochii spre traversele cortului, de parcă ar fi căutat niște răspunsuri. Dar aș vrea să știu sigur. Coboară privirea spre Selim. E îngrozitor să nu știi.

Selim dă din cap.

— Mă gândesc des la Felicia, spune Genek, realizând că nu i-a spus cumnatului său despre Jozéf. Ea ar trebui să aibă... trei ani acum?

— Patru. Vocea lui Selim e rezervată.

— Selim, începe Genek. Se oprește și își trece limba peste buze, jenat de câte bogății are el, în timp ce Selim poate că a pierdut totul. Eu și Herta avem un fiu. S-a născut în Siberia. Va împlini un an în martie.

Selim pare încântat. Zâmbește.

— Mazel tov, frate, spune el. Cum se numește?

— Jozéf. Noi îi spunem Ze.

Cei doi bărbați își studiază un timp picioarele, nesiguri ce să spună în continuare.

Genek întreabă într-un târziu:

— Cum se numea lagărul din Kazahstan în care ai stat?

— Dolinka. Am fost medic acolo, deservind și orașul din apropiere.

Genele încuviințează din cap, surprins să audă că lui Selim i-au trebuit un gulag, o amnistie și o armată ca să-și practice profesia de medic, refuzate în Radom.

— Ce bine ar fi fost să avem mai mulți medici ca tine în lagărul nostru, spune el, clătinând din cap.

— Dar unde ați fost deportați?

— Sincer, nu am idee. Dar cel mai apropiat oraș se numea Altynay. Un loc cumplit. Singurul lucru bun din perioada aceea a fost nașterea fiului nostru.

Selim studiază trupul sfrijit al lui Genek.

— Tu te simți bine? întreabă el.

— Oh, da. Sunt bine doar niște probleme cu stomacul, atâta tot. Gulagul m-a terminat. Nenorociții de ruși. Doctorul crede că am ulcer.

— Am tratat mulți pacienți cu ulcer. Dacă nu te faci bine curând, anunță-mă. Voi face tot ce pot să te ajut.

— Mulțumesc.

Un pacient strigă din celălalt capăt al încăperii, iar Selim îi face semn spre foaia de observație pe care o ține în mână.

— Trebuie să plec.

Genek dă din cap.

— Desigur.

Dar când Selim se întoarce, Genek întinde din nou mâna spre umărul cumnatului său.

— Stai puțin, Selim, spune Genek, m-am gândit să le scriu celor de la Crucea Roșie, acum că sunt înrolat și pot fi găsit în armată. Am putea obține niște informații prin intermediul lor, nu-i așa? Să încercăm să dăm de urma celor din familie. Amicul meu, Otto, și-a găsit recent fratele prin intermediul Crucii Roșii. Poate avem și noi noroc. Am putea merge împreună să completăm niște formulare, să trimitem niște telegrame.

— Am putea să încercăm, spune Selim încuviințând din cap.

Cei doi stabilesc să se întâlnească peste câteva zile la biroul Crucii Roșii din Tel Aviv. Selim își îndeasă clipboardul sub braț și se întoarce să plece.

— Selim, începe Genek, apoi se oprește câteva secunde, zâmbind larg. Mă bucur foarte mult că te-am văzut.

Selim îi întoarce zâmbetul.

— Și eu la fel, Genek. Ne vedem duminică. Abia aștept să-ți cunosc fiul.

Genek clatină din cap în timp ce se îndreaptă înapoi spre patul său. Selim – în Palestina, dintre toate locurile din lume. *E un semn bun. Trebuie să fie.* Nu își va limita căutarea prin Crucea Roșie doar la Polonia, decide Genek. Va trimite telegrame la birourile Crucii Roșii din toată Europa și din Orientul Mijlociu. Și în cele două Americi. Cu siguranță, dacă ceilalți sunt în viață, probabil că au ținut legătura cu serviciile locale.

Genek se urcă înapoi în pat, încă emoționat de această revedere și se întinde, punându-și o mână pe inimă și una pe stomac, unde durerea a cedat pentru moment.

19 aprilie – 16 mai 1943: Revolta din ghetoul Varşoviei: lichidând ghetoul din Varşovia, Hitler deportează și extermină 300.000 de evrei. Cei 50.000 care rămân plănuiesc în secret represalii armate. Revolta începe în ajunul Paștelui evreiesc; la începutul ultimelor operațiuni de lichidare. Rezidenții ghetoului refuză să fie luați și luptă împotriva germanilor aproape o lună până ce sunt învinși prin distrugerea sistematică și incendierea ghetoului de către naziști. Mii de evrei mor în luptă, arși de vii sau sufocați. Cei care supraviețuiesc revoltei sunt trimiși la Treblinka și în alte lagăre de exterminare.

Septembrie 1943: Soldații lui Anders staționați în Telaviv sunt mobilizați și trimiși în Europa pentru a lupta pe frontul italian. Soțiile și copiii sunt lăsați în urmă, la Tel Aviv.

Capitolul 44

Halina

**Varșovia, Polonia ocupată de germani
Octombrie 1943**

Halina strânge din buze, furioasă. Se simte mult mai încrezătoare când stă în picioare.

— Stai jos, îi spune printre dinți ofițerul din fața ei, făcându-i semn să se așeze pe un scaun metalic din fața biroului său, în unica secție de poliție din gară. Am spus să *stai jos!*

În cele din urmă, Halina se supune. Așezată, ochii ei sunt la nivelul pistolului din tocul de la centura ofițerului german. E doar o chestiune de timp, se gândește ea, până ce norocul ei avea să i se sfârșească.

În dimineața aceea, plecase din apartamentul ei din centrul Varșoviei, îl sărutase pe Adam de rămas-bun și-i amintise că nu avea să se întoarcă acasă până târziu.

Planul ei era să se îndrepte direct spre gară după serviciu, să meargă până la Wilanow, apoi să străbată pe jos cei patru kilometri de la gară până la casa de la țară a familiei Gorski, unde i-ar fi văzut pe ai ei și ar fi făcut plata pentru luna octombrie. Avea de gând să rămână acolo o oră, apoi să se întoarcă la Varșovia. Fusesse la Wilanow de trei ori până acum, iar actele ei false, de care avea nevoie pentru a cumpăra bilete și pentru a urca sau coborî din tren, nu-i făcuseră nicio problemă până acum.

Reușise să treacă de controlul biletelor la gara din Varșovia și aștepta lângă șinele de tren, când un membru al Gestapoului, poliția secretă a lui Hitler, s-a apropiat de ea, cerându-i actele.

— De ce vreți să le vedeți? I-a întrebat ea în poloneză (vorbește fluent germana, dar cei de la Gestapo sunt suspicioși când aud polonezi vorbind în germană).

Verificare de rutină, îi răspunsese el. Bărbatul îi studiase actele și o întrebase din nou care era numele și data ei de naștere.

— Brzoza, rostise ea încrezătoare. 17 aprilie 1917.

Dar ofițerul clătinase din cap în timp ce trenul se apropia.

— Vii cu mine, i-a spus el, luând-o pe Halina de braț și conducând-o pe peronul gării.

Ofițerul rămâne în picioare, în spatele biroului său.

— Pentru cine lucrezi? vrea el să afle.

Halina l-a întâlnit pe noul ei șef, herr Den, cu numai două săptămâni în urmă. Acesta venise la o petrecere în casa șefului ei de atunci, unde ea lucra ca menajeră și ajutor de bucătăreasă.

Den este un austriac de șaizeci de ani și este directorul unei bănci din Varșovia. Halina își amintește seara în care l-a servit pentru prima dată la cină – cu câtă atenție o urmărea bărbatul în timp ce lucra.

Aparent era impresionat, ceea ce nu era nicio surpriză – Halina crescuse într-o casă cu bucătar și menajeră; avea o atenție deosebită pentru buna servire. Mai târziu, în aceeași seară, Den o luase prin surprindere.

Halina era la chiuveta din bucătărie când bărbatul se apropiase de ea; ea nici nu observase că era în încăpere până ce nu-l văzuse lângă ea.

— Chopin? întrebuse el pe neașteptate.

— Poftim? spusese ea.

— Melodia pe care o fredonai adineaori – era Chopin?

Halina nici nu-și dăduse seama că fredona.

— Da, spusese ea încuviințând din cap. Presupun că da.

Den îi zâmbise.

— Ai gusturi remarcabile în materie de muzică, spusese el înainte să plece.

A doua zi, ea a primit o înștiințare de la agenția de plasare a forței de muncă, anunțând-o că avea să înceapă să lucreze pentru Den de luna următoare. Dacă acesta bănuiește sau nu că e evreică, Halina nu are idee. Până acum, Den pare să o simpatizeze.

— Lucrez pentru herr Gerald Den, spune Halina oftând.

— Cu ce se ocupă?

— E directorul Băncii Austriece din Varșovia.

— Și ce fel de muncă prestezi pentru el?

— Sunt menajera lui. În unele zile fac curățenie, în altele gătesc.

— Care e numărul lui de telefon?

Halina spune pe de rost numărul de la bancă și așteaptă, în timp ce ofițerul formează numărul.

La naiba cu verificările astea de rutină. La naiba cu Gestapoul. La naiba cu polonezii care-i servesc cu fidelitate pe nemți, turnându-i pe evrei. Și pentru ce? Pentru un kilogram de zahăr? Să o fi turnat vreun polonez la gară? Sau un german? Halina își reamintește că nu trebuie să aibă încredere în nimeni și că prietenia nu mai înseamnă nimic. A înțeles acest lucru în Radom, când prietena ei din liceu, Sylvia, refuzase să o privească atunci când Halina trecuse pe lângă ea în remorca aceluiași camion care o ducea la ferma de sfeclă – și această convingere i se confirmase adesea aici, în Varșovia, unde fusese acuzată în mai multe rânduri că era evreică. Și nu fusese doar proprietărea suspicioasă. Prima dată o acuzase o nemțoaică – o prietenă a șefului ei care o urmărise pe stradă într-o zi și îi șoptise cu dispreț: „Știu care e secretul tău!” când ajunsese lângă ea pe trotuar. Fără să stea pe gânduri, Halina o trăsese după ea pe o alee laterală și-i îndesase în palmă o sumă importantă, salariul ei pe o săptămână, spunându-i printre dinți să-și țină gura. Și-a dat seama că va fi mai în siguranță dacă nu se confesează. La scurt timp după aceea, îngrijorată că femeia ar putea să o toarne șefului ei, Halina și-a găsit o nouă slujbă.

Apoi fusese acel soldat al Wehrmachtului care o recunoscuse la Lvov – pe vremea când nu avea încă o identitate falsă. Se gândise să acționeze mai delicat pentru a-și da seama de intențiile lui și îl invitase să bea un espresso la cafeneaua de pe strada Pigkna, administrată de naziști. Halina își folosisese tot farmecul de care era în stare, pălăvrăgind vrute și nevrute o oră întregă – la finalul căreia soldatul părea mai degrabă fascinat decât curios în legătură cu viața ei anterioară. Halina îl părăsise sărutându-l pe obraz, intuiția asigurându-o că bărbatul, chiar dacă și-ar fi amintit identitatea ei adevărată, ar fi tăcut din gură.

Desigur, nu avusese ce să facă atunci când îi auzise pe polonezii de pe strada Chłodna, în ziua aceea din mai, când SS-ul cercetase ghetoul orașului pentru a înăbuși o răzmeriță și pentru a-i lichida pe ultimii locuitori închiși acolo.

— Hei, uite, evreii ard în flăcări, spusese unul dintre polonezi atunci când Halina trecuse pe lângă ei.

— Au căutat-o cu lumânarea, a intervenit altul, bombănind ceva despre blestemul sângelui.

Halina a avut nevoie de toată stăpânirea de sine ca să nu-i apuce pe bărbați de reverele hainelor și să-i zgâlțâie. Aproape că renunțase la identitatea ei ariană pentru a lupta alături de evrei în revoltă. Voia să joace și ea un rol – indiferent cât ar fi costat-o acel efort – pentru a se ridica împotriva nemților. Dar își amintise pe loc că trebuia să se gândească mai întâi la părinții ei. La sora

ei. Trebuia să rămână teafără pentru ca și familia ei să fie teafără. Așa că urmărise de la distanță cum ardea ghetoul, cu inima plină de amărăciune și tristețe, dar și de mândrie. Nu mai asistase niciodată la un asemenea act de autoapărare atât de curajos.

Ofițerul duce receptorul la ureche și se uită urât la ea. Ea îngustează ochii și-i întoarce căutătura disprețuitoare, revoltată. După un minut, cineva răspunde la celălalt capăt al firului și Halina își ține respirația, încordată.

Ofițerul vorbește repede.

— Vreau să vorbesc cu herr Den, vă rog. Urmează o pauză lungă, apoi o altă voce la celălalt capăt al firului. Herr Den? Îmi cer scuze pentru deranj. Am pe cineva aici la gară care pretinde că lucrează pentru dumneavoastră, iar eu am motive să cred că nu este cine spune că este.

Tăcere. Inima Halinei începe să bubuie. Încearcă să se potolească, dar efortul nu reușește decât să-i mărească pulsul. Se concentrează în schimb la postura ei: umerii lăsați în jos, spatele drept, genunchii și tălpile strâns lipite.

— Ea pretinde că numele ei e Brzoza – B-R-Z-O-Z-A. Pe linie nu se mai aude nimic. Oare Den a închis deja? Care e planul de rezervă? Halina aude un murmur, vocea șefului ei, dar nu reușește să înțeleagă cuvintele. Orice ar spune acesta, tonul lui e furios.

Recepția trebuie să fie proastă, pentru că debitul verbal al ofițerului încetinește pentru a enunța fiecare cuvânt în parte:

— Actele-ei-susțin-că-este-creștină.

Den vorbește din nou. Mai tare acum. Ofițerul ține receptorul la distanță de urechea lui, încruntându-se, până ce cuvintele răstite de la celălalt capăt al liniei se opresc.

Halina prinde câteva cuvinte: „îndrăznești... rușine... sigur... eu însumi.”

— Sunteți *sigur*. Bine, bine, nu, nu trebuie să veniți până aici. Nu va fi nevoie. Eu... da, înțeleg, așa vom face, domnule, imediat, îmi cer scuze din nou că v-am deranjat.

Ofițerul trântește telefonul în furcă.

Halina respiră ușurată. Se ridică și întinde furioasă mâna peste birou, cu palma întinsă.

— Actele mele, se răstește ea dezgustată.

Ofițerul se încruntă în timp ce îi împinge cartea de identitate pe tăblia biroului.

Halina o înhață și se întoarce să plece.

— Revoltător, strecoară ea printre dinți – îndeajuns de tare ca ofițerul să o audă – înainte să-i întoarcă spatele.

Ianuarie – martie 1944: *Aliații, în efortul de a securiza o rută spre Roma, încep o serie de atacuri fără rezultat asupra fortăreței germane de la Monte Cassino, aflată în regiunea Lazio din centrul Italiei.*

Capitolul 45

Genek

River Sangro, Italia Centrală

Aprilie 1944

În partea din față a cortului în care se servea masa, ofițerul lor comandant, Pawlak, se urcă pe o platformă de lemn înaltă de un metru – un soi de podium – pe care își ține cuvântările. Expresia acestuia e serioasă.

— Ar trebui să fie bun, spune Otto, rezemându-se de spătarul scaunului său și încrucișându-și brațele la piept. Genek încuviințează din cap, reprimându-și impulsul de a căsca. Cu răpăiala persistentă a ploii și cu mazărea *grochowka* care-i umple stomacul – această porție a fost atât de densă încât lingura i s-a înțepenit în compoziție cu mânerul în sus Genek e într-o stare aproape de comă.

— Pare că e foarte serios și hotărât în seara asta, remarcă Genek când conversația din interiorul cortului încetează și toți ochii se întorc spre căpitanul lat în umeri din față lor.

— Ai mai spus asta și data trecută. Și înainte de asta, pufnește Otto, clătinând din cap.

Genek și Otto, împreună cu restul de aproximativ 40.000 de recruți, stăteau ascunși de mai bine de o lună pe malurile râului italian Sangro. Poziția lor, așa cum le arătase pe hartă Pawlak atunci când ajunseseră, este strategică – au de făcut o călătorie de două zile până la Monte Cassino, o fortăreață germană situată la 120 de kilometri sud-est de Roma.

Monte Cassino este o mănăstire veche de 1400 de ani, cu ziduri înalte, care se înalță la 520 de metri deasupra nivelului mării. Dar lucrul cel mai important este că mănăstirea e de fapt centrul liniei de apărare a naziștilor. Germanii care ocupă mănăstirea o folosesc ca punct de observație pentru a repera și împușca pe oricine se apropie. Forțele aliate au încercat de trei ori să cucerească fortăreața, dar până acum aceasta s-a dovedit impenetrabilă.

— Poate că veștile din seara asta vor fi diferite, spune Genek. Otto își dă ochii peste cap.

În ciuda plângerilor și comentariilor acestuia, Genek e recunoscător să-l aibă pe Otto de partea lui.

Otto a fost mereu alături de el de când i-au lăsat pe Herta, Jozéf și pe Julia, soția lui Otto, în urmă, la Tel Aviv. Au călătorit împreună prin Egipt și au traversat Mediterana cu un vas britanic până în Italia.

Doar au exersat tragerea la țintă cu puștile „Tommy gun“, desigur, dar știau în sinea lor, fără a mai fi nevoie să discute despre asta, că atunci când ordinele ar fi venit în cele din urmă și aveau să se trezească trăgând în ținte adevărate, trebuiau să aibă grijă unul de celălalt și fiecare de familia celuilalt – în caz că se întâmpla ceva rău.

— Domnilor! strigă Pawlak. Bărbații din Brigada I de Supraveghere a Armatei Poloneze sunt atenți la comandantul lor. Ascultați! continuă acesta. Am noutăți. Ordine. În sfârșit, ceea ce așteptam.

Sprâncenele lui Otto se ridică brusc.

El se uită la Genek.

— Ai avut dreptate, îi spune el din buze și zâmbește. Genek își desface picioarele și se apleacă în față, șezând – cu simțurile dintr-odată alerte.

Pawlak își drege glasul.

— Forțele aliate și președintele Roosevelt s-au întâlnit pentru a discuta o a patra ofensivă de amploare asupra fortăreței Monte Cassino, începe el. Prima fază a planului – nume de cod Operațiunea Diadema – urmărește o diversiune de mare amploare care-l vizează pe feldmareșalul Kesselring. Scopul este să-l convigem pe Kesselring că Aliații au *abandonat* atacul asupra Monastery Hill, iar misiunea noastră este acum de a debarca la *Civitavecchia*.

Genek și Otto au fost informați în detaliu despre atacurile anterioare asupra fortăreței Monte Cassino, fiecare dintre ele soldat cu un eșec sângeros. Primul avusese loc pe data de 20 ianuarie, simultan cu un atac al Forțelor Terestre americane în apropiere, la Anzio. În Monte Cassino, britanicii și francezii au încercat să flancheze pe germani dinspre vest și, respectiv, est, în timp ce soldații marocani și algerieni (care alcătuiau împreună Corpurile Expediționare Franceze) luptau mână în mână pe gheață și zăpadă împotriva germanilor din a Cincea Divizie de Munte.

Dar britanicii și francezii au fost întâmpinați cu un tir intens de mortiere, iar luptătorii degerați din Corpurile Expediționare Franceze, deși erau aproape de victorie, au fost în cele din urmă depășiți numeric.

O a doua încercare a avut loc pe 15 februarie, când sute de avioane ale Aliților au lansat mai multe serii de bombe de câte 450 de kilograme asupra fortăreței Cassino, transformând mănăstirea în ruine.

O divizie din Corpurile Neozeelandeze avea misiunea de a ocupa ruinele, dar era imposibil de ajuns până la fortăreață pe terenul acela abrupt, așa că parașutiștii germani au ajuns primii la monumentul fără acoperiș. O lună mai târziu, în a treia încercare a Aliților de a cucerii Monte Cassino, Corpurile Neozeelandeze au lansat 1250 de tone de explozibil și astfel au ras efectiv orașul Cassino de pe hartă, împingând la limite apărarea germană. O divizie a trupelor indiene era aproape de a ocupa mănăstirea, dar după nouă zile de ținut piept tunurilor grele, bombelor fumigene și interminabilelor proiectile incendiare, Aliții au fost forțați din nou să se retragă.

Genek cântărește cifra în gând. Trei încercări eșuate și mii de vieți pierdute. Ce-l face pe Pawlak să creadă că o a patra încercare va fi încununată de succes?

— Tacticile de diversiune, strigă Pawlak, includ mesaje codificate menite a fi interceptate de serviciile de informații germane și trupele Aliate trimise la Salerno și Napoli pentru a fi văzute *exersând*, spune el făcând semnul ghilimelelor în aer, debarcarea tancurilor amfibie. Tacticile includ, de asemenea, zborurile de recunoaștere extrem de evidente executate de forțele aeriene ale Aliților deasupra plajelor de la Civitavecchia și informațiile false furnizate spionilor germani. Aceste tactici sunt cheia succesului acestei misiuni.

Oamenii lui Pawlak încuviințează din cap, ținându-și la unison respirația în timp ce se pregătesc să audă veștile pe care le-au așteptat de atâta timp: ordinele lor. Ploaia răpăie pe pânza de deasupra lor.

Pawlak își drege glasul.

— Pentru această a patra încercare de cucerire a fortăreței Monte Cassino, spune el – vocea sa fiind cu câteva octave mai joasă decât înainte au fost desemnate treisprezece divizii care au rolul de a asigura perimetrul fortăreței. Corpul al II-lea U.S. va ataca dinspre vest, spre coastă, de-a lungul liniei Route 7 – Roma; Corpurile Expediționare Franceze vor încerca să escaladeze Munții Aurunci spre est, iar între timp, Corpurile XIII Britanice vor ataca de-a lungul văii Liri. Oricum, armata lui Anders a primit ceea ce eu consider a fi cea mai riscantă sarcină a misiunii.

El face o pauză și se uită înjur, la oamenii săi. Aceștia sunt tăcuți și ascultă intens, umerii lor sunt dreupți, capetele ridicate, maxilarele încleștate, nările fremătânde. Pawlak își alege cu grijă cuvintele. Domnilor, noi – bărbații din

Corpul al II-lea Polonez, am fost însărcinați cu misiunea de a ocupa Monastery Hill.

Cuvintele îl lovesc pe Genek ca un pumn în esofag, lăsându-l fără aer.

— Vom încerca ceea ce nu au reușit să facă cei din Divizia a 4-a Indiană în februarie: să izolăm mănăstirea și să o încercuim prin spate, prin valea Liri. Acolo vom întâlni Corpurile XIII. Corpul I Canadian va fi ținut în rezervă pentru a exploata înaintarea. Dacă vom reuși, adaugă Pawlak, vom penetra linia Gustav și vom ocupa pozițiile Armatei a 10-a Germane. Vom deschide drumul spre Roma.

Un murmur colectiv se înalță în cort, în timp ce polonezii procesează importanța misiunii lor.

Genek și Otto se uită unul la celălalt.

— Am încredere deplină în această armată, continuă Pawlak, încuviințând din cap. Acesta e momentul istoric al armatei lui Anders. E rândul *Polonia* să strălucească. Împreună vom face ca această țară să fie mândră de noi!

Ridică primele degete la chipiu și cortul se umple de ovații în timp ce bărbații sar de pe scaune, fluturându-și pumnii în aer, salutând și strigând: *A venit rândul nostru! Momentul nostru de glorie! Dumnezeu să apere Polonia!*

Genek le urmează exemplul și se ridică, deși nu poate să împărtășească entuziasmul colectiv. Genunchii îi sunt moi, iar stomacul lui pare un vulcan cu lavă încinsă amenințând să erupă.

În timp ce soldații se așază din nou pe scaune, Pawlak le explică felul în care Corpurile Expediționare Franceze au început deja să construiască în secret poduri camuflate peste râul Rapido, pe care ei vor trebui să-l treacă pentru a ajunge la mănăstire.

— Până acum, podurile nu au fost observate, le explică el. Imediat ce ultimul dintre cele șase poduri va fi terminat, ne vom părăsi pozițiile și ne vom muta spre est, spre o locație secretă aflată de-a lungul râului Rapido. Pentru a nu atrage atenția, vom călători grupați în mici unități pe timp de noapte, în tăcere deplină. Împachetați-vă lucrurile, domnilor, și pregătiți-vă pentru bătălie. Ordinul de plecare poate veni în orice moment.

***

Stând cu picioarele încrucișate în micul său cort, Genek își rulează perechea de șosete de rezervă și maieul în suluri subțiri și umede și le îndeasă la fundul rucsacului.

Își ajustează lampa de frunte, în timp ce vorbele lui Pawlak îi răsună încet în minte. Se întâmplă: pleacă la luptă. Cum se va desfășura misiunea? Nimeni nu poate ști și tocmai incertitudinea îl sperie cel mai mult, mai mult chiar decât gândul că va trebui să urce un deal înalt de 520 metri către o armată de nemți cu armele îndreptate spre el din spatele unei fortărețe de piatră.

Ce știe sigur Genek este faptul că polonezii se numără printre cele douăzeci de divizii aliate – printre care americani, canadieni, francezi, britanici, kiwi, sud-africani, marocani, indieni și algerieni –, poziționate de-a lungul celor treizeci de kilometri, de la Cassino până la Golful Gaeta. De ce le-ar fi încredințat Aliații *polonezilor*, dintre toate armatele, cea ce ar putea numi cineva „cea mai descurajantă misiune”? De ce să aleagă pentru această misiune niște bărbați care nu provin din elita taberelor de instrucție militară, ci din lagărele de muncă – oameni care au avut nevoie de un an de odihnă și recuperare în Orientul Mijlociu până ce liderul lor i-a declarat apți pentru luptă?

Nu are sens. Faptul că lumea are atât de multă încredere în armata lui Anders, decide Genek, este o aberație, în aceeași măsură în care este considerată o onoare.

Strecoară niște indispensabili și o pereche de mănuși în rucsacul lui, împreună cu un jurnal și pachetul său de cărți. Ochind un exemplar uzat al romanului *Dau foc Parisului* de Jasienski lângă covorașul său, trage o bucată de hârtie pergament din coperta interioară a cărții și caută un stilou în buzunarul de la piept. Luându-și o pauză de la făcutul bagajului, se întinde într-un cot, pune hârtia pe coperta cărții și scoate capacul stiloului.

„Draga mea Herta“, scrie el, apoi se oprește. S-ar simți mai bine dacă i-ar putea spune despre misiune, prima lui misiune: capturarea mănăstirii Cassino! Elementul de bază al apărării germane! Încearcă să-și imagineze cum ar arăta în băătălie, dar această imagine pare ireală, ca desprinsă dintr-un film.

Ar fi impresionată să audă de acest ordin? Să afle că el era pe cale să participe la ceva atât de nobil? Atât de monumental? Sau, cel puțin, care avea *potențialul* să devină monumental. Sau ar fi îngrozită, așa cum este și el, de enormitatea acestei misiuni, de posibilitatea ca el să se găsească la locul nepotrivit în momentul nepotrivit? Ar fi îngrozită, decide Genek. Herta nu va ști niciodată, își spune Genek. Lui i s-a interzis, desigur, să scrie ceva care, dacă ar fi interceptat, ar oferi un indiciu asupra planului lor. Așa că scrie doar:

Cum e la Tel Aviv? Sper că soare. Noi suntem încă pe teritoriul Italiei. Ploaia nu mai contenește. Cortul, hainele, totul e mereu ud – nu-mi pot aminti cum e

să îmbraci o cămașă uscată. Cum nu am mare lucru de făcut decât să stau ascuns și să aștept, am petrecut ore în șir jucând cărți și citind și recitind cărțile pe care le-am găsit aici – Strug, Jasienski, Stern, Wat. Este o carte cu poezii de Lésnian care cred că ți-ar plăcea, numită Întâmplări în pădure. Ai putea să o cauți la librăria de acolo.

Genek ascultă darabana picăturilor de ploaie pe cortul său în formă de „A”.

În ciuda ploii, continuă el, moralul oamenilor e surprinzător de ridicat aici. Până și Wojtek pare să fie bine dispus, plimbându-se fericit de colo-colo prin tabără pentru mâncare. Ar trebui să vezi cât de mare s-a făcut.

„Soldatul Wojtek”, singurul membru oficial pe patru picioare al Armatei lui Andres – un pui de urs orfan –, fusese descoperit în Iran. *Wojtek*, în poloneză „războinicul zâmbitor”, a devenit în scurt timp mascota neoficială a Corpului al II-lea Polonez. Călătorise cu armata din Iran, prin Irak, Siria, Palestina, Egipt și, în sfârșit, ajunsese în Italia. Pe drum, învățase să care muniția și să salute când era salutat, îi făcea plăcere să se uite la un meci de box și dădea din cap în semn de aprobare când era răsplătit cu o sticlă de bere sau cu o țigară, pe care pur și simplu le devora. Genek îl menționa întotdeauna pe Wojtek în scrisorile lui –, ca un mic și bine-venit amuzament.

Genek se întoarce pe burtă și citește ce a scris. Își va da seama soția lui? Herta îl cunoaște destul de bine ca să simtă când ascunde ceva. Deschide cartea *Dau foc Parisului* și scoate de acolo o fotografie. În ea, Herta, cocoțată pe un zid jos din Tel Aviv, poartă o rochie nouă în nuanțe de gri. El stă lângă ea în uniformă. Își amintește când Otto le-a făcut poza. Julia îl ținuse pe Jozéf în timp ce Otto numărase până la trei și, chiar înainte de a face poza, Herta îl luase de braț pe Genek, rezemându-se de el și ridicând în joacă piciorul, ca o școlăriță la întâlnire.

Îi este dor de ea, și de Jozéf, mai mult decât orice.

Nu știi când o să-ți mai pot scrie. În curând vom fi staționați din nou. O să-ți trimit vești cât de curând voi putea. Te rog să nu-ți faci griji.

Bineînțeles că Herta își va face griji, își spune Genek, regretând cuvântul ales. *El este îngrijorat. Mai mult decât îngrijorat. E îngrozit. Mestecă un capăt al*

stiloului. Dar din nou e sceptic. Trei eșecuri. O armată de foști prizonieri. Soarta nu este în favoarea Corpului al II-lea Polonez.

Ce mai faci? Încheie el. Ce face Jozéf? Să-mi scrii cât poți de repede. Te iubesc și mi-e dor de voi mai mult decât vă puteți imagina.

Al tău. Genek

Capitolul 46

Addy

Rio de Janeiro, Brazilia

Aprilie 1944

În noaptea în care Addy s-a întors de la Minas Gérais, el și Eliska au rupt logodna. Nu erau făcuți să se căsătorească, fuseseră ei de acord. Decizia nu fusese ușoară. Nici el și nici Eliska nu voiau să fie singuri și nici nu voiau să fie considerați niște lași pentru că renunță prea ușor unul la celălalt. Amândoi știau că renunțarea, în acest caz, era cea mai bună soluție. Promiseră să rămână prieteni. Chiar dacă-i fusese greu, Addy se simțea ușurat odată ce luase această decizie.

Madame Lowbeer, desigur, era încântată să afle că logodna fusese ruptă și la scurt timp după aceea, printr-o ironică schimbare de poziție, începu să-l simpatizeze pe Addy. Numindu-l „fost ginere oficial”, Marea Doamnă se dovedi capabilă să socializeze cu un polonez. Începuse să-l invite pe Addy la apartamentul ei în weekenduri, pentru a cânta la pian și îi cerea ajutorul atunci când radioul ei era stricat. Se oferise chiar să-l pună în legătură cu o persoană de la General Electric, în Statele Unite, dacă ar fi decis să emigreze.

În lunile care urmară despărțirii, în ciuda noii prietenii cu Gusta – așa cum madame Lowbeer insistă să-i spună acum, Addy se concentră mai mult pe muncă, pe drumurile la oficiul poștal, pe ascultatul radioului și pe cititul ziarelor care-i aduceau vești despre război. Niciuna nu era promițătoare. Bătăliile constante din Anzio și Monte Cassino, Italia, bombele aruncate în sudul Pacificului și asupra Germaniei – Addy era îngrozit de toate aceste noutăți. Singurele informații încurajatoare pe care le auzise erau legate de decizia președintelui american Franklin Roosevelt de a crea, printr-un ordin executiv, o Comisie de ajutorare a refugiaților de război, responsabilă cu „salvarea victimelor opresiunii inamice în iminent pericol de moarte”, după cum era menționat în articol. Cel puțin cineva, undeva, le sărea în ajutor, își spuse Addy, întrebându-se dacă era posibil ca părinții, frații și surorile sale să se numere

printre refugiații salvați. Era extrem de deprimat când Jonathan, prietenul lui din Marea Britanie, bătu la ușa apartamentului său din Copacabana.

— Dau o petrecere diseară, spuse Jonathan. Trebuie să vii. Dacă-mi aduc bine aminte, ziua ta e foarte curând. Ai hibernat destul.

Addy flutură din mână în semn de protest, dar înainte să poată refuza invitația, Jonathan adăugă:

— Le-am invitat pe fetele de la ambasadă, zise el zâmbind. Ai putea să ieși la o întâlnire, frățioare.

Addy auzise o mulțime de lucruri despre fetele de la ambasada americană. În micul cerc de expatriați din Rio, acestea erau faimoase pentru înfățișarea lor plăcută și pentru spiritul aventuros, dar nu întâlneau niciodată vreuna.

— Vorbesc serios. Ar trebui să vii, insistă Jonathan. Măcar să bei ceva. Va fi distractiv.

***

Sâmbătă seara, Addy stă în colțul apartamentului din Ipanema care-i aparține lui Jonathan, ținând în mână un pahar de cachaga cu apă. Neinteresat de conversație, stă de unul singur gândindu-se că ar prefera să se afle într-un separeu întunecos al clubului de bossa nova de după colț. În două zile va împlini treizeci și unu de ani. Iar sora lui, Halina, va împlini douăzeci și șase. Addy se gândește cât timp a trecut. Ultima aniversare pe care au sărbătorit-o împreună a fost acum șase ani, în 1938. Addy își amintește cum, la ultima sa aniversare – împlinea douăzeci și cinci de ani –, el și Halina își petrecuseră seara la unul din cluburile noi din Radom, unde băuseră prea multă șampanie și dansaseră până la epuizare. Addy păstrase în minte detaliile acelei seri, reluându-le de o mie de ori: gustul aromat al tortului Lemon Chiffon pe care-l împărțiseră, mâna mică și caldă a surorii lui în mâna lui, în timp ce dansau; zgomotul dopului celei de-a doua sticle de Ruinart pe care o desfăcuseră, un „pop“ emoționant și plăcut, și felul în care bulele de șampanie îi înțepau gâtul și, câteva minute mai târziu, îi amortiseră limba.

Paștele evreiesc fusese cu o seară înainte. Familia sărbătorise în stilul lor gălăgios, întâi adunați la masă, apoi în jurul pianului din sufrageria din strada Warszawska.

Addy își învârte băutura în pahar, urmărind orbita unui singur cub de gheață, întrebându-se dacă Halina se gândește și ea la el, acolo unde este. Când ridică ochii din pahar, chipul unei persoane din celălalt capăt al camerei îi atrage

atenția. O brunetă. Stă lângă fereastră, cu un pahar de șampanie în mână, vorbind cu o prietenă. O fată de la ambasadă? Posibil. Dintr-odată, toți ceilalți din încăperea devin invizibili. Addy studiază silueta înaltă și zveltă a tinerei, pomeții înalți, proeminenți, ținuta ei perfectă, pielea bronzată, superbă. Poartă o rochie din bumbac vernil, cu nasturi în față și strânsă în talie, sandale maro de piele cu bretele subțiri și un ceas simplu cu o curelușă din piele.

Ochii ei sunt blânzi și sinceri, de parcă nu ar avea nimic de ascuns. E frumoasă, superbă chiar, dar nu într-un mod ostentativ. Chiar și de departe, el își dă seama de modestia ei.

La naiba, decide el. Poate că Jonathan are dreptate.

Cu o senzație ciudată de fluturi în stomac, Addy își pune paharul jos și se duce în partea opusă a încăperii. În timp ce se apropie de ea, tânăra se întoarce spre el și zâmbește. El întinde mâna.

— Addy, spune el, adăugând imediat: Te rog să-mi scuzi engleza.

Americanca râde.

— Încântată, spune ea și îi strânge mâna. Eu sunt Caroline. Nu trebuie să te scuzi, engleza ta e adorabilă.

Vorbește minunat și felul în care pronunță cuvintele, rar și apăsător, astfel încât el să-și poată da seama când se termină unul și începe celălalt, îl face pe Addy să se simtă în largul lui. Această femeie, se gândește el, are un fel de a fi special, dezinvolt și încurajator, de parcă nu ar avea nicio grijă pe lume. Ceva ce îl întristează pe Addy când își dă seama că și el obișnuia să fie așa. Caroline e răbdătoare cu engleza sacadată a lui Addy. Când el se poticnește la un cuvânt, ea îl așteaptă să-și adune gândurile, să încerce din nou, și astfel Addy își reamintește că e în regulă să încetinească, să nu se grăbească. Când o întrebă din ce stat vine, ea îi povestește despre orașul din Carolina de Sud unde se născuse.

— Mi-a plăcut mult să trăiesc acolo, spuse Caroline. Clinton era o comunitate restrânsă și eram mai mereu implicați în activități la școală sau la biserică. Însă cred că am știut mereu că nu aveam să rămân. Trebuia să plec de acolo. Totul devenise prea mic. Îmi pare rău de sărmana mea mamă, suspină Caroline descriind șocul maică-sii când aflase că ea și cea mai bună prietenă a ei, Virginia, își făcuseră planuri să călătorească în America de Sud.

Addy încuviințează din cap, zâmbind.

— Ești – cum se spune... neînfricată.

— Ai putea spune că am avut curaj să venim aici. Cred însă că voiam doar să trăim o aventură.

— Și tatăl meu și-a părăsit casa din Radom pentru America, spune Addy. Când era tânăr și fără copii și pornise în căutarea unei aventuri. Mi-a spus mereu că o să-mi placă New Yorkul.

— De ce s-a întors? întreabă Caroline.

— Să-și ajute mama, răspune Addy. După ce tatăl lui a murit, cei cinci copii au rămas în grija mamei. El a vrut să ajute.

Caroline zâmbește.

— Pare un om bun tatăl tău.

Conversația lor se încheie când o prietenă, pe care Caroline i-o prezintă ca Virginia, dar care își zice Ginna, îi spune să se grăbească. Se duc la altă petrecere, spune Ginna, făcându-i semn din ochii ei albaștri lui Addy, în timp ce o ia de braț pe Caroline. Addy le privește pe cele două femei care îi întorc spatele și se îndreaptă grăbite spre ușă, dorindu-și ca acea conversație să nu se fi încheiat atât de repede.

El pleacă la scurt timp după aceea, bătându-l prietenește pe spate pe Jonathan în drum spre ieșire.

— Mulțumesc, *amigo*, spune el. Mă bucur că am venit.

Se gândește la Caroline în drum spre casă și aproape în fiecare minut în următoarea săptămână. În cele din urmă, după ce găsește adresa ei în Leme, își face curaj să-i lase un bilet sub ușă, scris cu ajutorul unui dicționar francez/englez cumpărat recent:

Dragă Caroline,

Mi-a făcut plăcere să stăm de vorbă weekendul trecut. Aș fi încântat dacă ai accepta să mă însoțești la cină la restaurantul Belmond, lângă hotelul Copacabana Palace. Propun să ne întâlnim la Palace pentru un aperitiv la ora opt, sâmbăta asta, pe 29 aprilie. Sper să ne întâlnim acolo.

Al tău, Addy Kurc.

Câteva zile mai târziu, Addy sosește la Copacabana Palace, purtând o cămașă proaspăt apretată cu o orhidee mov în piept. Are aceiași fluturi în stomac pe care i-a simțit cu două săptămâni în urmă, când a întâlnit-o prima oară pe Caroline. Tocmai se uită la ceas – e opt fix când Caroline intră pe ușa rotativă din *lobby*. Îi face semn cu mâna și, într-o clipă, Addy uită de toate, emoțiile dispărându-i ca prin minune.

La barul hotelului, ei vorbesc despre șederea la Rio și despre lucrurile de aici pe care le plac.

Engleza lui Addy s-a îmbunătățit considerabil – niciodată nu a fost mai motivat să învețe dar nu e încă cizelată. Cu toate astea, Caroline nu pare să observe.

— Prima dată când am mâncat o *churrascaria*, spune ea roșind, mi-a venit să vomit. Mă simțeam atât de prost să las carnea în farfurie, așa că am mâncat-o forțat, iar ei continuau să-mi aducă mai multă.

Addy glumește pe seama localnicilor din Rio care se mișcă extrem de lent. Își plimbă arătătorul și degetul mijlociu pe tejgheaua barului cu primele două degete, pentru a demonstra cadența pașilor săi în comparație cu cea a unui brazilian sadea.

— Nimeni nu se grăbește aici, spune el, clătinând din cap.

Mai târziu, la Belmond, Caroline îl roagă pe Addy să comande pentru amândoi. În timp ce vorbesc, de această dată pe deasupra unor farfurii pline de *moqueca de camarao*, Addy află despre Caroline că este singura fată dintre cei patru frați Martin, și că cei trei frați mai mari ai ei, ale căror nume el o roagă să le repete iar și iar: Edward, Taylor și Venable, locuiesc încă acasă, în orașul Clinton.

— Aveam o vacă în curtea din spate când eram copii, spune Caroline, iar ochii ei se luminează când își aduce aminte.

Addy aproape că se îneacă când aude că numele vacii era Sarah – numele evreiesc al surorii lui mai mici, Halina, îi explică el. Caroline roșește.

— Oh, sper că nu te-am ofensat, spune ea. Sarah era ca un membru al familiei pentru mine, adaugă ea. O mulgeam și câteodată o călăream chiar până la școală.

Addy izbucnește în râs.

— Se pare că Sarah a ta era mai puțin încăpățânată decât sora mea. Îți povesti mai departe Carolinei despre Halina, amintindu-și cum, după ce văzuseră *Se întâmplase într-o noapte*, Halina insistase să-și tundă părul scurt, precum Claudette Colbert. Apoi refuzase să părăsească apartamentul zile în șir, convinsă că noua tunsoare nu i se potrivea. Râzând, Addy își dădu seama cât de bine îi face să vorbească despre familia lui, cum faptul că le rostește numele le confirmă, într-un fel, existența.

Caroline continuă să-i povestească despre tatăl ei, profesor de matematică la Colegiul Prezbiterian din Clinton, care predase până în anul 1935, când murise.

— Noi nu am crescut în lux, spune ea, dar am mers la școli bune. Îți poți imagina, cu un tată în sistem, ce pretenții avea el în privința educației noastre.

Addy încuviințează. Părinții lui nu au fost profesori, dar buna educație a copiilor fusese considerată esențială și în căminul său.

— Cum îl strigai? Cum se numea tatăl tău? Întreabă curios Addy.

— Numele lui era Abram.

Addy o privește intrigat.

— Abram? La fel ca Abraham?

— Da, Abram. Derivă de la Abraham. E un nume din familie, moștenit de la străbunicul meu.

Addy zâmbi, apoi scoate din buzunar batista mamei sale și o pune desfăcută pe masă, între ei.

— Mama, ea... Addy imită acțiunea de a coase cu ac și ață.

— Ea coase?

— Da. Ea a cusut asta pentru mine, înainte să părăsesc Polonia. Uite, îi arată Addy, acestea sunt... cum le numești?

— Inițiale.

— Acestea sunt inițialele mele: „A” e de la numele meu evreiesc, Abraham.

Caroline se apleacă deasupra batistei, studiind broderia.

— Și tu ești tot un Abraham?

— *Si.*

— Familiile noastre au gusturi foarte bune în materie de nume, spune zâmbind Caroline.

Addy împătorește batista și o strecoară în buzunarul de la spate. Poate că sunt din „același aluat”, decide el.

Caroline tace pentru câteva clipe. Își lasă privirea în jos.

— Mama mea a murit acum trei ani, spune ea. Faptul că nu am fost acolo când a murit mă doare foarte mult.

E o mărturisire care-l surprinde pe Addy, mai ales că abia o cunoscuse pe Caroline. În toți anii în care fusese împreună cu Eliska, aceasta abia dacă îi povestise ceva din trecutul ei, cu atât mai puțin despre vreun regret. Cu gândul la mama lui, Addy dă din cap în semn că înțelege, dorindu-și să poată spune ceva care să o încurajeze. Poate că știind că și lui îi este atât de dor de mama lui, Caroline nu se va mai simți atât de singură. El nu i-a spus încă. Nu i-a mărturisit că a pierdut contactul cu familia lui. Este atât de obișnuit cu ideea de a evita subiectul, încât el însuși nu mai știe cum să deschidă subiectul. De unde să înceapă?

Când îi întâlnește privirea, își dă seama că poate să-i vorbească. E ceva atât de onest în comportamentul ei, atât de sincer și de blând. *Poți să îi spui, își*

spune el. *Încearcă!*

— Știu cum te simți.

Carolina e surprinsă.

— Și tu ți-ai pierdut mama?

— Ei bine, nu chiar. De fapt, nu știu. Cred că familia mea e încă în Polonia.

— Nu știi sigur?

Addy se uită în jos.

— Nu. Noi suntem evrei.

Caroline, cu ochii în lacrimi, întinde mâna după mâna lui, și, dintr-odată, povestea aceea nespusă de ani iese la suprafață.

***

Două săptămâni mai târziu, Addy și Caroline stau la un birou în apartamentul Carolinei, lângă fereastra dinspre est, cu vedere spre plaja Leme. S-au văzut aproape în fiecare zi de la prima lor întâlnire, care a avut loc cu o lună în urmă, la Belmond.

A fost ideea Carolinei să le scrie celor de la Crucea Roșie pentru a da de urma familiei lui. Addy dictează, aplecându-se peste umărul bronzat al Carolinei în timp ce ea scrie. Optimismul ei l-a umplut de speranță și energie, iar acum cuvintele i se revarsă șuvoi, mai repede decât poate ține ea pasul.

— Stai, stai, mai rar, îi spune râzând Caroline. Mai poți să-mi spui o dată pe litere numele mamei tale? Ridică privirea, iar irisul căprui al ochilor ei sclipește în lumină. Stiloul ei flutură deasupra colii de hârtie. Addy își drege glasul. Blândețea ochilor fetei și mirosul de săpun al părului ei roșcat îl fac să-și piardă șirul gândurilor.

El spune pe litere *Nechuma*, încercând pe cât posibil să nu măcelărească pronunția în engleză a literelor, apoi numele tatălui și al fiecăruia dintre frați. Scrisul Carolinei este cursiv și elegant în comparație cu al lui Addy.

Când scrisoarea e completă, Caroline scoate din geanta ei o hârtie împăturită.

— Am întrebat la ambasadă, spune ea, punând hârtia între ei și urmărind cu degetul lista de orașe pe care le scrisese unul sub altul, și, din câte am înțeles, Crucea Roșie are sedii peste tot. Ar trebui să trimitem scrisoarea ta la mai multe birouri, pentru orice eventualitate. Addy încuviințează din cap, scanând cele cincisprezece orașe notate de Caroline. Lista include Marsilia, Londra, Geneva, Tel Aviv și Delhi, iar câte o adresă este scrisă în dreptul fiecărui oraș.

Șușotesc în timp ce Caroline scrie răbdătoare cincisprezece scrisori identice. Când termină, ea adună teancul de coli scrise și le presează cu grijă pe masă, astfel încât marginile lor să fie aliniată, apoi i le dă lui Addy.

— Mulțumesc, spune Addy. E foarte important pentru mine, adaugă el cu o mână pe inimă, dorindu-și să poată articula mai bine cuvintele pentru a-i spune cât de mult înseamnă ajutorul ei.

Caroline încuviințează.

— Știu. E groaznic ceea ce se întâmplă acolo. Sper să primești răspuns. Cel puțin, pentru moment, vei ști că ai făcut tot ce se putea face.

Expresia ei e sinceră, iar vorbele ei îl alină. Nu se știe decât de câteva săptămâni, dar Addy și-a dat seama că nu trebuie să ghicească ce gândește Caroline. Ea spune ce vrea să spună, fără ocolișuri, iar lui asta i se pare reconfortant.

— Ai o inimă de aur, spune Addy, dându-și seama că asta e un clișeu, dar nu i pasă.

Degetele Carolinei sunt lungi, cu unghii elegante și ascuțite. Ea și le flutură în față, clătinând din cap.

Nu e obișnuită – a aflat de asemenea Addy – să primească laude.

— Le duc mâine la poștă, spune el.

— O să mă anunți și pe mine dacă află ceva?

— Da, desigur.

Pe fereastră, Addy privește partea de est a stâncii Leme și albastrul cobalt al Atlanticului. Se uită spre Europa.

— În timp, spune el, încercând să pară optimist, în timp îi voi găsi.

11 mai 1944: *Bătălia a patra și ultima de la Monte Cassino. Așa cum sperau, Alianții iau forțele germane prin surprindere. În timp ce Corpurile Expediționare Franceze distrug baza sudică a apărării germane, Corpul 13 britanic înaintează spre centrul teritoriului, capturând orașul Cassino și lovind forțele germane în valea Liri. Polonezii, la prima lor încercare de a captura Cassino, sunt învinși; sunt peste 4000 de victime, două batalioane fiind șterse de pe fața pământului. După un al doilea atac de la miezul nopții, mănăstirea este încă impenetrabilă.*

Capitolul 47

Genek

Monte Cassino, Italia

17 mai 1944

Genek își pune mâinile pe cască. Stă lipit de peretele muntelui în timp ce proiectilele lansate de mortiere le zboară pe deasupra capetelor. S-a obișnuit cu durerea înțepătoare din genunchi și din coate la impactul cu roca necruțătoare, cu praful și cu pietrișul mărunț pe care-l simte mereu printre dinți, cu răpăitul și bâzâitul constant al artileriei ce-i răsună în urechi într-o proximitate excesiv de incomodă. La patru sute de metri mai sus, ceea ce a mai rămas din inamic – un regiment format din opt sute de parașutiști germani trage glonț după glonț din interiorul avariat al mănăstirii. *De unde au atâta muniție?* se întreabă Genek. *Cu siguranță, o vor termina curând.*

Polonezii au reușit să-i ia prin surprindere pe germani, depășindu-i cu mult numeric, și totuși armata lui Anders are un dezavantaj clar. Versantul muntelui, după câteva zile de bombardament aerian, s-a transformat în moloz, făcând urcușul aproape imposibil. Nu pot vedea inamicul, prin urmare trebuie să ajungă în vârful dealului, la mănăstire, înainte de a avea șansa să tragă; între timp, fără un loc sigur care să le ofere acoperirea necesară, regimentul polonez este expus.

Cu trupul încă lipit de versantul muntos, Genek înjură printre dinți. Armata ar fi trebuit să fie cea mai sigură opțiune pentru a scăpa din Siberia și pentru ca familia lui să rămână unită. Și a fost, pentru un timp. Acum e la fel de expus ca o țintă la un concurs de tir, iar familia lui e undeva la 4.700 de kilometri distanță, în Palestina. Genek nu se poate abține să nu se gândească la faptul că prima încercare a lui Anders la Monte Cassino, cea din urmă cu cinci zile, a fost un eșec îngrozitor.

În fața mortierelor, a focurilor de armă și a furiei devastatoare a turelelor Panzer cu tunuri de calibru 75 mm, primele divizii de infanterie ale lui Anders au fost distruse după numai câteva ore de luptă.

La fel de repede cum începuse operațiunea, Corpul II Polonez a fost forțat să se retragă, raportând pierderi de aproape 4.000 de oameni. Genek și Otto erau mulțumiți pentru că fuseseră desemnați să asigure partea din spate a diviziei de infanterie, blestemând faptul că, în ciuda pierderilor suferite de inamic, mânăstirea încă era în mâinile germanilor. Până acum, singura veste bună pe care au primit-o în campanie a venit de la generalul Juin, liderul Corpurilor Expediționare Franceze, care raportase că oamenii lui cuceriseră Monte Maio, fiind acum în poziția de a asista Armata a 8-a Britanică staționată în valea Liri. Cu toate acestea, era sarcina polonezilor de a captura mânăstirea. Ei porniseră un al doilea atac în acea dimineață.

Mai multe proiectile se aud undeva deasupra și răpăitul artileriei antiaeriene face *poc-poc-poc* pe suprafața stâncii. Cineva de la poalele muntelui începe să urle. Genek stă lipit de versant. Se gândește la Herta, la Józef și îi vine în minte să găsească o stâncă sub care să rămână ascuns până la terminarea confruntărilor. Dar apoi parcă-și vede familia în mâinile naziștilor, forțați să meargă într-un lagăr al morții. Familia lui, parte din milioanele de victime. Simte un nod în gât și obrajii i se înfierbântă subit. Nu se poate ascunde. Este aici. Dacă această misiune va avea succes, el își va fi adus contribuția la înfrângerea germanilor, amintind întregii lumi că Polonia, deși învinsă în Europa, este încă o putere ce trebuie recunoscută. Înghițindu-și frica, el își dă seama că, indiferent dacă aceea e o misiune sinucigașă sau nu, dacă există vreo șansă ca el să contribuie la sfârșitul acestui război nenorocit, nu va renunța.

Genek așteaptă ca focul artileriei să se potolească, apoi se cațără câțiva metri mai sus pe versantul muntos, încercând să stea lipit de pământ, și căutând cu privirea mine sau declanșatoare. Pentru a asigura fortăreața, nemții au plantat o mulțime de capcane, din cauza cărora o mulțime de camarazi de-ai lui Genek și-au pierdut viața. El a fost instruit cum să dezamorseze o mină, dar se întrebă dacă, date fiind circumstanțele, va avea priceperea necesară să o smulgă din pământ, în cazul în care va da peste vreuna. Undeva în dreapta lui Genek se aude încă un bubuit, o explozie monstruoasă.

Când cade la pământ, diafragma lui se izbește de un mic bolovan, care-i taie respirația. *Ce naiba a fost asta?* E cea mai puternică explozie pe care a auzit-o până acum. Urechile îi țiuie. Oamenii lui Anders se întrebaseră de multe ori dacă parașutiștii germani din Cassino aveau acces la tunul de asalt pe roți K5 de calibru 28 cm amplasat la Anzio. Nemții numeau acest tun Leopold. Aliații îl botezaseră Anzio Annie. Obuzele trase de el cântăreau un sfert de tonă, având o rază de acțiune de peste 130 de kilometri. Nu aveau cum să care acea

monstruoziitate până sus, pe munte, își spune Genek, încercând să-și recapete suflul. Dacă ar fi așa, e sigur că l-ar fi făcut bucățele până acum. Aerul este din nou animat de răpăiala unei mitraliere. Ridică bărbia, reușește să inspire și se cațără și mai sus pe versant.

18 mai 1944: *în cel de-al doilea atac de la Monte Cassino, Corpul II Polonez înfruntă focul artileriei și mortierelor cu care-i întâmpină soldații germani de pe pozițiile lor fortificate din vârful muntelui. Polonezii sunt lipsiți de protecție și foarte expuși, iar bătălia e sălbatică și, din când în când, corp la corp. Datorită înaintării cu succes a Corpurilor Expediționare Franceze în valea Liri, parașutiștii germani se retrag de la Cassino pentru a asigura o nouă poziție defensivă pe Linia Hitler, către nord. La primele ore ale dimineții de 18 mai, polonezii cuceresc mănăstirea. Sunt atât de istoviți încât doar câțiva mai au puterea să escaladeze cei o sută de metri rămași. Când reușesc să ajungă pe culme, pe ruinele mănăstirii este înălțat steagul polonez și un imn, „Maci roșii la Monte Cassino”, se înalță triumfător pentru a sărbători victoria polonezilor. Drumul spre Roma este deschis.*

6 iunie 1944 – Ziua D: *Cu numele de cod Operațiunea Overlord, Bătălia pentru Normandia începe cu un masiv atac al tancurilor amfibii, în timp ce 156.000 de oameni ai trupelor Aliate, conduși de generalul Eisenhower, iau cu asalt o întindere de 50 de kilometri din plajele Normandiei, o zonă puternic fortificată. Refluxul, vremea foarte urâtă și planul înșelător al operațiunii permit trupelor Aliate să-i ia prin surprindere pe naziști.*

Capitolul 48

Jakob și Bella

Varșovia, Polonia ocupată de germani

1 august 1944

La zgomotul primei explozii, Bella se înfioară din cap până-n picioare. Fără să mai stea pe gânduri, se lasă în patru labe în spatele casei de marcat de pe tejghea, în partea din dos a magazinului.

Explozia – destul de aproape ca să zguduie monedele din sertarul casei de marcat – este urmată de strigăte și de răpăiala unei mitraliere: *poc-poc-poc*.

Bella se târăște în spatele tejghelei, până în capătul acesteia și se uită spre vitrina din fața magazinului. Afară, trei bărbați în uniformă aleargă pe stradă, ținând niște pistoale mitralieră Błyskawica. O altă bombă explodează, iar Bella își acoperă instinctiv capul cu mâinile. Se întâmplă. Au venit cei din Armata Teritorială. Trebuie să iasă, repede.

Ea se duce în patru labe până în mica încăpere din spatele magazinului pe care a închiriat-o, gândindu-se rapid ce să ia mai repede. Geanta, peria de păr – nu, nu peria, nu e atât de importantă – cheile, cu toate că nu e sigură ca acea clădire va mai rezista încă o zi. În ultima secundă, ridică salteaua și scoate de sub ea două fotografii – una cu părinții ei, una cu ea de pe vremea când era copil, cu Anna – și le pune în geantă. Se gândește să încuie ușa din fața a magazinului, dar când alți patru bărbați în uniforme trec alergând pe stradă, se răzgândește. Se furișează și iese încet pe ușa din spate, pe care o încuie în urma ei.

Afară, strada este pustie. Se oprește să-și recapete suflul. Vorbele lui Jakob îi răsună în urechi.

— Subsolul clădirii în care stau e sigur, îi spusese el cu o săptămână în urmă, când începuse revolta Armatei Teritoriale. Dacă sunt lupte de stradă, ne întâlnim acolo.

Va trebui să treacă râul Vistula ca să ajungă.

Bella începe să alerge ușor, îndreptându-se către nord-est peste podul ce dă în bulevardul Wojtowska. Din când în când, se ascunde într-o alee în timp ce aude dronele avioanelor Luftwaffe apropiindu-se. Își lipește corpul de zidul de cărămidă și își lungește capul și numără șase avioane care zboară relativ jos, ca niște vulturi. Se întreabă dacă n-ar fi bine să mai aștepte până cerul se liniștește, dar decide că nu mai are timp de pierdut. Trebuie să i se alăture lui Jakob.

— Ai mai făcut ruta asta de o mie de ori, încearcă ea să se încurajeze. O să fie maxim zece minute pe drum, trebuie să ajungi acolo!

Bella iuțește pasul, încercând din răspuțeri să își mențină atenția la cer, dar pavajul inegal îi îngreunează planul. De două ori e cât pe ce să își luxeze glezna, până când decide că e mai sigur să se uite pe unde merge și să își ascută auzul ca să detecteze avioanele. Reușește să parcurgă șase străzi până când o Stuka se întoarce. Se ascunde din nou într-o alee exact când umbra avionului îi trece pe deasupra.

— Te rog, Doamne! Să nu mă vadă, se roagă ea cu ochii închiși, lipindu-se mai tare de zidul din spate, așteptând să treacă primejdia. Sunetul se aude din ce în ce mai stins. Deschide ochii și pornește din nou. Oare unde sunt restul de oameni? se întreabă. Probabil toți stau ascunși, căci străzile sunt goale.

Revolta nu e o surpriză. Toți locuitorii Varșoviei auziseră zvonuri despre începerea ei și probabil că fiecare avea un plan pentru acel moment, deși nimeni nu știa când va fi acela.

Bella și Jakob fuseseră norocoși să îl aibă pe Adam, care putea să-i țină la curent cu acțiunile Rezistenței. „Poate să înceapă în orice zi”, spusese el cu un weekend în urmă. „Armata Teritorială așteaptă să acționeze simultan cu Armata Roșie. “

Puterile Axei, din câte raporta *Biuletyn Informacyjny*, începeau să dea semne de slăbiciune.

Trupele Aliaților trecuseră de liniile de apărare naziste în Normandia și se vorbea de o campanie masivă a Aliaților în Italia. Coordonându-și acțiunea și cu ajutorul rușilor, Armata Teritorială Poloneză spera să-i poată alunga pe germani din capitala țării și în felul acesta să încline talerele balanței în favoarea Aliaților.

Adam și Jakob vorbiseră despre revoltă și despre cum și-ar fi dorit să ajute. Suna foarte demn, dar Bella era recunoscătoare Halinei că reușise să îi convingă să renunțe. Nici Bella nu voia altceva decât o Polonie liberă, dar Varșovia era condusă încă de germani. Armata Teritorială, care nu îi prea simpatiza pe evrei, avea să fie depășită numeric de către germani, cu siguranță.

— Nu vă amintiți ce s-a întâmplat cu răscoala din ghetou? Zise Halina. Și dacă Armata Roșie nu va coopera? Stalin promisese să ajute, dar el își mai încălcase promisiunile și înainte. Ce motiv ar fi avut cineva să-l creadă? Halina le atrase atenția lui Jakob și Adam să își păstreze rațiunea. Vă rog, mișcarea de rezistență. Sunt atâtea moduri de a ține piept dușmanului.

Bella aleargă brusc spre dreapta, îndreptându-se spre est pe bulevardul Wojtowska, recunoscătoare să vadă apa râului drept înainte. Când se apropie, totuși, rărește pasul. „Unde naiba e podul?” A dispărut. E distrus. Un morman de fiare fumegânde deasupra apei – asta a mai rămas din el.

Mărește din nou pasul, cotind spre nord de-a lungul Vistulei în timp ce se ruga ca podul următor să fie intact.

Zece străzi mai încolo, plămânii încep să o usture, aprinși, iar bluza i s-a lipit de piept, dar găsește podul Toruska încă intact. Cerul e plin acum de avioane Junkers. Ea ignoră durerea mistuitoare din piept și focul din mușchii picioarelor, și vocea interioară care-i strigă să caute un șanț pe undeva și să se ascundă. Aleargă cât de tare poate.

Când ajunge la jumătatea podului, o duzină de bărbați apar în capătul opus, iar Bella nu-și mai simte picioarele de groază, dar își revine la vederea hainelor acestora – trebuie să fie niște civili polonezi. Unii au puști agățate de umăr. Alții au furci. Câțiva sunt înarmați cu bâte de baseball și cuțite mari. Aleargă în direcția ei, strigând, dar Bella este prea epuizată și respirația ei prea zgomotoasă ca să poată înțelege cuvintele. Abia când drumurile lor se intersectează își dă seama că bărbații strigă la ea.

— Alergi în direcția greșită! urlă ei, ținându-și armele deasupra capetelor ca niște războinici, cu ochii aprinși. Vino să lupti alături de noi! Pentru Polonia și pentru victorie!

Bella clatină din cap în timp ce aleargă, uitându-se în pământ ca să-și poată păstra echilibrul. Ea nu mai ridică privirea până ce nu ajunge la ușa lui Jakob.

***

E cea de a opta zi în ascunzătoare; bombardamentele nu s-au oprit. Jakob și Bella se frământă neconținut gândindu-se la ceilalți, întrebându-se dacă Halina, Adam, Mila au găsit un loc sigur în care să se ascundă și cum va arăta Varșovia după bombardament.

Împart subsolul clădirii cu un cuplu care are un copil de optsprezece luni. Familia a sosit la subsol la scurt timp după Bella, aducând după ei – spre

amuzamentul lui Jakob și Bella – un balot de fân presat și o vacă cu lapte. După multe eforturi, ei reușiră să convingă animalul recalcitrant să coboare scările până la subsol. Vaca miroase urât – nu au altă soluție decât să adune balega într-un colț dar ugerile, se pare, sunt întotdeauna pline. De două ori pe zi, laptele proaspăt este cărat într-o găleată pe scări pentru a fi fiert deasupra unui aragaz – „astfel încât să fie bun pentru copil“, spusese mama bebelușului, deși Bella era convinsă că laptele proaspăt muls nu ar fi făcut niciun rău copilului.

Se gândise să protesteze – să se aventureze la etaj era foarte periculos, date fiind circumstanțele –, în schimb preferă să-și țină gura, ca să nu deranjeze dinamica grupului.

Cei patru adulți care se ascundeau făceau cu rândul la fiert laptele. Astăzi e rândul Bellei.

Ea își verifică ceasul. Au trecut treizeci de minute de la ultima explozie. Acum e liniște. Jakob, stând lângă ea la piciorul scării, încuviințează din cap.

— Ai grijă, spune el.

Ea dă din cap și urcă repede treptele cărând după ea găleata plină cu lapte proaspăt, făcând tot posibilul să nu îl verse. La aragaz, toarnă laptele într-o oală, aprinde un chibrit și întoarce butonul negru de deasupra cuptorului pentru a aprinde ochiul.

Când laptele începe să se încălzească, ea se duce în vârful picioarelor la fereastră. Afară, imaginea orașului e ireală.

Una din trei clădiri de pe strada Danusi este dărâmată. Altele sunt încă în picioare, dar bucăți mari din fațadele lor lipsesc. Unora dintre clădiri le lipsesc doar acoperișurile, de parcă ar fi fost decapitate. Bella scanează cerul și înjură cu sete când un roi de avioane se ivește în câmpul ei vizual. La naiba. Avioanele sunt mici la început – ca niște țânțari gălăgioși la orizont –, dar se apropie alarmant și la un moment dat își schimbă direcția și dispar.

Bella se îndepărtează de fereastră, dorindu-și să le mai poată vedea. Ascultă intens în timp ce privește încruntată laptele, dorindu-și să fiarbă mai repede.

Bâzâitul avioanelor se aude din ce în ce mai tare. Ea îl aude pe Jakob, care bate în podeaua de sub picioarele ei cu coada unei măhuri, semn să se întoarcă mai repede la subsol.

Și el aude probabil avioanele.

Iar apoi, undeva în apropiere, o bombă cade și încăperea se zguduie, în zdrăngănit de ceramică.

Jakob bate iar cu coada măturii în podea – mai tare de această dată. Prin scândurile podelei poate auzi strigătele lui înfundate.

— Bella!

— Vin! strigă ea, întorcând butonul aragazului în poziția „Închis“. Încă o bombă. Aceasta și mai aproape. Pe aceeași stradă, poate. Bella își înfășoară mâna într-un prosop. În timp ce întinde mâna spre mânerul oalei, urechea ei sesizează ceva nou. Sună ciudat la început, ca un mieunat profund și prelung de felină. Lasă laptele, decide ea, aruncând prosopul de vase în timp ce se întoarce să fugă. Dar e prea târziu. Abia ajunge la ușă când fereastra explodează. Bucătăria se întunecă brusc și Bella simte cum este aruncată la podea. Brațele ei se agită prin aer, neajutorate, ca și cum ar încerca să înoate prin aer ca prin lichid sau să scape de un vis urât. Sticlă spartă. Șrapnel. Vase căzând de pe rafturi, făcându-se țândări. La aterizare, Bella rămâne fără aer. Zace nemișcată pe burtă, acoperindu-și ceafa cu mâinile și încercând să respire. O altă bombă lovește și podeaua tremură sub ea.

Jakob strigă acum, dar vocea lui e înăbușită, ca și cum ar fi undeva departe. Cu ochii închiși, Bella face o scanare mentală a trupului ei. Își mișcă degetele de la mâini și de la picioare. Extremitățile sunt la locul lor și par să funcționeze. Dar e udă. Oare sângerează? Ce arde? Amețită, se ridică în capul oaselor, tușind, și deschide ochii.

Camera e plină de fum – de parcă ar privi pe un ochi de geam murdar.

Probabil că e din cauza ochilor. Clipește de câteva ori. Când vederea i se limpezește, ea observă ceea ce pare a fi un fuior de fum cenușiu șerpuiind spre tavan din spatele aragazului. Bella încremenește. A uitat să închidă gazul? L-a închis, nu-i așa? Da, da, l-a închis. Se uită la mormanul de moloz de pe podea. Cioburile de sticlă din fereastră, vase sparte, lemn rupt, bucăți mari de șrapnel. Oala stă lângă ea într-o mică băltoacă de lapte, în mijlocul molozului.

— Bella! strigă Jakob intrând grăbit pe ușă. Se ghemuiește lângă ea, luând-o de umeri.

— Bella! Ești teafără?

Vocea lui tremură de groază.

Bella încuviințează. Ea încearcă să vorbească, dar urechile ei încă vâjâie.

— Da, sunt – sunt teafără, murmură ea, sperând ca Jakob să o poată auzi. El o ajută să se ridice în picioare. Ceva miroase a ars.

— Aragazul? întrebă Jakob.

Ceva începe să șuiere.

— E închis.

— Hai să ieșim de aici.

Picioarele Bellei tremură și pășesc nesigur, de parcă ar merge pe catalige. Jakob o ajută să pășească și o conduce ținând-o de cot înapoi spre treptele de la subsol.

— Sigur ești bine? Am crezut... am crezut...

E în regulă, dragul meu. Sunt bine.

17 octombrie 1944: „Orașul trebuie să dispară complet de pe suprafața pământului și servește doar ca stație de transport pentru Wehrmacht. Nicio piatră nu poate rămâne în picioare. Fiecare clădire trebuie rasă din temelii. “

Șeful SS Heinrich Himmler, 17 octombrie, 1943
Conferința Ofițerilor SS

Capitolul 49

Mila

În afara Varșoviei, Polonia ocupată de germani Sfârșitul lui septembrie 1944

Au trecut aproape opt săptămâni de când bombele au început să cadă în Varșovia la începutul lui august. Când a căzut prima bombă, Mila s-a gândit să împrumute o mașină pentru a o scoate pe Felicia din Włocławek, dar știe că nu va ajunge niciodată acolo, nu vie, cel puțin.

Varșovia era un uriaș câmp de luptă. Toți se ascundeau. Erau germani staționați la periferia orașului, ascunși în buncăre, gata să sară la primul semn de slăbiciune al Armatei Teritoriale. Ar fi fost imposibil să plece. Așa că a preferat să fugă la apartamentul Halinei din centru, de pe strada Stawki, unde și-a petrecut zilele și nopțile stând ascunsă împreună cu sora ei și cu Adam în adăpostul antiaerian al clădirii, ascultând în întuneric cum orașul era decimat deasupra lor.

În fiecare săptămână, un prieten din Rezistență aduce un mic pachet de mâncare și noutăți. Niciuna dintre acestea nu e promițătoare – polonezii sunt depășiți numeric și nu au destul armament, a spus el; 10.000 de rezidenți au fost executați în Wola, 7.000 în orașul vechi, zeci de mii fiind transportați în lagărele morții; „Nici măcar bolnavii nu sunt cruțați”, șoptește el – aproape toți pacienții din spitalul Wolski au fost uciși.

În timp ce bombardamentele se înteeau, capitala – pe vremuri prosperă – a Poloniei începea să dispară.

După o săptămână, o treime din oraș era rasă din temelii, apoi o jumătate și apoi două treimi.

În timp ce asediul continua, Armata Teritorială era în pragul disperării. „A trimis Stalin întăriri?” întreba Adam de fiecare dată când primea vești. Liderul rus promisese întăriri. Dar își respectase promisiunea? Răspunsul era întotdeauna nu – nu puteau spera la niciun ajutor din partea rușilor.

Mila e distrusă. Suferă cumplit din cauza distanței dintre ea și Felicia. Nu are de unde să știe dacă bombele au ajuns la Włocławek. Nu s-a gândit niciodată să întrebe dacă mănăstirea are adăpost antiaerian. Cu atât de puțină mâncare și lipsită complet de apetit, pantalonii îi atârnă jalnic în jurul taliei – care nu a fost niciodată mai subțire. Nimic – dar nimic pe lume, decide ea, nu e mai rău decât să fii blocat undeva. Cu fiecare zi care trece – ea a numărat cincizeci și două de când stă ascunsă – devine mai disperată.

La fiecare câteva minute, se pare, pământul se cutremură atunci când încă o bombă cade pe neașteptate, spulberând case, magazine, școli, biserici, poduri, mașini, oameni – tot ce-i iese în cale. Iar ea nu poate să facă altceva decât să asculte și să aștepte.

Capitolul 50

Halina

**Închisoarea Montelupich, Cracovia,
Polonia ocupată de germani
7 octombrie 1944**

Halina tresare, trezindu-se din somn când aude clinchetul metalic al unei chei în broască, apoi ușa cu gratii de fier a celulei ei zgâriind cimentul atunci când se deschide. Își îngustează ochiul care nu este umflat.

— Brzoza! spune printre dinți Betz. Sus. *Acum.*

Ea se ridică încet, respirând cu dificultate din cauza durerii ascuțite din spate. E în închisoare de patru zile și după fiecare interogatoriu, vânătăile ei capătă nuanțe și mai stridente de violet. După fiecare interogatoriu, e adusă înapoi în celulă gata să cedeze. Dar știe că trebuie să-și înghită durerea, umilința, sângele care-i curge din nas, de pe frunte, de pe buza de sus. Nu trebuie să cedeze. Cei care cedează nu se mai întorc. Ea nu poate și nu-i va lăsa pe cei de la Gestapo să câștige.

Halina a fost încarcerată chiar după ce Armata Teritorială a generalului Bor s-a predat și revolta din Varșovia a fost declarată încheiată. Până la urmă, oamenii lui Stalin, staționați la periferia orașului, nu au mai ajuns; după șaiszeci și trei de zile de confruntări, Armata Teritorială a fost obligată să se predea.

Pe data de 2 octombrie, pentru prima dată în două luni, deasupra orașului s-a așternut liniștea.

Când Halina s-a aventurat afară, șocată, murdară și moartă de foame, Varșovia, încă în flăcări, era de nerecunoscut. Clădirea în care locuia ea era una din cele două care mai rămăseseră intacte pe strada Stawki. Celelalte fuseseră distruse. Unele erau despicate în două, expunându-și interiorul de-a valma – toalete, grinzi, porțelan, ibrice și canapele răspândite peste tot printre țevi contorsionate și cărămizi – dar majoritatea acestora nu erau decât niște carcase, interiorul lor revărsându-se în afară, ca intestinele din burta unor pești eviscerați.

Halina și-a făcut drum printre ruinele din oraș încercând să-i găsească pe Jakob și pe Franka – o misiune aproape imposibilă, din moment ce multe drumuri erau blocate.

Ea ajunsese mai întâi la ușa Frankăi, unde căzuse în genunchi – clădirea era distrusă. Franka, părinții și fratele ei nu erau de găsit. O oră mai târziu, când Halina a reușit să ajungă în cele din urmă la apartamentul lui Jakob, ea a descoperit că și clădirea acestuia fusese distrusă.

Aproape că leșinase când Jakob a apărut de la subsolul clădirii cu Bella după el. Erau *teferi*. Dar și morți de foame.

Halina trebuia să găsească o soluție. Franka și familia ei dispăruseră. Ea știa că nu putea părăsi Varșovia fără să încerce să-i găsească. Dar ea, Adam, Jakob și Bella erau în primejdie. Erau flămânzi, lefteri și nu mai era mult până la venirea iernii.

Halina decise să accepte oferta domnului Den de a o ajuta. Den îi spusese înainte de începerea revoltei că ceruse un transfer la Cracovia.

— Dacă ai nevoie de ceva, caută-mă la banca din centrul orașului, pe strada Rynek Kleparski, îi spusese el.

Halina nu avea altă opțiune decât să apeleze la el. Adam nu fusese de acord, desigur, pretinzând că era periculos ca Halina să plece singură la Cracovia. Dar ea insistase. În Varșovia mai era o ramură a Rezistenței care încă funcționa, iar aceștia aveau nevoie de Adam mai mult ca niciodată. Și mai era și Mila, care intrase în panică, încercând cu disperare să o găsească pe Felicia.

— Dacă vei rămâne aici, vei putea să o ajuți pe Mila să găsească o cale de a ajunge la Włocławek și să o cauți pe Franka, spusese Halina. Te rog, o să mă descurc singură.

Avea să plece și să se întoarcă imediat, promise ea, cu ceva bani – cât să le ajungă pentru a supraviețui iernii. În cele din urmă, Adam acceptase.

Plecă pe 5 octombrie, după ce aranjase un schimb cu un alt tânăr evreu – paltonul ei pentru un sac de cartofi care să hrănească familia cât timp era plecată.

Acesta era planul. Dar planul ajunsese la final în scrâșnet de frâne în gara din Cracovia – când, la câteva momente după coborârea din tren, Halina fu arestată. Ofițerul Gestapoului care o reținu nu arată niciun interes față de povestea ei și nici nu-l contactă pe domnul Den ca să-i confirme spusele.

— Atunci lăsați-mă să-mi contactez soțul, spusese Halina, fără a încerca să-și ascundă furia.

Din nou, ofițerul german o ignoră.

Într-o oră se trezi escortată cu mașina poliției prin centrul Cracoviei către infama închisoare a orașului, Montelupich. Când trecu pe sub bolta de cărămidă roșie de la intrarea închisorii, ea ridică ochii spre sârma ghimpată și cioburile de sticlă care înconjurau clădirea și atunci înțelese cât se putea de clar că nu avea să se întoarcă la Varșovia. Nu curând, cel puțin.

Și că Adam avea să fie distrus.

— Brzoza!

— Vin! mormăie Halina.

Ea pășește peste picioare și brațe, îndreptându-se șchiopătând spre ușă.

Din cele treizeci și două de femei care împart celula, surprinzător de puține sunt evreice, cel puțin din câte știe ea. Halina e una din patru, poate din cinci.

Majoritatea femeilor încarcerate la Montelupich sunt hoațe, contrabandiste, spioane, membre ale diferitelor organizații de rezistență. Crima ei, conform celor de la Gestapo, este credința. Dar ea nu va recunoaște niciodată.

— Ia-ți mâinile de pe mine, se răstește ea la Betz în timp ce acesta încuie ușa celulei după ei și îi răsuțește o mână la spate, împingând-o pe coridor în fața lui.

— Tacă-ți gura, gălbioara.

La început, Halina crezuse că această poreclă era din cauza părului ei blond, dar realizează repede că porecla deriva de fapt de la steaua aurie pe care erau obligați să o poarte evreii în Europa.

— Nu sunt evreică.

— Prietenul tău Pinkus nu e de aceeași părere.

Inima Halinei începe să bată nebunește. *Pinkus*. De unde știi ei numele lui?

Pinkus – tânărul evreu cu care a făcut schimbul acela înainte de a părăsi Varșovia.

Probabil că Pinkus fusese prins și le dăduse numele ei, sperând că acest lucru avea să-l ajute cumva.

Ea înjură în sinea ei prostia acestui băiat.

— Nu cunosc niciun Pinkus.

— Pinkus, evreul care ți-a luat paltonul. Ei bine, el pretinde că te cunoaște. Pretinde că nu ești cine spui tu că ești.

Pinkus, rahat cu ochi ce ești.

— Evreii nu se toarnă între ei, proștilor, pufnește disprețuitoare Halina.

— Se întâmplă tot timpul.

— Ți-am spus că nu cunosc această persoană. Vă minte. Probabil ar spune orice ca să-și scape pielea.

În celula fără ferestre și pătată cu sânge destinată interogatoriilor, ea le oferă aceeași explicație pentru a mia oară, de această dată celor două brute pe care ea le recunoaște de la interogatoriile anterioare – pe unul după cicatricea groaznică de la ochi, pe celălalt după șchiopătat.

— I-ai dat paltonul tău! zbiară ei. Dacă ești poloneză așa cum spui, nu ai fi făcut *afaceri* cu un evreu.

— Nu știam că era evreu! strigă Halina. Nu am mai mâncat de săptămâni bune. Mi-a oferit cartofi. Ce era să fac?

Dintr-odată e ridicată în sus – un pumn o trage de guler, izbind-o cu putere în peretele celulei.

— Nu știam că era evreu...

Crac. Fruntea ei e izbită de perete.

— Nu mai minți!

Durerea e insuportabilă. Trupul Halinei e inert.

— Nu... nu înțelegeți? bolborosește ea. E o răzbunare! Evreii... încercă să se răzbune... pe polonezi!

Un alt *crac*, un fir de sânge i se scurge din nas. Simte gustul iute și sărat al sângelui.

— El a jurat pe mormântul mamei lui, spune printre dinți unul dintre cei de la Gestapo. Ce spui de asta?

— Evreii... *ne urăsc. Poc.* Vorbește printre dinți, cu un obraz lipit de perete, cel de-al doilea ochi fiind acum umflat și închis. Ne-au urât întotdeauna... e o pedeapsă!

Pac. Zgomotul înfundat al maxilarului ei întâlnind dosul mâinii.

— Uită-te la tine – *arăți* ca o evreică!

Respirația Halinei e umedă, grea.

— Nu... mă... insultați. Uitați-vă la voi... la *femeile* voastre. Blonde... cu... ochi albaștri. *Sunt* cumva evreice?

Crac. Din nou, capul ei se izbește de perete. Are sânge în gene acum, înțepându-i ochii.

— De ce te-am crede?

— De ce nu? Actele... mele... nu mint! Și nici șeful meu... Herr Den. Sunați-l. Banca lui este pe strada Rynek Kleparski. V-am spus... eram pe drum spre el când m-ați arestat, ticăloșilor.

Această parte a poveștii ei e, desigur, adevărată.

— Lasă-l pe Den. Nu ne este de folos, șuieră cel care șchioapătă.

— Atunci sunați-l pe soțul meu.

— Singura persoană care ne interesează ești tu, gălbioaro, țipă cel cu cicatrice. Susții că ești poloneză. Atunci spune Tatăl Nostru!

Halina clatină din cap, prefăcându-se plictisită și mulțumește în gând părinților ei care preferaseră să o trimită la o școală gimnazială poloneză și nu la una dintre școlile evreilor din Radom.

— Iar asta. Tatăl nostru care ești în ceruri, sfințească-se numele Tău...

— Bine, bine, destul.

— Sunați-l pe șeful meu, spune Halina epuizată.

El este singura carte pe care o mai poate juca, ultima ei speranță. Se întreabă dacă germanii au încercat măcar să-l contacteze. Poate că domnul Den a fost blocat undeva în timpul revoltei din Varșovia și nici măcar nu a reușit să ajungă la Cracovia. Sau poate că l-au sunat și s-a săturat să mai pledeze pentru ea. Dar el părea atât de ferm: „Vino la Cracovia. Caută-mă, o să te ajut.” Ea încercase să facă asta. Iar acum e blocată. Trupul ei e istovit. Nu știe câte asemenea interogatorii va mai putea suporta. Se gândește la Adam, care probabil că o caută disperat, la Mila, pe care ea o lăsase cuprinsă de panică, și la Franka, dar cel mai mult își face griji pentru părinții ei.

Halina se întreabă ce gândesc soții Gorski, care așteptau banii o dată pe lună pentru a-i găzdui în siguranță pe părinții ei. Trecuseră aproape două luni, iar ei nu primiseră niciun ban. Ar putea familia Gorski să-i țină ascunși pe părinții ei fără banii pe care erau obișnuiți să-i primească de la ea? Văzuse cât de sărăcăcioasă era casa lor, abia dacă se puteau întreține pe ei.

Nu se poate abține să nu-și imagineze scena Albert escortându-i pe părinții ei afară din casă, incapabil să-i privească în ochi, spunându-le: „Îmi pare rău, aș vrea să vă pot ajuta, dar ori plecați, ori vom muri cu toții de foame.” E sigură că după un timp, cei doi Gorski o vor crede moartă. Cei din familia ei o vor crede moartă.

O să mă întorc la voi, spune ea încet, în parte pentru sine, în parte pentru Adam și părinții ei, în caz că ei ascultă, în timp ce e escortată, în sfârșit, înapoi în celula ei.

Capitolul 51

Mila

**În afara Varșoviei, Polonia ocupată de germani
Octombrie 1944**

Drumul cu mașina spre mănăstire durează de două ori mai mult ca de obicei. Multe străzi sunt imposibil de parcurs, obligând-o să ocolească prea mult și punându-i răbdarea la încercare. Tot ceea ce odată îi părea familiar când mergea pe drumul acela a dispărut complet – fabrica de butoaie din Józefina, tăbăcăria din Mszczonow – peisajul reducându-se la movile interminabile de moloz.

Mila se apleacă în față, privind cu atenție prin parbrizul mașinii V6 furate. A găsit mașina răsturnată pe o parte la o stradă de apartamentul Halinei. A fost nevoie de șase oameni pentru a o pune înapoi pe roți; Adam o ajutase să o pornească. Toate cele patru geamuri ale mașinii lipseau, dar nu avea importanță – rezervorul ei era încă plin pe sfert, destul cât să o ducă la mănăstire și înapoi.

Ea bate nervoasă în volan cu degetul mare, mușcându-și buza când scanează ruinele din fața ei. Probabil că nu e pe drumul cel bun, își spune Mila. A făcut un viraj greșit? Nu a mai dormit de săptămâni bune – este foarte posibil să fi încurcat drumul. Mănăstirea ar trebui să fie chiar *acolo*, în față, ar putea jura... iar apoi ochii ei observă ceva negru – o bucată de gresie ieșind din pământ. Stomacul i se strânge când recunoaște Ceea ce a fost pe vremuri o tablă de scris. Este în locul potrivit.

Mănăstirea a dispărut. Complet. A fost distrusă.

Fără să se gândească, coboară din mașină lăsând motorul pornit și țâșnește pe terenul unde a văzut-o ultima dată pe fiica ei, sărind peste cărămizi împrăștiate și resturi de lemn care zac la întâmplare prin iarba înaltă. La vederea unui scaun de pupitru miniatural răsturnat, ea se prăbușește în genunchi. Gura ei e deschisă, dar nu mai are aer și se simte pierdută. Și apoi

urletele ei se înalță – ascuțite ca niște lame – către cerul de octombrie, din ce în ce mai desperate cu fiecare secundă.

— Doamnă, doamnă. Mila e scuturată de un bărbat tânăr. Abia îl aude, chiar dacă el a îngenuncheat lângă ea. Doamnă, repetă el.

Mila simte presiunea unei mâini pe umărul ei. Gâtul o ustură, obrajii ei sunt plini de lacrimi. I se pare că inima i-a fost străpunsă cu o suliță. Ridică privirea, clipește și își pune palma pe frunte. Cineva a oprit motorul mașinii.

— Există un buncăr, îi explică tânărul. Încerc să ajung la ele de câteva zile. Mă numesc Tymoteusz. Fiica mea, Emilia, e și ea acolo jos. A dormit e...?

— Felicia, șoptește Mila. Mintea îi e prea frenetică să țină minte că Felicia purta numele de Barbara acolo.

— Vino, putem spera încă.

Mila și Tymoteusz încep să caute prin molozul unde se ridica odată mănăstirea care le adăpostise pe fetițele lor.

— Privește, îi explică Tymoteusz, indicându-i un loc printre dărâmături, aici pare să fie o scară. Dacă am putea elibera porțiunea aceasta este posibil să găsim ușa care duce la buncăr.

Lucrează în liniște timp de aproape două ore când Tymoteusz se oprește, îngenunchează și își lipește urechea de pământ.

— Am auzit ceva! Nu ai auzit și dumneata?

Mila se lasă în genunchi și își ține respirația, ascultând cu atenție. Dar după câteva momente, ea clatină dezamăgită din cap.

— Nu aud nimic. Ce fel de zgomot era?

— Ca un ciocănit.

Ochii Milei se fac mari. Ei se ridică și încep să arunce molozul în părți – de această dată cu forțe noi, având un fir de speranță. Și atunci, în timp ce Mila se apleacă spre un bloc de ciment, încremenește. Aude zgomotul! Se aude clar! Da, un *ciocănit*, venind de undeva de sub picioarele lor.

— Îl aud! spune ea pe nerăsuflăte. Își pune obrazul pe resturile de ciment și strigă cât de tare poate:

— Vă auzim! Suntem aici! Venim după voi!

Strigătele ei sunt urmate de un alt ciocănit. Un țipăt înfundat.

Pe Mila o podidesc lacrimile.

— Ele sunt, spune ea plângând și râzând în același timp, dar apoi își dă seama că un ciocănit ar putea însemna orice. Ar putea însemna un singur supraviețuitor.

Lucrează mai repede acum. Mila își șterge sudoarea și lacrimile de pe obraji, iar Tymoteusz, încruntat, sapă însuflețit, respirând precipitat. Măinile lor sângerează. Mușchii le sunt chinuiți de crampe. Când sunt epuizați se opresc doar un minut sau două să se odihnească, nu mai mult, încercând să vorbească pentru a nu se mai gândi la ce e mai rău.

— Câți ani are Emilia? întrebă Mila.

— Șapte ani. Dar Felicia?

— Va împlini șase ani în noiembrie.

Mila îl întreabă pe Tymoteusz de unde e, dar evită să întrebe ceva despre mama fetei, sperând ca el să nu întrebe nimic despre tatăl Feliciei.

Au reușit să elibereze pe jumătate locul unde fusese casa scării când soarele dispăre, ceea ce înseamnă că mai au doar o oră, cel mult, de lumină. Oricum, amândoi știu că nu vor pleca de acolo până ce fosta scară nu va fi eliberată.

— Am adus o torță, spune Tymoteusz, de parcă i-ar fi citit gândurile Milei. O să le scoatem de acolo. În noaptea asta.

Cerul este plin de stele când reușesc, în sfârșit, să ajungă la ușa buncărului. Mila crezuse că avea să audă mai multe strigăte, mai multe semne de viață din partea persoanei care ciocănise mai devreme de dedesubt, dar de atunci nu mai auzise nimic.

Ea luminează cu torța mânerul ușii, în timp ce Tymoteusz o deschide cu o rangă pe care a scos-o din mașina lui, folosind ceea ce i-a mai rămas din forța mușchilor.

Când ușa se deschide în cele din urmă, el o apucă de braț pe Mila și pășesc împreună în întuneric.

Mila îndreaptă lumina plăpândă a torței spre spațiul din fața lor, astfel încât să poată înainta. La început nu văd nimic decât pardoseala de beton, crăpăturile și praful de pe jos ivindu-se treptat în lumina torței. Dar apoi lumina plăpândă le dezvăluie ceea ce pare a fi un pantof, iar o secundă mai târziu, Mila tresare la auzul unei voci, nu departe de ei. Recunoaște glasul Maicii Superioare.

— Suntem aici.

Mila ridică torța în direcția vocii. Acolo, de-a lungul zidului cel mai îndepărtat al buncărului, ea începe să distingă siluete, mai mari și mai mici. Majoritatea celor mai mici zac nemișcate.

Câteva se ridică în capul oaselor și se freacă la ochi. *Aleargă la ele!* Inima Milei urlă.

Găsește-o! Ea e acolo, trebuie să fie! Dar nu poate. Picioarele ei sunt înțepenite. Plămânii ei resping aerul, care, dintr-odată, miroase a excremente,

și de ceva mai oribil. Miroase a moarte. Gândurile ei vin și dispar cu repeziciune, ca răpăitul unei mitraliere. Dacă fiica ei *nu* e acolo? Dacă Felicia era afară când a început bombardamentul? Sau dacă ea e acolo, dar se numără printre cele care nu mai mișcă? Prea bolnavă ca să se poată ridica, sau mai rău...

— Vino, o înghiontește ușurel Tymoteusz, iar ea se mișcă odată cu el, incapabilă să respire.

Cineva începe să tușească. Ei înaintează spre Maica Superioară, care a rămas în șezut – aparent prea slăbită să se poată ridica. Când ajung lângă ea, Tymoteusz se lasă pe vine, iar Mila plimbă torța în direcția celorlalte fete. Sunt cel puțin o duzină de trupuri acolo.

— Maică Superioară, șoptește Mila, eu sunt Mila Kurc, mama Felicie... vreau să spun... mama Barbarei. Iar Tymoteusz...

— Tatăl Emiliei, intervine Tymoteusz.

Mila luminează cu torța fața ei și pe a lui Tymoteusz pentru o clipă.

— Copiii. Sunt cumva...

— Tăticule?

Stinsă, speriată, o voce penetrează întunericul, iar Tymoteusz îngheață.

— Emilia!

El cade în genunchi pentru a-și strânge la piept fiica, iar ea dispare în brațele lui.

Amândoi plâng.

— Îmi pare atât de rău că nu am ajuns mai devreme la voi, îi spune Mila în șoaptă Maicii Superioare. Cât... cât timp ați...

— Mamusiu!

Felicia. Tremurând, Mila întinde torța către peretele de-a lungul căruia stau aliniat trupurile copiilor, până ce lumina aterizează în sfârșit pe fiica ei. Ea clipește, înghițindu-și lacrimile. Felicia încearcă să se ridice în picioare. În lumina torței, orbitele ei se cască gigantice, ca niște umbre rotunde îngrozitoare pe fața ei mică, iar Mila poate vedea și de la distanță că gâtul și obrații ei sunt pline de bășici.

— Felicia!

Mila îndeasă coada torței în mâna Maicii Superioare și țâșnește spre peretele buncărului.

— Draga mea.

Îngenunchează lângă Felicia și o ridică, luând-o în brațe ca pe un bebeluș – cu un braț sprijinindu-i gâtul și cu celălalt picioarele. Fiica ei nu este mai grea decât înainte, când abia învățase să meargă.

Trupul ei e fierbinte. Prea fierbinte, realizează Mila. Felicia murmură ceva. Ceva o doare, spune ea, dar nu mai găsește cuvintele sau energia să explice ce anume. Mila o leagănă ușor.

— Știu. Îmi pare rău. Îmi pare tare rău. Sunt aici acum, scumpa mea. Șșș. Sunt aici, lângă tine. Ești bine. O să fie bine.

Ea bâiguie cuvintele în neștire, legănându-și fetița mistuită de febră în brațe ca pe un bebeluș, înainte și înapoi, înainte și înapoi.

Undeva, peste umăr, aude pe cineva vorbindu-i. Tymoteusz. Vocea lui e blândă, dar alarmată.

— Știu un doctor in Varșovia. Trebuie să o duci la el neîntârziat!

ianuarie 1945: *Trupele sovietice cuceresc Varșovia. În aceeași zi, germanii se retrag din Cracovia.*

ianuarie 1945: *Cu forțele Aliate apropiindu-se, germanii au o ultimă tentativă disperată de a evacua Auschwitz-ul și lagărele învecinate. 60.000 de prizonieri sunt forțați să pornească pe jos în ceea ce va fi numit mai târziu „marșul morții” către orașul Wodzislaw din sud-vestul Poloniei. Mii de prizonieri sunt uciși înainte de plecare și peste 15.000 mor pe drum. Cei rămași sunt urcați în marfare în Wodzislaw și expediați în lagărele de concentrare din Germania. În următoarele săptămâni și luni, marșuri similare vor începe din lagăre precum Stutthof Buchenwald și Dachau.*

Capitolul 52

Halina

**Închisoarea Montelupich, Cracovia,
Polonia ocupată de germani
20 ianuarie 1945**

O rază îngustă de lumină perforează celula dinspre o ferestruică cu gratii aflată la trei metri de podea, iluminând un pătrat de ciment din peretele opus ei. Halina poate să-și dea seama după poziția pătratului luminos că e aproape seară. Într-o oră va fi întuneric. Ea închide ochii, căci pleoapele îi sunt grele de epuizare. Nu a dormit toată noaptea. La început a pus neliniștea resimțită pe seama frigului.

Pătura ei este acum zdrențuită și patul de paie nu reușește să oprească răceala cumplită emanată de pardoseală. Dar noaptea a fost una extraordinar de tumultuoasă. La fiecare câteva minute a fost trezită din moțăială de urletele îngrozitoare ale cuiva dintr-o celulă de deasupra, sau de hohotele de plâns ale unui prizonier escortat pe hol; suferința generală era prea tulburătoare ca să poată fi ignorată.

Din cele treizeci și două de femei cu care Halina împărțise la început celula, au fost eliminate pe rând până la douăsprezece. Cele câteva evreice au fost scoase de acolo cu luni în urmă. Altele dispar pe rând în fiecare zi. Cu o săptămână în urmă, o poloneză acuzată că ar fi fost spioana celor din Armata Teritorială a fost scoasă din celulă înainte de ivirea zorilor. La scurt timp după aceea, Halina a auzit urlete și apoi focuri de armă.

Ghemuită în poziția fetală, ea se leagănă încet pe cale să adoarmă, auzind ca prin vis șoaptele celor două femei din paturile alăturate.

— Ceva se întâmplă, spune una dintre femei. Se poartă ciudat.

— Așa este. Ce poate însemna asta?

Halina observă și ea o schimbare. Nemții se comportă diferit. Unii, ca Betz, de exemplu, au dispărut, ceea ce pentru ea e o binecuvântare, pentru că nu a mai fost chemată în celula de interogatoriu de săptămâni bune.

Bărbații care au venit acum la ușa celulei pentru a scoate vreun prizonier sau să lase o gamelă cu supă chioară, în cele câteva secunde cât i-a putut zări, par grăbiți. Preocupați. Poate chiar speriați. Femeile au dreptate. Ceva se *întâmplă*. Sunt zvonuri că nemții pierd războiul. Că Armata Roșie trebuie să intre în Varșovia. Dar cine știe dacă e adevărat? Halina se gândește mereu la părinții ei care stau ascunși, la Adam, Mila, Jakob și Bella care sunt probabil tot în Varșovia.

Oare orașul va fi eliberat în curând? Oare va urma Cracovia?

Ușa se deschide.

— Brzoza!

Ochii Halinei se deschid. Se ridică mai întâi în șezut, apoi, încet, în picioare. Articulațiile ei sunt înțepenite în timp ce pășește spre ușa celulei.

Neamțul de la ușă duhnește a alcool stătut. El o apucă strâns de cot și o duce pe coridor, dar în loc să se îndrepte spre camera de interogatorii, bărbatul deschide o ușă către o scară – aceeași pe care a coborât cu aproape cinci luni în urmă, în octombrie, când a fost escortată prima dată în celula destinată femeilor a închisorii Montelupich.

— Herauf, îi spune neamțul, eliberându-i cotul. *Sus*.

Halina se sprijină de balustrada metalică, ținându-se bine de ea, la fiecare pas fiindu-i teamă că picioarele îi vor ceda. Când ajunge în capul scării, este escortată pe o altă ușă, apoi coboară și merge pe un coridor lung până la un birou. Pe ușa acestuia, din sticlă opacă, e printat cu litere negre numele *Hahn*.

Înăuntru, bărbatul din spatele biroului – Hahn, presupune Halina – poartă o uniformă pe care e prinsă insigna cu cele două fulgere a Sicherheitspolizei.

El dă din cap și într-o secundă Halina e lăsată singură să stea în pragul ușii, tremurând.

— Stai jos, îi spune Hahn în germană, făcându-i semn spre scaunul din lemn din fața biroului său.

Ochii bărbatului sunt obosiți, iar părul lui e ușor zburlit. Pare tulburat.

Halina se așază încet pe marginea scaunului. Mintea ei face tot felul de scenarii, întrebându-se cum au de gând să o ucidă cei de la Gestapo – va avea parte de o moarte rapidă sau va suferi?

Hahn împinge spre ea pe birou o bucată de hârtie.

— Doamnă Brzoza, acesta este ordinul dumneavoastră de eliberare.

Halina se zgâiește la el pentru o clipă. Apoi se uită la hârtia de pe birou.

— Doamnă Brzoza, se pare ca arestul dumneavoastră nu a fost valid.

Halina ridică privirea.

— Am tot încercat să-l contactăm pe șeful dumneavoastră, herr Den, luni în șir. A reieșit că banca la care lucra a fost avariata de bombardamente, dar în cele din urmă l-am găsit și a confirmat identitatea dumneavoastră. Hahn își împletește strâns degetele într-un ghem. Se pare că am făcut o greșeală.

Halina răsuflă ușurată. După tot ce a avut de suferit, o *scuză* fără prea mare tragere de inimă e tot ce-i poate oferi? O furie tăcută, mocnită, începe să-i escaladeze șira spinării în timp ce-l fixează pe bărbatul din fața ei.

Deschide gura, pregătită să se dezlănțuie, dar cuvintele nu-i vin pe buze. În schimb, înghite în sec. Și în timp ce un val de ușurare o năpădește, înăbușindu-i furia, se simte dintr-odată amețită, încăperea începe să se învârtă cu ea, așa că tace, incapabilă să scoată vreun cuvânt.

— Sunteți liberă, spune Hahn. Puteți să vă luați lucrurile în drum spre ieșire. Halina clipește.

— Înțelegeți ce vă spun? Sunteți liberă să plecați.

Ea apasă cu palmele în brațele scaunului și reușește să se ridice.

— Mulțumesc, spune în șoaptă Halina când își recapătă echilibrul. *Mulțumesc*, spune ea de această dată în gând, domnului Den. A ajutat-o din nou. I-a salvat viața. Cum ar putea să-l răsplătească vreodată? Nu avea nimic să-i dea în schimb. Într-o zi, cumva, va găsi o cale să o facă.

La biroul de la ieșire, își recuperează poșeta și hainele pe care le purta când fusese adusă acolo, apoi intră la toaletă să se schimbe. Bluza și fusta îi mângâie pielea, dar felul în care arată e înfricoșător.

— Oh, Doamne, șoptește ea când se vede în oglinda care atârână deasupra chiuvetei. Ochii ei sunt roșii, iar umflăturile vineții de sub ochi sunt enorme, sferice, ca fundurile unor cești. Vânățiile de pe pomeți au căpătat o culoare verzuie, iar pe frunte are o rană de trei centimetri, care e acoperită cu o coajă și înconjurată de o roșeață puternică. Părul ei e un dezastru. Aplecându-se deasupra chiuvetei, își spală fața cu apă, apoi își scoate din poșetă o clamă și își piaptână de câteva ori cu degetele o șuviță de păr blond înainte de a-și acoperi fruntea cu ea, fixând-o într-o parte, într-o tentativă de a-și camufla rana oribila.

Împăturindu-și salopeta jerpelită de detenție, ea o lasă sub chiuvetă, apoi caută prin buzunare, și în mod miraculos își găsește ceasul și portofelul. Desigur, banii meniți să plătească familia Gorski au dispărut. Dar actul de identitate fals e încă acolo. La fel și permisul de muncă. O carte de vizită cu informațiile domnului Den. Și – stomacul ei se strânge când o simte prin căptușeala moale a genții, încă ascunsă – cartea de identitate a lui Adam. Cartea de identitate *reală*. Cu numele lui *real*, *Eichenwald*. Halina și Adam își

schimbaseră vechile cărți de identitate la începutul războiului, la scurt timp după ce se căsătoriseră. Fusesse ideea lui Adam.

— Nu știi niciodată când s-ar putea să avem din nou nevoie de ele, spusese el, dar până atunci, mai bine să nu riscăm să fie găsite asupra noastră.

Halina tăiasse căptușeala genții și cususe cartea de identitate a lui Adam în interiorul acesteia. Nu avusese timp să scape de ea după ce fusese arestată și nici înainte ca geanta să-i fie golită și cercetată de către nemți. Aceștia nu o găsiseră. Respirând ușurată după o asemenea imprudență, Halina iese pe poarta închisorii atât de repede cât îi permit articulațiile ei umflate.

Afară, frigul de ianuarie o lovește ca o palmă năucitoare. Mici petice de zăpadă înghețată acoperă caldarâmul. Ajunsese acolo la începutul lui octombrie, când vremea era relativ blândă și îi dăduse la schimb lui Pinkus paltonul ei de iarnă pentru un sac de cartofi.

Având pe ea doar pardesiul subțire, Halina nu e îmbrăcată de iarnă. Își ridică gulerul peste bărbie și își înfundă mâinile în buzunare, mijind dureros ochii din cauza luminii puternice a soarelui după-amiezii.

Ignorând vântul care-i biciuie obraji și durerea insuportabilă din genunchi, ea merge grăbită, hotărâtă să pună cât poate de repede distanță între ea și Montelupich, în timp ce se gândește la un plan.

Pe strada Kamienna, ea se oprește la un stand de ziare și scanează titlurile. Se bucură când citește că Varșovia fusese capturată de sovieți cu trei zile în urmă. Că nemții se retrăgeau din Cracovia.

Se retrag din Ardennes, Franța. Toate astea sunt semne bune. Poate că zvonurile din închisoare erau adevărate. Poate că războiul se va sfârși în curând.

Halina cercetează cu privirea mica mulțime adunată la standul de ziare pentru a vedea dacă ar putea găsi pe cineva care să o îndrume spre adresa pe care i-a lăsat-o domnul Den. Majoritatea clienților sunt polonezi, se pare. Hahn spusese că banca fusese bombardată, dar probabil că o reconstruiseră. Ei reușiseră să-l găsească pe domnul Den, la urma urmei. Dacă nu este la bancă, decide ea, va trebui să facă rost de adresa lui de acasă. Îl va găsi. Îl va mulțumi. Îl va promite că va găsi o cale să-l răsplătească și îl va ruga să o împrumute cu niște bani. Doar cât să-i ajungă pentru ceva de mâncare și pentru un bilet de tren până la Varșovia – unde, se roagă ea, își va găsi familia intactă, așa cum i-a lăsat.

Capitolul 53

Halina și Adam

Wilanow, Polonia ocupată de sovietici
Februarie 1945

Din spatele volanului, Adam îi aruncă o privire Halinei, zâmbind.

— E casa de aici, la stânga, spune Halina, iar Adam întoarce Volkswagenul pe drumul îngust și accidentat care duce la casa familiei Gorski. Îți mulțumesc că ai venit cu mine, adaugă ea.

— Desigur.

Halina pune mâna pe genunchiul lui Adam, profund recunoscătoare că îl are alături. N-o să uite niciodată ziua în care se întorsese la apartamentul lor din Varșovia, după călătoria la Cracovia. Mila, Felicia, Jakob și Bella erau și ei acolo. Dar euforia îi dispăruse când Adam îi mărturisise că nu mai avea vești despre Franka și familia ei. Erau încă dispăruți. Și părinții lui Adam, împreună cu frații lui – doi băieți și o fată care avea la rândul ei un copil de doi ani – dispăruseră la scurt timp după plecarea Halinei la Cracovia. Adam încercase din răspuțeri să-i găsească, dar fără succes, și Halina simțea cât de mult îl afecta asta.

Deși îi părea rău, îl rugase să vină cu ea, știind că, în cazul în care ar fi ajuns la o casă goală sau ar fi primit vești proaste de la Wilanow, nu ar fi avut puterea să se întoarcă singură.

Adam încetinește, apoi oprește mașina, iar Halina privește casa soților Gorski prin parbrizul pătat de insecte strivite. De la distanță i se pare că lipsesc mai multe bucăți de șindrilă. Vopseaua albă de pe obloane e aproape dusă. Buruieni au început să crească în spațiile din pavajul albastru ce duce către ușă. Casa pare abandonată. Adam îi spusese că scrisese familiei Gorski de două ori de-a lungul iernii, promițând să le trimită bani cât mai repede posibil, dar nu primise niciun răspuns.

Halina își trece mâna peste cicatricea dizgrațioasă deasupra sprâncenei, apoi își bagă mâna în buzunar, scoțând un plic în care avea niște zloți – jumătate din suma pe care domnul Den i-o împrumutase atunci când în final reușise să îl

găsească în Cracovia. Trecuseră luni întregi de când nu le mai dăduse niciun ban, de când își văzuse ultima dată părinții, și abia dacă mai poate să spere că cele mai rele coșmaruri nu s-au adevărat.

— Te rog, fă să fie acolo, șoptește ea, neputincioasă când își amintește scenariile cu care mintea ei e din ce în ce mai obișnuită: că familia Gorski, sărăcită, fusese nevoită să îi abandoneze la gară pe părinții ei, să se descurce singuri; că sora doamnei Gorski, băgându-și nasul peste tot, descoperise peretele fals din spatele raftului cu cărți și amenința că-l toarnă pe Albert pentru găzduirea unui evreu, acesta preferând să se descotorosească de ei; că un vecin observase pe sârma de rufe hainele părinților ei, mult mai mari decât ale soților Gorski și îi turnase pe cei doi soți Poliției Albastre; că Gestapoul le făcuse o vizită neașteptată și îi descoperise pe părinții ei înainte ca aceștia să aibă șansa să se strecoare în ascunzătoare... scenariile sunt infinite.

Adam oprește motorul. Halina inspiră adânc, apoi expiră încet, încordată.

— Ești gata? o întreabă Adam.

Halina încuviințează din cap.

Coboară din mașină și merge înainte, ghidându-l pe Adam către spatele casei. Ajungând la ușă, se oprește și clatină din cap.

— Nu știu dacă pot, spune ea.

— Poți, o încurajează Adam. Vrei să bat eu la ușă?

— Da, șoptește ea. Bate de două ori.

Adam întinde mâna, iar privirea Halinei coboară de la ușă către picioare, unde vede un șir de furnici negre care mășăluiau peste pragul de piatră. Adam bate de două ori și apoi o ia de mână. Halina își tine răsuflarea și ascultă atent. Undeva, în spatele ei, răsună gânguritul unui porumbel. Un câine latră. Vântul dansează printre ramurile de chiparos. După o clipă, se aude un zgomot de pași. Dacă pașii îi aparțin unuia din cei doi Gorski, expresiile lor îi vor spune totul, realizează Halina cu răsuflarea tăiată.

Albert deschide ușa. Bărbatul pare mai slab și mai cărunt decât își amintește ea – de parcă războiul l-ar fi micșorat.

Sprâncenele i se ridică la vederea ei.

— Dumneata! spune el, apoi duce o mână la gură, clatinând surprins din cap. Halina, spune el printre degete. Noi am crezut...

Halina îi întâlnește privirea și deschide gura, dar nu poate articula niciun cuvânt. Nu are curajul să-l întrebe ceea ce vrea să afle. Ea caută în ochii bărbatului răspunsul la întrebarea ei, dar nu poate citi decât surprinderea bărbatului văzând-o în pragul ușii.

— Intrați, vă rog, spune Albert făcându-le semn să intre. Am fost atât de îngrijorați pentru dumneata când am auzit despre bombardamentele din Varșovia. De acele oribile lagăre ale morții. Cum Dumnezeu...

Adam întinde mâna să se prezinte în timp ce Albert închide ușa după el.

— Veniți, îi îndeamnă Albert. E foarte întuneric aici.

Halina cercetează antreul, căutând un indiciu, oricare, despre părinții ei. Ea întinde gâtul pentru a se uita pe hol, apoi în prima cameră, dar observă că era la fel cum o lăsase. Vaza albastră din ceramică e încă în pervaz, fotoliul verde cu motive persane ascuns într-un colț, și o Biblie așezată pe o măsuță de cafea lângă sofa – toate sunt la locul lor. Ochii Halinei alunecă de-a lungul peretelui până la bibliotecă.

— Da... Albert își drege glasul, pășind către bibliotecă.

O scânteie de speranță se aprinde în inima Halinei.

— Când am văzut mașina voastră apropiindu-se de casă și nu am recunoscut-o, le explică Albert, m-am gândit că ar fi mai bine să se ascundă. Pentru orice eventualitate.

„Să se ascundă. “

Albert împinge într-o parte raftul cu cărți și bate de cinci ori în peretele din spatele acestuia.

— Domnule și doamnă Kurc, strigă el încetșor.

Obrajii Halinei sunt dintr-odată calzi, iar părul fin de pe antebrațe s-a ridicat de emoție.

În spatele ei, Adam îi pune mâinile pe umeri și bărbia lui atinge ușor urechea Halinei.

— Ei sunt aici, iubito, șoptește el.

Sub scândurile din podea se aud foșnete, apoi pași. Halina ascultă intens zgomotul înfundat ce se apropie, trăncănitul tălpilor de piele pe scândurile de lemn, clicul zăvorului metalic.

Și iată-i ieșind. Mai întâi tatăl, apoi mama ei, aplecați, mijind ochii în timp ce ies din ascunzătoarea lui Gorski pentru a intra în camera luminoasă.

Un sunet ciudat îi scapă Nechumei când se ridică și își vede fiica. Albert pășește deoparte atunci când femeile se strâng în brațe, plângând încetșor.

— Halina, șoptește Sol. El le cuprinde pe soția și fiica sa, închizând ochii și le strânge pe amândouă, cu nasul îngropat în micul spațiu dintre capetele lor. Stau așa câteva clipe, trupurile lor devenind unul, plângând încet, până când, în sfârșit, mama, tatăl și fiica se desprind unii de alții, ștergându-se la ochi. Sol pare surprins să-l vadă pe Adam.

— Domnule Kurc, dă din cap Adam, zâmbind.

Ultima dată când a dat ochii cu socrii lui a fost înainte ca el și Halina să se căsătorească.

Sol râde, întinde mâna și îl trage pe Adam îmbrățișându-l strâns.

— Te rog, fiule, spune el – și riduri adânci îi apar în colțurile ochilor. Poți să-mi spui Sol.

PARTEA A III-A

8 mai 1945: Ziua Victoriei în Europa. Germania se predă și în Europa este proclamată victoria.

Capitolul 54

Familia Kurc

Łódź, Polonia

8 mai 1945

Adam rotește încet discul selector al radioului, până când o voce cârâie în poloneză prin difuzoarele aparatului: „În câteva minute – spune un crainic în poloneză – vom transmite în direct de la Casa Albă din Statele Unite. Vă rugăm să rămâneți pe recepție.”

Halina deschide fereastra livingului. Trei etaje mai jos, bulevardul e pustiu. Se pare că toți s-au adunat în casele lor în jurul radiourilor pentru a asculta veștile pe care Łódź – de fapt, pe care toată Europa și întreaga lume le-au așteptat timp de aproape un deceniu.

Decizia Halinei de a aduce toată familia în Łódź fusese una practică. Se descurcaseră o vreme în Varșovia, dar orașul sau mai bine spus ceea ce rămăsese din el – era de nelocuit. Discutaseră despre posibilitatea de a se întoarce în Radom și chiar se aventuraseră până acolo într-o vizită, rămânând peste noapte la familia Sobczaks, dar descoperiseră că apartamentul lor din strada Warszawska și magazinul părinților ei erau acum ocupate de polonezi. Halina nu era pregătită să fie întâmpinată în pragul vechii ei case de niște străini – niște străini care ar putea să o privească încruntați și care să refuze cu înverșunare să plece, având tupeul de a pretinde că bunurile care pe vremuri aparținuseră familiei ei erau acum ale lor.

Această experiență o înfuriase pe Halina atât de mult încât făcuse o criză de furie. Adam fusese cel care o potolise în cele din urmă, amintindu-i că războiul nu se sfârșise, că ei pozau încă în arieni și că o astfel de izbucnire nu ar fi făcut altceva decât să atragă pericolos atenția asupra lor. Ea părăsise Radomul descurajată, dar hotărâtă să găsească un oraș în care să se poată stabili – măcar până la sfârșitul războiului, un oraș cu industrie destul de dezvoltată ca să-și poată găsi cu toții de lucru și cu apartamente care să adăpostească ceea ce mai rămăsese din familia lor, inclusiv pe părinții lor, pe care ea îi convinsese să

rămână în Wilonów până ce războiul avea să se termine în mod oficial. Łódź, auzise Halina, avea apartamente, slujbe și un sediu oficial al Crucii Roșii. Și, desigur, nu-i trebui mult până să găsească o locuință când ajunseră acolo. Ghetoul din oraș fusese lichidat ceva mai târziu decât majoritatea ghetourilor, ceea ce însemna că existau sute de locuințe vacante în vechiul Cartier Evreiesc și prea puțini polonezi care să le ocupe. I se făcea rău când se gândea ce mai rămăsese din familiile de evrei care locuiseră acolo înaintea lor, dar Halina știa foarte bine că nu-și permiteau să închirieze un apartament în centrul orașului. Ea selectase două apartamente vecine cele mai spațioase pe care le putuse găsi. Jumătate din mobilă lipsea, dar erau atâtea locuințe goale, încât reuși să mai salveze o piesă sau două de mobilier din acestea pentru a le face locuibile.

Membrii familiei așteaptă tăcuți în timp ce Jakob așază cinci scaune în semicerc în jurul căminului, pe polița căruia radioul stă cocoțat ca o piatră funerară.

— Stai jos, iubito, îi face el semn Bellei.

Ea se așază încet pe scaun, punându-și mâna pe burta ușor rotunjită. E însărcinată în luna a șasea.

Mila, Halina, Adam și Jakob se așază, la rândul lor, în timp ce Felicia se ghemuiește pe podea, cutremurându-se când își ridică genunchii la piept.

Mila își trece degetele prin părul Felicieii, care a început să crească roșu la rădăcini – așa cum este în realitate. I se rupe inima să-și vadă fiica suferind. Scorbutul pe care l-a contactat Felicia în buncărul mănăstirii s-a vindecat în mare parte, dar ea încă mai acuză dureri ascuțite în articulații.

Cel puțin, oftează ușurată Mila, i-a revenit apetitul – Felicia refuzase mâncarea săptămâni la rând după ce Mila o scosese din buncăr, plângându-se că avea dureri prea mari ca să mănânce.

În cele din urmă, vocea lui Harry Truman, noul președinte al Statelor Unite, se revarsă prin difuzoarele radioului și toți se apleacă în față cu urechile ciulite.

„Acesta e un moment solemn și glorios“, se aude vocea lui Truman, acompaniată de bâzâitul static. Crainicul postului local traduce în poloneză cuvintele președintelui american. Adam întinde mâna spre antenă și îi schimbă din nou poziția. „Generalul Eisenhower, continuă Truman, mă informează că forțele armate ale Germaniei s-au predat Națiunilor Unite.” El face o pauză de efect și apoi adaugă: „Steagurile libertății flutură deasupra Europei!”

Cuvintele „libertății” și „flutură” zăbovesc o clipă în aer, împrăștiindu-se apoi deasupra capetelor celor prezenți ca niște confetti.

Membrii familiei se zgâiesc muți la radio, apoi unul la altul, în timp ce aliterațiile președintelui par să aterizeze temporar pe genunchii lor. Adam își dă jos ochelarii și ridică bărbia către tavan, frecându-și podul nasului cu degetul mare și cel arătător. Bella își șterge o lacrimă, iar Jakob o ia de mână. Felicia se uită în jur la ceilalți, apoi ridică ochii spre mama ei, curioasă, neînțelegând prea bine de ce plâng cu toții auzind ceea ce ea credea că sunt vești bune.

Halina încearcă să și-l imagineze pe președintele american șezând triumfător în spatele biroului său – undeva în vest, la 6.000 de kilometri distanță de ei. *Ziua V-E*, a numit-o Truman. *Ziua Victoriei în Europa*. Dar cuvântul „victorie” i se pare sec Halinei, fără substanță. Fals chiar. Nu e nimic victorios în acea Varșovie ruinită pe care au părăsit-o sau în faptul că atâția membri ai familiei lor lipsesc încă și nici în faptul că, peste tot în jurul lor, acolo unde a fost odată ghetoul din Łódź, ei simt încă fantomele celor 200.000 de evrei – despre care se zvonea că și găsiseră sfârșitul în camioanele și camerele de gazare din Chelmno și Auschwitz.

Din apartamentul vecin se aud chiote de bucurie. Prin fereastra deschisă pătrund uralele oamenilor de pe stradă, întregul Łódź a început să sărbătorească victoria. Lumea a început să sărbătorească. Hitler a fost învins. Războiul s-a sfârșit. Ceea ce înseamnă, practic, că acum sunt liberi să fie Kurc, Eichenwald sau Kajler din nou. Pot fi din nou evrei. Dar atmosfera din apartamentul lor nu e de sărbătoare. Nu încă, atâta timp cât nu știu nimic despre restul familiei lor. Și nu după atâția morți. În fiecare zi numărul estimat al victimelor războiului crește. Mai întâi fusese un milion, apoi două – cifre atât de mari încât ei nici măcar nu pot percepe enormitatea lor.

Când discursul lui Truman se sfârșește, crainicul polonez anunță că, în toată Europa, Crucea Roșie va înființa zeci de birouri și tabere pentru persoane strămutate, rugându-i pe supraviețuitori să se înregistreze. Adam închide radioul și livingul se cufundă din nou în liniște. Ce ar mai fi de spus?

În cele din urmă, Halina este cea care rupe tăcerea:

— Mâine, declară ea, impunându-și să fie calmă, mă voi duce din nou la Crucea Roșie și am să verific încă o dată dacă toate numele noastre sunt înregistrate. O să întreb despre taberele persoanelor strămutate și când vom avea acces – mai exact – la lista de persoane. Și voi începe să fac aranjamentele necesare ca să pot ajunge la țară, la mama și tata.

Pe stradă, ceva mai jos de ei, uralele se aud din ce în ce mai tare. Halina se ridică și merge la fereastră, pe care o închide încet.

Capitolul 55

Familia Kurc

Łódź, Polonia
Iunie 1945

În fiecare zi, Halina parcurge ruta care i-a devenit deja familiară – de la apartamentul ei din Łódź, mai întâi până la sediile temporare ale Crucii Roșii din centrul orașului, apoi până la noile birouri înființate de HIAS Societatea de Ajutorare a Emigranților Evrei, și în cele din urmă la Comitetul American Evreiesc pentru Distribuție, sau „The Joint“, cum îi spunea toată lumea – cu speranța că va afla noutăți despre ceilalți membri dispăruți ai familiei.

Atunci când nu parcurge aceste rute, ea caută informații în cotidienele locale, care au început să publice liste cu nume și anunțuri ale supraviețuitorilor care-și căutau rudele. Și la radio exista un post destinat supraviețuitorilor, cu rolul de a ajuta familiile să se întregească. Ea sunase acolo de două ori.

Cu o săptămână în urmă, Halina se simțise în al nouălea cer când descoperise numele Frankăi pe o listă publicată de către Comitetul Central al Evreilor din Polonia – o organizație înființată de către Comitetul de Distribuție Joint. Franka fusese trimisă împreună cu fratele și cu părinții ei într-un lagăr din afara Lublinului, numit Majdanek și, printr-o incredibilă întorsătură a sorții, ea, Salek și Terza supraviețuiseră. În schimb, tatăl ei, Moshe, nu fusese la fel de norocos.

Halina încerca prin orice mijloace să-i aducă în Łódź pe mătușa și pe verii ei, dar i se spusese că aceste aranjamente puteau dura luni de zile – ei se numără printre miile de refugiați ce așteaptă asistența autorităților de la taberele de persoane strămutate în care erau staționați. Măcar părinții Halinei sunt acum în Łódź – ea a reușit în cele din urmă să-i aducă de la țară.

Cred că s-au plictisit de mine, își spune Halina în timp ce se apropie de birourile de la Crucea Roșie. Voluntarii de aici o cunosc foarte bine. Ei o întâmpină de obicei cu un zâmbet, un salut din cap și cu vestea „Ne pare rău, nicio noutate“.

Astăzi, totuși, ușa de aluminiu abia s-a închis în urma ei când unul dintre aceștia vine la ea alergând.

— Este pentru tine! strigă femeia, fluturând o bucată de hârtie albă deasupra capului.

O duzină de oameni se întorc spre ea. Într-un spațiu care de obicei e plin de tristețe, entuziasmul din vocea femeii este șocant.

Halina se oprește, privește peste umăr și apoi se uită din nou la femeie.

— Pentru mine? Ce... ce e pentru mine?

— Asta!

La un braț distanță, femeia ține între degetul mare și arătător o telegramă, pe care o citește cu voce tare:

Cu Selim în Italia.

Căutați-ne prin Corpul al II-ka Polonez.

Genek Kurc.

La auzul numelui fratelui ei, podeaua i se duce de sub picioare și, din reflex, Halina întinde brusc brațele în lături, ca să nu cadă.

— *Cum?* Unde e? Vocea ei tremură. Lasă-mă să văd cu ochii mei.

Ea întinde mâna după telegramă, năucă. Corpul al II-lea Polonez? Nu e din armata lui Anders? E cu *Selim*, pe care toți îl credeau *mort*? Halina abia mai poate să respire. Generalul Anders este principalul subiect de conversație al celor din Łódź. El și oamenii lui sunt *eroi*. Au cucerit Monte Cassino. Au luptat pe râul Senio, în Bătălia pentru Bologna. Halina clatină din cap, încercând să și-i imagineze pe Genek și pe cumnatul ei, Selim, în uniforme, în luptă, scriind istorie. Dar nu reușește.

— Uite, citește.

Halina ia telegrama și o ține atât de strâns încât unghiile i se fac albe. Se roagă să nu fie vreo greșeală.

Cu Selim în Italia.

Căutați-ne prin Corpul al II-lea Polonez.

Genek Kurc

Cât se poate de clar, numele fratelui ei apare în partea de jos a telegramii. Halina ridică privirea. Ceilalți o privesc, așteptând reacția ei. Ea deschide gura,

apoi o închide, înăbușindu-și un suspin sau un hohot de râs – încă nu poate spune ce anume.

— Mulțumesc! reușește să îngaime în cele din urmă, strângând telegrama la piept. Mulțumesc!

Micul birou se umple de urale în timp ce Halina duce telegrama la buze, sărutând-o de nenumărate ori. Lacrimile încep să i se prelingă pe obraji, dar ea le ignoră. Are un singur gând în minte. *Nu e nicio greșeală*. Sunt în viață. Își îndeasă telegrama în buzunarul bluzei și iese valvârtej din încăpere, alergând. Douăsprezece străzi mai încolo, Halina urcă într-un suflet scările până la apartamentul ei dublu și își găsește părinții în bucătărie, pregătind cina.

Mama sa ridică privirea în timp ce Halina se uită la ei din prag, gâfâind, cu obrazii roșii de efort.

— Te simți bine? întrebă alarmată Nechuma, ținând cuțitul suspendat în aer deasupra unui morcov. Ai plâns cumva?

Halina nu știe de unde să înceapă.

— Mila e acasă? întrebă ea pe nerăsuflăte.

— S-a dus până la piață cu Felicia, dar se întoarce în câteva minute. Halina, ce este?

Nechuma lasă cuțitul jos și își șterge mâinile de un prosop pentru vase, îndesat în centura fustei.

Lângă ea, Sol rămâne nemișcat.

— Halina, spune – ce s-a întâmplat?

El o privește pe Halina îngrijorat, cu fruntea încrețită.

— Eu, eu... am noutăți. Cât timp credeți că va sta Mila...

Ea se oprește brusc când aude ușa deschizându-se.

— Mila!

Alergând până în foaier, ea își întâmpină sora la ușă, luându-i săculețul de pânză din brațe.

— Salvă Domnului că ești aici! Vino repede.

— De ce ești atât de agitată? o întrebă Mila. Ești udă de transpirație!

— Noutăți! Am noutăți!

Ochii Milei se fac mari – fiecare iris căprui al ei e o sferă perfectă pe o mare de alb.

— Cum? Ce fel de noutăți?

Noutățile puteau însemna orice. Ea și Felicia o urmează pe Halina pe hol.

La ușa bucătăriei, Halina le face semn părinților ei să o urmeze în living.

— Veniți! strigă ea.

Când familia se adună, Halina inspiră adânc. Abia se mai poate abține să nu izbucnească în lacrimi.

— Tocmai m-am întors de la Crucea Roșie, spune ea în timp ce scoate din buzunarul bluzei telegrama. Mâinile îi tremură când ridică neprețuita bucată de hârtie ca să poată fi văzută de toată familia.

— A venit astăzi, din *Italia*.

Ea citește telegrama cu voce tare. Rostind rar fiecare cuvânt:

Cu Selim în Italia.

Căutați-ne prin Corpul al II-lea Polonez.

Se uită apoi la mama ei, la tatăl ei, la sora ei și la Felicia, ochii ei dansând între cei patru, plini iarăși de lacrimi.

— Semnează Genek Kurc, adaugă ea răgușită.

— Cum? Mila o trage pe Felicia spre ea, lipindu-i capul de trupul ei.

Nechuma se agață de brațul lui Sol pentru a se putea ține pe picioare.

— Mai citește o dată, șoptește Sol.

Halina mai citește telegrama o dată, apoi încă o dată.

La a treia lectură a telegramii, Nechuma e în lacrimi, iar în micul apartament răsună râsul puternic al lui Sol.

— Asta e cea mai bună veste pe care am auzit-o de când... nici nu mai știu de când, spune el, iar umerii i se scutură de râs.

Se îmbrățișează în perechi: Sol și Nechuma, Mila și Felicia, Mila și Halina, Halina și Nechuma, apoi se îmbrățișează cu toții în grup, toți ca unul, formând o roată uriașă, cu mâinile încolăcite în jurul taliilor și cu frunțile lipite, Felicia dispărând undeva la mijloc.

Timpul zboară cât stau îmbrățișați, râzând și plângând în același timp. Sol repetă la nesfârșit cu voce tare cele douăsprezece cuvinte perfecte pe care le conține telegrama.

Halina e prima care se desprinde din cerc.

— Jakob! strigă ea alarmată. Trebuie să mă duc să-i spun și lui!

— Da, du-te, îi spune Nechuma, ștergându-și lacrimile. Spune-i să vină aici în seara asta, la cină.

— Am să-i spun, strigă Halina, străbătând grăbită holul.

Ușa se deschide și se închide. Imediat, apartamentul se cufundă din nou în tăcere.

— *Mamusiu?* rostește în șoaptă Felicia, ridicând ochii spre mama ei ca și cum ar fi așteptat o explicație.

Dar Mila a rămas mută. Privirea ei aleargă de la stânga la dreapta, de parcă ar căuta prin încăperea ceva ce nu reușește să vadă. O fantomă, poate.

Observând, Nechuma pune mâna pe umărul lui Sol și îl întreabă în șoaptă:

— Ai putea să faci niște ceai cu Felicia?

Sol îi aruncă o privire Milei și încuviințează din cap, apoi îi face semn Feliciei să meargă la bucătărie.

Când rămân singure, Nechuma se întoarce spre Mila și îi atinge brațul.

— Mila, ce este, draga mea?

Mila clipește des și clatină din cap.

— Nu e nimic, mamă... Eu doar...

— Vino, o îndeamnă Nechuma, ducând-o pe Mila de braț până la măsuța din living la care mănâncă de obicei împreună.

Mila pășește încet. Minte ei e în altă parte în timp ce se așază la masă. Își pune coatele pe masă, își împletește degetele într-un pumn enorm și își sprijină bărbia pe degetele mari.

Pentru o vreme, niciuna dintre ele nu spune nimic.

— Nu e ceva la care te așteptai... să-l găsești, spune Nechuma în cele din urmă, alegându-și cu grijă cuvintele. Nu credeai că mai este în viață.

— Nu.

În colțul ochiului Milei se ivește o lacrimă, care i se prelinge apoi pe obraz. Nechuma i-o șterge cu delicatețe.

— Probabil că te simți ușurată, nu-i așa?

Mila dă din cap.

— Desigur. Ea ridică bărbia și se întoarce spre mama ei. Doar că mi-am petrecut ultimii șase ani crezând că el era... că era mort. M-am resemnat cu această idee. Am acceptat-o chiar, deși asta sună atât de îngrozitor.

— E de înțeles. Trebuia să mergi mai departe de dragul Feliciei. Ai făcut ceea ce ar fi făcut orice mamă.

— Nu ar fi trebuit să renunț atât de ușor la el. Ar fi trebuit să fiu mai optimistă. Ce fel de soție e aceea care renunță la soțul ei?

— Te rog, o oprește Nechuma. Vocea ei e blândă, înțeleghătoare. Ce puteai să crezi? Nu ai mai auzit nimic de el. Noi toți am crezut că era mort. Oricum, nimic din toate astea nu mai contează în momentul de față.

Mila aruncă o privire peste umăr, către bucătărie.

— Trebuie să vorbesc cu Felicia.

Mila vorbise din ce în ce mai puțin despre Selim de când recunoscuse în fața Feliciei că era nesigură de soarta lui de când alesese, pentru binele propriu, să creadă că el era mort. Dar Felicia refuzase să accepte acest lucru. Ea își petrecuse ultimul an întrebând o mulțime de lucruri despre tatăl ei, implorându-o pe Mila să-i dea mai multe detalii despre el.

— Ea și-a construit despre el o anumită imagine, adaugă Mila. Dacă va fi... dezamăgită? Când a plecat el, ea era doar un bebeluș, sănătoasă, rumenă în obraji... Ce se va întâmpla dacă...

Mila se oprește brusc, incapabilă să descrie cât de mult s-a schimbat Felicia.

Nechuma acoperă cu blândețe mâinile Milei cu palmele ei.

— Mila, draga mea, știu că toate astea te-au luat pe nepregătite, dar încearcă să te gândești în felul acesta: acum ți se oferă șansa — o șansă neprețuită și aproape imposibilă să o iei de la capăt. Iar Selim e tatăl Feliciei. Ea îl va iubi. Iar el o va iubi pe ea, așa cum o iubești și tu. Necondiționat.

Mila încuviințează din cap.

— Ai dreptate, șoptește ea. Însă urăsc faptul că el nu o cunoaște.

— Dă-i timp, draga mea, spune Nechuma, și *dă-ți și ție timp* să descoperiți din nou cum să fiți o familie. Ai răbdare. Încearcă să nu-ți faci atâtea griji în privința asta. Ai avut griji cât pentru o viață.

Mila își trage mâinile de sub ale mamei sale pentru a-și șterge o lacrimă de pe obraz.

Ce înseamnă, se întreabă ea, o zi din viață fără să-și facă griji? Fără un plan? Fiecare minut al fiecărei zile fusese orchestrat cu minuțiozitate încă de la începutul războiului. Oare este capabilă, se întreabă Mila, să lase lucrurile să se întâmple de la sine?

***

Mai târziu în aceeași seară, odată ce Felicia a adormit, familia stă în jurul mesei din sufragerie studiind o hartă și încercând să ticluiască un plan.

Halina i-a trimis o telegramă lui Genek, înștiințându-l că majoritatea membrilor familiei trăiesc și sunt bine.

Nu avem încă vești de la Addy.

Când veți fi demobilizați?

Unde ne putem întâlni?

Să decidă unde să se ducă de acum înainte e dificil. Pentru că *de acum înainte* înseamnă cel mai probabil un nou „pentru totdeauna”. Înseamnă să decidă unde să se stabilească. De unde să o ia de la capăt. În timpul războiului, opțiunile lor fuseseră mai puține, iar miza mai mare, misiunea lor singulară. Era simplu, într-un fel. Păstrează bărbia plecată și garda sus. Fii întotdeauna cu un pas înainte. Încearcă să supraviețuiești încă o zi. Nu lăsa inamicul să câștige. Să se gândească la un plan pe termen lung pare complicat și împovărător, ca și intenția de a contracta un mușchi atrofiat.

— Prima întrebare, spune Halina privind împrejurul mesei este: să rămânem în Polonia?

Sol clatină din cap. Expresia lui e gravă. În ciuda veștilor primite din Italia, de la Genek, în ultima vreme a găsit foarte puține motive să zâmbească. Cu două săptămâni în urmă, la scurt timp după ce aflase de moartea cumnatului său, Moshe, descoperise că o soră de-a lui, doi frați, patru veri și șase dintre nepoții și nepoatele sale care locuiau în Cracovia la începutul războiului fuseseră, de asemenea, uciși. Familia lui întregă, pe vremuri atât de mare. Fusesse redusă la numai câțiva membri. Veștile îl îndureraseră peste măsură.

— Aici, în Polonia – spune el, apăsând cu indexul în masă nu suntem în siguranță.

Ceilalți așteaptă tăcuți, gândindu-se ce știi și ce nu știi deocamdată.

E adevărat, germanii s-au predat, dar pentru supraviețuitorii evrei, războiul mai are mult până să se termine. Familia Kurc a auzit nenumărate povești despre evreii care s-au întors în orașele lor natale doar ca să fie acostăți pe străzi, jefuiți sau chiar uciși. De pildă, un pogrom izbucnise pe neașteptate când un grup de localnici acuzaseră un evreu revenit în oraș de răpirea unui copil polonez. Acesta fusese spânzurat de un copac și, zile întregi după aceea, mai mulți evrei fuseseră împușcați pe stradă.

Se pare că declarația lui Sol este perfect adevărată.

Ochii tuturor se întorc spre Nechuma. Ea încuviințează din cap, îndreptându-și privirea mai întâi spre soțul ei, apoi spre hartă.

— Sunt de acord. Ar trebui să plecăm.

Cuvintele atârnă greu în inima ei, lăsând-o parcă fără suflare. E o declarație pe care nu a crezut că o va putea face vreodată. Cu șase ani în urmă, proclamația lui Hitler de a-i scoate complet pe evrei de pe continent părea absurdă. Nimeni nu crezuse că asemenea planuri crude puteau să fie puse în

aplicare. Dar acum ei știu. Au văzut ziarele, fotografiile, au început să proceseze numărul victimelor.

Acum nu mai există nicio îndoială. Ei știu de ce este capabil inamicul.

— Cred că asta ar fi cea mai bună soluție, adaugă ea, înghițind în sec.

Ideea de a lăsa în urmă tot ce le-a aparținut pe vremuri – casa lor, strada pe care locuiau, magazinul, prietenii – e aproape imposibil de conceput. Dar, își spune Nechuma, acele lucruri țin de trecut. Aparțin unei vieți care nu mai există. Niște străini locuiesc acum în casa lor. Ea și Sol nu puteau să o recupereze, chiar dacă și-ar fi dorit foarte mult acest lucru. Și cine mai rămăsese în viață dintre prietenii lor? Trecuseră ani de zile de când ghetoul era pustiu. Din câte știau, niciun evreu nu mai rămăsese în Radom. Sol are dreptate. Nu e bine să rămână în Polonia. Istoria se repetă. E un adevăr de care este sigură.

— Și eu sunt de aceeași părere, zice Mila. Vreau ca Felicia să crească într-un loc în care să se simtă în siguranță, în care să se simtă... *normală*.

Mila se încruntă, întrebându-se ce poate însemna „normal” pentru fiica ei. Aceasta nu cunoaște o altfel de viață. Felicia a trăit până acum într-un singur fel. Fiind vânată. Fiind forțată să se ascundă. Să se strecoare pe porțile ghetoului. Lăsată în grija unor străini. Are aproape șapte ani și toți acești ani – cu excepția primului – din viața ei au fost trăiți în război, fiind îngrozitor de conștientă că există oameni care-i doresc moartea doar pentru că s-a născut evreică. Mila și frații ei au cel puțin experiența de a înțelege că nu a fost întotdeauna așa. Dar războiul, persecuțiile, lupta zilnică pentru supraviețuire – acestea sunt *normalitatea* Feliciei. Ochii Milei se umplu de lacrimi.

— Gândiți-vă prin câte am trecut, spune ea. Prin câte a trecut Felicia. Nu se poate șterge în niciun fel ceea ce s-a întâmplat aici. Ea clatină din cap. Sunt prea multe fantome, prea multe amintiri.

Alături de Mila, Bella dă din cap, iar Jakob îi înțelege suferința. Îl doare inima pentru ea. Nici nu mai este nevoie de opinia ei; știu cu toții că pentru Bella întoarcerea în Radom ar fi ceva imposibil. Părinții și sora ei fiind morți, nu a rămas nimic pentru ea acolo.

Jakob găsește mâna Bellei și în timp ce-și împletește degetele cu ale ei, nu se poate abține să nu-și amintească faptul că fusese la un pas să o piardă în cele câteva luni de adâncă disperare. Își amintește cum îl dăduse afară din viața ei. I se rupsesse inima să o vadă așa, stingându-i-se treptat sub ochi. Niciodată nu se simțise mai neputincios ca atunci. Și nici mai ușurat să o vadă făcând, în sfârșit, un efort să se adune și să meargă mai departe, încet-încet. Recunoscuse o parte din vechea Bella în Varșovia, dar abia sarcina ei, acea nouă viață care-i creștea

în pântec, pare să o fi ajutat cu adevărat să-și recapete puterea de care are nevoie să se vindece, în cele din urmă.

Jakob ridică privirea spre părinții lui. Își dă seama după felul în care mama lui pare să-și adune puterile că ea știe ce se pregătește el să le spună. E o veste mai veche – i-a spus deja că el și Bella se gândesc să se mute în Statele Unite dar cuvintele nu-i vin ușor pe buze.

— Unchiul Bellei din Illinois, începe el încetisor, a acceptat să ne sponsorizeze. Nu ne garantează obținerea vizei, desigur, dar este totuși un început. Și are sens, cred eu, să-i cerem să ne ajute.

Jakob e sigur că ceilalți vor înțelege. În Statele Unite, Bella va putea fi alături de cei care au mai rămas din familia ei.

— Odată ce vom ajunge la Chicago, spune Bella, privindu-i pe Nechuma și Sol, vom putea cere vize și pentru restul familiei. Dacă asta vă interesează, bineînțeles.

— Vom rămâne în Polonia deocamdată, adaugă Jakob, cel puțin până la nașterea copilului.

O sponsorizare pentru America. Ideea se întipărește în inima Nechumei ca o greutate de plumb. Dacă ar fi după ea, și-ar petrece fiecare oră pe care o mai are de trăit pe acest pământ alături de copiii ei. Dar nu îl poate contrazice pe Jakob. Ar fi o prostie din partea lui să nu accepte ajutor din partea unchiului Bellei. Fără o sponsorizare, obținerea unei vize pentru America e aproape imposibilă.

Jakob continuă să le explice că, pentru moment, nu există vapoare care să navigheze din Europa până în Statele Unite, dar că restricțiile vor fi în curând ridicate.

— Există zvonuri că unele vase de pasageri pleacă din Bremerhaven, spune el, aplecându-se deasupra hărții și indicând un oraș din nord-vestul Germaniei. Ne gândim ca, odată ce se va naște copilul, adaugă el, să stăm un timp la tabăra de persoane strămutate de aici, din Stuttgart. De acolo vom avea o șansă în plus să primim vizele. Halina îl fixează pe fratele ei de pe cealaltă parte a mesei, cu buzele strânse. E dezgustată, oripilată chiar, la gândul că fratele ei se va muta în Germania.

— Nu sunt astfel de tabere și în Polonia? izbucnește ea. Nu te-ai simți mai în siguranță aici? Ea clatină cu vehemență din cap, ochii ei verzi sfredelindu-i pe ai lui. Mai bine îmi tai gâtul decât să pun piciorul în *bârlogul diavolului*.

Tonul Halinei e aspru, dar chiar dacă asta l-ar fi deranjat înainte pe Jakob, acum nu pare să-l deranjeze deloc. Misiunea ei, realizează Jakob, este acum

protejarea întregii familii. El știe că Halina își face griji pentru el, atâta tot. Întâlnește privirea ei cu o expresie înțelegătoare, fiind de acord în sinea lui că ideea de a se muta în Germania pare greu de acceptat.

— Ai încredere în mine, Halina. Nu va fi ușor, dar dacă asta înseamnă să fim cu un pas mai aproape de o viață nouă în Statele Unite, atunci suntem în stare de orice. În acest moment, cred că e mai bine să spunem că am trecut prin situații mai grele decât asta.

Camera se cufundă în liniște pentru o clipă, înainte ca Halina să vorbească din nou.

— Bine, atunci, declară ea. Jakob, tu și Bella aveți motive să rămâneți aici. Dar noi nu. Cred că am căzut cu toții de acord în legătură cu asta. Propunerea mea este să plecăm în Italia. La Genek și Selim. De acolo, putem decide împreună, ca o familie, unde să mergem mai departe.

Se uită la părinții ei.

Sol și Nechuma se uită unul la altul.

— Mi-aș dori să știm măcar dacă Addy... spune Nechuma, oprindu-se brusc pentru a-și corecta exprimarea, apoi continuând: Unde este Addy. Ceilalți tac, pradă propriilor temeri. Dar Nechuma încuviințează din cap: Italia.

— Nu trebuie să uităm că Mussolini a fost aliatul lui Hitler în timpul războiului, spune Sol. Propunerea mea este să găsim o rută cu cât mai puține puncte de control pentru civili.

Și astfel decizia e luată – Jakob și Bella aveau să plece peste câteva luni de la Łódź spre Stuttgart și, în cele din urmă, spre America, dacă aveau noroc, iar ceilalți, spre Italia.

În timp ce familia se apleacă deasupra hărții, Adam își plimbă degetul din Łódź înspre sud-vest, spre Italia, trecând în revistă orașele de pe traseu în care e sigur că vor găsi birouri ale Crucii Roșii: Katowice, Vienna, Salzburg, Innsbruck. El omite Cracovia, pentru că este sigur că soția lui, care nu s-ar întoarce acolo pentru nimic în lume, va prefera să păstreze o distanță de mai bine de cincizeci de kilometri de închisoarea Montelupich. Pentru a urma această rută trebuiau să treacă prin Cehoslovacia și Austria. Căzură de acord că era singura lor opțiune.

— O să le scriu lui Terza, Franka și Salek pentru a-i înștiința de planurile noastre, spune Halina, gândind cu voce tare. O să-i întreb pe cei de la Joint dacă îi vor putea ajuta să-și plătească drumul, astfel încât să ne putem întâlni cu ei în Italia. Și o să le rog pe fetele de la Crucea Roșie să ne ajute să găsim o rută sau să ne spună unde sunt celelalte locații ale Crucii Roșii de care s-ar putea să nu

știm pe drumul spre Italia. Vom avea nevoie de vodcă și de țigări pentru punctele de control.

Nechuma se uită la Sol, închipuindu-și călătoria.

Nu va fi ușor să ajungă în Italia. Dar dacă vor reuși, ea se va întâlni cu primul ei născut. Iar Felicia va avea un tată! Inima Nechumei se umple de bucurie. La începutul războiului, nu avea idee dacă ea și Sol aveau să supraviețuiască pentru a prinde sfârșitul războiului sau dacă toți copiii ei vor supraviețui pentru a prinde sfârșitul războiului, dacă ei vor mai fi din nou împreună ca un tot unitar.

În ziua în care germanii au intrat mășăluind în Radom, lumea ei s-a frânt în bucăți. Ea privise încă de atunci cum fiecare adevăr de bază al vieții pe care o știa odată casa ei, familia ei, siguranța ei – dispăruseră în vânt.

Iar acum, acele fragmente ale vieții ei de dinainte au început să plutească din nou spre pământ și, pentru prima dată de mai bine de cinci ani, și-a permis să creadă că putea fi capabilă – cu timp și răbdare – să le lipească la loc, alcătuind o reproducere fidelă a trecutului. Nu va mai fi niciodată la fel, evident. Ea e destul de înțeleaptă să înțeleagă acest lucru. Dar ei sunt *aici*, și sunt împreună – aproape toți –, iar asta a început să li se pară un adevărat miracol.

Desigur, ea nu se poate abține să nu se gândească la cei care lipsesc, la Moshe și la cei care au dispărut din familia lui Sol sau la rudele lui Adam, de care încă nu au aflat nimic.

Și în special la golul lăsat de fiul ei mijlociu. Ce s-o fi întâmplat cu Addy al ei?

Zâmbetul Nechumei dispare în timp ce-și frământă mintea cu această enigmă, cu ideea că este posibil să nu afle niciodată răspunsul la această întrebare. Lumea ei, „tapiseria“ ei, nu va fi niciodată completă fără el.

Capitolul 56

Halina

Alpii Austrieci
Iulie 1945

Printre copacii din luminiș, Halina nu vede nimic decât cerul albastru cenușiu. E trecut de opt seara și totuși e destulă lumină să poată citi o carte – dacă ar avea una. Părinții ei, Mila și Felicia dorm, trupurile lor asudate fiind presărate în luminișul în care au poposit. Stau cu capetele pe genți sau pe sacii de pânză ce conțin ceea ce a mai rămas din lucrurile lor. Pe o creangă de deasupra lor, o ciocănitore bate neîncetat în scoarța unui plop tremurător, iar Halina oftează. Trupul ei e epuizat din cauza călătoriei istovitoare de peste zi, dar mintea ei e prea frământată ca să poată dormi. Își scoate o batistă din buzunarul interior cu fermoar al genții, o desface pe pământ, apoi își pune țigările pe batistă, numărându-le. Sunt douăsprezece. Destule – speră ea – pentru a-i mitui pe gardienii de la următorul punct de control.

„Ne întâlnim în Bari“, scrisese Genek în ultima scrisoare. În ciuda restricțiilor dure impuse civililor care călătoreau, Halina, Nechuma, Sol, Mila și Felicia nu pierduseră timpul, părăsind în scurt timp orașul Łódź. Adam, care găsisese o slujbă permanentă la un cinema local, rămăsese în oraș.

— Du-te tu, îi spusese el Halinei. O să-i pot supraveghea pe Jakob și Bella și o să pun ceva bani deoparte. Când te vei stabili undeva, voi veni și eu în Italia.

Halina nu îl contrazisese. Cu câteva săptămâni înainte, Adam descoperise cu ajutorul sistemului internațional de tracking că numele părinților, fraților și al nepoților lui erau pe o listă cu persoanele decedate. Nu exista altă informație, doar numele celor nouă, tipărite pe o pagină împreună cu alte sute. Adam fusese devastat și faptul că nu primise nicio explicație despre cum sau unde muriseră îl aducea în pragul nebuniei. Halina știa că nu rămăsese din cauza slujbei, ci pentru că avea nevoie de răspunsuri.

Înarmați cu câte țigări și votcă puteau căra, Halina angajase un șofer să-i ducă la Katowice, un oraș aflat la 200 de kilometri înspre sud de Łódź. În

Katowice, Halina, care vorbea fluent rusa, aranjase o călătorie în remorca unui camion ce livra uniforme Armatei Roșii din Viena. Călătoria durase zile întregi. Membrii familiei Kurc se ascuseseră în spatele unor cutii cu uniforme, temându-se să nu fie prinși trecând fără documente granițele Cehoslovaciei și Austriei și să fie trimiși înapoi sau, mai rău, încarcerați.

De la Viena făcuseră autostopul până la Graz, unde fuseseră lăsați la poalele Alpilor Calcaroși din Sud – un lanț de munți ascuțiți ca niște ferăstraie, cu vârfurile acoperite de zăpadă, care șerpuiesc către sud-vest prin Austria și pe teritoriul Italiei. Halina se întreabă dacă părinții ei și Felicia, încă slabă ca o scobitoare, vor fi în stare să treacă munții. Alpii i se păreau cei mai înalți munți pe care-i văzuse vreodată. După o săptămână de odihnă în Graz, familia Kurc aruncase o parte din lucruri, completând spațiile goale rămase în bagaje cu pâine și apă. Angajaseră un ghid – un tânăr austriac pe nume Wilhem – care să-i ducă până dincolo de munți.

— Aveți noroc că vara a venit ceva mai devreme, le-a spus Wilhem în ziua în care plecau la drum.

Alpii Sudici sunt de obicei imposibil de trecut, fiind acoperiți cu zăpadă zece luni pe an.

Au mers zi de zi de la șapte dimineața la șapte seara. Wilhem se dovedise extrem de util ca ghid, până ce s-au trezit într-o dimineață că băiatul dispăruse. Din fericire, își abandonase porția de mâncare și harta. Blestemând lașitatea tânărului austriac, Halina se autointitulase lider al grupului.

Ea înfășoară cu grijă țigările în batistă și le strecoară înapoi în geantă, apoi caută harta în buzunarul de la piept. O desface, având grijă să nu-i rupă colțurile – de la atâtea utilizări, marginile ei sunt catifelate la atingere, iar cutele îi sunt foarte fragile, gata să se rupă.

Înlăturând pietrișul de pe pământ, Halina întinde harta pe jos, plimbând o unghie plină de noroi între locația lor aproximativă și cel mai apropiat oraș de la poalele Alpilor Sudici. Ea estimează încă 40 de ore de mers spre sud, ceea ce înseamnă că ar putea ajunge în Italia în patru zile.

Nu va fi ușor. Plămânii lor s-au obișnuit cu altitudinea de 3.000 de metri, dar tălpile subțiri ale pantofilor lor au început să se dezintegreze.

Vor trebui să fie extrem de prudenți. Halina se gândește să întrerupă călătoria ca să-și odihnească picioarele. Cu o zi în urmă, Sol s-a împiedicat de o rădăcină de pe cărare și aproape că și-a răsucit o gleznă. Oasele lor sunt obosite. Zece ore de urcuș pe zi e prea mult și aproape că au rămas fără provizii – pâinea și apa le ajung doar pentru patru sau cinci zile. Așa că trebuie să se

grăbească, decide Halina. Cel mai bine ar fi să ajungă pe teritoriul Italiei. Ceilalți vor fi cu siguranță de acord.

Un vultur cu coada albă se rotește deasupra, iar Halina se minunează de anvergura enormă a aripilor acestuia, apoi se uită spre ranița cu provizii pe care a agățat-o de o creangă din apropiere, verificând din priviri dacă aceasta e închisă bine.

„Închide ochii“, își spune ea, strecurând harta înapoi în buzunarul bluzei. Își împletește degetele și se întinde pe spate, cu palmele sub cap. A descoperit că-i este aproape imposibil să adoarmă când cerul e încă atât de luminos. Nu va fi întuneric decât peste o oră și, în afară de asta, prea multe scenarii îngrijorătoare îi frământă mintea ca să cedeze în fața somnului. Prea multe „dar dacă“? Ar putea alege ruta greșită la coborârea de pe munte. S-ar putea rătăci sau ar putea rămâne fără hrană și poate că nici nu vor ajunge în Italia. Sau *ar putea* ajunge în Italia, dar autoritățile i-ar putea obliga să se întoarcă.

Cu numai o lună în urmă țara a fost ocupată de naziști. Dacă i se întâmplă ceva lui Adam în Łódź? Vor trece săptămâni, poate chiar mai mult, până va putea să-i scrie cu o adresă de retur.

Halina ridică privirea spre cer. Acum e mai mult cenușiu decât albastru. Realizează că nu sunt doar scenariile care o țin de la somn, ci și emoțiile că în câteva zile își va revedea fratele mai mare. Își imaginează cum va fi să-l revadă pe Genek pentru prima dată după atâția ani. Să-l audă râzând. Să-i sărute obrazii cu gropițe. Să stea împreună, ca o familie, și să se gândească la un plan – ce să facă mai departe. Poate că Bella are dreptate, poate că rudele ei vor putea sponsoriza întreaga familie Kurc.

Sau poate că se vor putea îndrepta spre nord, spre Marea Britanie, la sud, în Palestina. Sau în cealaltă parte a planetei, în Australia. Decizia lor, desigur, va depinde de ce țară va accepta să le deschidă porțile.

„Nu te mai gândi atâta și încearcă să dormi“, își spune Halina. În timp ce se întoarce pe o parte, ea își pune mâna pe partea de jos a abdomenului. Au trecut șase săptămâni de la ultimul ei ciclu. Încearcă să calculeze, să numere câte zile au trecut de când ea și Adam s-au văzut ultima dată, dar e aproape imposibil. A petrecut atâția ani gândindu-se doar ce să facă mai departe încât creierul ei a uitat cum e să se întoarcă în trecut.

Zilele de dinaintea plecării lor din Łódź sunt tulburi în mintea ei. Ar putea fi...? Poate. Dar există și posibilitatea să-i fi întârziat. S-a mai întâmplat înainte. Nu a avut ciclu deloc în cele cinci luni cât a stat în închisoarea din Cracovia. Prea mult stres. Prea puțină mâncare. „Nu se știe niciodată“, își spune Halina,

zâmbind. Orice este posibil. Dar, pentru moment, trebuie să-și ducă familia teafără în Italia. Să se concentreze asupra acestei sarcini. Asupra următoarelor patru zile. Acum, decide ea, impunându-și să doarmă, asta e tot ce contează.

Capitolul 57

Familia Kurc

Coasta Adriaticii, Italia

Iulie 1945

Felicia doarme ghemuită în poziție fetală pe scaunul de lângă Mila, și obrazul ei stă sprijinit de coapsa mamei.

Mila, prea nervoasă ca să poată închide ochii, ține o mână pe umărul Feliciei și își lipește fruntea de geam, privind apele azurii ale Adriaticii în timp ce trenul gonește spre sud, de-a lungul cizmei italiice, către Bari.

Ea se întreabă pentru a mia oară ce-i va spune soțului ei când îl va vedea.

Ar trebui să fie evident: *Mi-a fost dor de tine. Te iubesc. S-au întâmplat atât de multe... de unde să încep?* Dar până și în mintea ei cuvintele par forțate.

Nechuma îi spusese să nu-și facă griji în această privință, să aibă răbdare. Să încerce să nu se consume atât de mult. Dar nu se poate abține. Ea se întreabă dacă Selim va fi la fel cum era înaintea războiului, încearcă să-și imagineze întoarcerea la vechiul mod de viață, de soț și soție – Selim jucând din nou rolul de cap al familiei, care aduce bani în casă și care are grijă de ele. Ar putea face asta? Ar putea învăța să se așeze pe „bancheta din spate”, să depindă din nou de el? Au fost doar ea și Felicia atâta timp, încât o parte din ea nu e pregătită încă să lase pe altcineva să ia frâiele. Chiar dacă acest „altcineva” e tatăl Feliciei.

Dincolo de culoar, Halina își face vânt cu un ziar. A început călătoria pe scaunul din fața Milei, dar conversația cu sora ei, în timp ce urmărea pe geam peisajul trecându-i prin fața ochilor în sens invers, îi întorsese stomacul pe dos, așa că se mutase pe un scaun de unde putea să vadă în față. Era însărcinată. E sigură acum de acest lucru. Are senzația că stomacul i se ridică în gât când e gol, sânii ei sunt umflați și sensibili la atingere, iar pantalonii au devenit strâmți în zona taliei – în ciuda dietei ei precare. Însărcinată! E un miracol. Chiar dacă o înspăimântă.

Nu a spus încă nimic familiei. O va face când va ajunge la Bari. Și va trebui să adopte o metodă ingenioasă de a-i spune lui Adam, rămas în Łódź – poate că-și

va permite luxul de a-i telefona.

Tocmai am trecut Alpii și sunt însărcinată, se minunează ea. Dacă cineva i-ar fi spus când avea douăzeci și doi de ani că la douăzeci și opt își va conduce familia peste munți, pe jos – însărcinată –, ea ar fi râs în hohote. Halina nu e o fată zdravănă de la țară! Iar un drum de trei săptămâni pe munte, dormind pe pământ, fără alte provizii decât apă stătută și pâine, toate astea în timp ce e însărcinată? Nicio șansă.

Halina își amintește ultimele săptămâni ale călătoriei lor, minunându-se de faptul că, în ciuda circumstanțelor, nu a auzit pe nimeni să se plângă. Nici pe Mila, care mergea în fiecare zi ore întregi cu Felicia cocoțată pe umeri, nici de la părinții ei, care mergeau din ce în ce mai greu, șchiopătând, nici măcar de la Felicia, ai cărei pantofi erau atât de mici încât degetele de la picioare îi ieșiseră la un moment dat prin unul dintre ei și care, atunci când mama ei nu o căra pe umeri, făcea câte doi pași la fiecare pas al unui adult ca să nu rămână în urmă.

Trecerea graniței în Italia, din fericire, fusese lipsită de evenimente.

— *Siamo italiani*^{44}, mințise Halina autoritățile britanice de la punctul de control din Tarcento.

Când aceștia îi opriseră, Halina își deschisese geanta.

— Ne întoarcem acasă la familiile noastre, spusese ea luând din geantă țigările rămase.

Era un sentiment ciudat – să pășească pentru prima dată pe pământul Italiei. Nechuma era singura dintre ei care mai fusese în Italia – ea obișnuia să viziteze orașul Milano de două ori pe an pentru a aduce mătăsuri și pânzetură pentru magazin. În timp ce coborau Alpii, pentru ca timpul să treacă mai ușor și pentru a-i distra pe ceilalți, ea le povestise întâmplări din călătoriile ei – cum o porecliseră vânzătorii de la magazinele din Milano „tigrul cel orb“, pentru că ea mergea de la un stand la altul frecând mostrele de material între degetul mare și arătător – întotdeauna cu ochii închiși – înainte de a le face o ofertă.

Nu putea nimeni să o păcălească atunci când era vorba de calitate.

— Aș putea ghici prețul exact pentru oricare material, spunea ea, mândră.

Odată ajunși în Italia, Halina întrebase unde era cea mai apropiată localitate. Merseseră încă șase ore pe drum, fără pic de apă; se însera și erau în pragul delirului când bătuseră în ușa unei mici case de la periferia orașului.

Din fericire, proprietarii – un cuplu tânăr, soț și soție – fuseseră impresionați de aspectul răvășit al călătorilor din pragul lor și îi primiseră în casă. În noaptea aceea, după ce devoraseră porțiile calde și delicioase de paste picante cu usturoi și ulei, Halina, Mila, Felicia, Sol și Nechuma se lungiseră pe păturile pe

care cuplul le întinsese pe podea și dormiseră tun, așa cum nu mai dormiseră de luni bune.

În dimineața următoare, după ce le mulțumiseră din inimă italienilor care-i găzduiseră, membrii familiei Kurc continuară pe jos drumul către gară. Pe drum, întâlniră un grup de soldați americani care coborâră din jeepurile lor militare de culoare verde atunci când Halina îi salută, fluturând mâna.

Din fericire, unul dintre americani vorbea franceza. Aceștia erau dornici să afle noutăți despre situația din Polonia. Clătinară din cap uimiți când Halina îi informă despre incredibilul dezastru din Varșovia, povestindu-le pe scurt cum ea și familia ei hotărâseră să părăsească ținutul natal, sosind teferi în Italia.

Înainte de a pleca mai departe, un sergent tânăr, cu ochii verzi, pe a cărui uniformă era cusută o emblemă cu numele său, „T. O’Driscoll”, scoase ceva din buzunar și se lăsă pe vine lângă Felicia.

— Poftim, draga mea, spuse el cu un accent pe care niciun membru al familiei Kurc nu-l mai auzise vreodată. Felicia roșise atunci când chipeșul american îi dăruise un pachetel cu ambalaj argintiu și maro.

— Merci, spusese Mila, strângând ușor mâna liberă a Feliciei.

— Merci, o imitase Felicia timidă.

— Unde mergeți de aici? întrebă americanul, mângâind-o pe Felicia pe cap după ce se ridică.

Soldatul care vorbea în franceză traduse.

— La familia noastră, în Bari, îi explică Halina.

— Sunteți departe de Bari.

— Am căpătat antrenament de când mergem pe jos, a spus Halina, zâmbind.

— Așteptați aici.

Sergentul Driscoll plecă, apoi se întoarse după câteva minute cu o bancnotă de cinci dolari.

— Trenul e mai rapid, spuse el și-i întinse banii Halinei, întorcându-i zâmbetul.

În fața Halinei, Nechuma și Sol ațipesc și se trezesc brusc la răstimpuri, bărbiile lor sărind în sus atunci când trenul saltă pe șine. Războiul i-a îmbătrânit peste măsură. Arată cu douăzeci de ani mai în vârstă acum decât arătau înainte de a fi închiși în ghetou și forțați să se ascundă, fiind în cele din urmă nevoiți să treacă Alpii.

— Bari – *cinque minuti*^{45}! anunță controlorul cu o voce nazală.

Mila își plimbă vârfurile degetelor prin părul Feliciei, lung până la umeri – acum blond de la urechi în jos – și pe cicatricile lungi și palide de-a lungul

obrajilor și gâtului rămase în urma scorbutului. Chiar și atunci când doarme, fiica ei pare tristă. Ultimii cinci ani îi furaseră inocența. O lacrimă se prelinge de pe obrazul Milei căzând pe gulerul bluzei Feliciei, lăsând în urmă un cerc gri perfect.

Gândurile Milei se întorc din nou la Selim. La întrebările pe care nu le poate ignora. Ce impresie îi va face Felicia, fiica pe care el nu a cunoscut-o niciodată? Și, lucru mai important, ce va crede Felicia despre *el*?

În timp ce trenul începe să încetinească, pulsul Milei accelerează. Ea se roagă să accepte cu bucurie acest dar – soțul și tatăl pe care ea și Felicia sunt pe cale să-l primească. Dumnezeu știe ce s-a întâmplat cu familia lui – cu tatăl lui, un ceasornicar modest, cu cei opt frați ai lui.

Ultimele vești despre ei erau că sora lui, Eugenia, emigrase la Paris, un frate, David, emigrase în Palestina, iar restul, credea ea, erau în Varșovia. Îi căutase înainte de începerea revoltei, dar aceștia ori plecaseră de bunăvoie, ori fuseseră deportați, astfel că nu reușise să le dea de urmă.

— E o binecuvântare, murmură ea.

Faptul că avea să-și revadă soțul, după oribilele ravagii pe care războiul le lăsase în urma lui – era cu adevărat o binecuvântare. Majoritatea femeilor ar fi dat orice să fie în locul ei.

Frânele trenului scârțâie. Priveliștea de afară începe să se deruleze încet. Mila vede gara din Bari la vreo sută de metri în față. Pe peron sunt o mulțime de oameni care așteaptă. În timp ce o trezește pe Felicia, face o promisiune în gând: să-și îmbrățișeze soțul cu brațele deschise. O să încerce să confere o imagine de stabilitate, oricât de greu ar fi. Trebuie să facă asta de dragul Feliciei. Și orice s-ar întâmpla mai departe – ce va crede Selim despre fata din poala ei cu păr ciudat și cicatrici roz pe față, sau dacă Felicia va învăța să iubească un om pe care nu-l cunoaște – toate lucrurile astea, își zice Mila, sunt în mâinile sorții.

Capitolul 58

Familia Kurc

Bari, Italia
August 1945

Este haos la gara din Bari. Trei rânduri de trupuri se îngrămădesc pe peron: bărbați în uniforme, copii mici ținându-se de mâinile celor care par a fi bunicii lor, femei în rochiile lor cele mai bune, fluturând din mâini, ridicându-se în vârfurile picioarelor – partea din spate a pulpelor fiind pictată cu dungi lungi și negre pentru a da iluzia că poartă ciorapi.

Familia Kurc coboară din tren și își croiește drum pe peron – Halina în față, Nechuma și Sol imediat după ea și Mila încheind coloana – cu toartele unui rucsac de piele agățate pe un umăr și cu mâna ei liberă ținând-o strâns pe Felicia. Ei înaintează cu pași foarte mici astfel încât să nu se calce pe picioare, toți cinci mișcându-se ca unul.

— Hai să așteptăm aici, strigă Halina peste umăr în timp ce-și fac drum prin mulțime către o marchiză din fier forjat pe care scrie *Bari Centrale*, lângă aceasta fiind un indicator cu o săgeată spre *Piazza Aldo Roma*. Adunați sub marchiză, stau aproape unul de altul, uitându-se prin mulțime după vreun chip cunoscut.

Neobișnuiți să-i vadă pe Genek și Selim în uniformă militară, își amintesc să caute din ochi doar bărbații în uniformă poloneză.

— *Kurde*^{46}}, mormăie Halina. Sunt prea scundă. Nu pot să văd nimic.

— Ascultă, poate auzi pe cineva vorbind poloneza, îi sugerează mama ei.

Pe peron se vorbesc mai multe limbi – italiana, desigur, dar și rusa sau franceza. Dar deloc poloneza până acum. Italienii sunt cei mai gălăgioși. Se mișcă încet și când vorbesc își folosesc mâinile – observă Mila – la fel de mult cum își folosesc gura.

— Poți vedea ceva? întrebă Halina aproape strigând, ca să acopere zarva.

Mila clatină din cap.

— Nu încă.

Ea e cea mai înaltă din grup. Întorcându-se pe loc, analizează marea de străini din jurul ei, lăsându-și ochii să zăbovească din când în când asupra cefei cuiva până ce bărbatul se întoarce, dezvăluind un chip care nu seamănă deloc cu soțul sau cu fratele ei, apoi trecând repede la următorul din mulțime.

— *Mamusiu*, strigă Felicia, strângând insistent mâna Milei.

— Da, scumpo.

Ochii Feliciei sunt mari.

— Îl vezi?

Mila îi scutură mâna și încearcă să zâmbească.

— Nu încă, scumpa mea, dar sunt sigură că e aici.

Ea se apleacă să o sărute pe Felicia pe obraz.

În timp ce se ridică, ochii ei prind ceva în mulțime și inima îi sare din piept. Un profil. Chipeș. Înalt. Linia părului pare să fi dat înapoi puțin. Ar putea fi el?

— Genek! strigă ea, fluturând un braț deasupra capului.

În spatele ei, Nechuma deschide gura, emoționată. Genek se întoarce, cu ochii strălucind, trecând în revistă fețele din mulțime până când privirea lui se intersectează cu a Milei.

— Unde? Unde l-ai văzut? strigă Halina, sărind în sus de mai multe ori.

Vocea lui Genek răzbate prin vuietul mulțimii.

— Mila!

Brațele lui se ridică deasupra capului, dând jos șapca cuiva din fața lui. El dispăre pentru o clipă pentru a recupera șapca și când apare din nou la suprafață, se mișcă în direcția ei.

— Stai acolo! Vin eu la tine!

— El e! El e! El e!

Halina, Sol și Nechuma vorbesc toți odată, jubilând. Nerăbdători, ei țopăie bucuroși, unul lângă altul. Să audă vocea lui Genek e un motiv suficient pentru a sărbători.

Mila își lasă rucsacul jos și o ridică pe Felicia în brațe. Copilul nu a recuperat încă greutatea pierdută în buncărul mănăstirii – Mila o poate pune cu ușurință pe șold, ținând-o cu un singur braț.

Mila i-l arată pe Genek.

— Vezi? Chiar acolo. E unchiul tău, Genek! E cel chipeș, cu gropițe. Fă-i cu mâna!

Felicia zâmbește și flutură mâna odată cu mama ei.

— Și tata? E cu el?

Vocea Feliciei e înghițită de vacarmul mulțimii.

Un gând o săgetează pe Mila – rapid și pătrunzător, ca un sunet de gong. Dacă Selim *nu e* aici? Dacă s-a întâmplat ceva de la ultima corespondență a lor, în urmă cu o săptămână? *Dacă a plecat?* Dacă nu are curajul să le întâlnească? *Unde ești, Selim?*

— Nu-l văd încă pe tatăl tău, începe ea, dar în timp ce fratele ei se apropie, observă un trup care-l urmează îndeaproape. E cu un cap mai scund decât Genek. Nu l-a observat de la început.

— Stai puțin, îl văd! E chiar în spatele unchiului tău.

Felicia întinde gâtul.

— Să-l saluți tu prima, îi spune ea.

Mila încuviințează din cap și o lasă pe Felicia jos, surprinsă de siguranța din vocea fiicei ei. Ea o ia de mână, spunându-i: Bine.

— Genek – e aproape? întrebă Nechuma.

Mila se întoarce spre mama ei.

— Vino, spune ea, trăgând-o cu blândețe pe Nechuma în fața ei. Aproape că a ajuns. Tu trebuie să fii prima care-l întâmpină.

Genek e blocat în spatele unui grup de localnici. Din spatele mamei ei, Mila îl vede cum își pierde răbdarea și cum se întoarce pe o parte, înaintând prin mulțime. Doi bărbați strigă la el în italiană, dar nu pare deranjat.

Lacrimile care s-au adunat în ochii Nechumei i se preling pe obraji ca apa care a doborât un stăvilar când își vede, în sfârșit, fiul cel mai mare apropiindu-se cu pași mari de ea. El arată chiar mai bine în uniforma militară decât înainte.

— Genek! E tot ce poate să spună ea la vederea lui.

Și ochii lui sunt umezi.

El întinde brațele spre ea și ea spre el, mamă și fiu contopindu-se într-o îmbrățișare lungă, cutremurându-se de râs și de tristețe, animați de o bucurie pură, deplină.

Nechuma închide ochii, simțind căldura fiului ei pătrunzând-o în timp ce o leagănă încet dintr-o parte în alta.

— Mi-ai lipsit atât de mult, mamă.

Nechuma e prea emoționată să vorbească. Când se desprinde de ea, în cele din urmă, Genek își șterge ochii cu palmele și râde fericit la familia lui. Înainte să poată rosti ceva, Halina îi sare în brațe.

— Ați reușit, râde Genek. Nu-mi vine că ați străbătut atâta drum.

— Nu ai idee, spune Halina.

— Și tu – râde Genek, minunându-se la vederea nepoatei lui de șapte ani. Uită-te la tine! Nu erai mai mare decât o pisicuță ultima dată când te-am văzut!

Felicia roșește. El se apleacă și o îmbrățișează pe Felicia, apoi pe Mila, care-l strânge cu toată puterea.

— Mă bucur atât de mult să te văd, izbucnește Mila.

Când Genek ajunge în cele din urmă la tatăl lui, primește cea mai lungă și mai puternică îmbrățișare din viața lui.

— Și mie mi-a fost dor de tine, tată, spune el cu vocea sufocată de emoție.

În timp ce tatăl și fiul se îmbrățișează, Mila se uită prin mulțime după Selim. Când îl zărește, privirile lor se întâlnesc, iar ea începe să fluture din mână, cumva stânjenită, făcându-i semn Feliciei să-i urmeze exemplul, în timp ce ea face câțiva pași spre el.

— Nu voiam să întrerup, spune Selim, ținându-și șapca în mâini.

Mila abia mai respiră în timp ce-l privește pe bărbatul din fața ei – părul lui negru, tuns foarte scurt, ochelarii cu lentile rotunde, postura perfectă. Se așteptase să arate diferit, dar de fapt, arată la fel ca înainte.

Ea deschide gura.

— Eu... Selim, eu...

După atâtea săptămâni în care se gândise cum ar fi fost mai bine să înceapă, se pare că nu-și mai găsește cuvintele.

— Mila, spune Selim, pășind către ea.

Tensiunea din umerii Milei începe să dispară. Ea închide ochii când Selim o trage spre el. E bărbierit proaspăt și miroase a săpun. După o îmbrățișare de o clipă, Mila se desprinde de el și se apleacă, luând-o de mână pe Felicia.

— Felicia, draga mea, spune ea cu blândețe, ridicând ochii spre Selim, el este tatăl tău.

Felicia urmărește privirea Milei și rămâne cu ochii țintă la tatăl ei.

Selim își drege glasul, uitându-se de la Felicia la Mila. Mila se ridică și dă din cap. „Haide“, îl încurajează ea cu privirea. Selim se uită din nou la Felicia și se așază pe vine, astfel că el trebuie să privească acum în sus la fiica lui.

— Felicia... începe el. Felicia, ți-am adus ceva. El se ridică o clipă pentru a căuta ceva în buzunar și scoate o monedă autentică din argint. Se apleacă din nou și i-o dă Feliciei. Ea o ține în palmă, studiind-o.

— O tânără familie din Persia mi-a dat-o, adaugă Selim, după ce i-am ajutat să aducă pe lume primul lor copil. Vezi leul acesta de aici? Îi indică el gravura. El poartă o sabie. Aici, sus, e coroana lui. Și pe cealaltă parte... el întoarce încet moneda în palma Feliciei, acesta e un simbol arab al cifrei cinci. Mie însă mi se pare că seamănă cu o inimă.

Felicia își plimbă degetul mare pe gravură.

Selim se uită din nou la Mila, care zâmbește.

— Ce cadou special, intervine Mila, punându-și mâna pe umărul Feliciei.

Fetița ridică ochii spre mama, apoi spre tatăl ei.

— Mulțumesc, papa, spune Felicia.

Selim tace pentru o clipă, privind-o pe fetița din fața lui.

— Îmi dai voie să te îmbrățișez, Felicia? întreabă el. Felicia încuviințează.

În timp ce Selim își strânge cu blândețe fiica în brațe, Felicia își pune obrazul pe umărul lui, iar Mila își mușcă buza ca să nu izbucnească în lacrimi.

Capitolul 59

Jakob și Bella

Łódź; Polonia
Octombrie 1945

Este un tren german. Pot să-și dea seama după literele pictate cu vopsea albă pe lemnul scorjit și pătat de rugină: KOBLEN. Probabil că provine din Koblenz.

Un soldat purtând uniforma armatei teritoriale merge de-a lungul peroanelor, închizând ușile vagoanelor după ce ultimii pasageri sunt ajutați să se urce. Jakob și Bella sunt printre ultimii care urcă.

— Ești gata? întrebă Jakob.

Lângă el, Bella dă din cap. Fiul lor, Victor, de două luni, doarme în brațele ei.

— Tu primul.

Cineva a pus o ladă de lemn lângă vagon, făcându-le mai ușor accesul la bord. Jakob își pune valiza sus, inhalând mirosul îmbâcsit de praf și putregai. El se cutremură când își ia avânt și se urcă de pe ladă pe marginea vagonului, încercând să-și alunge din minte imaginea sutelor – poate miilor – de oameni care, fără îndoială, au urcat în același vagon înaintea lui, pentru a fi trimiși în locuri precum Buchenwald, Triblinka, Chelmo și Auschwitz – denumiri sinonime cu moartea. Oare părinții Bellei fuseseră printre aceștia? Jakob simte un nod în gât.

Bella ridică ochii spre el de pe peron și zâmbește, iar lui Jakob mai că-i dau lacrimile. Îi venerează tăria. Cu numai doi ani în urmă, aproape că renunțase să trăiască. Atunci abia dacă o recunoștea. Azi îi reamintea de fata de care se îndrăgostise. Doar că azi nu erau numai ei. Acum erau o familie. Jakob întinde brațele.

— Hopa sus, șoptește Bella. L-ai prins? întrebă ea înainte să dea drumul copilului.

— L-am prins.

Jakob sărută obrazul lui Victor și-l așază mai bine în leagănul format din brațul său, apoi întinde brațul liber spre Bella. Când sunt toți trei în tren, ceilalți din vagon se strâng imediat în jurul lor. Victor are ceva – cu mirosul lui de lapte de malț și pielea ca de satin – care insuflă speranță în supraviețuitorii hărțuiți din jurul lui.

— *Dwie minuty!* urlă conductorul. Două minute! Trenul pleacă!

Vagonul lor e plin, dar nu supraaglomerat. Jakob și Bella cunosc majoritatea chipurilor de la bord – unele din Łódź, altele din Radom. Majoritatea sunt evrei. Ei sunt repartizați la o tabără de persoane strămutate din Stuttgart, Germania. Acolo, li s-a spus, Agenția Națiunilor Unite pentru Refugiați, Agenția pentru Reabilitare (UNNRA) și Joint înființaseră spații care să le ofere refugiaților condiții de viață ospitaliere și, pentru prima dată după atâta timp, ample rezerve de hrană.

La Stuttgart, Jakob și Bella sperau să poată comunica cu unchiul Bellei din Illinois. Și poate că, la un moment dat, aveau să primească permisiunea de a emigra în Statele Unite, în America. Cuvântul acesta înseamnă pentru ei libertate, oportunitate, șansa de a începe totul de la capăt. *America*.

Uneori sună perfect – ca o ultimă notă a unei nocturne, ce plutește suspendată în timp înainte să pălească și, inevitabil, să dispară. Dar e perfect plauzibil, își spun ei. Sponsorizarea le va fi acceptată în curând, și apoi vor fi necesare doar cele trei vize.

Jakob și Bella vorbesc frecvent despre dorința pe care o au: ca fiul lor dacă planul lor va da roade – să crească în America. Vorbesc despre ce va însemna pentru Victor un alt stil de viață, o limbă și o cultură complet străină. Cu siguranță va fi mai bine acolo, deși ei nu știau foarte bine ce însemna să crești în America.

Se aude un fluier, iar Bella tresare.

— Oh, șoptește Jakob. Era să uit!

El își ia aparatul foto și coboară repede pe peron. Bella clatină din cap, încruntată, uitându-se la el din ușa vagonului.

— Unde te duci? Trenul trebuie să plece!

— Vreau să fac o poză, spune Jakob, făcând semn cu mâna. Aici, toată lumea, repede, priviți la mine.

— Acum? întrebă Bella, dar nu mai protestează.

În schimb, ea le face semn celorlalți să se adune la ușa vagonului. Împreună, ei stau cu umerii drepecți și zâmbesc.

Prin lentilele Rolleiflexului său, Jakob își studiază subiecții, înveșmântați în trenduri, rochii de lână până sub genunchi, bluze ajustate și pantofi din piele, grupul pare – realizează el în timp ce-i prinde pe toți în cadru – într-o stare mult mai bună decât te-ai aștepta, date fiind circumstanțele.

Epuizați, da. Dar în același timp – Jakob ridică privirea și zâmbește – mândri. *Clic.* Face poza chiar atunci când roțile trenului încep să se rotească.

— Grăbește-te, iubitele! strigă Bella, iar Jakob se urcă înapoi în vagon. Un soldat din Armata Teritorială trece pe lângă tren și închide ușa de jos a vagonului.

— Deschis? întrebă el, făcându-le semn către ușa de sus.

— Deschis, aprobă imediat pasagerii.

— Cum doriți, spune soldatul.

Frânele scârțâie și trenul se pune încet în mișcare. Jakob și Bella stau la ușă, urmărind lumea de afară alunecând ușor prin fața lor – încet la început, apoi din ce în ce mai repede când trenul prinde viteză.

Jakob se ține cu o mână de ușa de lemn și o cuprinde cu cealaltă pe Bella, astfel încât ea să se poată sprijini de el.

Bella apleacă ușor capul pentru a depune un sărut delicat pe obrazul lui Victor. Copilul o studiază atent, fără să clipească.

— Până când ne vom revedea, *Polsko*, spune Jakob, deși el și Bella știu prea bine că nu sunt prea multe șanse să se mai întoarcă acolo vreodată.

Bella ridică privirea spre peisajul polonez urban care se derulează rapid, admirând pentru ultima dată portalurile arcuite din piatră și domul aurit al Catedralei Alexandr Nevsky.

— Cu bine, șoptește ea, dar cuvintele se pierd în trăncănitul sacadat al trenului care gonește pe șine spre vest, departe de Łódź, către Germania.

***

Tabăra persoanelor strămutate din vestul Stuttgartului nu e de fapt o tabără, ci un șir de blocuri. Nu există garduri sau alte limite acolo, doar o stradă principală cu două benzi de circulație pe un vârf de colină, numită Bismarckstrasse, mărginită pe ambele părți de blocuri cu trei sau patru niveluri.

Apartamentul celor doi, Jakob și Bella, e mobilat complet, mulțumită – aflaseră ei – generalului Dwight D. Eisenhower, care vizitase lagărul de concentrare Vainingen an der Ennz chiar după Ziua Victoriei Europene. Șocat și înfuriat de ceea ce se întâmplase acolo, Eisenhower ceruse localnicilor din

Stuttgart să pună la dispoziție adăposturi pentru evreii care reușiseră să rămână în viață până la sfârșitul războiului. Când aceștia refuzaseră, el își pierduse răbdarea și ceruse evacuarea lor.

„Luați-vă lucrurile personale de strictă necesitate, dar lăsați mobila, porțelanurile, argintăria și restul“, ordonase el, adăugând: „Aveți douăzeci și patru de ore“.

După ce majoritatea evreilor din vestul Stuttgartului fuseseră lăsați fără nimic – fără familie, casă ori altă proprietate pe numele lor –, tabăra întruchipează un simbol bine-venit al renașterii.

Este foarte bine că Bismarckstrasse e casa zecilor de supraviețuitori din Radom, inclusiv doctorul Baum, la care Bella fusese frecvent în copilărie atunci când se îmbolnăvea de amigdalită și care îl controla pe Victor săptămânal.

De asemenea, e bine că aceste tabere pot onora, în sfârșit, tradițiile și sărbătorile care nu au mai putut fi ținute atâta vreme.

În decembrie, când locuitorii din vestul Stuttgartului au fost invitați de către preoții militari evrei din armata Statelor Unite la un serviciu religios dedicat Marilor Sărbători la filarmonica din Stuttgart, aceștia s-au simțit în al nouălea cer.

Jakob și Bella au călătorit cu tramvaiul până la filarmonică, asistând în picioare la ceremonie.

La plecare se simțeau copleșiți – pentru prima dată după atâta vreme – de un sentiment intens de apartenență.

Nimeni din tabără nu vorbea despre război. Era ca și cum cei de acolo se grăbeau să recupereze anii pierduți, ca să o poată lua de la capăt. Așa și era. În primăvară, idilele începură să înflorească în tabără odată cu narcisele. Erau nunți la care mergeau în fiecare weekend și în fiecare lună se nășteau cinci, șase copii. Existau de asemenea inițiative de a pune bazele unui sistem educațional (un alt lux de care fuseseră văduviți în timpul războiului) pentru copiii din tabără. Apartamentele fuseseră transformate în săli de clasă în care copiii învățau tot felul de lucruri – de la Sionism la matematică, muzică, desen și croitorie.

Existau și ateliere pentru adulți – de tehnică dentară, fernerie, pielărie, prelucrarea aurului și broderie.

Bela îi învăța pe cei interesați despre confecționarea lenjeriei, corsetelor și a pălăriilor.

Jakob și Bella își petreceau majoritatea zilelor în primele luni la Stuttgart – făcând naveta între biroul UNNRA (unde un grup de evrei americani distribuia

rații de mâncare, haine și provizii) și biroul Consulatului Statelor Unite, unde verificau zilnic situația actelor lor de emigrare.

— Nimic de la unchiul meu, Fred Tatar? întreba Bella la fiecare vizită acolo. Primiseră doar o telegramă:

NE OCUPĂM DE SPONSORIZARE

Atât le scrisese unchiul Bellei când ajunseseră prima dată în tabără. Dar de atunci nu mai primiseră nicio veste.

***

Într-o după-amiază călduroasă de sâmbătă, Bella și Victor stau pe o pătură la marginea terenului de fotbal improvizat, din apropiere de Bismarckstrasse.

— Îl vezi pe tăticul tău? întreabă Bella lipindu-și capul de al lui Victor și indicându-i direcția.

Jakob stă cu mâinile în șolduri în apropiere de poarta adversarilor. El se uită către ei și le face cu mâna. Jakob contribuise la crearea unei echipe de fotbal; aceasta îi oferea distragerea perfectă în vreme ce așteptau actele de emigrare. El și ceilalți din echipa sa se antrenează zilnic și au meciuri de două ori pe săptămână, în general împotriva altor echipe de evrei din tabără, dar din când în când și împotriva unei echipe locale din Stuttgart. Meciurile împotriva germanilor sunt jucate pe un teren mult mai bun decât cel utilizat de echipele evreilor, lăsându-i adesea lui Jakob un gust amar. El poate să-și dea seama din momentul în care pășește pe teren care dintre nemți sunt acolo de plăcere și care au încă resentimente față de evrei.

Când îi întâlnește pe cei din urmă, e doar o chestiune de minute până să înceapă injuriile: *evrei mizerabili, șmecheri și escroci ce sunteți, porcilor – ați meritat din plin ce ați primit.*

Bărbații din echipa lui Jakob s-au obișnuit cu ostilitățile și deși adesea sunt capabili să-și decimeze oponentii, ei decid inevitabil adunându-se la mijlocul terenului într-o scurtă pauză că este în interesul lor să-i lase pe ticăloșii antisemiți să câștige. Pentru germani, a suferi o înfrângere umiltoare din partea unui grup de evrei refugiați ar fi un motiv de răzbunare... și nu se știe de ce ar putea fi în stare un grup de nemți furioși în afara terenului de joc.

Se aude un fluier. Meciul s-a încheiat. Unul din genunchii lui Jakob e julit și bluza lui e murdară de noroi, dar el zâmbește. Dă mâna cu cei din echipa

adversă – una prietenoasă –, Bella asistă doar la meciurile jucate între evrei – și aleargă spre marginea terenului.

— Bună, iubito! spune el, depunând un sărut umed de transpirație pe buzele Bellei, apoi repezindu-se la Victor. Ai văzut golul meu, uriașule? Să facem un tur de onoare în cinstea victoriei?

El se îndepărtează alergând cu Victor în brațe.

Bella strigă după el.

— Ai grijă, dragul meu! Abia poate să-și țină capul drept!

— E bine! spune Jakob râzând. Îi place!

Bella oftează, urmărind capul aproape chel al lui Victor sărind în sus în timp ce Jakob aleargă în jurul terenului înainte de a se întoarce la pătură. Victor râde atât de încântat, încât Bella poate să-i vadă toți cei patru dinți.

— Când crezi că va fi destul de mare ca să tragă cu piciorul în minge? întrebă Jakob, odată ce turul victoriei e complet.

El îl pune cu grijă pe Victor înapoi pe pătură, lângă Bella.

— Curând, scumpule, râde ea. Foarte curând.

Capitolul 60

Addy

Rio de Janeiro, Brazilia

Februarie 1946

Addy pășește pe faleza plajei Avenida Atlantica din Copacabana, tălpile pantofilor lui răsunând pe mozaicul în valuri albe și cenușii în timp ce vorbește cu unul din pușinii polonezi cu care a păstrat legătura de pe *Alsina* – Sebastian, un scriitor originar din Cracovia. Acesta, ca și Addy, reușise să treacă strâmtoarea Gibraltar și să ajungă în Cabo do Hornos vânzând ceasul bunicului său pe care-l purta la mână, îi spusese el. El și Addy nu se văd prea des în Rio, dar când se întâlnesc, deși vorbesc fluent portugheza, preferă să se exprime din nou în limba lor maternă. Asta îi alină, într-un fel – e un soi de întoarcere la un capitol din viața lor, la un timp și un loc care există acum doar în amintirile lor. Inevitabil, discuțiile lor sunt presărate cu referințe la lucrurile banale de care le este dor cel mai mult când se gândesc la Polonia – pentru Sebastian, mirosul macilor vara, aroma dulce și consistența pufoasă a gogoșilor cu căpșune „packzi“ abia scoase din cuptor, emoția pe care o simțea atunci când călătorea la Varșovia să vadă o operă nouă la Teatrul Wielki; pentru Addy – plăcerea de a merge la cinematograful într-o seară de vară să vadă ultimul film al lui Charlie Chaplin, oprindu-se de-a lungul drumului să asculte acordurile melodice ale viorii Stradivarius a marelui virtuoz Roman Totenberg înălțându-se din sala de concerte în fiecare duminică seara, după-amiezile de iarnă petrecute patinând pe iazul din parcul Stary Ogród și biscuiții în formă de stea cu care-l aștepta mama lui la întoarcere și pe care-i înmuia într-o cană cu cacao fierbinte și densă.

Desigur, mai mult decât le lipseau packziși ori patinatul pe iaz, Addy și Sebastian duceau dorul fostelor vieți, a tinereții lor și, cel mai mult, duceau dorul familiilor lor. Pentru o vreme, vorbiseră în voie despre părinți și frați, comparând nenumărate scenarii – unde putea să fi ajuns fiecare dintre membrii familiilor lor, cu trecerea lunilor și apoi a anilor, fără nicio veste de la rudele pe

care le lăseseră în urmă, întrebându-se cu voce tare despre soarta lor – dar, cu timpul, deveni prea dificil, așa că preferau să vorbească despre cu totul altceva decât despre familie.

— Ai ceva vești de la Cracovia? întrebă Addy.

Sebastian clătină din cap că nu.

— Tu, ceva vești din Radom?

— Nu, spune Addy, dregându-și glasul și încercând să nu pară dezamăgit.

De la Ziua Victoriei, așa cum o numea președintele american Harry Truman, Addy își dublase eforturile în comunicarea cu Crucea Roșie, sperând, visând, rugându-se ca, odată cu sfârșitul războiului, familia lui să apară. Dar până acum, singurele vești pe care le-a aflat sunt despre numărul uluitor al lagărelor de concentrare descoperite pe teritoriul Europei – al Poloniei, în special. În fiecare zi, se pare, forțele Aliaților dau peste o nouă rețea de camere de gazare abandonate, de un nou grup de supraviețuitori salvați în ultima clipă. Ziarele au început să publice fotografii. În acestea, supraviețuitorii par mai mult morți decât vii. Chipurile lor sunt albe ca varul, iar pomeții, exagerat de proeminenți.

Majoritatea poartă pijamale zdrențuite în dungi care atârnă jalnic de pe umerii mult prea ascuțiți. Sunt desculți și fără păr pe cap. Cei fără haine pe ei sunt atât de slabi, încât oasele șoldurilor sunt la fel de late ca mijlocul. Când Addy se oprește la o asemenea poză, nu se poate abține să nu o privească insistent, clocotind de furie și disperare, îngrozit de posibilitatea de a vedea o figură cunoscută. Posibilitatea ca părinții lui să-și fi găsit sfârșitul în unul din lagărele lui Hitler e foarte reală.

Dar Addy refuză să-și imagineze așa ceva. Frații lui în dungi. Frumoasele lui surori lăsate fără păr. Tatăl și mama lui ținându-se strâns în brațe în timp ce își trag ultima suflare, iar plămâni li se umplu de gazele toxice. În schimb, el își imaginează că toți sunt așa cum i-a lăsat – Genek scoțându-și o țigară din cutiuța de argint, Jakob zâmbind, cu brațul pe după umărul Bellei, Mila stând la pian și Halina aruncându-și părul blond pe spate într-un acces de râs, mama lui cu un stilou în mână la masa de scris, tatăl lui privind către fereastră la porumbeii de afară în timp ce fredonează cu vocea sa baritonală o piesă de-a lui Rózycki, „Casanova“, opera pe care el și Addy o văzuseră împreună în Varșovia atunci când Addy împlinise douăzeci de ani. El refuză să și-i amintească altfel.

Sebastian schimbă subiectul și bărbații se plimbă mai departe, mijind ochii în lumina soarelui după-amiezii care se reflectă orbitor în valurile înspumate ale plajei din Copacabana.

— Ne așezăm pentru o gustare? întrebă Addy când se apropie de Leme Rock în capătul nordic al plajei.

— Absolut. Toată conversația asta despre „packzi“ mi-a făcut foame.

În timp ce merg, Addy îi arată prietenului său apartamentul Carolinei, cu vedere spre Leme Beach. Înainte de a ajunge la stâncă, ei fac la stânga pe Rua Anchieta.

— Ce face Caroline? întrebă Sebastian.

— E bine. Deși cred că arde de nerăbdare să se întoarcă în State.

— Te va lua cu ea, nu? întrebă Sebastian zâmbind.

Addy zâmbește timid.

— Așa am plănuit.

Addy decisese în timpul verii că nu avea rost să mai aștepte și o ceruse pe Caroline de nevastă. Se căsătoriseră în iulie, avându-i alături pe Sebastian și pe Gina, prietena lui Caroline. Zâmbetul lui Addy se stinge când se gândește cum va fi pentru Caroline să se întoarcă în America fără ca părinții ei să o întâmpine.

Tatăl ei, îi spusese ea, murise chiar înaintea războiului, iar mama ei, pe când Caroline era în Brazilia. Cum ar fi fost ca el să se întoarcă acasă la o lume fără părinți, se întrebă Addy, nesigur în legătură cu ce ar fi mai rău – să-ți pierzi părinții fără să-ți iei rămas-bun, sau să pierzi legătura cu ei, fără un indiciu care să-ți spună dacă și când îi vei vedea?

Cumpăni dilema, încercând să alunge această posibilitate din minte dacă nu va auzi niciodată nimic de familia lui? Dacă se va întreba toată viața ce s-a întâmplat cu ei? Sau ce putea să se întâmple dacă el ar fi rămas în Europa și s-ar fi întors în Polonia în loc să fugă la începutul războiului? Gândurile lui se întorc la ziua în care și-a luat rămas-bun de la mama lui la gara din Radom. Era în 1938. Cu aproape un deceniu în urmă. El avea douăzeci și cinci de ani. Fusese acasă pentru sărbători. Instinctiv, el caută în buzunarul pantalonilor scurtți batista pe care i-a dat-o ea atunci și o mângâie cu degetele. Își aminti cum maică-sa îl ținuse strâns în timp ce așteptau trenul, cum îi sărutase obrajii și-i spusese să aibă grijă și fluturase propria batistă deasupra capului la plecarea trenului. Fluturase batista până ce nu se mai vedea decât ca o pată pe peronul gării, ca o mică siluetă ce nu voia să plece – sau nu voia să se despartă de el – până ce trenul dispăruse complet.

— Hai să ne așezăm la Porcão, sugerează Sebastian.

Addy încuviințează, recunoscător pentru această distragere. Nu e încă cinci și mesele de plastic răspândite pe terasă sunt deja pline de brazilieni

pălăvrăgind și fumând deasupra micilor platouri cu crochete de cod și bere Brahma la sticlă. Addy se uită la o masă cu trei cupluri atrăgătoare; femeile, adunate la un capăt al mesei, par a fi cufundate în conversație, ochii lor sunt mari, sprâncenele lor dansând în ritmul hohotelor de râs, în timp ce în fața lor, partenerii lor bruneți stau rezemați pe spătarele scaunelor, admirând priveliștea cu maxilarele relaxate, ținând lejer țigările între primele două degete. Unul dintre bărbați pare atât de relaxat, încât Addy își spune că acesta nu mai are mult și adoarme, fiind în pericol să cadă din scaun.

Addy și Sebastian fac semn unui chelner, care dă din cap și ridică cinci degete, adică trebuie să mai aștepte încă cinci minute pentru o masă afară. Când timp așteaptă, ei vorbesc de planurile lor pentru weekend. Sebastian pleacă în această seară pentru a-și vizita un prieten din São Paulo. Addy plănuiește să-și petreacă timpul cu Caroline. Se uită la ceas. E aproape cinci. Ea va veni curând acasă de la ambasadă. Addy se pregătește să-l întrebe pe Sebastian ce crede despre São Paulo – el nu a fost niciodată acolo – când simte o bătaie pe umăr. Se întoarce și vede un tânăr la vreo douăzeci și ceva de ani, spilcuit, cu niște ochi verzi care-i amintesc de ai surorii lui, Halina.

— Scuzați-mă, domnule! îl abordează străinul.

Addy se uită de la străin la Sebastian și zâmbeste.

— Un polonez! Ce spui de asta!

Tânărul pare stânjenit.

— Îmi cer scuze de deranj. V-am auzit vorbind în poloneză și trebuie să întreb... spune el privind-i pe rând pe Addy și Sebastian. Se întâmplă să cunoașteți un domn pe nume Addy Kurc?

Addy își dă capul pe spate și scoate un „ha!” care sună mai mult a strigăt decât a hohot de râs, făcându-i pe cei de la cele mai apropiate mese să se întoarcă spre ei. Tânărul coboară privirea.

— Știu, e ceva neobișnuit, spune el clătînând din cap. Dar nu sunt atât de mulți polonezi în Rio și am avut probleme până să-l localizez pe domnul Kurc, asta-i tot. Se pare că adresa pe care o avem înregistrată e una veche.

Addy se mutase într-un nou apartament din Carvalho Mendonca cu trei săptămâni în urmă. El întinde mâna tânărului.

— Încântat de cunoștință.

Tânărul rămâne cu gura căscată.

— Dumneata – dumneata ești Addy?

— În ce te-ai mai băgat acum? întreabă Sebastian amuzat.

— Nu sunt prea sigur, glumește Addy, ochii lui căprui sclipind în lumina după-amiezii. El se uită la Sebastian, îi face cu ochiul, apoi își concentrează atenția asupra tânărului polonez din fața lor.

— Dumneata să-mi spui.

— Oh, nu e nicio problemă de acest gen, domnule, spune tânărul, scuturând încă mâna lui Addy. Lucrez la consulatul polonez. Am primit o telegramă pentru dumneata.

Addy tresare când aude cuvântul „telegramă”. Tânărul îl susține, simțind că Addy se clatină.

— O telegramă de la cine? Addy e dintr-odată serios, ochii lui încercând să citească răspunsul pe fața tânărului, de parcă ar fi vrut să rezolve un puzzle. Tânărul polonez îi explică faptul că nu poate divulga nicio informație până ce Addy nu vine la ambasadă.

— Biroul se închide în zece minute, adaugă el. Ar fi mai bine să vii... dar înainte ca tânărul să spună „luni”, Addy a și luat-o din loc.

— Mulțumesc! strigă Addy peste umăr, alergând. Sebastian, îți rămân dator cu o bere! strigă el.

Sebastian clatină din cap.

— Du-te! strigă el, deși Addy e deja prea departe să-l mai audă, capul lui zărindu-se printre trupurile ciocolatii de pe promenadă care se mișcă mult mai încet decât el.

Când Addy ajunge la ambasadă e learcă de sudoare, maieul lui alb de bumbac fiindu-i lipit de piele. E ora cinci și zece. Ușa clădirii e încuiată. Bate cu încheieturile degetelor în ușa de lemn până ce, în cele din urmă, cineva deschide.

— Vă implor! se roagă el gâfâind, când domnul care vine la ușă îi spune că ambasada e închisă. Am primit o telegramă. E foarte important.

Funcționarul se uită la ceas, apoi din nou la Addy, care aproape că și-a pierdut suflul.

— Îmi pare rău, domnule – începe el, dar Addy îl întrerupe.

— Vă rog, bâiguie Addy. Aș da orice să mă primiți.

E evident că „e închis” nu e un răspuns pe care Addy îl acceptă atât de ușor. Bărbatul de la ușă dă din cap, în cele din urmă, lărgindu-și cravata.

— Bine, oftează el. Sunteți atât de disperat încât putem face o excepție. Pe aici, vă rog.

Se opresc la un mic birou marcat cu o plăcuță de lemn pe o ușă cu geam opac, pe care scrie „M. Santos”.

— Sunteți domnul Santos? întreabă Addy.

Bărbatul clatină din cap că nu, iar Addy îl urmează în birou.

— Sunt Roberto. Santos răspunde de telegrame. Le păstrează aici pe cele pe care nu le îndosariază. Roberto ocolește biroul. Luați loc, spune el, făcându-i semn lui Addy spre un scaun în timp ce își scoate ochelarii dintr-un buzunar al cămășii, îi pune pe nas și începe să caute într-un teanc înalt de 15 centimetri de telegrame proaspăt tipărite.

Addy e prea nervos ca să se așeze.

— Sunt Addy, zice el. Addy Kurc.

— Vă rog să-mi spuneți pe litere, spune Roberto. Numele de familie mai întâi, adaugă bărbatul, umezindu-și degetul mare și ridicându-și ochelarii pe nas.

Addy își rostește numele literă cu literă, apoi începe să pășească agitat, mușcându-și limba. E tot ce poate să facă pentru a păstra liniștea. În sfârșit, Roberto se oprește și scoate din teanc o telegramă.

— Addy Kurc, citește el, apoi ridică privirea. Dumneavoastră sunteți?

— Da! Da! spune Addy, căutându-și portofelul.

— Nu e nevoie de buletin, spune Roberto fluturând din mână. Vă cred pe cuvânt. Se mai uită o dată la telegramă, apoi i-o întinde lui Addy peste birou. Se pare că a venit în urmă cu două săptămâni de la Crucea Roșie, îi explică el.

Addy ia telegrama și își face curaj. Ar fi aflat veștile proaste din ziar, citind listele cu morți, dar o telegramă... Își spune că o telegramă nu poate aduce vești proaste. Apucând bucata subțire de hârtie cu ambele mâini, el o ridică până sub nas și citește:

Dragă frate,

Sunt extrem de bucuros că te-am găsit pe listele de la Crucea Roșie.

Sunt cu surorile și cu părinții noștri în Italia – Jakob și Bella așteaptă vizele pentru State.

Aștept vești.

Cu dragoste, Genek.

Addy devorează cuvintele de pe pagină. Scrisorile pe care Caroline le-a trimis la birourile Crucii Roșii din întreaga lume cu aproape doi ani în urmă – datorită uneia dintre aceste scrisori îl găsisse probabil pe fratele său. El clatină din cap, clipește și simte dintr-odată că se înalță în altă lume, departe de trup. De undeva de pe tavanul ambasadei, el se uită în jos la încăperea aceea, la

Roberto și la el însuși, care stă cu telegrama în mână, citind literele mici și negre împrăștiate pe hârtie. Apoi e adus înapoi pe pământ de propriile hohote de râs.

— Vă cer o favoare, domnule, spune Addy, întinzându-i telegrama înapoi peste birou lui Roberto. Vreți să o citiți pentru mine? Vreau să fiu sigur că nu visez.

În timp ce Roberto citește mesajul cu voce tare, râsul lui Addy se stinge și mintea i se limpezește. El se sprijină cu o mână de birou și cu cealaltă își acoperă gura.

— Vă simțiți bine? întreabă îngrijorat Roberto.

— Sunt în viață, șoptește Addy printre degete. Cuvintele i se opresc în inimă, iar el își duce mâinile la tâmpile. Ei sunt în viață, repetă el. Pot să... pot să o mai văd o dată?

—Ea dumitale, spune Roberto și pune telegrama din nou în mâinile lui Addy. Acesta duce telegrama la piept pentru o clipă și închide ochii.

Când ridică din nou privirea, lacrimile i se preling pe la colțurile ochilor, contopindu-se cu picăturile de sudoare de pe obraji.

— Mulțumesc! spune el. *Mulțumesc!*

29 martie, 1946: *Un grup de 250 de polițiști germani înarmați cu puști de asalt americane intră în tabăra pentru persoane strămutate din Stuttgart, pretinzând că au fost autorizați să percheziționeze clădirile de către armata americană; mai mulți evrei sunt răniți. Samuel Danziger, din Radom, este ucis. Moartea lui, ca și atacul, este relatată pe larg în presa americană; la scurt timp după aceea, Statele Unite adoptă o politică mult mai liberală, deschizându-și porțile refugiaților evrei.*

Capitolul 61

Jakob și Bella Marea Nordului

13 mai 1946

Stând la prova vasului *SS Marine Perch*, Jakob ridică Rolleiflexul și-l pune la ochi, reglându-l. Îi vede prin obiectiv pe soția și fiul lui. Briza rece mângâie valurile Mării Nordului, sărată și revigorantă, purtând cu ea suflul primăverii.

Bella îl ține pe Victor în brațe, cu capul sprijinit pe îndoitura cotului ei, zâmbind când *clicul* aparatului foto umple micul spațiu dintre ea și Jakob, plutind mai departe pe mare.

Ei luaseră vaporul din Bremerhaven în dimineața aceea, urmând cursul râului Weser către Marea Nordului.

Până seara, *The Perch*⁽⁴⁷⁾, cum era alintat vasul, trebuia să întoarcă botul către vest, pregătindu-se să traverseze Atlanticul.

Cu trei săptămâni în urmă, ei primiseră confirmarea de la Consulatul General al Statelor Unite din Stuttgart – după ce fuseseră supuși unui examen medical (pentru că refugiaților cu afecțiuni grave nu li se permitea să intre în State). Sponsorizarea fusese acceptată și vizele lor îi așteptau la Bremen. Doctorul Baum le făcuse examenul medical, care fusese trecut cu brio de către Jakob, Bella și Victor.

Fuseseră fotografiați și li se emisese certificate de identificare.

Două săptămâni mai târziu, ei își luaseră rămas-bun de la prietenii lor din Stuttgart, îmbarcându-se în trenul de noapte, în Bremen dormiseră o săptămână întreagă pe podeaua de sub indicatorul pe care scria „Zonă de Așteptare pentru Emigranți” până ce *Marine Perch* ajunsese în port, permițând îmbarcarea.

The Perch este o navă militară veche, pentru o mie de pasageri, printre primele de acest fel, care transporta refugiați din Europa către America. Un Vas al Libertății. Fără niciun ban, contravaloarea a 142 de dolari a билетelor lor fusese plătită de către JOINT, care, de asemenea, dăduse fiecărui refugiat de la bord câte cinci dolari – bani de buzunar. Înainte de a pleca din Stuttgart, Jakob și Bella, care își pusese deoparte rațiile de cafea împărțite de UNNRA, au

schimbat cafeaua pe o pereche de bluze curate – una albastră pentru Jakob și una albă, cu guler festonat, pentru Bella – și pe o bonetă albă din bumbac pentru Victor. Voiau să arate cât mai bine atunci când unchiul Bellei, Fred, avea să-i întâmpine pe pământ american.

O femeie tânără se apropie, gândurind, atrasă de micul trup din brațele Bellei. De când au urcat pe vapor, nu a fost minut în care să nu treacă cineva pe lângă ei care să întrebe de vârsta lui Victor, unde s-a născut, sau pur și simplu să-i felicite pe Bella și Jakob ca tineri părinți ai micuțului care-i însoțea în călătoria spre State.

— *Quel âge a t-il?* întreabă tânăra, privind peste brațul Bellei.

— Va împlini un an în august, răspunde Bella în franceză.

Tânăra femeie zâmbește.

— Cum îl cheamă?

— Victor.

Bella atinge cu dosul degetului arătător obrazul moale de un alb ivoriu al lui Victor. Nu se gândiseră prea mult cum să-l numească. *Victor* însuma perfect entuziasmul care-i animase la sfârșitul războiului. Atunci își spusese că, în ciuda obstacolelor de netrecut cu care se confruntaseră, ei nu numai că reușiseră să supraviețuiască, dar aduseseră pe lume o nouă viață.

Într-o bună zi, când va fi destul de matur, își spun adesea Jakob și Bella, fiul lor va înțelege semnificația numelui său.

Femeia își apleacă fruntea și dă din cap, cu ochii la buzele lui Victor, în formă de inimă, ușor depărtate în somn.

— E încântător.

Bella urmărește privirea femeii.

— Mulțumim.

— Are un somn atât de liniștit.

Bella dă din cap, zâmbind.

— Da, parcă nu are nicio grijă pe lume.

Capitolul 62

Familia Kurc

Rio de Janeiro, Brazilia

30 iunie 1946

— Ai face mai bine să te grăbești, spune Caroline, zâmbindu-i lui Addy de pe patul maternității spitalului Samaritano. Du-te, adaugă ea, folosind tonul ei aspru de profesoară, care indică faptul că nu acceptă niciun refuz. *Noi vom fi bine*, stai liniștit.

Cu accentul ei sudic, cuvintele sună ciudat. Strânge mâna lui Addy și îl alungă apoi spre ușă.

Addy o privește – mai întâi pe ea, apoi pe Kathleen, care doarme alături de Caroline într-un mic incubator.

Ea s-a născut prematur acum două zile, cu trei săptămâni înainte de termen, cântărind aproape două kilograme. E sănătoasă – îi asigură doctorii –, dar va avea nevoie de căldura și oxigenul unui incubator pentru cel puțin o săptămână înainte să poată părăsi spitalul. Addy își sărută soția.

— Caroline, spune el cu lacrimi în ochi, mulțumesc.

Caroline nu îl ajutase doar să-și găsească familia prin intermediul Crucii Roșii, ci transformase în bani gheață obligațiunile ei americane de război, singurele economii care erau pe numele ei, pentru a plăti călătoria familiei lui Addy din Italia până în Brazilia. Addy o implorase să nu facă asta – el jurase că avea să găsească o cale de a plăti el însuși biletele, dar ea insistase.

Caroline clatină din cap.

— Te rog, Addy. Mă bucur atât de mult pentru tine. Acum du-te! îl îndeamnă ea strângându-i mâna. Să nu întârzi.

— Te iubesc! strigă Addy zâmbind, apoi aleargă spre ușă.

Vaporul părinților săi trebuie să ajungă la Rio la ora unsprezece. La bord, alături de Nechuma și Sol, sunt sora lui Halina, cumnatul lui, Adam, și o verișoară, Ala, care a reușit de asemenea să supraviețuiască războiului ascunzându-se, dar care a pierdut legătura cu familia ei la începutul războiului,

i-a scris Nechuma, precum și fratele Hertei, Zigmund, pe care Addy l-a întâlnit o singură dată înainte de război. Genek, Herta și fiul lor, Jozéf, împreună cu Mila, Selim, Felicia și verișoara lui, Franka, Salek și mătușa Terza trebuie să ajungă la Rio cu următorul vapor de la Napoli. *Cincisprezece* rude. Lui Addy nu-i vine să creadă că este adevărat. A fost visul lui încă de la sosirea în Brazilia: să-și găsească familia, toți teferi și nevătămați, și să-i aducă la Rio, de unde să o ia de la capăt împreună. Își tot repetase la nesfârșit că acest scenariu era plauzibil, dar mereu îl bântuia posibilitatea ca realitatea să fie alta, ca visul lui să fie doar atât, un vis, unul care în cele din urmă avea să se transforme în coșmar, torturându-l până la sfârșitul zilelor sale.

Și apoi venise telegrama, iar Addy petrecuse săptămâni la rând rânzând și plângând în același timp, vindecându-se pe parcurs – încercând să îndepărteze senzația de vină și neliniștea care-i invadaseră sufletul ca o plagă toxică și persistentă timp de aproape un deceniu.

Se simțea mai ușor acum și lipsit de griji.

— *Sunt liber*, îi spuse odată lui Caroline, când ea îl întrebase cum se simțea.

Era singurul mod de a descrie acea senzație. Era liber, în sfârșit, să creadă cu toată inima lui că nu era singur.

Addy răspunsese imediat după telegrama lui Genek, implorându-i pe toți din familie să vină la Rio. Vargas, pentru moment, deschisese din nou porțile Braziliei pentru refugiați.

Familia aflată în Italia acceptă fără să mai stea pe gânduri. Aveau să aplice imediat pentru vize, îi scrisese Genek. Procesul obținerii actelor și drumul spre America de Sud aveau să dureze mult, desigur, dar i-ar fi dat lui Addy timp destul să se pregătească pentru sosirea lor.

Din momentul în care decizia ca familia lui să vină la Rio fu luată, Addy petrecu luni de zile economisind și făcând tot felul de aranjamente – pentru părinții lui, un apartament pe Avenue Atlantica; pentru Halina și Adam, un studio cu un dormitor chiar pe strada lui, Carvalho Mendonca, pentru verișori și mătușa Terza, un apartament cu două dormitoare pe Rua Belfort Roxo. A mobilat fiecare spațiu cu o serie de lucruri utile pe care le-a confecționat cu mâna lui – rame de pat, un birou, două seturi de rafturi. Cu ajutorul Carolinei, a adunat o mulțime amestecată de farfurii, tacâmuri, câteva oale și tigăi, alături de câteva saronguri și țesături tradiționale ieftine de la piața São Cristóvão, care să poată fi atârinate pe pereți. Apartamentele sunt sărăcicioase în comparație cu minunata lor casă din strada Warszawska, în care el își petrecuse copilăria, dar este tot ce poate să facă.

— Sper că nu-i va deranja să trăiască un timp ca studenții de la universitate, își făcea griji Addy înainte de nașterea lui Kathleen, privind apartamentul în care părinții lui urmau să se mute în curând.

Biroul simplu din lemn furniruit pe care-l făcuse cu o săptămână în urmă i se părea dintr-odată caraghios în comparație cu măsuța de scris din lemn de santal a mamei sale din livingul casei lor din Radom.

— Oh, Addy, îl liniștește Caroline, sunt sigură că vor fi recunoscători.

Palmierii care flanchează Rua Bambina alcătuiesc un șirag verde în câmpul vizual al lui Addy în timp ce gonește cu Chevroletul pe care l-a împrumutat de la Sebastian pentru această ocazie. El clatină din cap. Nu-i vine să creadă pe deplin. I se pare că încă visează. Cu două zile în urmă a simțit pentru prima dată mânuța minusculă a primului său copil prinzându-l de deget și în curând va simți atingerea mamei lui, a tatălui, surorii, fratelui și verișoarelor. A nepoatei pe care încă nu a cunoscut-o, a noului nepot. Și-a imaginat această întâlnire de mii de ori. Dar nimic, absolut nimic pe lume, realizează el – nu-l poate pregăti pentru momentul în care își va vedea familia în carne și oase. Când va simți căldura obrazilor lor pe fața lui, când le va auzi vocile.

În timp ce Addy conduce spre port, gândurile lui se întorc la dimineața aceea din Toulouse, în martie 1939, când deschisese scrisoarea în care mama lui îi povestea cât de mult se schimbaseră lucrurile în Radom. Își amintește de timpul pe care l-a petrecut în Armata Franceză, cum și-a falsificat actele de demobilizare, pe care încă le păstrează în portofelul său din piele de șarpe.

Se vede braț la braț cu Eliska la bordul *Alsinei*, negociind cu localnicii din Dakar, aranjând plecarea din lagărul Kasha Tadla din Casablanca și din *Cabo do Hornos*. Își amintește călătoria peste Atlantic, săptămânile de încarcerare pe Ilha das Flores, prima lui slujbă la legătoria de cărți din Rio, nenumăratele vizite la poșta din Copacabana și la birourile Crucii Roșii. Se gândește apoi la petrecerea dată de Jonathan, amintindu-și cât de tare și de repede îi bătuse inima în piept atunci când își făcuse curaj să se prezinte lui Caroline. Își amintește de funcționarul cu ochii verzi de la consulat care l-a abordat afară la Porcão, la cuvintele întipărite pe hârtia subțire a telegramei pe care o primise – cuvinte care schimbaseră totul, ca prin minune. Au trecut șapte ani și jumătate de când nu i-a mai văzut. Șapte ani și jumătate! De unde să înceapă? Are atât de multe de aflat de la ei și atât de multe să le spună.

Addy ajunge în port la ora unsprezece fix. Parchează grăbit, aproape smulgând frâna de mână a Chevroletului din consolă, apoi aleargă spre clădirea albă din cărămidă a vămii care-l separă de Guanabara Bay. A fost deja aici de

patru ori până acum – de două ori când a ajuns prima dată în Rio și de două ori în ultima lună, pentru a-i fi confirmate în detaliu formalitățile de după sosirea familiei sale. Ei vor fi escortați de la vapor la un birou de verificare a pașapoartelor – i s-a spus – apoi la un alt birou unde vor răspunde la o serie de întrebări înainte ca vizele lor să fie aprobate și ștampilate.

Nu va avea voie să-i întâmpine până la finalizarea acestei proceduri.

Prea emoționat ca să aștepte înăuntru, Addy ocolește clădirea vămii, oprindu-se atunci când golful i se deschide în față. În port sunt zeci de ambarcațiuni mici de pescuit și două nave de transport, dar vasul care-i transportă familia nu e printre acestea. La mai puțin de o sută de metri distanță, o navă militară plutește în direcția lui, trimitând fuioare de abur spre cerul senin. E uriașă – are două catarge și peste o sută douăzeci de metri lungime, își spune Addy. *Duque de Caxias*. Asta trebuie să fie!

În timp ce vasul se apropie, Addy distinge micile siluete negre ale pasagerilor care stau la prova de-a lungul balustradei, dar e imposibil să facă vreo diferență între ele.

Își pune mâna pavază la ochi și scrutează orizontul în timp ce pășește pe chei printre celelalte zeci de persoane care s-au adunat acolo tot pentru a întâmpina pasagerii de pe navă.

Duque se mișcă exasperant de încet. Addy se duce până la capătul cheiului. În cele din urmă își pierde răbdarea.

— *Olá!* urlă el făcând semne disperate unui pescar care trece vâslind prin dreptul lui în mica sa barcă.

Bătrânul ridică privirea. Addy scoate cinci cruzeiros din portofel.

— Pot să iau cu împrumut barca dumitale?

Așezat pe banca furniruită a bărcuței, Addy vâslește energic cu spatele spre *Duque*, privind clădirea albă de cărămidă a vămii, care se face tot mai mică. El trece pe lângă o baliză care marchează zona de navigație cu viteză redusă și pe lângă căpitanul unei ambarcațiuni care se îndreaptă spre țarm, care fluieră în direcția lui – *Perigroso!* —, dar Addy nu face altceva decât să vâslească mai repede, la apă mai adâncă, uitându-se în spate la răstimpuri pentru a-și evalua progresul.

Când oamenii care s-au adunat pe chei nu mai sunt decât niște puncte în depărtare, Addy lasă vâslele pe fundul bărcii în timp ce inima lui bubuie ca un metronom, cu 120 de bătăi pe minut pe sub cămașa lui leoarcă de sudoare. Gâfâind, el se întoarce cu fața spre *Duque*, pășind peste bancheta din interiorul bărcii.

Punându-și din nou mâna pavăză la ochi, el se ridică încet, cu picioarele depărtate pentru a-și menține echilibrul, privind cu atenție prova navei. Ce nu ar da să zărească o figură cunoscută! Nu are noroc. E încă prea departe. Se lasă înapoi pe banchetă și se întoarce, astfel încât e din nou cu spatele la *Duque*, apoi începe să vâslească încet în direcția navei.

E la zece metri de *Duque* când timpanele lui se trezesc la viață, trimițându-i un șoc de energie prin tot corpul.

Recunoaște vocea aceea – vocea pe care nu a mai auzit-o în ultimul deceniu decât în visele lui.

— Aaaa – ddy!

El își lasă iar vâslele pe fundul bărcii și se ridică în picioare – prea repede – aproape răsturnându-se înainte de a-și recăpăta echilibrul. Și atunci o vede, fluturând o batistă deasupra capului, la fel ca în ziua în care o văzuse ultima dată: mama lui. Și alături de ea, tatăl lui, ridicând un baston în văzduh de parcă ar fi vrut să facă găuri în cer, iar lângă el, sora lui, fluturând cu frenezie un braț și ținând ceva mare în celălalt, probabil un copil. Îi stă în fire surorii lui să-l ia prin surprindere cu asemenea vești. Addy își înalță gâtul și privește în sus la familia lui, cu brațele întinse în sus, în forma unui uriaș „V” – de parcă ar putea să-i atingă. El îi strigă pe nume; ei îl strigă, la rândul lor, iar el plânge acum – și ei la fel, până și tatăl lui.

Capitolul 63

Familia Kurc

Rio de Janeiro, Brazilia

6 aprilie 1947

Addy și Caroline au reușit să adune în livingul lor optsprezece scaune, două scaune înalte pentru bebeluși și un coșuleț pentru copii în jurul celor trei mese pliante lipite una de alta. Cele mai multe piese de mobilier sunt împrumutate. Cuptorul a stat aprins în cea mai mare parte a zilei, răspândind atâta căldură încât micul lor apartament a fost transformat într-o saună, dar niciunul nu pare să observe acest amănunt, de care nici nu le pasă.

Conversațiile, clinchetul porțelanurilor și savuroasele arome familiare de matzah și gelfite se răspândesc în apartament, în timp ce membrii familiei termină de aranjat masa pentru mult așteptatul festin – primul Paște pe care-l vor sărbători împreună de la cel de dinaintea războiului. Cu șase luni în urmă, nava *The Campana* îi adusese restul familiei în Rio. Singurii care mai lipseau erau Jakob, Bella și Victor. Jakob găsisese un job de fotograf, așa povestea în ultima lui scrisoare. În mod obișnuit, el include două fotografii cu fiecare corespondență, cel mai adesea înfățișându-l pe Victor, care împlinea doi ani în câteva luni. Ei trimiseseră o telegramă ceva mai devreme în ziua aceea:

Ne gândim la voi de aici din Illinois. L'chaim

Familia îl va suna din apartamentul unui vecin după cină, a decis Addy.

Sol aranjează masa, fredonând încet în timp ce netezește fața de masă pe care Nechuma a cusut-o din câțiva metri de plandă albă pe care au cumpărat-o din Napoli. El pune Haggadah-ul său în dreptul locului său, într-un capăt al mesei și așază celelalte douăsprezece cărți de rugăciuni pe care a reușit să le colecteze în dreptul fiecărui scaun.

În bucătărie, Nechuma și Mila pregătesc holurile cu apă sărată, ouă fierte curățate de coajă și verifică la fiecare cinci minute cuptorul pentru a fi siguri că nu vor coace prea tare pâinea nedospită matzah. Mila cufundă o lingură de

lemn într-o oală cu supă și scoate puțin din ea, suflând deasupra înainte să-i dea mamei sale să guste.

— Ce lipsește din ea?

Nechuma își șterge mâinile de șorț și duce lingura la gură. Ea zâmbeste, spunând:

— Doar lingura pe care am înghițit-o!

Mila râde. Au trecut ani de zile de când nu a mai auzit-o pe mama ei folosind această expresie.

Genek toarnă în pahare porții generoase de vin, uitându-se din când în când la Jozéf – acesta tocmai a împlinit șase ani și se joacă cu verișoara lui, Felicia, care va împlini nouă ani în noiembrie.

Ei stau pe podea lângă fereastră, concentrați asupra unui joc de cules bețe ascuțite, certându-se în portugheză pentru că Jozéf susține că nu a atins bețișorul albastru cu degetul lui mic.

— L-ai atins, l-am văzut mișcându-se, spune exasperată Felicia.

— Ba nu, insistă Jozéf.

Adam stă și el pe podea, lângă fiul său de un an, Ricardo, care pare foarte mulțumit să o privească pe verișoara lui de zece luni, Kathleen, târându-se în patru labe în jurul lui.

— Ea o să alerge înainte să înveți tu să te ții pe picioare, îl tachinează Adam, strângând una din coapsele dolofane ale lui Ricardo.

Ricardo s-a născut pe 1 februarie, la spitalul Federico II din Napoli. În septembrie, la câteva luni după ce familia a sosit în Rio, Halina în mod convenabil a „pierdut” certificatul de naștere italian al copilului și a cerut unul nou. Atunci când oficialii care răspundeau de acordarea cetățeniei au întrebat-o vârsta fiului ei, Halina a mințit, spunând că era născut în august, pe pământ brazilian. Halina și Adam au căzut de acord că lui Ricardo i-ar fi fost mai bine să lase în urmă identitatea sa de european.

Dacă oficialii brazilieni s-ar fi uitat mai bine la obrajii bucălați ai lui Ricardo, cu siguranță ar fi dedus că era mult prea mare pentru un copil care se născuse cu numai o lună în urmă. Dar Ricardo era bine ascuns sub mormanul de pături din căruțul lui și oficialii nu i-au dat prea mare atenție.

Într-o lună i-a fost emis cel *de-al doilea* certificat de naștere, de această dată brazilian, cu data nașterii 15 august 1946. Adevărata zi de naștere a lui Ricardo – a rămas decis – trebuia trecută sub secret.

Alături de Adam, Caroline îngenunchează pe podea, arătându-i Hertei cum să-l înfeșe pe cel de-al doilea ei născut, Michel, care are doar două săptămâni.

— Am învățat de la Nechuma cum să fac asta pentru Kathleen, spune ea încet, ajustând muselina moale pe sub Michel. Șmecheria este să-i întinzi mâinile pe lângă corp.

Ea îi demonstrează Hertei în timp ce vorbește, conștientă că cumnata ei vorbește foarte puțin engleza. Herta dă din cap că a înțeles.

Caroline își făcuse griji înainte de sosirea lor. Ce avea să creadă familia lui Addy despre ea americanca pe care fiul lor o invitase în viața lui și care nu știa nimic despre suferințele și greutățile pe care le înduraseră. Addy o asigurase de mai multe ori că membrii familiei lui aveau să o adore.

— Te adoră deja, spusese el. Datorită ție sunt aici, îți amintești?

În colțul camerei, unde Addy își păstrează pick-upul – un răsfăț de ultim minut pe care și-l permisesese înainte de sosirea familiei –, el și Halina analizează discurile din mica lui colecție, discutând despre ce să asculte mai departe. Addy sugerează Ellington, dar Halina protestează.

— Să ascultăm ceva din partea locului, spune ea.

În cele din urmă, cad de acord asupra unui compozitor și violinist brazilian, Cláudio Santoro.

Addy ajustează volumul când începe prima piesă – un solo la pian, o melodie modernă de jazz – și privește zâmbind spre tatăl său, care o ia pe mama lui la dans și se mișcă împreună cu ea în ritmul muzicii, cu ochii închiși.

E abia șase seara când cina e gata. Afară, cerul a început să se întunece. E sfârșit de toamnă în Rio, iar zilele sunt mai scurte și nopțile mai reci.

Addy micșorează volumul pick-upului înainte de a-i ridica brațul de pe disc și camera se cufundă în liniște în timp ce toți cei prezenți se duc la locurile lor. Caroline și Halina îi așază pe Ricardo și Kathleen în scaunele pentru bebeluși, îndesându-le câte o bavețică în gulere. De cealaltă parte a mesei, Genek bate scaunul de lângă el, ciupindu-l pe Jozéf de coaste în timp ce fiul lui mai mare se strecoară pe scaun. Jozéf îndepărtează mâna lui Genek îngustând ochii lui albaștri și arborând un zâmbet încadrat de gropițe. Herta îl așază cu grijă pe frățiorul mai mic al lui Jozéf, Michel, înfășat confortabil, în vechiul coș al lui Kathleen.

În fața lui Genek, Selim și Mila o așază pe Felicia între ei.

— Ești foarte frumoasă, șoptește Selim. Îmi place panglica ta, adaugă el.

Felicia zâmbește timidă, ducându-și mâna la panglica bleumarin un dar de la Caroline care-i ține legată coada de cal. Încă nu știe cum altfel să accepte un compliment de la tatăl ei decât savurându-i cuvintele, care o fac fericită.

Terza, Franka, Salek, Ala și Zigmund ocupă scaunele rămase libere.

Când Sol se așază pe scaun în capul mesei, Nechuma îi oferă Carolinei o cutie cu chibrituri. În mod normal, Nechuma ar fi aprins lumânările – tradiția de Pesach spune că femeia cea mai în vârstă din casă trebuie să le aprindă –, dar Nechuma insistase:

— E casa ta, spusese ea când Addy o întrebase dacă nu voia să le facă această onoare. Eu pot spune binecuvântarea, dar mi-ar face mare plăcere dacă ar aprinde Caroline candelile.

Caroline ezitase la început să accepte acea responsabilitate. Nu numai pentru că era primul lor Pesach, ci pentru că era prima lor sărbătoare în noua ei familie – ar fi făcut orice să ajute, spusese ea, dar prefera să facă asta fără prea mare tam-tam.

— Nu cred că se cuvine, insistase ea. Addy o convinsese până la urmă, spunându-i cât de mult ar fi însemnat acest gest pentru el – și pentru mama lui.

Caroline aprinde calmă un chibrit. Ochii ei sunt plini de căldură când apropie flacăra de cele două lumânări. Lângă ea, Nechuma spune rugăciunea de început. Când rugăciunea e completă, cele două femei se așază – Caroline lângă Addy, iar Nechuma în capul mesei, în fața soțului ei, iar familia își concentrează atenția spre Sol.

El privește la toți cei adunați în jurul mesei. Ochii lui strălucesc în lumina blândă a lumânărilor. În cele din urmă își oprește privirea asupra soției lui. Nechuma inspiră adânc, își încovoie umerii și își coboară bărbia în piept – un gest care-l îndeamnă să înceapă. Sol îi urmează exemplul și trage adânc aer în piept. Nechuma îl urmărește, întrebându-se pentru o clipă dacă soțul ei nu va izbucni în lacrimi. Dacă e așa, își spune ea, cu un nod în gât, și ea o să înceapă să plângă, în schimb, soțul ei zâmbește – riduri adânci flancându-i ochii umezi – și își drege glasul, apoi deschide Haggadah-ul său și ridică paharul.

— *Barukh atah Adonai eloheinu...* recită el cu voce de bariton și imediat toți adulții din mica încăpere se înfioară.

Binecuvântarea lui Sol e scurtă:

*Binecuvântat ești Tu, Doamne Dumnezeule,
Stăpânul nostru și al universului,
Care ne-ai ținut în viață și ai avut grijă de noi,
Și ne-ai dăruit acest moment special.*

Cuvintele plutesc delicat în aerul umed în timp ce membrii familiei se simt pătrunși de vocea lui Sol și de semnificația rugăciunii lui.

*Ne-ai ținut în viață. Ai avut grijă de noi.
Ne-ai dăruit acest moment special.*

— Astăzi, adaugă el, sărbătorim Festivalul Pâinilor Nedospite, ziua eliberării noastre. Amin.

— Amin, rostesc ceilalți la unison cu paharele ridicate.

Sol recită binecuvântarea Karpas, iar familia înmoaie crenguțe de pătrunjel în micile boluri cu apă sărată. În fața lui, Nechuma se bucură de imaginea frumoaselor chipuri care o privesc – copiii ei, cei șase nepoți, sora ei, verișoarele, ginerii, nurorile și, desigur, scaunul lăsat gol în onoarea lui Jakob.

Nechuma se uită la ceasul de pe mâna ei, un dar de la Addy pentru cea de a șizecea ei aniversare – „și pentru celelalte pe care le-am pierdut“, îi spusese el. Jakob, departe în Illinois, stă, fără îndoială, la propria cină de Pesach chiar în acest moment, odată cu ei, sărbătorind alături de familia Bellei.

Când Nechuma ridică privirea, lacrimile îi încețoșează privirea din senin și fețele celor din jur devin neclare, simțindu-se năpădită de un val enorm de recunoștință.

Copiii ei. Toți. Sănătoși. În viață. Prosperând. Atâția ani au trecut temându-se de ce e mai rău. Imaginându-și imposibilul, cu inima plină de groază. I se pare ireal acum când se gândește în urmă, la toate locurile pe unde au umblat, la haosul și moartea și distrugerile care au fost mereu cu numai jumătate de pas în urma lor, la deciziile pe care le luaseră și planurile pe care le orchestraseră împreună, fără ca ea să știe dacă avea să-și mai revadă vreodată familia, sau dacă ei aveau să trăiască pentru a o revedea. Făcuseră tot ce fusese posibil, apoi așteptaseră și se rugaseră fără încetare. Dar acum – gata cu așteptarea. Ei sunt aici. Familia ei. În sfârșit, ca printr-un miracol, împreună. Mulțumind în sinea ei, abia își dă seama că lacrimile i se preling pe obraji.

După o clipă ea simte căldura unei mâini pe cotul ei. E mâna lui Addy. Ea zâmbește și face semn din cap că e bine. Și ochii lui sunt umezi, deși e zâmbitor și cu mâna liberă îi strecoară batista lui.

Ea își tamponează ochii, apoi își plimbă degetele pe broderia albă, AAIK, amintindu-și după-amiaza în care cususe acele litere.

În fața ei, în timp ce Sol rupe o bucată de matzah pe care o pune deoparte, ca afikomen, Mila șoptește ceva la urechea Feliciei. Halina și Adam fac cu rîndul săltându-l pe Ricardo pe genunchi și îi satisfac dorința cufundându-și degetele în bolurile cu apă sărată de lângă farfuriile lor și dându-i să guste.

Genek îi cuprinde cu brațele pe Jozéf și Herta, punându-și mâinile pe umerii lor. Herta zâmbește și îl privește împreună pe Michel, care doarme liniștit în coșul său. Ea descoperise că era însărcinată nu cu mult timp după ce aflase că părinții ei, sora ei Lola, cumnatul și nepoata ei toți cu excepția lui Zigmund fuseseră uciși într-un lagăr de concentrare de lângă Bielsko. Veștile o zdrobiseră, ea întrebându-se cum putea să meargă mai departe știind că era mătușa unei fetițe pe care nu avea să o cunoască niciodată sau că Jozéf avea să-și recunoască bunicii de mamă doar după nume. Luni întregi fusese copleșită de furie, tristețe și remușcări care nu o lăsau să doarmă noaptea și care o făceau să se întrebe mereu același lucru: ar fi putut ea să-i ajute cumva? Sarcina o ajutase să gândească din nou limpede, să-și recapete acea rezistență care o ținuse în viață ani de zile în timpul exilului în Siberia și ca mamă singură în Palestina, așteptând vești de pe front. Iar când cel de-al doilea lor fiu se născuse în martie, ea și Genek căzuseră de acord să-l numească Michel, la fel ca pe tatăl ei.

Un platou cu matzah e trecut în jurul mesei și Felicia se foiește în scaun. Fiind cea mai mică dintre ei care știe să citească, bunicul ei a rugat-o să recite următoarea parte a ceremoniei – Cele Patru întrebări. Ei au repetat împreună în fiecare zi în ultimele săptămâni – Felicia punând una din cele patru întrebări la care Sol trebuia să intoneze răspunsurile.

— Ești gata?

Tonul lui Sol e blând.

Felicia încuviințează din cap, roșie în obraji, apoi începe. Vocea ei, pură și dulce ca mierea, vrăjește pe loc audiența ca o melodie.

— *Mah nishtanah halaila...* recită ea rar.

Dicția ei e delicată. Inocentă. Ceilalți sunt fermecați.

La sfârșitul ceremoniei *Maggid*, Sol recită o binecuvântare deasupra unei alte cupe de vin și apoi deasupra pâinii matzah din care rupe un colț și mănâncă.

Boluri cu hrean și charoset sunt trecute de la unul la altul pentru binecuvântarea Maror și Korekh.

Când în sfârșit e vremea ca festinul să înceapă, conversația erupe furtunos în timp ce la masă încep să circule holurile de supă cu găluște matzah, platourile cu pește sărat umplut, friptură de pui cu cimbru și piept de vițel umplut.

— *L'chaim!* strigă Addy în timp ce platourile se adună pe masă.

— *L'chaim!* răspund ceilalți la unison.

***

Cu stomacurile pline, familia debarasează masa și Sol dispune să ascundă bucățile de matzah pe care le-a rupt în două, bucățile de „afikomen“.

El a petrecut săptămâni la rând gândindu-se la locul perfect în care să le ascundă, în spatele unui rând de cărți de pe un raft scund din dormitorul lui Addy și Caroline ca să nu fie prea dificil pentru Jozéf să le găsească și nici prea ușor pentru Felicia. Din moment ce pentru Jozéf și Felicia e primul Pesach tradițional, Sol le explicase ceva mai devreme semnificația ritualului. Când el se întoarce în cameră, copiii se năpustesc pe micul hol al apartamentului ca niște ogari care au simțit miros de vânat.

Sol râde, iar Nechuma clatină din cap. În sfârșit, dorința lui a fost îndeplinită – să sărbătorească Pesach printre copii destul de mari să fie încântați de vânătoare. Ea se gândește că peste un an va fi și mai palpitant, când Ricardo și Kathleen vor putea și ei să participe.

Felicia se întoarce câteva minute mai târziu, ținând în mână bucata de matzah învelită în șervețel.

— A fost prea ușor! strigă Sol când ea lasă bucata de matzah în fața lui.

— Vino, spune el, făcându-i semn lui Jozéf să-l urmeze.

Cu câte un nepot de fiecare parte, Sol îi cuprinde pe amândoi.

— Acum spune-mi, *mademoiselle* Kajler, spune el dintr-odată serios, cu o voce mai sobră. Cât ceri pentru acest afikomen? Felicia nu știe ce să spună. Ce zici de un cruzeiro? propune Sol și scoate din buzunar o monedă, punând-o pe masă. Ochii Feliciei se fac mari și în cele din urmă întinde mâna după bănuț. Asta-i tot? o tachinează Sol înainte ca ea să ridice moneda. Felicia e nedumerită. Ridică ochii la bunicul ei, degetele ei încă zăbovind deasupra banului. Nu crezi că meriți mai mult? întreabă Sol, făcându-le semn din ochi celorlalți privitori. Felicia nu s-a mai târguit până acum. Asta e prima ei lecție. Ea se gândește o clipă, apoi își retrage degetele, zâmbind.

— Mai mult! Face mai mult! declară ea, apoi roșește când cei de la masă izbucnesc în râs.

— Ei bine, dacă insiști, oftează Sol, punând un al doilea cruzeiro pe masă.

Felicia întinde din nou mâna, instinctiv, dar se oprește de această dată și prinde privirea lui Sol. Ea își lasă mâna să cadă și clatină din cap, mândră că rezistă tentației.

— Negociezi prea dur, spune Sol oftând zgomotos și căutându-se din nou în buzunar. Tu ce crezi, tinere, să-i oferim mai mult? întreabă el întorcându-se spre Jozéf, care a urmărit încremenit dialogul.

— *Si, dziadek, si!* exclamă el, dând entuziasmat din cap.

Când buzunarul lui Sol e gol, el ridică mâinile în semn de predare.

— Mi-ai luat tot ce aveam! declară el. Dar, domnișoară, adaugă el punându-și palma pe creștetul roșcat al Feliciei, i-ai câștigat. Felicia zâmbește și-l sărută pe bunicul ei pe obraz. Iar tu, tinere, spune Sol, întorcându-și atenția spre Jozéf. Și tu ai lucrat din greu, sunt sigur de asta. Anul viitor poate că vei fi tu cel care va fura un afikomen! El își scoate o monedă din buzunarul cămășii și o strecoară în palma lui Jozéf. Acum sunteți liberi. Mergeți la locurile voastre. Aproape am terminat ceremonia de Pesach.

Copiii se duc la locurile lor de la masă – Jozéf surâzător, Felicia ținând bine în pumn colecția ei de cruzeiro. Ea îi arată tatălui ei banii, iar acesta scoate un „ooh“ șoptit, făcând un efort – observă Mila – să pară foarte impresionat.

După ce o a treia cupă cu vin e băută și Sol spune rugăciunea, o a patra cupă e umplută inclusiv una pentru profetul Elijahm pentru care ei au lăsat ușa apartamentului deschisă. Familia cântă Eliyahu Ha-Navi și Addy, Genek, Mila și Halina recită pe rând psalmi. În cele din urmă, ultima cupă de vin e băută.

În timp ce Sol pune jos paharul gol, el se uită în jurul mesei, zâmbind.

— Sederul nostru s-a terminat! spune el, vocea lui fiind plină de mândrie și degajată din cauza vinului. Fără ezitare, el începe să cânte – *Adir Hu* – și ceilalți i se alătură, vocile lor crescând în intensitate și patos cu fiecare formulă repetitivă.

*Ywneh veito b'karov,
Bim'heirah, bim'heirah, b'yameinu b'karov.
Ei-l b'neih! Ei-l b'neih!
B'neih vdt'kha b'karov!*

*Fie ca El să-și reclădească în curând casa
Repede, repede, în aceste zile, curând.
Doamne, reclădește-o! Doamne, reclădește-o!
Reclădește casa ta curând!*

— S-a terminat, în sfârșit? cântă Halina. Putem dansa acum?

De parcă abia așteptau acest semnal, frații ei sar de pe scaune, mesele sunt date la perete și ferestrele sunt deschise larg – atât cât permit micile lor rame. Afară e întuneric.

Addy scoate capul pe fereastră pentru a inspira adânc aerul nopții. Deasupra lui, secera lunii, ca un zâmbet sclipitor și pieziș pe cerul de catifea, aruncă o

lumină argintie cu nuanțe albastrui pe caldarâmul străzii.

Addy îi întoarce zâmbetul în timp ce intră înapoi în casă.

— Mila mai întâi, propune Genek.

— Nu am mai exersat de o viață, spune Mila așezându-se pe scăunelul de la pian, dar am să fac tot ce pot. Ea alege Chopin. Mazurka în B major – o piesă populară și veselă, cu o energie specific poloneză.

Membrii familiei ascultă liniștiți pentru o clipă. Notele le inundă inimile cu amintiri de acasă.

În ciuda anilor în care a stat departe de clapele pianului, interpretarea ei e perfectă. Urmează Halina, apoi Addy, care-i ridică pe toți în picioare cu o interpretare antrenantă a piesei lui Gershwin, *Strike Up the Band*. Pe stradă, trecătorii își înalță gâturile, zâmbind la auzul râsetelor și melodiilor care răzbat prin fereastra deschisă, patru etaje mai sus.

***

E trecut de miezul nopții. Ei sunt împrăștiați în jurul livingului, cufundați în scaune sau întinși pe podea. Copiii dorm. La pick-up se aude în surdină piesa *Shine* a lui Louis Armstrong.

Addy stă lângă Caroline pe canapea. Ea se odihnește cu capul pe o pernă și ochii închiși.

— Ești o sfântă, șoptește Addy, împletindu-și degetele cu ale ei, iar Caroline zâmbește, cu ochii încă închiși. Nu numai că a orchestrat surpriza cu telefonul dat în Statele Unite pentru a-l găsi pe Jakob – întreaga familie adunându-se grămadă în livingul vecinului pentru a-l saluta personal; ea se dovedise, de asemenea, o gazdă primitoare și răbdătoare, atentă și calmă, comportându-se exemplar cu poligloții gălăgioși care invadaseră micul ei cămin. Probabil că se vorbiseră trei limbi pe parcursul serii trecute – poloneza, portugheza și idiș –, niciuna dintre ele fiind engleza.

Dar dacă o deranjase ceva în vreun fel, oricum, nu lăsase să se vadă.

Caroline deschide ochii și întoarce capul, întâlnind privirea lui Addy. Vocea ei e blândă, sinceră.

— Ai o familie minunată, spune ea.

Addy îi strânge mâna și se lasă pe spate pentru a-și lăsa liniștit capul pe perna canapelei, mișcându-și vârful piciorului în ritmul muzicii.

Doar pentru că eu zâmbesc întotdeauna

*Îmi place să mă îmbrac la modă
Pentru că mă bucur că trăiesc
Privesc toate problemele cu zâmbetul pe buze*

Addy fredonează melodia, dorindu-și ca noaptea aceea să nu se termine niciodată.

NOTA AUTOAREI

La vârsta de un an, cu bunicul meu.

Când am crescut mai mare, bunicul meu Eddy (Addy Kurc din povestea mea) era, din câte îmi dădeam eu seama, un american sadea, un strălucit om de afaceri. Pentru urechea mea, engleza vorbită de el era perfectă. Locuia foarte aproape de locuința noastră, într-o casă mare și modernă, cu ferestre din podea până-n tavan, având o panoramă superbă, o verandă perfectă pentru primirea oaspeților și un Ford pe aleea din fața intrării. Nu am dat prea mare atenție faptului că singurele cântece pentru copii pe care le-am învățat de la el erau în franceză, sau că ketchupul (*un produit chimique*, după cum îl numea) era strict interzis în camera lui, ori că el fabrica cele mai multe lucruri cu mâna lui, acasă (modul de prindere a săpunului său printr-un magnet deasupra chiuvetei de la baie, pentru a-l păstra uscat era invenția lui; busturile din argilă ale copiilor săi, expuse pe casa scării; sauna din lemn de cedru de la subsolul casei lui; draperiile din living, țesute la războiul făcut de el). Mi se părea ciudat când spunea anumite lucruri precum „Nu sări cu parașuta în propria mazăre” la masă, în timpul cinei (Ce putea însemna această expresie?) și ușor deranjant atunci când se prefăcea că nu mă aude dacă răspundeam la una din întrebările lui cu „mda” sau „îhî” – „da” fiind singurul răspuns afirmativ care corespundea standardelor lui gramaticale. Privind în urmă, presupun că unii ar putea cataloga aceste obiceiuri drept neobișnuite. Dar mie, ca unic copil cu un singur bunic în viață, nu mi se părea nimic ciudat. Așa cum eram surdă la ușoarele inflexiuni ale vocii lui atunci când vorbea în engleză – inflexiuni asupra cărora mama îmi atrage acum

atenția, eram oarbă la ciudățeniile lui. Îl iubeam mult pe bunul meu Papa; el era, pur și simplu, cine era.

Desigur, existau anumite lucruri în legătură cu bunicul meu care mă impresionau în mod deosebit. Muzica lui, pentru început. Nu am cunoscut niciodată o persoană la fel de devotată artei sale. Rafturile lui erau pline până la refuz cu discuri 33-rpm, aranjate în ordine alfabetică după numele compozitorului, și cu volume de partituri pentru pian. În casa lui auzeai mereu muzică: jazz, blues, clasică, uneori chiar un album propriu. Adesea îl găseam cântând la vechiul lui pian Steinway, cu un creion Nr. 2 după ureche, în timp ce compunea acorduri muzicale pentru o nouă piesă – pe care le repeta și le modifica și iar le repeta, până ce se declara mulțumit de eforturile sale. Din când în când îmi cerea să stau lângă el în timp ce cânta, iar inima mea bătea să-mi spargă pieptul când îl urmăream îndeaproape, așteptând gestul lui subtil din cap care mă anunța că era timpul să întorc pagina la partitura următoare.

— Mersi, Georgie, spunea el când ajungeam la ultima partitură, iar eu îi zâmbeam, mândră că-i fusesem de folos.

În multe zile, odată ce bunicul meu își termina treaba, mă întreba dacă nu voiam să-mi dea lecții, iar eu îi răspundeam mereu afirmativ – și nu pentru că i-aș fi împărtășit afinitatea pentru pian (nu am fost niciodată bună la asta), ci pentru că știam cât de fericit era să mă învețe. El scotea din raft o carte pentru începători, iar eu îmi puneam ușor degetele pe claviatură, simțind căldura coapsei lui alături de a mea, și îmi dădeam silința să nu fac nicio greșală în timp ce mă călăuzea răbdător de-a lungul câtorva bucăți din tema „Simfoniei Surpriză” a lui Haydn. Îmi doream foarte mult să-l impresionez.

În afară de talentul deosebit al bunicului meu în ceea ce privește muzica, abilitatea lui de a vorbi șapte limbi mă lăsa pur și simplu fără cuvinte. Puneam fluența lui pe seama faptului că avea birouri în întreaga lume, unii membri ai familiei lui locuind în Brazilia și în Franța, deși singura rudă din generația sa pe care o știam după nume era Halina, o soră de care bunicul meu era foarte atașat. Ea a venit în vizită de câteva ori de la Sao Paulo, iar din când în când, câte un văr de vârsta mea venea de la Paris ca să stea cu noi pe perioada verii, timp de câteva săptămâni, pentru a învăța limba engleză. Se părea că toți cei din familia sa trebuiau să vorbească cel puțin două limbi.

Ceea ce *nu știam* despre bunicul meu când eram copil era faptul că se născuse în Polonia, într-un oraș ce fusese pe vremuri casa a peste 30.000 de evrei; că numele lui de botez nu era de fapt Eddy (așa cum și-a spus chiar el mai târziu) ci Adolf, cu toate că la maturitate toți îl strigau Addy. Nu știam că era

mijlociul dintre cei cinci copii și nici că petrecuse aproape un deceniu din viață neștiind dacă membrii familiei sale supraviețuiseră războiului, dacă pieriseră în lagărele de concentrare sau dacă se număraseră printre miile de evrei care fuseseră executați în ghetourile din Polonia.

Bunicul meu nu mi-a ascuns aceste adevăruri intenționat acestea erau, pur și simplu, niște fragmente ale unei vieți anterioare pe care el a ales să o lase în urmă. În America, el s-a reinventat, dedicându-și în întregime considerabila sa energie și creativitatea prezentului și viitorului. El nu era omul care să rămână ancorat în trecut, iar eu nu m-am gândit niciodată să-l întreb despre acest trecut al său.

Bunicul meu a murit de Parkinson în 1993, pe când eu aveam paisprezece ani. Un an mai târziu, o profesoară de engleză de la liceu a inițiat la clasa noastră un proiect „I-Search“, cu scopul de a ne forma anumite aptitudini pentru cercetare căutând dovezi autentice din trecutul nostru ancestral.

Având încă proaspătă în minte amintirea bunicului meu, am decis să o intervievez pe bunica mea, Caroline, cea care i-a fost soție timp de aproape cincizeci de ani, pentru a afla mai multe despre trecutul lui.

În timpul acestui interviu am aflat prima dată de Radom, cu toate că atunci nu aveam idee cât de important fusese pe vremuri acest loc pentru bunicul meu, ori cât de important avea să devină pentru mine – atât de important încât douăzeci de ani mai târziu aveam să-mi doresc cu îndârjire să vizitez acest oraș și să pășesc pe străzile lui pavate cu piatră, imaginându-mi cum ar fi fost să cresc acolo.

Bunica mi-a arătat Radomul pe o hartă, iar eu m-am întrebat cu voce tare dacă, după război, bunicul meu s-a mai întors vreodată în orașul lui natal.

Nu, mi-a răspuns bunica. Eddy nu și-a manifestat niciodată dorința de a se întoarce acolo. Ea a continuat să-mi explice că Eddy fusese destul de norocos să locuiască în Franța atunci când naziștii invadaseră Polonia în 1939 și că el fusese singurul membru al familiei sale care fugise din Europa la începutul războiului. Ea mi-a povestit că bunicul fusese logodit la un moment dat cu o cehoaică pe care o întâlnise la bordul unei corăbii numite *Alsina* și că ea pusese prima dată ochii pe el în Rio de Janeiro, la o petrecere din Ipanema; că primul lor copil, Kathleen, se născuse în Rio cu numai câteva zile înainte ca el să se întâlnească cu familia lui cu părinți și frați, mătuși și unchi și veri de care el nu mai auzise nimic și pe care nu-i văzuse de aproape un deceniu.

Ei supraviețuiseră cu toții în mod miraculos unui război care anihilase peste 90 la sută din populația evreiască a Poloniei și (după cum am aflat mai târziu) și

aproape toți cei 30.000 de evrei din Radom, din care mai rămăseseră doar 300.

Odată ce familia lui s-a stabilit în Brazilia, mi-a explicat bunica, ea și bunicul meu s-au mutat în Statele Unite, unde s-au născut mama mea, Isabelle, și unchiul meu Tim. Bunicul meu nu a ezitat să-și schimbe numele din Adolf Kurc (pronunțat „Koortz” în poloneză) în Eddy Gourts sau să depună jurământul de cetățean american. *Era un nou capitol pentru el*, a spus bunica mea. Când am întrebat dacă el nu își păstrase vreun obicei din Vechea sa Lume, ea a încuviințat din cap.

El nu spunea mai nimic despre educația lui iudaică și nimeni nu știa că se născuse în Polonia – dar avea și el tabieturile lui. Așa cum pianul era o parte integrală a educației sale, bunicul meu insistase ca și copiii lui să exerseze la un instrument în fiecare zi. În timpul mesei, conversațiile trebuiau să fie în franceză. El prepara cafea espresso cu mult înainte ca vecinii lui să fi auzit de așa ceva și adora să se ia la harță cu vânzătorii ambulanți din Boston’s Haymarket Square (de unde se întorcea adesea cu câte o limbă de vită împachetată în hârtie, insistând că era o delicatesă). Singura ciocolată care era permisă în casă era ciocolata neagră, adusă din călătoriile sale în Elveția.

Interviul susținut cu bunica mea m-a năucit de tot. Era ca și cum fusese ridicat un văl, iar eu puteam să-l văd pentru prima dată clar pe bunicul meu, așa cum fusese în realitate. Acele ciudățenii ale lui, acele trăsături distinctive pe care eu le catalogasem drept capricii – multe dintre ele, am realizat eu, puteau fi puse pe seama rădăcinilor sale europene. Interviul a dat naștere și la o mulțime de întrebări. *Ce s-a întâmplat cu părinții lui? Cu frații lui? Cum au supraviețuit ei războiului? Am insistat ca bunica să-mi dea detalii, dar ea mi-a împărtășit prea puține amănunte despre cumnații ei. I-am cunoscut familia după război, mi-a spus ea. Nu vorbeau despre cele îndurate. Acasă am rugat-o pe mama să-mi spună tot ce știa. Papa ți-a spus vreodată despre cum a fost să crească în Radom?*

Ți-a povestit vreodată despre război?

Răspunsul era întotdeauna negativ.

Și apoi, în vara lui 2000, la câteva săptămâni după ce am absolvit colegiul, mama mea s-a oferit să găzduiască o reuniune a familiei Kurc la casa noastră din Martha’s Vineyard. Verii ei au fost cu toții de acord – ei nu se vedeau destul de des și mulți dintre copiii lor nu se întâlneau niciodată. Era timpul pentru o reuniune. Imediat ce ideea a fost adoptată, verii (sunt zece la număr, în total) au început să facă aranjamente pentru călătorie, iar la începutul lunii iulie,

membrii familiei au venit cu avionul din Miami, Oakland, Seattle, Chicago și chiar de foarte departe, din Rio de Janeiro, Paris și Tel Aviv.

Cu tot cu soți, soții și copii, eram în total treizeci și două de persoane.

În fiecare noapte a reuniunii noastre, cei din generația mamei și bunica ne adunam pe veranda din spate după cină și stăteam de vorbă. Petreceam majoritatea serilor împreună cu verii mei, tolăniți pe canapelele livingului, comparându-ne pasiunile și gusturile în materie de muzică sau filme. (Cum de verișorii mei din Brazilia sau Franța știau mai multe despre cultura pop americană decât mine?) În ultima seară, când mă plimbam pe afară, m-am așezat pe o bancă de picnic lângă mătușa mea Kath și am ascultat ce vorbeau.

Verii mamei conversau cu ușurință, în ciuda educației lor distincte, a limbii lor materne sau a faptului că mulți dintre ei nu se văzuseră de câteva decenii. Au urmat multe râsete și un cântec – un cântec de leagăn polonez pe care Ricardo și sora lui mai mică, Anna, și-l aminteau din copilărie și pe care spuneau că-l învățaseră de la bunicii lor – o glumă, mai multe râsete și un toast în cinstea bunicii mele, singura reprezentantă a generației bunicului. Frazele erau adesea combinații de cuvinte în engleză, franceză și portugheză; era tot ce puteam să fac ca să țin pasul. Dar m-am descurcat, iar când conversația s-a concentrat asupra bunicului și apoi asupra războiului, am ascultat cu atenție.

Ochii bunicii mele s-au luminat când și-a amintit cum l-a întâlnit prima dată pe bunicul în Rio.

Mi-au trebuit am de zile să învăț portugheza, a spus ea. Eddy a învățat engleza în câteva săptămâni. Ea a povestit apoi cât era de obsedat bunicul meu de idiomurile americane. Pe ea nu o lăsa inima să-l corecteze atunci când el introducea un astfel de idiom în conversație. Mătușa mea Kath a clătinat din cap, amintindu-și obiceiul bunicului de a face duș îmbrăcat în lenjeria sa de corp – o modalitate de a face baie și de a-și spăla în același timp lenjeria când era pe drum; *el ar fi făcut aproape orice, a spus ea, în numele eficienței.* Unchiul meu Tim și-a amintit cum bunicul îl punea în situații jenante atunci când era copil, intrând în discuție cu oricine de la chelneri până la trecători oarecare de pe stradă.

El putea vorbi cu oricine, a spus el, iar ceilalți râdeau și dădeau din cap, iar după felul în care străluceau ochii lor când vorbeau despre el, mi-am dat seama cât de adorat era bunicul de către nepoții și nepoatele sale. Am râs împreună cu ceilalți, dorindu-mi să-l fi cunoscut pe bunicul când fusese tânăr, apoi am tăcut când un văr din Brazilia, Jozéf, a început să povestească despre tatăl lui – fratele mai mare al bunicului meu. Am aflat că Genek și soția lui, Herta, fuseseră exilați

în timpul războiului într-un gulag din Siberia. M-am înfiorat cumplit când Jozéf a povestit cum s-a născut în barăcile din Siberia, în toiul iernii – barăci în care era atât de frig încât ochii îi înghețau în timpul nopții, mama lui obișnuind să-i picure pe pleoape puțin lapte cald de la sânul ei în fiecare dimineață pentru a-i putea deschide ochii.

Auzind toate astea, abia m-am abținut să nu strig: *Ce a făcut?* Dar oricât de șocantă ar fi fost această dezvăluire, au urmat apoi altele, fiecare în felul ei mai uluitoare ca alta. Am auzit cum a trecut Halina Alpii Austrieci – în timp ce era însărcinată; povestea unei nunți interzise într-o casă fără curent electric; am aflat despre cărțile de identitate false și despre o tentativă disperată de a camufla o circumcizie; despre o evadare îndrăznească din ghetou sau despre o experiență înfiorătoare pe un câmp de execuție. Primul meu gând a fost: *De ce aflu toate aceste lucruri, abia acum?* Și apoi: *Cineva trebuie să scrie despre toate aceste întâmplări.*

În momentul acela nu am avut idee că acel cineva aveam să fiu eu. Nu m-am dus în noaptea aceea la culcare gândindu-mă că voi scrie o carte despre istoria familiei mele. Aveam douăzeci și unu de ani și eram proaspătă absolventă de colegiu, preocupată să-mi găsesc o slujbă, un apartament, locul meu în „lumea reală”. Avea să treacă aproape un deceniu până să plec spre Europa înarmată cu un reportofon digital și cu o agendă goală, pentru a începe să interviuez rudele în legătură cu experiențele familiei din timpul războiului. Știu doar că în seara aceea am adormit cu un nod în stomac, stăpânită de emoții contradictorii. Eram inspirată. Intrigată. Aveam o mulțime de întrebări și tânjeam cu disperare după răspunsuri.

Nu am idee ce oră era atunci când am plecat în sfârșit de pe verandă în camerele noastre îmi amintesc doar că Felicia, cea mai mare dintre verișoarele mamei, a fost ultima care a vorbit. Observasem că ea era ceva mai rezervată decât ceilalți. În timp ce verii ei erau vorbăreți și lipsiți de inhibiții, Felicia era serioasă și prudentă. Atunci când vorbea, în ochi i se citea tristețea. Am aflat în noaptea aceea că ea avea doar un an când începuse războiul și opt ani când se sfârșise acesta. Amintirile ei erau încă vii, din câte mi-am dat seama, dar nu se simțea deloc în largul ei să ne împărtășească prin ce trecuse. Aveau să treacă ani până să reușesc să-i descopăr povestea, dar îmi amintesc că mi-am spus atunci: *amintirile ei sunt probabil cumplite.*

— Familia noastră, a rostit Felicia cu pronunțatul ei accent franțuzesc, pe un ton sobru, nu ar fi trebuit să supraviețuiască. Nu atât de mulți dintre noi, cel puțin.

Ea s-a oprit puțin, ascultând freamătul frunzelor stejarului de lângă casă în bătaia vântului. Toți ceilalți o ascultam tăcuți. Mi-am ținut respirația, așteptând ca ea să continue, să ne ofere un soi de explicație. Felicia a oftat și a dus mâna la gât, unde pielea ei avea încă cicatrici – aveam să aflăm mai târziu – din cauza scorbutului aproape fatal de care suferise în timpul războiului.

— E un adevărat miracol, a spus ea în cele din urmă, privind copacii. Noi am fost cei norocoși.

Aceste cuvinte au rămas întipărite în mintea mea până ce am înțeles, în cele din urmă, exact, cum au reușit rudele mele să înfrunte o astfel de soartă, iar eu nu m-am putut împotrivi impulsului de a începe să caut răspunsuri. *Noi suntem cei norocoși* este povestea supraviețuirii miraculoase a familiei mele.

DE ATUNCI

Când am ajuns pe străzile din Radom în timp ce scriam această carte, orașul natal al familiei Kurc fusese reconstruit și părea prietenos, dar și straniu în același timp; dar după ce am aflat ceea ce știu acum despre istoria sa devastatoare și despre Holocaust, pentru mine nu a fost nicio surpriză că, la sfârșitul războiului, rudele mele nu s-au gândit nicio clipă să se întoarcă în Polonia. Mai jos e o scurtă explicație în legătură cu locul în care a decis familia Kurc să se stabilească odată ce au reușit să ajungă teferi pe țărmurile Americilor. (A se ține cont că am folosit numele real al Bellei, Maryla, aici. În carte l-am schimbat pentru că mi s-a părut prea apropiat din punct de vedere fonetic cu Mila, iar cititorii le-ar fi putut confunda.)

Pentru familia Kurc, „acasă“ au devenit după război Brazilia, Statele Unite și, mai târziu, Franța. Membrii familiei au păstrat legătura, mai mult prin scrisori și s-au vizitat cât de des au putut, adesea cu ocazia Paștelui evreiesc.

Mila și Selim au rămas în Rio de Janeiro, unde Felicia a urmat Facultatea de Medicină. Imediat după absolvire, ea a cunoscut un francez și câțiva ani mai târziu ei s-au mutat la Paris, întemeind o familie. După moartea lui Selim, Mila a urmat-o pe fiica ei în Franța. Astăzi, nepotul Milei locuiește în vechea ei casă din Arondismentul Șaisprezece, la doar câteva străzi de Felicia și soțul acesteia, Louis, al căror apartament elegant are vedere spre Turnul Eiffel. Mila a păstrat legătura îndeaproape cu călugărița care a avut grijă de Felicia în timpul războiului. În 1985, datorită nominalizării Milei, sora Zygmunta a primit post-mortem titlul „Drept între popoare“.

Halina și Adam au prins rădăcini în Sao Paulo, unde sora lui Ricardo, Anna, s-a născut în 1948.

Ei locuiau împreună cu Nechuma și Sol, iar Genek și Herta trăiau în apropiere, împreună cu cei doi fii ai lor, Jozéf și Michael. Pentru a-l răsplăti pe Herr Den pentru că-i salvase viața în timpul războiului, Halina îi expedia regulat acestuia cecuri în Viena. Ea și Adam nu i-au spus niciodată primului lor născut care era adevărata lui zi de naștere; Ricardo avea patruzeci de ani și locuia în Miami când a descoperit că se născuse pe pământul Italiei și nu în Brazilia, așa cum era trecut în certificatul lui de naștere.

În Statele Unite, Jakob și Maryla au ajuns în Skokie, Illinois, unde s-a născut fratele mai mic al lui Victor, Gary, și unde Jakob Jack, pentru rudele și prietenii lui din America) și-a continuat cariera în fotografie.

Ei au rămas apropiați de Addy (care și-a schimbat numele în Eddy) și de Caroline, care s-au stabilit în 1947 în Massachusetts, unde s-au născut sora lui Kathleen, Isabelle (mama mea) și fratele lor, Timothy. Eddy călătorea des în Illinois, Brazilia și Franța ca să-și viziteze familia și a continuat să compună muzică. El a produs și o serie de înregistrări, atât populare, cât și clasice, compunând până la moartea sa.

Așa se face că, în 2017, nepoții lui Nechuma și Sol, împreună cu soții, soțiile și progeniturile lor, sunt peste o sută la număr. Suntem împrăștiați acum pe teritoriul Braziliei, în Statele Unite, Franța, Elveția și Israel; reuniunile noastre de familie sunt adevărate întruniri la scară mondială. Printre noi se numără pianiști, violoniști și violoncelistă, flautiști; ingineri, arhitecți, avocați, doctori și bancheri; tâmplari, motocicliști, producători de film și fotografi; ofițeri de marină, organizatori de evenimente, restauratori, DJ, profesori, antreprenori și scriitori.

Când ne adunăm cu toții, întrunirile noastre sunt gălăgioase și haotice. Foarte puțini dintre noi arată sau se îmbracă la fel și nici nu vorbesc aceeași limbă. Dar există un sentiment de recunoștință pe care-l împărtășim cu toții, pentru simplul fapt că suntem împreună. Există dragoste. Și întotdeauna există muzică.

MULȚUMIRI

Cartea a început ca o simplă promisiune de a face cunoscută povestea familiei mele. Era ceva ce trebuia să fac pentru mine, pentru familia Kurc, pentru fiul meu, pentru copiii lui, pentru strănepoții lui și-așa mai departe. Cu toate astea, nu știam atunci ce avea să însemne acest proiect sau de ajutorul câtor oameni aveam nevoie pe drum.

Scheletul romanului a fost constituit înainte de toate din întâmplările pe care mi le-au povestit membrii familiei mele. Am colectat o mulțime de înregistrări de pe reportofonul digital și am umplut zeci de agende cu nume, date și povestiri personale, bazate pe amintirile împărtășite de rudele mele. Sunt profund îndatorată bunicii mele decedate, Caroline, pentru că a păstrat cu atâta grijă povestea bunicului meu până ce a simțit că era timpul să o transmită mai departe și, de asemenea, Feliciei, lui Michel, Anna, Ricardo, Victor, Kath și Tim pentru că m-au primit în casele lor, arătându-mi frumoasele lor orașe și pentru că au răspuns cu răbdare la nesfârșitele întrebări cu care i-am bombardat. Mulțumesc, de asemenea, Eliskăi, pentru că a deschis o fereastră către imaginea vieții de refugiat din acele îngrozitoare prime luni ale anului 1940. Ochii săi albaștri au început să strălucească, chiar și la cei optzeci și opt de ani ai ei, în timp ce mi-l descria pe bunicul meu în tinerețe.

Am zburat mulți ani prin toată lumea pentru a cunoaște rude sau prieteni apropiați ai celor din familia Kurc – pe oricine ar fi avut legătură cu povestea mea. Acolo unde au fost lacune, am localizat supraviețuitori cu povești asemănătoare și am apelat la specialiști în Holocaust și cel de-al Doilea Război Mondial. Am citit cărți, am urmărit filme și am consultat arhive, biblioteci, miniștri și magistrați, urmând toate pistele posibile, indiferent cât de imposibile păreau acestea, pentru a obține detalii despre peregrinările familiei. Pe parcursul acestui drum m-au surprins profund numeroasele dovezi ale trecutului familiei găsite după o cercetare amănunțită, precum și amabilitatea oamenilor și organizațiilor din întreaga lume, care nu au ezitat să-mi ofere asistență. Sunt prea multe surse pentru a fi enumerate, dar, cu toate astea, aș vrea să-mi exprim aici recunoștința față de unele dintre ele.

Vreau să-i mulțumesc lui Jakub Mitek de la centrul cultural Resursa Obywatelska din Radom, care mi-a acordat cu atâta amabilitate o zi întreagă din timpul lui ghidându-mă pe străzile orașului natal al bunicului meu și care m-a ajutat să adaug straturi de autenticitate și culoare poveștii mele, fiind o adevărată enciclopedie ambulantă în ceea ce privește orașul și istoria sa. Îi mulțumesc lui Susan Weinberg pentru eforturile depuse cu Radom Kehilalinks și Dorei Zaidenweber pentru că mi-a povestit cum era să trăiești și să crești în acel Radom de dinaintea războiului; lui Fábio Koifman, a cărui carte despre ambasadorul Souza Dantas și a cărui asistență pentru obținerea dosarelor de la Arhivele Naționale ale Braziliei au fost de neprețuit; lui Irena Czernichowska de la Hoover Institution, care m-a ajutat să descopăr (alături de multe alte lucruri) cele nouă pagini scrise de unchiul meu Genek, în care acesta povestea despre anii petrecuți în exil și în armată, Barbarei Kroll de la Ministerul Apărării al U.K., care mi-a trimis teancuri de dosare militare și m-a ajutat să obțin medalii de onoare nerevendicate pentru rudele care au luptat pentru Aliați; lui Jan Radke de la Crucea Roșie Internațională, care mi-a livrat personal zeci de documente relevante; bibliotecarilor și arhiviștilor de la U.S. Holocaust Memorial Museum, care mi-au stat la dispoziție pentru nenumărate întrebări; Fundației USC Shoah Foundation pentru interviurile miilor de supraviețuitori ai Holocaustului (aceste înregistrări video sunt neprețuite pentru mine); membrilor grupului Kresy-Siberia Yahoo, care mi-au pus la dispoziție relatări direct de la sursă și mi-au indicat piste pe care să le urmez pentru a înțelege politica lui Stalin în timpul celui de-al Doilea Război Mondial; Asociației Seattle Polish Home, prin intermediul căreia am luat legătura cu o serie de supraviețuitori ai gulagului și cu o traducătoare devenită prietenă, Aleksandra, cu care am lucrat îndeaproape pe parcursul cercetărilor mele; lui Hank Greenspan, Cari Shulkin și Boaz Tal, pasionați de istorie care mi-au pus la dispoziție cu generozitate timpul și vasta lor experiență; nenumăratelor persoane care m-au ajutat să cataloghez și să digitalizez extinsele baze de date ale unor organizații precum Jewishgen, Yad Vashem, American Jewish Joint Distribution Committee, International Tracing Service, U.S. Holocaust Memorial Museum, Polish Institute, Muzeul Sikorski, Holocaust and War Victims Tracing Center. Vasta cantitate de informații disponibilă în prezent, mulțumită acestor resurse, e absolut uluitoare.

Cu mult înainte ca lucrarea mea să semene măcar pe departe a roman, Kristina, Alicia, Chad, John și Janet din grupul meu de scriere creativă din Seattle s-au numărat printre primii mei susținători; ei mi-au oferit un feedback pertinent și, poate cel mai important lucru, încurajările de care aveam nevoie

pentru a scrie lună de lună. Conversațiile cu Janna Cawrse Esarey m-au inspirat pentru crearea propriei mele liste de Mari Obiective îndrăznețe (inclusiv obiectivul de a termina această carte).

Organizația nonprofit 826 Seattle a crezut în munca mea destul cât să includă un fragment din ea în antologia lor din 2014, *Ce să citești în ploaie*; invitația de a contribui la această antologie a fost o onoare pentru mine și în același timp exact motivația de care aveam nevoie pentru a-mi perfecționa munca.

John Sherman, prieten drag și autor, a fost unul dintre puținii care mi-au citit cartea de la început până la sfârșit; sprijinul său constant și observațiile pătrunzătoare de-a lungul anilor m-au ajutat să câștig încredere în mine și să-mi duc munca la un alt nivel, mult mai bun.

Curajul editorial al lui Jane Fransson a făcut minuni pentru cartea mea. Entuziasmul ei sincer pentru povestea familiei mele și faptul că a crezut în mine ca scriitoare au constituit un adevărat combustibil pentru forța mea creatoare, ajutându-mă să duc acest proiect la următoarea fază a existenței sale.

Îi mulțumesc lui Sarah Dawkins pentru prietenia ei și pentru sfaturile utile în parcurgerea tuturor etapelor până la publicare și prietenelor mele apropiate sau mai puțin apropiate, care au anticipat entuziasmate în ultimul deceniu lansarea acestei cărți (mă rog să fi meritat așteptarea!) și care m-au sprijinit cu încurajările și cu dragostea lor atunci când am avut mai mult nevoie.

Dacă romanele ar putea avea suflete-pereche, persoana potrivită pentru cartea mea ar fi agenta mea, Brettne Bloom, de la The Book Group. Legătura dintre Brettne și cartea mea a fost imediată și sinceră. Inteligența ei strălucită și observațiile ei delicate – dar și pătrunzătoare – mi-au ghidat gândirea creatoare și scrisul cu ocazia nenumăratelor colaborări și revizii. Sunt recunoscătoare în fiecare zi pentru prietenia Brettnei, pentru talentul ei extraordinar și energia incredibilă alături de cei de la TLG – investite în succesul acestui proiect.

Atunci când manuscrisul meu a căzut în mâinile ocrotitoare ale editorului meu de la Viking, Sarah Stein, am știut că această carte și-a găsit locul.

Sarah s-a ocupat de povestea și de viziunea mea foarte entuziasmată și cu nesfârșită răbdare, oferindu-mi de fiecare dată un feedback pertinent și remarcabil.

Parteneriatul nostru a dus povestea și capacitatea mea de scriitoare pe niște culmi la care nu aș fi ajuns niciodată prin forțele proprii.

Mii de mulțumiri întregii echipe de la Viking și minților complexe și creatoare care au făcut ca această carte să vadă lumina tiparului, transformând-

o în piesa meticolos proiectată și atent editată din prezent:

Andrea Schulz, Brian Tart, Kate Stark, Lindsay Prevette, Mary Stone, Shannon Twomey, Olivia Taussig, Lydia Hirt, Shannon Kelly, Ryan Boyle, Nayon Cho, și Jason Ramirez.

De asemenea, toată recunoștința mea Alyssei Zelman și lui Ryan Mitchell pentru contribuția lor artistică la acest proiect.

De-a lungul ultimilor zece ani, în zilele în care mă întrebam dacă toate aceste cercetări și consemnări meritau efortul, soțul meu a fost cel care m-a susținut, îndemnându-mă mereu să înaintez spre linia de sosire. Îi mulțumesc din inimă lui Robert Farinholt – pentru că a avut mereu încredere în mine și în proiectul meu (nu există campion mai mare decât el), pentru infinitul său optimism (Robert a fost cel care a avut grijă să sărbătorim etapele majore ale proiectului) și pentru că a insistat atâta de mult să ne petrecem recenta vacanță de vară reconstituind ruta familiei Kurc prin Polonia, Austria și Italia în loc să ne relaxăm cu tălpile în nisip. Nu există pe lume un alt om alături de care să fi vrut să parcurg cei 1.800 de kilometri.

Trebuie să-i mulțumesc, de asemenea, fiului nostru, Wyatt, care a crescut odată cu acest proiect (va împlini cinci ani la publicarea cărții) și a cărui încăpățânare și determinare familiară par să fie moștenite – mi-ar plăcea să cred – de la străbunicul lui, care ar fi mândru de el. Sper ca aceste trăsături să-l ajute în continuare, ca și pe mine, să persevereze în viață, pentru a putea trece cu ușurință peste suișurile și coborâșurile ei. Wyatt m-a motivat și m-a subjugat, aducându-mi mai multă bucurie și optimism decât am putut spera vreodată.

Nu-i pot mulțumi fiului meu, desigur, fără să-i mulțumesc lui „Liz a lui” – cum o numește el –, iubita noastră bună, care a ținut tăcută toată familia pe linia de plutire în timp ce eu eram îngropată în munca mea.

Și în cele din urmă, aș vrea să le mulțumesc în mod deosebit părinților mei. Mai întâi tatălui meu, Thomas Hunter, care a scris romanul său de debut (după o lungă și strălucitoare carieră ca actor și scenarist) când eu aveam trei ani – nu voi uita niciodată zgomotul mașinii sale de scris Olivetti ce răzbătea de la etajul micii noastre locuințe aflate în adâncul pădurii din Massachusetts sau cât de emoționată am fost atunci când a ținut prima dată în mână un exemplar proaspăt ieșit de sub tipar al romanului său *Softly Walks the Beast*. Din momentul în care am mâzgălit prima mea lucrare (aveam patru ani și mi-am intitulat „romanul” *Charlie Walks the Beast*) tatăl meu a fost un înverșunat susținător al scrierilor mele și a crezut în mine. El este o permanentă și energizantă sursă de inspirație pentru mine.

Și, în sfârșit, vreau să-i mulțumesc persoanei care a sădit în mintea mea ideea acestui proiect cu foarte mulți ani în urmă și care a fost alături de mine pas cu pas, susținându-mă în realizarea lui: mama mea, Isabelle Hunter. Nu pot să-i mulțumesc destul pentru tot ce a făcut în scopul ca acest roman să vadă lumina tiparului. Crescând înconjurată de mai multe personaje din această carte, mama mi-a împărtășit povești personale neprețuite, elucidând misterele unice ale istoriei familiei Kurc. Ea a citit și a recitat manuscrisul meu, oferindu-mi un feedback editorial minuțios. A verificat fapte și a căutat detalii pentru a-mi fi de ajutor și a renunțat la multe dintre obligațiile ei pentru a citi un capitol, adesea trimițându-mi comentarii la ore deranjante ca să pot respecta un termen-limită. Pasiunea mamei mele pentru acest proiect, la fel ca a mea, nu are limite. Ea a fost o prezență constantă și neobosită de la început până la sfârșit, iar eu îi sunt nespus de recunoscătoare – nu doar pentru timpul investit și sfaturile ei înțelepte, ci și pentru dragostea enormă pe care mi-a transmis-o și care se simte din plin în paginile acestei cărți.

- ^{1} Închis pe termen nedeterminat (n.tr.)
- ^{2} La naiba cu războiul! (în germ. în original)
- ^{3} Text religios evreiesc.
- ^{4} Pahar evreiesc de ceremonie.
- ^{5} Festivalul Pâinii Nedospite.
- ^{6} Rădăcină de hrean.
- ^{7} Pâine nedospită.
- ^{8} Imediat.
- ^{9} Actele la control.
- ^{10} Actele.
- ^{11} Trecerea civililor nu este permisă.
- ^{12} Civiii nu au voie să treacă! Mergeți acasă!
- ^{13} Dictatorul detestă jazzul – în original, în franceză (n.tr.)
- ^{14} La naiba.
- ^{15} Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne.
- ^{16} Tulpini.
- ^{17} Pentru tulpini.
- ^{18} Mulțumesc.
- ^{19} Bunic.
- ^{20} Supă de cartofi.
- ^{21} Ești gata?
- ^{22} Oh. Ce frumoasă e!
- ^{23} Noroc.
- ^{24} „Deschideți ușa!” - în limba rusă în original (n.tr.)
- ^{25} Începutul atacului aerian nazist asupra capitalei britanice.
- ^{26} Stati.
- ^{27} Expresie americană care definește o încercare cu șanse mici de realizare (n. red.)
- ^{28} Expresie americană des întâlnită în teatru baftă (n. red.)
- ^{29} Expresie americană care definește o întâmplare al cărei final nu a fost cel așteptat (n. red.)
- ^{30} Și acesta.
- ^{31} Ceasul.
- ^{32} Mai întâi să ajungem la Tarifa.
- ^{33} Hun venit în Brazilia!
- ^{34} De băut.
- ^{35} E prima dată când vizitați Brazilia?
- ^{36} Mama ta.
- ^{37} Mama mea.
- ^{38} Bere.
- ^{39} Cocktail tradițional Brazilian.

- {40} Simbolul unei case evreiești, montat pe tocul ușii.
- {41} La revedere.
- {42} Îmi cer scuze.
- {43} Nu-i nimic.
- {44} Suntem italieni.
- {45} Cinci minute.
- {46} La naiba.
- {47} Baliza.